

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**FÜTÜROLOJİK PERSPEKTİFTEN AB-RUSYA ENERJİ
POLİTİKALARI EKSENİNDE RUSYA'NIN DOĞU AVRUPA
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Kenan SAPLIOĞLU**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Umut KEDİKLİ**

Karabük

Kasım/2019

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**FÜTÜROLOJİK PERSPEKTİFTEN AB-RUSYA ENERJİ
POLİTİKALARI EKSENİNDE RUSYA'NIN DOĞU AVRUPA
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Kenan SAPLIOĞLU**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Umut KEDİKLİ**

Karabük

Kasım/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	6
DOĞRULUK BEYANI	7
ÖNSÖZ	8
ÖZ	9
ABSTRACT	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	11
ARCHIVE RECORD INFORMATION	12
KISALTMALAR.....	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM.....	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	16
GİRİŞ.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	24
1. FÜTÜRİZM.....	24
1.1. Gelecek Nedir?	24
1.2. Fütürizm nedir?	25
1.3. Fütürolojinin Tarihsel Gelişimi Aşamaları.....	28
1.4. Problem Çözmede Akılcı Yaklaşımlar	32
1.4.1. Akılcı Yaklaşımlarda Büyük Kaşifler Örneği	32
1.4.2. Dahiyane Fikirler Üretmede Önemli Adımlar	35
1.5. Fütürizmi Anlamada Temel Araç ve Teoriler	35
1.5.1. Tarihsel Süreç Analizi	35
1.5.2. Yönelimsel Analiz	37
1.5.2.1. Yönelimsel Kategoriler	37
1.5.2.2. Yönelim Analiz Metotları.....	38
1.5.2.2.1. Nedensel Analiz -Etki Analizi.....	38
1.5.2.2.2. Yönelimsel İz Düşüm	39
1.5.3. Sistemler Teorisi	39
1.5.4. Kaos Teorisi ve Kelebek Etkisi.....	41

1.6. Fütürolojik Paradigmalar.....	43
1.7. Fütürolojik Bağlamda Pragmatik Konjonktür Metodolojileri	44
1.7.1. Fütürolojide Thompson Metodolojisi	45
1.7.2. Delphi Metodu- Uzmanlara Danışma	46
1.7.3. Fütürolojik Bağlamda Cornish Metodolojisi.....	47
1.7.4. Fütürolojik Bağlamda Jouvenel Metodolojisi	50
1.7.5. Senaryo Oluşturma Metodu.....	53
1.7.5.1. Senaryo Planlamacılığında Yaklaşımlar	55
1.7.5.2. Senaryo Oluşturma Araçları	56
1.7.5.3. Senaryo Oluşturma Metodunda İç ve Dış Faktör Analiz Metotları	57
1.7.5.3.1. SWOT Analizi.....	57
1.7.5.3.2. STEEP Analizi	57
1.8. Çalışmada Kullanılacak Metodoloji.....	58
1.9. Kullanılacak Fütürolojik Yaklaşımın Sınırlılıkları	64
İKİNCİ BÖLÜM	66
2. ÖNCÜL ENERJİ KAYNAKLARI ve AB-RUSYA ENERJİ POLİTİKALARI	66
2.1. Enerji.....	66
2.2. Politika Aracı Olarak Enerji	66
2.3. Öncül Enerji Arz Kaynakları.....	67
2.3.1. Petrol.....	68
2.3.1.1. Dünyada Petrol Üretimi ve Tüketimi	68
2.3.1.2. Petrolün Politik Araç Olarak Yansımaları	69
2.3.2. Doğalgaz.....	71
2.3.2.1. Dünyada Doğalgaz Üretimi ve Tüketimi.....	71
2.3.2.2. Doğalgazın Politik Araç Olarak Yansımaları	72
2.3.3. Kömür	74
2.3.3.1. Dünyada Kömür Üretimi ve Tüketimi	76
2.3.3.2. Kömürün Politik Araç Olarak Yansımaları	77
2.4. Avrupa Birliği Enerji Politikaları Gelişim Süreçleri.....	78
2.4.1. Kuruluşan- 1973 Petrol Krizine.....	78
2.4.2. 1973 Petrol Krizinden 1987 Avrupa Tek Senedine	79
2.4.3. 1987 Avrupa Tek Senedinden 2000'li Yıllara.....	79
2.4.3.1. Avrupa Enerji Şartı Antlaşması	80

2.4.3.2. Avrupa Enerji Piyasası Oluşumunda İkincil Düzenlemeler.....	81
2.4.4. 2000’li Yıllardan Günümüze AB Enerji Politikaları.....	85
2.5. Avrupa Birliği’nde Enerji ile İlgili Oluşturulan Kuruluşlar ve Diğer Programlar.....	91
2.5.1. TEN-E (Trans Avrupa Enerji Ağları)	92
2.5.2. TACIS	93
2.5.3. INOGATE.....	93
2.5.4. Diğer AB Kuruluşları	95
2.6. Avrupa Birliği Enerji Sorunsalı	96
2.6.1. İç Çekişmeler	96
2.6.2. Dış Sebepler	98
2.7. Rusya Federasyonu Enerji Politikaları Gelişim Süreçleri.....	99
2.7.1. Rus Ekonomisinde Enerji’nin Yeri.....	99
2.7.2. Rus Enerji Sektörünün Tarihsel Gelişimi	101
2.7.2.1. Putin Dönemine Kadar Rus Enerji Politikalarının Gelişimi.....	101
2.7.2.2. Putin Dönemi’nde Rus Enerji Politikalarının Gelişimi	103
2.7.3. Rusya’nın Politik Tutumları	106
2.7.3.1. Rus Politikalarında Yeni-Avrasyacılık.....	106
2.7.3.2. Rus Politikalarında Yeni Atlantikçilik.....	107
2.7.3.3. Rus Politikalarında Çok Taraflılık.....	111
2.7.3.4. Bu Üç Politik Tutum Çerçevesinde Rusya	113
2.7.4. Rusya’nın Örgütlenme Çalışmaları.....	114
2.7.4.1. Şanghay İş birliği Örgütü	114
2.7.4.2. Bağımsız Devletler Topluluğu.....	115
2.7.4.3. Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü.....	116
2.7.4.4. BRICS.....	116
2.7.4.5. Avrasya Ekonomik Birliği	117
2.7.4.6. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü.....	117
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	119
3. Optimal Vizyon Modeli: I. Aşama	119
3.1. Yakın Tarih Analizi	123
3.1.1. Rusya – Moldova İlişkileri.....	123
3.1.2. Rusya – Belarus İlişkileri	127
3.1.3. Rusya – Ukrayna İlişkileri.....	133
3.2. Güncel Durum Analizi	142

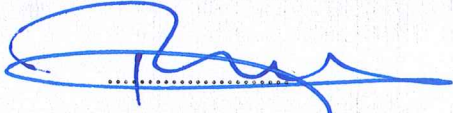
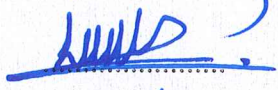
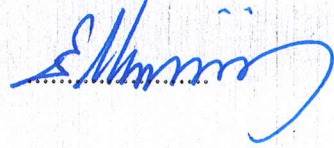
3.2.1. Doğalgaz ve Petrolde Üretim ve Tüketim Dengesi	142
3.2.1.1. İstatistiklerle Petrol.....	142
3.2.1.2. İstatistiklerle Doğalgaz.....	150
3.2.2. Moldova Güncel Durum Analizi	159
3.2.3. Belarus Güncel Durum Analizi.....	163
3.2.4. Ukrayna Güncel Durum Analizi	171
3.3. Yönelim Analizi.....	180
3.3.1. Enerjide Yönelim Analizi.....	180
3.3.2. Geleceği Yönlendirebilecek Enerji Kaynakları	186
3.3.3. Enerji ve Yönelim Bağlantı Perspektifi	189
3.4. İhtiyaç Belirleme	192
3.4.1. Moldova'nın İhtiyacı	192
3.4.2. Belarus'un İhtiyacı	193
3.4.3. Ukrayna'nın İhtiyacı	195
3.4.4. AB'nin İhtiyacı	199
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	202
4. Optimal Vizyon Modeli: II. Aşama.....	202
4.1. Gerçekçi Olasılık Stratejisi.....	203
4.1.1. Rusya'nın Moldova'ya Yönelik Gerçekçi Olasılık Stratejileri	203
4.1.2. Rusya'nın Belarus'a Yönelik Gerçekçi Olasılık Stratejileri	205
4.1.3. Rusya'nın Ukrayna'ya Yönelik Gerçekçi Olasılık Stratejileri	206
4.1.4. Rusya'nın AB'ye Yönelik Gerçekçi Olasılık Stratejileri.....	208
4.2. İç Dinamikler	211
4.2.1. Rusya'nın Güçlü ve Zayıf Yönleri	211
4.2.2. Rusya'yı Bekleyen Fırsatlar	213
4.2.3. Rusya'yı Bekleyen Tehditler	215
4.3. İtici Güçler.....	216
4.3.1. Rusya'nın Politik Görünümü.....	216
4.3.2. Rusya'nın Ekonomik Görünümü.....	218
4.3.3. Rusya'nın Teknolojik Görünümü.....	219
4.3.4. Rusya'nın Sosyo-Kültürel Görünümü	219
4.3.5. Rusya'nın Çevresel Görünümü.....	220
4.3.5.1. Rusya'nın Sahip Olduğu Petrol Boru Hatları.....	221
4.3.5.2. Rusya'nın Sahip Olduğu Doğalgaz Boru Hatları.....	222

4.4. Optimal Vizyon	224
SONUÇ	242
KAYNAKÇA	253
TABLolar LİSTESİ	264
ŞEKİLLER LİSTESİ	265
EK 1 Rus Enerji Stratejilerinin Belirlenmesinde Optimal Vizyon Modeli	266
ÖZGEÇMİŞ	267

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Kenan SAPLIOĞLU'na ait "Fütürolojik Perspektiften AB-Rusya Enerji Politikaları Ekseninde Rusya'nın Doğu Avrupa Politikaları" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Doç. Dr. Gökhan TELATAR	
Danışman Üye	: Doç. Dr. Umut KEDİKLİ	
Üye	: Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU	
Üye	:	.....
Üye	:	.....

Tez Sınavı Tarihi: 16.10.2019.....

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eslere metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Kenan SAPLIOĞLU

İmza :

ÖNSÖZ

İnsanın var olma ve varlığını devam ettirebilme arzusu ile etkileşime geçtiği diğer insanlar gibi, insanların toplamını temsil eden toplumlar da mevcudiyetini koruyabilme, sürekliliğini sağlayabilme ya da mevcut pozisyonunu güçlendirerek etkisini arttırabilme kaygı ve istekleriyle diğer toplumlarla etkileşime geçerler. Bu etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası politikalar dünü şekillendirdiği gibi yarınları da şekillendirecektir. Ancak dün ve yarın kavramları büyük bir farka sahiptir. Dün, farklı hale getirmeye çalışmanın geçersiz olduğu zaman kavramını ifade eder ancak yarın özgür hareket alanıdır ve insanlar yarının dünyası hakkında öngörüler geliştirmek isterler. İnsanın gelecekte neler olacağını öğrenmeye olan bu merakı çalışmaya da yansımış ve çalışmanın devletlerin yarınları ile ilgili çıkarımlar yapmak üzerine kurulu olmasına karar verilmiştir.

Tez çalışma süreci boyunca bilgi ve tecrübelerini benden hiçbir şekilde esirgemeyen ve daima bana yön gösteren kıymetli hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Umut KEDİKLİ'ye sonsuz saygı ve minneti bir borç bilirim. Ayrıca çalışma boyunca desteklerini sunan değerli büyüğüm Kemal SAPLIOĞLU ve benden desteğini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma özellikle de Aykut DALAK, Okan DEDE, Hasan KANIŞ teşekkürlerimi sunarım.

Tezin yazım süresi boyunca benden hiçbir desteği esirgemeyen, benimle sürecin her anını yaşayan, zorluklarına ortak olan, bana zamanlarını ayıran ve her fırsatta desteklerini sunan AİLE üyelerime her birinden bu süreç içerisinde onlara ayıracağım zamandan çaldığım için büyük bir özrü bir borç bilir, ayrı ayrı her birine sevgi, saygı ve şükranlarımı en kalbi hislerle iletmek isterim.

ÖZ

Uluslararası ilişkilerde devletlerin birbirleriyle geliştirecekleri ilişkileri anlayabilmek, yarının politikalarını şekillendirmek için büyük öneme sahiptir. Geleceğin bilimsel veriler yoluyla nesnel çizimlerinin ortaya çıkartılabilmesi için çalışmanın fütüroloji üzerine kurulmasına karar verilmiştir. Kullanılan bu yaklaşım aracılığıyla çalışmanın amacına uygun bilimsel bir kimliğinin olması hedeflenmiştir. Milletlerin birbirleriyle geliştirdikleri politikaları okumak ve güncel durum analizlerini doğru yapmak ülkelerin potansiyellerini belirlemede büyük öneme sahiptir. Ulusların tarihsel süreçleri ve güncel durumları doğru analiz edilir ve bu analiz verileri yönelimlerle doğru biçimde birleştirilebilirse ülkelerin üretecekleri politikaların tahmin edilmesinin mümkün olduğu çalışmanın ileri sürdüğü etkili iddialardan bir tanesidir. Bu iddia çerçevesinde yapılan analizlerin sonucunda ihtiyaçları belirlemek bu ihtiyaçlara yönelik geliştirilecek olası stratejilerin belirlenebilmesi için oldukça önemlidir. Stratejileri geliştiren devletin analizleri yapılarak bunları gerçekleştirme olasılığı hesaplanmalı ve ülkelerin optimal vizyonlarının neler olacağı belirlenmelidir. Bu çalışmada da optimal vizyonunun belirlenmesi beklenen ülke Rusya olarak belirlenmiştir. Rusya'nın AB ile geliştirdiği doğalgaz ve petrol politikaları çerçevesinde Doğu Avrupa politikalarının nasıl şekilleneceği belirlenmeye çalışılmıştır. Rusya'nın mevcut enerji rotalarının geleceği, yeni rotalarının nasıl şekilleneceği, enerji müşterilerinin gelecekte hangi devletler olacağı gibi olası Rus stratejileri konusunda farklı optimal vizyonlar geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fütüroloji, Enerji, Rusya, AB, Doğu Avrupa, Strateji, Optimal Vizyon, Doğalgaz, Petrol.

ABSTRACT

In international relations, being able to understand the politics improving between the states has big importance to formalise the politics of tomorrow. It is decided to set the study on futurology to be able to have objective portraits of the future by using scientific data. Via this approach used, it is targeted to have a scientific identity of the study convenient for the purpose of it. Investigating the politics spreading between the nations and analysing the actual situation have great importance for detecting potentials of the countries. The notion “If the nations’ political processes and actual situations can be analysed truly and the data of these analyses can be combined with the trends correctly, it is possible to predict the politics to be built by the nations” is one of the most influential assertion put forward in the study. Defining the needs which are the results of the analysis formed around this assertion are quite important to be able to detect the strategies formed against these needs. The possibility of actualisation must be calculated by analysing the state of which strategies are formed and the possible optimal visions of the countries must be defined. In this study, it is Russia whose optimal vision is expected to be defined. It is tried to understand how the Russian Eastern Europe politics are going to be formed in the frame of the natural gas and oil politics between Russia and EU. Different optimal visions about Russian energy strategies are composed, for instance the Future of Russian current energy routes, how the new routes are going to be formed and which states are going to be the energy costumers of Russia in the future.

Keywords: Futurology, Energy, Russia, EU, Eastern Europe, Strategy, Optimal Vision, Natural Gas, Oil.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Fütürolojik Perspektiften AB-Rusya Enerji Politikaları Ekseninde Rusya'nın Doğu Avrupa Politikaları
Tezin Yazarı	Kenan SAPLIOĞLU
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Umut KEDİKLİ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	16.10.2019
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	Karabük
Tezin Sayfa Sayısı	267
Anahtar Kelimeler	Fütüroloji, Enerji, Rusya, AB, Doğu Avrupa, Strateji, Optimal Vizyon, Doğalgaz, Petrol

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	From the Futurological Perspective, Russia's Eastern European Policies on the Axis of EU-Russia Energy Policies
Author of the Thesis	Kenan SAPLIOĞLU
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Umutlu KEDİKLİ
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	16.10.2019
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	Karabuk
Total Page Number	267
Keywords	Futurology, Energy, Russia, EU, Eastern Europe, Strategy, Optimal Vision, Natural Gas, Oil

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- ACER:** Agency for the Cooperation of Energy Regulators (Enerji Düzenleyicileri İş Birliği Ajansı)
- ACUM:** Şimdi Platformu DA ve PAS (Ukrayna Koalisyon Partisi)
- AEB** : Avrasya Ekonomik Birliği
- AGİT** : Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
- AKÇT** : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
- AT** : Avrupa Topluluğu
- BAE** : Birleşik Arap Emirlikleri
- BDT** : Bağımsız Devletler Topluluğu
- BP** : British Petroleum (İngiliz Petrol Şirketi)
- BRICS:** Brazil, Russia, India, China, South African Republic (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti)
- ERGEG:** The European Regulators' Group for electricity and gas (Avrupa Elektrik ve Gaz Düzenleyicileri Grubu)
- ERRA** : Energy Regulators Regional Association (Enerji Düzenleyicileri Birliği)
- ETSO** : European Transmission System Operators (Avrupa İletim Sistemleri Operatörleri)
- GBN** : Global Business Network (Küresel İş Ağı)
- GKRY:** Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
- GSMH:** Gayri Safi Millî Hasıla
- GSYİH:** Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
- IMF** : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
- INOGATE:** Interstate Oil and Gas Transport To Europe (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı)

- IPEEC** : International Partnership for Energy Efficiency Cooperation
(Uluslararası Enerji Verimliliği İş Birliği Ortaklığı)
- LNG** : Liquefied Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğalgaz)
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- OECD** : Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü)
- OPEC** : Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
- RAND CORPARATION**: Research and Development Corparation (Araştırma ve Geliştirme)
- ŞİÖ** : Şanghay İş Birliği Örgütü
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- STEEP** : Social, Technologic, Economic, Environmental and Political Powers
(Sosyal, Teknolojik, Ekonomik, Çevresel ve Politik Güçler)
- SWOT** : Strength, Weakness, Opportunity, Threat (Güçlülük, Zayıflık, Fırsat, Tehdit)
- TACIS** : Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia (BDT Ülkeleri ve Gürcistan'a Teknik Destek Programı)
- TEN-E**: Trans- European Networks for Energy (Trans Avrupa Enerji Ağları)
- TKİ** : Türkiye Kömür İşletmeleri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Fütürolojik perspektiften AB (Avrupa Birliği)-Rusya enerji politikaları ekseninde Rusya'nın Doğu Avrupa politikalarının nasıl şekilleneceği araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Rusya- AB enerji politikaları ekseninde Rusya'nın Doğu Avrupa politikalarının gelecekte nasıl şekilleneceğini belirleyebilmek ve Rusya'nın muhtemel politikalarını öngörebilmek araştırmanın temel amacını ifade etmektedir. Buna ulaşabilmek için çalışmanın birçok alt amaçlara ayrılarak nihai amacına ulaşması hedeflenmiştir. Rusya'nın enerji piyasalarında başarılı olabilmesini sağlayan temel vesayetleri anlamak, Rusya'nın iç ve dış dinamiklerini incelemek, politik tutumlarını doğru okumak; AB'nin enerji politikaları gelişim süreçlerini incelemek, ürettiği enerji politikalarını anlamak, ve enerji ihtiyacını belirlemek; Doğu Avrupa ülkelerinin politik, teknolojik, ekonomik, demografik, sosyo-kültürel ve çevresel yapılarındaki dinamikleri belirlemek çalışmanın üst amacına hizmet edecek alt amaçlar olarak tasarlanmıştır. Bu çalışma, uluslararası sistemin karmaşık yapısının alt sistemlere bölünerek sadeleştirilmesi yoluyla bütünsel bir çerçeveye ulaşılabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Uluslararası ilişkilerin değişken yapısına uyumlu stratejiler kullanılarak yapılan bilimsel tabanlı analizlerin devletlerin hamlelerine yönelik öngörüler geliştirmede kullanılabilmesi çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada esas olarak "Karma Yaklaşım" yöntemi kullanarak çalışmayı tamamlama amacı güdülmüştür. Çalışmanın eksenine devletlerin sahip oldukları potansiyel güçleri ve ihtiyaçları alınarak güncel durumlarına dair çıkarımlarda bulunulmuş ve elde edilen veriler yorumlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bu yorumlar pozitivist yaklaşım temelinde öznellikten soyutlanarak devletlerin gelecek politikalarının yorumlanmasında kullanılmıştır. Böylece üzerinde araştırma yapılan devletlerin birbirleriyle olan çok yönlü yapısı irdelenerek bilgi derinliğine ulaşılmıştır. Gelecekte olası stratejilerin neler olabileceğine yönelik çıkarımları ifade edebilmek amacıyla kısa, öz ve net ifadeler kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Rusya Doęu Avrupa űlkelerinin enerjiyi iletici rollerine devam etmesini istemektedir. Enerji ticaretinde AB Rusya'ya Rusya'nın AB'ye olduğundan daha fazla muhtaçtır. Rusya AB'ye yönelik belirlediği yeni rotalarla Doęu Avrupa űlkelerini baypas etmek amacıyla değildir, amacı AB enerji pazar hakimiyetini arttırmaktır. Doęu Avrupa űlkelerinin mevcut yapılarıyla Rusya'dan bağımsız politikalar üretmesi mümkün değildir. Rusya'nın geliőtirdięi enerji politikalarıyla hedefi ne olabilir, politikalarında enerjiyi kullanmaya nasıl devam edecektir ve bu politikalarda Doęu Avrupa'nın durumu ne olacaktır soruları çalışmanın problemini temsil etmektedir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araőtırmada en çok karőtılaőtılan problem, çalışmaya yön gösterecek benzer Türkçe bir çalışmanın örneğinin bulunamamasıdır. Ayrıca kullanılan yaklaőtımın öznelliğe yatkın olması araőtırmacının çok daha dikkatli olmasını gerektirmiőtir. Her ūeyin olduğu gibi devam edeceğini düşünmek tahmin yapmayı zorlaőtıran büyük bir etkendir. Kullanılan yaklaőtımın disiplinlerin sınırlarının ötesine geçebilmesi, çalışmanın sınırlarını çizebilmeyi zorlaőtırmıőtir. Dięer büyük sınırlılık beklenmedik büyük deęiőtlimlerin olma olasılığıdır. Bulguların tutarlılığının hemen görülemeyecek olması ise çalışmanın pragmatik açıdan diğer bir sınırlılığını oluőturmıőtur.

GİRİŞ

Uluslararası politika insan doğasının kurduğu düzenin bir sonucudur. İnsan yeryüzünde var olduğu ilk günden bu yana hep etkileşim içinde olmuş ve insanlar birbirini etkilemiş ve birbirinden etkilenmiştir. İnsanın sosyal varlık olmasının bir sonucu olan bu etkileşim neticesinde bir arada yaşayan insan toplulukları oluşmuştur. Her bir bireyin var olma ve varlığını devam ettirebilme arzusu üzerine etkileşime geçtiği diğer bireyler gibi, kendi birlikteliklerinin toplamı olan toplumlar da mevcudiyetini koruyabilme, sürekliliğini sağlayabilme ya da mevcut pozisyonunu güçlendirerek etkisini arttırabilme kaygı ve istekleriyle etkileşime geçerler. İşte bu etkileşim sonucu uluslararası ilişkiler disiplini ortaya çıkar. Bu disiplin, “devletler arası pay edilmiş dünyanın hem ampirik hem de normatif biçimde sebep ve sonuçlarını kapsayan akademik çalışmalardır” (Griffiths & O'Callaghan, 2002). Dünyayı ampirik ve normatif açıdan ele almak bu alana birçok alt başlığın da dahil edilmesini gerektirir. Bu sebeple uluslararası ilişkilerin ekonomi, tarih ve politika bilimini içine alan multi-disipliner yapısı, milli güvenlikten küreselleşmeye; insan haklarından çevresel korumacılığa kadar birçok alanı içinde barındırır.

Ekonomik gelişmişlik, barış ve güvenlik bağlamında yapıcı ve ılımlı yaklaşımlar, insan yaşamının dokunulmazlığı, doğal korumacılık politikaları gibi farklı ancak tüm beşerî mevcudiyeti içeren ifadeler, yüzyıllardır ulusların arasındaki politikayı etkilemiş ve özellikle 20. ve 21. yüzyıllarda bilişim çağıyla birlikte çok daha kompleks yapılar haline almışlardır. Artık toplumlar birden fazla nedenden dolayı karşı karşıya gelebilmekte ve önceden olduğu gibi bir ulusun attığı adım sadece onun sınır komşularını ilgilendirmemekte, buna karşın bu hamleler uluslararası farklı camialardan çok farklı ve hızlı bir şekilde karşılık bulabilmektedir. İşte bu ve bunun gibi nedenlerle uluslararası ilişkiler, geleceğe yön verebilme açısından, insan doğasının içinde barındırdığı karmaşıklığı göz önünde bulundurarak ve tüm küçük bileşenleri bir araya getirerek tümevarımsal bir yaklaşım geliştirmek zorundadır. Bu zorunluluk neticesinde, ilişkilerin uluslararası öneminin farkında olan toplumlar varsayımsal yeteneklerini kullanmadan önce hedefini doğru seçmeli, doğru verilerle gerçekçi çıkarımlarda bulunmalı ve sorunlara karşı önleyici ya da korumacı politikalar geliştirmelidir.

Anlatıldığı üzere, gerçek dünya çözümlenmesi güç bir yapıya sahip olduğundan, uluslararası ilişkiler üzerine yapılacak herhangi bir çalışmanın sadeleştirilmesi gerekir.

Karmaşık düzeni sadeleştirmeksizin algılamaya çalışmak onu günümüz pratiğine dökmekten uzaklaştırır. Olayların ana etmenleri söylenip kafa karıştırıcı ve gerçeği çarpıtmayacak derecede önemsiz detayları atlandığında olaylar daha da billurlaşır ve gerçek daha hızlı kavranır hale gelir. Bu açıdan bakıldığında bilimsel olayları aydınlatmak için gerekli ve gereksizi ayıklamada bilimsel teoriler devreye girerler. “Karar vermeden önce içsel olarak bizler teorileri rehber ediniriz, çünkü teoriler sebepleri sonuçlarla ilişkilendirir” (Slantchev, 2005).

Teoriler sahip oldukları bütünsel bakış araçları sayesinde bir konu üzerinde çıkarımlarda bulunmak isteyen bireye yol gösterir ve düşünme eyleminin daha anlamlı ve mantıklı bir çerçevede gerçekleşmesini sağlar. Teori tabanından uzak bir bilimsel çalışma gerçek bir bilimsel bütünlüğe ulaşabilmiş sonuçlar vermektense uzaklaşabilir. Teori bir olaya bakış yönünü belirler ve olayların bu yönden irdelenmesine fırsat verir. Ancak Slantchev (2005), burada da bilinmesi gereken iki önemli gerçek olduğunu söyler. Bunlardan ilki; teori bizim günlük dilde kullandığımız “Teori” kelimesiyle pek de örtüşmez çünkü günlük dilde teori ampirik kanıtlamalardan uzak, sadece bir varsayım olarak görülebilir. Ve cümle içerisinde söylendiğinde, “Bu sadece bir teori” (Slantchev, 2005) anlatılmak istenen çok daha anlaşılır hale gelir. İkincisi, teori bazlı yazılmayan ya da söylenmeyen bilimsel fikirler bilimsel bir çalışmadan ziyade; daha çok bilimsel tabanlı yapılan okumaların, ilgi ve inanç süzgecinden geçirilerek kişinin kendi görüşünü yansıtmasına sebep olabilir. Bunların, bilim temelli beslendikleri için bilimsel bir tarafı vardır ancak daha çok subjektiftirler.

Yukarıda sunulan bilgiler etrafında, sebepler ile sonuçları ilişkilendirebilmek, kullanılacak bilgilerin sınırlarını çizebilmek ve karmaşık olan uluslararası düzeni sadeleştirebilmek için çalışma teorisi etrafında şekillendirilecektir. Yapılacak olan çalışma ülkelerin gelecek politikalarının yorumlanması ile ilgili olduğundan realizm, davranışçılık ve yapısalcılık teorileri de çalışmada uygulanabilirliğe sahiptir. Ancak çalışmanın “üretilecek politikaları tahmin edebilmek” ile ilgili yapısı sebebiyle, “Fütüroloji” temel fikir ve paradigmasının kullanılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Fütürizm temelli araştırmalar; amaçlarını 4 temel alt kategoriye ayırır. Kuosa (2011)’un yaptığı “Gelecek Çalışmalarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında değindiği Borg’a göre bunlar: “İlginç gelecek imajlarının tasavvur ve senaryolarını

oluşturma, planlama yapma ve karar almada daha etkili olabilmeyi destekleme, tüm insanlığın büyük küresel sorunlarını çözme, ilerlemeci uygulanabilir disiplinler arası metodolojiyi uygulama” (Borg, 2003) olarak sınıflandırılır. Bu çalışmada da günümüz uluslararası politikalarını şekillendiren enerji ekseninde, diğer disiplinlerin verilerinden de yararlanılacak bir çalışma tasarlanmıştır. Bu çalışmanın temel eksenini “Geleceğin enerji politika senaryoları oluşturulurken ülkelerin daha etkin plan yapabilmesine katkı sağlamak ve karşılaşılabilecek sorunlara öngörüler geliştirmek” olarak belirlenmiştir.

Bu amaçla çalışmanın sınırlarının çizilmesi, çalışmayı hedefe dönük hale getirecektir. Enerji bağlamında yapılacak olan bu çalışmada, 3 temel ihtiyaç belirlenmiştir. Enerjiyi üretmek, tüketmek ve iletmek bu 3 ihtiyacın karşılığıdır. Enerjiyi üreten, pazarlayan ve buna yönelik politikalarını sürekli canlı tutmak zorunda olan aktör devlet Rusya olarak belirlenmiştir. Enerjiyi tüketen olarak belirlenecek devletin Rusya’yla politik, ekonomik ve askeri güç mücadelesinde bulunabilecek bir yapıda ve onun kadar etkin olması gerektiği düşünülmüştür. Avrupa’da yer alan neredeyse tüm devletler tüketici ekseninde değerlendirilebilecek bir yapıya sahip olmasına rağmen ekonomik, politik ve askeri her alanda Rusya ile karşı karşıya gelebilecek gücün Avrupa Birliği olması gerektiği düşünülmüştür ve AB’nin tüketici pozisyonunda karşı politikalar üreten olarak tasarlanmasına karar verilmiştir. Rusya ile AB arasında bağlantıyı kuracak bölgeler incelendiğinde çalışmanın eksenine alınması gereken bölgenin Doğu Avrupa olmasına karar kılınmıştır. Moldova, Belarus ve Ukrayna’yı içeren Doğu Avrupa, Rusya’dan AB’ye enerji iletimini sağlarken aynı zamanda bu iki bölge arasında üzerine politika üretilmesine elverişli tampon bir konuma sahiptir. Bu anlatılanlar ışığında çalışmanın fütüroloji, enerji, Rusya, AB ve Doğu Avrupa kelimeleri ekseninde şekillenmesine karar verilmiştir. Bu kelimeler birleştirildiğinde ortaya “Fütürolojik perspektiften AB-Rusya Enerji Politikaları Ekseninde Rusya’nın Doğu Avrupa Politikaları” araştırma başlığı çıkmıştır.

“Rusya- AB enerji politikaları ekseninde Rusya’nın Doğu Avrupa politikaları gelecekte nasıl şekillenecektir?” sorusu bu çalışmanın araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin sistemler bütünü olduğu gerçeği çerçevesinde, uluslar politikalarını geçmiş tecrübeleri ve günün yönelimleri üzerine inşa ederler. Bu çerçevede araştırmanın temel iddiası şu şekilde tanımlanabilir. “Rusya, Doğu Avrupa enerji güzergahlarına alternatif yollar üretse de bu ülkelerdeki enerji rotalarını

kullanmaya devam edecek ve AB'nin Rusya'ya enerji bağımlılığı artacaktır". Bu araştırma sorusu ve iddiası çerçevesinde çalışmanın amacı şu şekilde açıklanabilir.

Bilimsel tabanlı çalışmalar bir amaç etrafında şekillenen çalışmalardır. Çalışmanın tamamlandığında bütünsel olarak bir amaca hizmet ediyor olması beklenmektedir. Bütünsel olarak bir çalışmanın bir amaca hizmet edebilmesi için çalışmanın her bir bölümünün de bir amaç etrafında şekillenmesi gerekir. Bütünsel olarak tasarlanan bu çalışmanın amacı şu şekilde açıklanabilir. Rusya Federasyonu petrol ve doğalgazın enerji üretiminde araç olarak kullanılmaya başlandığı yıllardan bu yana, enerjide sürekli olarak söz sahibi olmuştur. Çalışmanın öncelikli amacı "Enerji piyasalarında aktif rol oynayan Rusya'nın bu denli başarılı olabildiğini sağlayan vesayetler nelerdir?" sorusunun cevabını anlayabilmektir. Rusya'nın politik tutumlarının tarihi süreç içerisinde anlaşılması hedefi üzerine inşa edilecek diğer bir amaç "Rusya gelecekte AB ve Doğu Avrupa'ya yönelik ne gibi stratejiler oluşturacaktır?" sorusuna cevap bulmaktır. Ayrıca bu stratejileri uygulayabilmek için Rusya'nın iç ve dış dinamiklerini doğru anlayabilmek çalışmanın diğer amacını oluşturur. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmanın Rusya ile ilgili nihai amacı Rusya'nın enerji politikalarını Doğu Avrupa ve AB üzerinde nasıl şekillendireceğini anlayabilmek olacaktır.

AB açısından çalışmanın öncelikli amacı, AB'nin enerji politikaları gelişim süreçleri incelenerek ürettiği enerji politikalarının anlaşılabilmesidir. AB ile ilgili bu hedef üzerinden amaçlanan diğer hedef, birliğin enerji ihtiyaçlarını belirleyerek, bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Rusya ile ne kadar karşı karşıya geleceğini anlayabilmektir. Bunun sonucunda, AB ve Rusya arasında gelişimi devam eden enerji ticaretinin bugünü ve dünü doğru biçimde okunarak gelecek şeklinin anlaşılması hedeflenmektedir.

Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili çalışmanın amacı şu şekilde belirtilebilir. Öncelikli olarak bu ülkelere yönelik çalışmanın amacı SSCB'nin dağılmasından bu yana bu ülkelerin gelişimlerini anlayabilmek ve Rusya ile olan ticari, ekonomik, politik ve sosyo-kültürel bağlarını çözümlenebilmektir. Enerji konusunda bu ülkelerin Rusya için önemini ortaya çıkarmak da çalışmanın bu ülkeler bağlamındaki öncelikli amacıdır. Bu amaçlar doğrultusunda Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili çalışmanın nihai amacı bu ülkelerin gerçek ihtiyaç analizlerini yaparak, Rusya'nın bu ülkeler üzerine özellikle

enerji bağlamında geliştirmesi muhtemel politikaların neler olabileceğini anlayabilmektir. Bu amaçların gerçekteştirilebilmesi için çalışmanın içeriği şu şekilde şekillenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünü “Fütüroloji” oluşturmuştur. Fütüroloji ile ilgili şu çalışmalar yapılmıştır. Fütürolojinin temel çalışma prensiplerinin ne olduğu öncelikli olarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Fütürolojinin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi incelenerek bu alanda dikkat çeken isimlerin kimler olduğu belirlenmiştir. Daha sonrasında, Fütürizmi anlamada yardımcı olacak temel araç, teori ve paradigmalardan neler olduğu çalışılmıştır. Bu alanda çalışma yapmış önemli yazarların görüşleri ve kullandıkları metodolojiler de anlatılmıştır. Yapılan tüm bu araştırmalar sonucu elde edilen veriler kullanılarak bu çalışmanın amacına ulaşabilmesi ve iddiasını kanıtlayabilmesi için Fütürolojik yaklaşımın parametrelerini esas alan çalışmaya özgü bir model hazırlanmıştır. Bu modele “Optimal Vizyon Modeli” ismi verilmiştir. Sonrasında, kullanılacak Fütürolojik yaklaşımın sınırlılıklarının neler olduğu açıklanarak ilk bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikli olarak enerji ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu bölümde özellikle öncül enerji kaynakları üzerinde durulmuş ve bu enerji kaynaklarının üretim ve tüketim durumları ile enerji kaynaklarının politik yansımaları incelenmiştir. Bu araştırmaların devamında, AB’nin enerji politikalarının gelişim süreçleri incelenmiş ve bu politikaların temel hedeflerinin ne olduğu ve bu hedefler doğrultusunda bugüne kadar ne gibi adımların atıldığı çalışmaya dahil edilmiştir. Ayrıca, AB’nin enerji ile ilgili kuruluşları ve hazırladığı projeler araştırılmıştır. II. bölümün içerisinde Rusya’ya da yer verilmiştir. Öncelikli olarak Rusya için enerjinin önemi anlaşılmaya çalışılmış ve Rus enerji sektörünün tarihsel gelişimi Putin öncesi ve Putin dönemi başlıkları altında incelenmiştir. Ayrıca Rusya’nın enerji ile ilgili üreteceği politikaların anlaşılabilmesi için Rusya’nın özellikle SSCB’nin dağılmasını takip eden yıllarda takındığı politik tutumlar incelenmiştir. Ayrıca politika üretmede Rusya’nın etkililiğini gösterebilmek ve bunun AB ve Doğu Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilere yansımalarını daha doğru anlayabilmek için Rusya’nın dünyadaki örgütlenme çalışmaları çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, hazırlanan “Optimal Vizyon Modeli” dahilinde analiz basamağına geçilmiştir. Bu bölümde, modelin ilk 4 basamağı tamamlanmıştır. İlk

olarak yakın tarih analizi yapılan bölümde Doğu Avrupa ülkelerinin özellikle bağımsızlıklarını kazandıkları yıldan bugüne kadar geliştirdikleri politikaları görebilmek için bu ülkeler yakın tarih analizine tabi tutulmuşlardır. Bu dönemler içerisinde, bu ülkelerin AB ve özellikle Rusya ile geliştirdikleri ilişkiler bağlamındaki politik tutumları açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Bir sonraki aşamada güncel durum analizi yapılmıştır. İlk olarak istatistiklerle dünya genelinde ülkelerin petrol ve doğalgaz üretim ve tüketim oranları ve birbirleri ile olan enerji ticaretleri incelenmiştir. Ayrıca bu bölüm içerisinde AB ve Rusya'nın enerji üretim- tüketim miktarlarına ve enerji ticaret ağlarına bakılmıştır. Aynı bölümün devamında Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik, teknolojik, demografik, sosyo-kültürel ve çevresel yapılarının genel hatlarıyla çalışmaya dahil edildiği bir güncel durum analizi yapılarak Doğu Avrupa ülkelerindeki güncel durumların neler olduğunu tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonraki aşamada enerji konusunda yönelimlerin neler olabileceği, enerjide alternatif kaynakların popülerlik kazanıp kazanamayacağı ya da yönelimlerin enerji ile olası ilişkilerinin neler olabileceği araştırmaya dahil edilmiştir. Böylece günümüzü yönlendiren petrol ve doğalgazın yakın gelecekte de bu etkililiğini sürdürüp sürdüremeyeceği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bölümün son aşamasında Doğu Avrupa ülkeleri ile AB'nin politik, ekonomik, teknolojik, demografik, sosyo-kültürel ve çevresel ihtiyaçlarının neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümü "Optimal Vizyon Modeli" dahilindeki son 4 basamaktan oluşturulmuştur. İlk 3 basamak, diğer bölümde analizi yapılan Doğu Avrupa ve AB'ye karşı çalışmanın ana eksenini oluşturan aktör devlet Rusya etrafında şekillendirilmiştir. İlk olarak çalışmaya gerçekçi olasılık stratejisi dahil edilmiştir. Rusya'nın Doğu Avrupa ülkelerinin ve AB'nin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak bu ihtiyaçlara karşı nasıl politikalar üretmesi gerektiğini belirlemek bu basamağın temel hedefini oluşturmuştur.

Daha sonrasında Rusya'nın gerçekçi olasılık stratejilerini uygulama konusunda yeterli gücü olup olmadığının anlaşılabilmesi için ülkenin iç dinamikleri analize tabi tutulmuştur. Bir sonraki aşamada Rusya'nın genel olarak politik, ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve çevresel görünümü incelenerek Rusya'nın stratejilerini gerçekleştirebilmesi için itici güçlerinin yeterince etkin olup olmadığı araştırmaya dahil edilmiştir. Bu bölümün son aşamasında yakın tarih analizi basamağından itici

güçler basamağına kadar toplanan tüm veriler bütünsel olarak ele alınarak Rusya'nın geliştirmesi muhtemel politikaların neler olduğu tek tek Doğu Avrupa ülkeleri ve Avrupa Birliği bazında değerlendirilmiş ve Rusya'nın muhtemel ve rasyonel adımları konusunda tahminlerde bulunulmuştur. Ve sonuç bölümünün de eklenmesiyle çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FÜTÜRİZM

1.1. Gelecek Nedir?

Gelecek nedir sorusu, aslında çok basit bir cevaba sahipmiş gibi görünse de karmaşık cevaplar verilebilecek bir yapıdadır. Gelecek adı üstünde henüz gerçekleşmemiş ve gerçekleşip gerçekleşmeyeceği de kesin olarak bilinmeyen ancak ön görülebilen bir kavram olarak ifade edilebilir. “İki tür gelecek vardır: arzuların geleceği ve kaderin geleceği. Ve insan asla bunları birbirinden ayırmayı öğrenememiştir” (Bernal, 2017). Arzu insanı hayata bağlayan ve kendisini diri tutan varlık sebebidir. Kelime kendi içerisinde geleceği barındırır. Ancak bir de insanın kendi arzusu dışında gerçekleşen bir kader dairesi vardır. İnsanın gelecek arzusundan bağımsız olan bu çizgi, arzulananın ötesinde gerçekleşebilir. Gelecek sadece arzu edilenlerden ibaret değildir. İnsanlar ve onların yönettiği devletler beraberinde getirdikleri irade yetileriyle, gelecekte karşılaşacakları durumları bugünden sezinleyebilme gücünü sahiptir.

Jouvenel (1967); zaman geçmiş ve gelecek diye iki parçaya bölündüğünde, ikisi arasında işleyen bir düşünce sistemine sahip olan herkesin anlayabileceği farklar olduğunu yineler. Geçmiş, üzerine çabalamanın geçersiz olduğu zaman dilimini ifade etmektedir. İnsanın özgürlüğünün geçersiz olduğu ve gücünün yetmediği alanı ifade eder. Kişinin elinde gücü olsa ve geçmişe dair verileri değiştirse dahi, ona göre gerçek eğer geçmişle alakalıysa asla değiştirilemez. Ancak gelecekle alakalı bir gerçeklikten bahsedilmesi mümkün değildir. Jouvenel (1967)’in fikirlerinden hareketle, doğru ve yanlış terimlerinin himayesinden çıkılan alana verilen ad gelecektir. Eğer kişi gelecek zamanla kurduğu herhangi bir cümleye dair bir isteğe ve hisse sahipse, bunun sadece bir fantezi ürünü olduğunun söylenmesi de yanlıştır. “Gelecek gücün tek alanıdır çünkü sadece gelecekle alakalı harekete geçebiliriz. Harekete geçmek için bu kapasitenin farkına varmak, harekete imkân veren nüfuz alanı nosyonunu ima eder” (Jouvenel, 1967). Bu fikirden hareketle, geleceğin bir belirsizlik olduğu vurguladığında onun beyan edilemez ve kanıtlanamaz doğasından bahsedilir. Gelecek terim olarak bir çelişkidir ve insan bu çelişkilerden daha makul olanı seçer.

Jouvenel (1967)'e göre, insan geçmişin gerçekliğini gelecekle bağlantı kurmak için kullanır. Onun geçmişi biliyor olması pratik açıdan ona geçmişle alakalı değil, gelecekle alakalı kullanışlı bilgiler kazandırır. Hareket adamı sadece gelecekte bir şeyin olup olmayacağıyla ilgilenirken, gerçekçi insanlarsa geçmişin bilgisini geleceği yorumlamak için kullanırlar. Gerçekçilere göre, yarın için kullanılması beklenen bilgiler ilgi kaynağı değildir. İlgi kaynağı gelecek ile ilgili çıkarımlar sunabilen bilgidir. Sonuç olarak “gerçekler, zihnin gelecekle ilgili çıkarımlarda bulunduğu ham materyallerdir ve gerçeklerin geleceğe durdurulamaz dönüşümü devam edecektir” (Jouvenel, 1967).

1.2. Fütürizm nedir?

Fütürizm ya da fütüroloji isminden de kolayca anlaşılacağı üzere olası veya tercih edilen geleceğin bugünden varsayımlar oluşturularak tahmin edilmesi ve ona uygun politikalar geliştirilmesidir. “Gelecek Bilim” sistematik bir bütünlük çerçevesinde, dün ile bugünü değerlendirerek, gelecekte gerçekleşmesi muhtemel değişimlerin veya olası aynı devam edecek düzenin varsayımsal bir portresini çizer. Geleceğe yönelik olması ve tahminler üzerine kurulu bir yapıya sahip olması fütürolojinin daha çok sosyal bilimlerle ilişkilendirilmesini sağlar. Aynı zamanda geçmiş verilerin günümüz verileriyle kıyaslanması gerekliliği sonucu, gelecek bilim tarihle de içli dışlı olma mükellefiyetindedir. Gelecekte olası olayları tahmin etme ve önceden değerlendirme imkânı sağlayan bu alan, temellerini bilginin gerçeğine dayandırarak yarının varsayımsal bir portresini öngörüselle ama temelde bilimsel bir kalemle çizmemize olanak verir. İnsanlar geçmişte yaşadıklarını değerlendirip yorumda bulunabilirler, ayrıca geçmişle alakalı bugüne kadar ulaşılmış birçok yazılı belge vardır. İnsanlar bu vesikalar aracılığıyla atalarının yaptıklarını okur ve bugüne dair çıkarımlarda bulunur. Geçmiş artık bittiğine göre, geçmişte yaşayanlar kendilerinin geleceklerini geçmişte deneyimlediğine göre, insanoğlu için gelecek mazi olmadan ve içinde barındırdığı sürprizlerle karşılaşmadan onunla ilgili yorumlar yapılamaz mı? İnsanın bilinmeyenle ilgili geçmişten bugüne süregelen merakı, onu birçok farklı alanda tecrübe kazanmaya itmiştir. Geçmişte olduğu kadar, günümüzde de insanların geleceğe olan merakı artarak devam etmektedir. Ancak günümüzden geleceğe bakmak, insanın sadece kendi kaderini sezinleme merakıyla sınırlı değildir. Artık devletler de kendi geleceklerini tayin edebilmek için birçok hamle ötesini farklı açılardan hesaplamak zorundadır. Geçmişte devletlerin ya da devlet adamlarının yaptıklarından çok daha fazlası gereklidir çünkü artık dünya eskisi kadar büyük değildir.

İnsanların geleceğe olan merakını en güzel şekilde dile getiren gelecek bilimcilerden biri de kuşkusuz Thompson (1979)'dır. Thompson (1979) günümüzde karşılaştığımız birçok problemin, geçmişte alınan kötü kararlardan kaynaklandığını ve bunun bilim ve teknolojiadaki ilerlemelerin kümülatif etkisinden dolayı daha hızlı bir değişimle birleştiğini vurgulamaktadır. Bu sebeple, şu an atılan adımlarda daha tutarlı olunması, geleceğin bugünüde karşılaşılabilecek problemleri aza indirgeyebilecektir. Yine aynı kitapta, geleceğin kesin olmadığı ancak belli ölçüde sahip olacağımız geleceğin, bizim seçimimiz olduğu ve gelecekte en arzu ettiğimize yönelik doğru yargılamalarda bulunabilmemiz gerekliliği vurgulanmaktadır. İnsan yarınının daha iyi ve daha arzu ettiği olmasını istiyorsa, bugün attığı adımlarında hedefe dönük olmalıdır. Geleceğe dönük adımlar atılırken salt hayal ürünlerinden yararlanmak yerine, daha rasyonel bir tavır takınılması mümkündür. Bunun sağlanması için de detaylı literatür taramalarının yapılması gerekir. Bilişim çağıyla birlikte, geçmişte olduğundan daha fazla bilgiye ulaşabiliyor ve geçmişte geleceklerini tecrübe etmiş birçok kişiyi gözlemleyebiliyoruz. Ya da uluslararası ilişkiler anlamında da geçmiş bilgilerden milletlerin tavırlarını okuyabiliyor, hangi durumda hangi taktiği kullandıklarını görebiliyoruz. Elde edilen bilgilere, enerji gibi üzerine çalışılan değişkenleri de ekleyerek daha mantıklı yorumlamalarda bulunabiliyoruz. Ancak fütüristlerin geleceği okumaktan ziyade; günümüzü ve geçmişi okudukları gerçeği çerçevesinde geleceğe dair yapılan yorumların alışlagelmiş geleneklerin dışına çıkarak oluşturulması gerekir. Sebeplerin fütürizm temelinde birbirleriyle olan etkileşimleri değerlendirilirken bugünün şartlarının ve geçmişin hamlelerinin doğru okunması gerekir. Özellikle, gerçekçi değerlendirmenin büyük öneme sahip olduğu gelecek bilim yaklaşımında, yarınlar bakışın bilimsel, rasyonel ve ampirik olması gerekir.

Eğer gelecek bilim, sadece bir insanın değil milletlerin kaderini tayin edecekse bunu yaparken ne kadar dikkat edilmesi gerektiği gayet açıktır. Bu yüzden, gelecek bilim tahminlerini oluştururken, ütopyaların ya da bilim kurgu ürünlerinin yaptığı gibi salt deterministik bir bakış açısına yönelemez ya da geleceği edebiyatın yaptığı gibi varsayımsal olmadan öte gerçekçi şemalarla çizemez. Çünkü hesaplamalarda ya da öngörülerde yapılacak hatalar milletlerin kaderini tayin eder. Bu sebeple “ontolojik varlığın bilgisini sindirmeyen ve hatta epistemolojik temelden uzak bilginin felsefesini tam özümseyememiş” (Sardar, 2010), kısacası ayakları tam manasıyla yere basmayan

çalışmalar, gerçek hayatın fütürolojisinden bahsedemezler. Temel ide, varlığın ve bilginin yapı taşlarını özümsemek ve geleceğe indeterminist açıdan yaklaşmaktır.

Fütüroloji alanında dikkati üzerine çeken bir yazar olan Herman Kahn'ın "Termonükleer Savaş Üzerine" adlı kitabında fütürolojiyi tanımlarken Evan Jones'un kullandığı "İçinde bulunulan zamanı açıkça belirtmeden felaketten kaçınmak ve zamanı satın almak" (Kahn, 2007) tanımı, terimi özetler niteliktedir. Belirtildiği üzere gelecek bilim dahilinde yazılan bilimsel çalışmaların aslında temel varsayımları, gelecek zamanı önceden tahminler yoluyla bugüne getirmek ve bu yolla gelecekte yaşanılması muhtemel tecrübelerle alakalı çıkarımlarda bulunabilmektir. Gelecek bilimi temel olarak mantık çerçevesine oturabilen stratejistler; çalıştıkları ülkenin yararına varsayımlar kurarak, o ülkeyi karşılaşılabileceği tehlikeler konusunda uyarma becerisine de sahip olur ve Jones'un da dediği üzere felaketi sezinleyip bertaraf edebilme yetisine kavuşurlar. Ancak doğru sentez ve çıkarımlara varabilmek mümkün müdür? Varsayımlar gerçek manada hedefe ulaştırabilen bilimsel veriler halini alabilir mi? Aslında post-modernist bir ortamda gelişen fütürolojik yaklaşımın da buna doğrudan evet cevabını vererek bizler mantıksal anlam örüntüleriyle gerçekliğe ulaşabiliriz demesi beklenemezdi.

Gelecek bilim üzerine çalışmalar yürüten Kuosa (2011) da post-modernist bir bakış açısıyla gelecek çalışmalara baktığında, eğer dünya bir dizi mantıksal ve evrensel kurallar dahilinde şekilleniyorsa, her şeyi tahmin etmek ya da en azından makro seviyede bir şeyleri öngörebilmek için bir yazılım üretip, geleceğin tahmin edilmesinin mümkün kılınıp kılınamayacağını sorgulamıştır. Kuosa (2011) diğer yandan da eğer dünya rastlantısal olaylar üzerine kurulu bir düzene sahip ve bir olay dizini bir sonuca sebep oluyorsa; milyarlarca etkileşim tahmin edilemez tetikleyici olaylara ve yanlış ikilemlerin artmasına sebep olarsa, boşa kürek çekip çekmediğimizi sorgulamaktadır. Ancak gelecek çalışması yapanları rahatlatacak ve bu çalışmaların tamamen boşa kürek çekmek olmadığı gerçeğini ispatlayacak bir gelişme yaşanmıştır. "Havacı mühendis Theodore von Karman ve beraberinde çalışan bir grup mühendis yeni nesil uzun menzilli atom bombaları, süpersonik hava araçları, insansız hava araçları, güdümlü füzeler, hava haberleşme sistemleri gibi birçok yeni teknolojiyi önceden tahmin edebilmişlerdir" (Gebris, 2018) .

Bu sebeple, çalıştığı alanda yeterli bilgi ve beceriye sahip kişiler tarafından yapıldığında gelecek tahmin edilemez değildir ancak kesinlikle tahmin edilebilecek

kadar da basit bir yapıdan da çok uzaktır. Çalışmalar yapılırken ana değişkenleri saptayabilmek geleceğe yönelik bütünsel ve anlamsal tahminler yürütmeye mahal verir. Bu teknik aslında hayal kurmaktan çok, eldeki verilerle belirlemeci varsayımlar oluşturmaktır. Kuosa (2011)'ya göre, bu bilimsel yaklaşımın işe yarar şekilde yürütmesi ve sorulara cevap bulabilmesi için yaklaşımın içerik tasnifinin sınırlarını çizmek, benzer uygulamaların örneklemlerine bakmak, çalışılacak alanı sınırlandırmak ve yaklaşımın temel bilgi ve felsefesinden yararlanmak önem arz eder. Yaklaşım, geleceği tüm yönleriyle kapsamak yerine, farklı amaçlara sahip gelecek araştırmalarını önemli alanlara ayırarak odaklanmayı gerektirir.

Sonuç olarak gelecek bilim, geleceğin salt tahminlenmesi değil, rasyonel çerçevede geçmişte deneyimlenenleri ve günün koşullarını bir araya getirerek geleceğe yönelik yorumlar üretmektir. Üretilen yorumların mantık temeline oturtulmadan, gelişmiş güzel yapılması, yorumların bilimsel çerçeveden çıkmasına ve sadece güzellikler haline dönüşmesine sebep olur.

1.3. Fütürolojinin Tarihsel Gelişimi Aşamaları

O'Toole (2017)'un gelecek bilim ile ilgili yaptığı tanım ve bahsettiği süreçler incelendiğinde aşağıdaki bilgilere ulaşılabilir. Fütüroloji tarihsel süreç içerisinde ilk olarak bilim kurgu ve ütopya edebi eserlerinde ortaya çıkmasına rağmen, bu alanın isimsel olarak nitelendirilebilmesi, II. Dünya Savaşının son günlerine kadar ulaşmıştır; çünkü, çok büyük bir yıkımla karşı karşıya kalan dünya, bundan sonra geliştirilecek teknolojilerin ne olacağını ve bunun hangi boyutlara ulaşabileceğini tahmin etmek istemiştir. Ancak böyle olursa insanlık bunların nelere sebep olabileceğini önceden varsayabilir ya da onlara muadil veya karşıt teknolojiler geliştirebilirdi. ABD tarafından ilk önceleri teknolojik tahminler üzerine kurulu ilk fütüroloji örnekleri; daha sonrasında uluslararası ilişkilerde ne gibi değişimlerin yaşanabileceği hususunda ekonomik, politik, askeri gibi birçok alanda tahminler üretmeye başlamıştır. Öncesindeki dönemlerden çok daha büyük teknolojik dönüşümlere şahit olan dünyanın II. büyük savaşının talebi, hangi teknolojinin daha iyi ve hedefe yönelik olabileceğiyle ilgili olarak ortaya atılan stratejilerin, bu alanlara yapılacak büyük zaman ve para harcamalarına mahal vermemesiydi. Bu büyük savaşın akabinde gelecek bilim askeri tahminler kurmanın dışına çıkarak, ekonomi, politika, sosyo-kültür ve çevre gibi alanlarda da tahminler yürütmeyi amaçlamıştır.

İndeterminist bakış açısına göre her ne kadar fütürolojiyi tarihsel bir süreç içine yerleştirmek zor olsa da Kuosa (2011) gelecek bilimin gelişimini üç periyota ayırmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki 1940 ve 1950'leri içine alır ve daha çok sorunlara çözüm odaklı bir yaklaşım vardır. Savaşın içinde veya hemen sonrasında silahların yıkıcı gücünün görülmesiyle, toplumlar gelecek planlamasını yapmak zorundaydılar ve bu planlamalar doğrudan problemleri temele alarak devam ediyordu. Bu dönemde fütürolojiye temel sayılabilecek bazı gelişmeler yaşandı. Gebris (2018) tarafından da belirtildiği üzere savaş dönemi yaptığı isabetli tahminlerle Theodore von Karman ve ekibi; Amerikan Hava Gücü ile Douglas Uçak arasında 1946 yılında kurulan ortak teşebbüs ürünü RAND (Research and Development) şirketi, ilk dönemin önemli fütürist öncülleri olmuştur.

Fütürolojinin temellerinin atıldığı bu dönemin ikinci basamağı Kuosa (2011)'a göre 1960 ve 1970'leri kapsayan dönemdir ve bu dönemde artık dünya savaşının etkisi kısmen aşılmış ve çalışmalar sadece askeri amaçlı olmaktan öte geçmiştir. Bu dönemle birlikte, toplumları artık sadece nükleer savaş ya da savaşlarda kullanılabilecek yeni teknoloji savaşı aletleri ilgilendirmiyordu. Ancak bu dönemin ilk yılında yayımlanan bir eser yine savaş üzerine bir tahmin yürütmüştü. Fütürolojinin ilk ve en önemli örneklerinden olan bu eser, Herman Kahn tarafından yazılan "Termonükleer Savaş Üzerine" adlı kitaptı ve daha sonraki dönemler için de büyük etkiler bırakmıştı. Ayrıca Herman Kahn ilk bağımsız düşünce kuruluşu olan Hudson Enstitüsü'nün de kurucu yöneticisidir. "Düşünülme-yeni Düşünmek", "Gerilim Üzerine", "Yıl 2000", "Gelecek 200 Yıl" ve "Zengin Kaynaklı Yeryüzü" gibi birçok önemli eserde de bu yazarın imzası vardır.

Aslında bu dönemle birlikte sanayileşme hızının ve buna bağlı olarak kentleşmenin artması, artan çevre kirlilikleri, artan enerji ihtiyaçları ve bunun etrafında şekillenmeye başlayan dış ilişkiler politikaları, nüfus artışı, ekonomik büyümeler ve yeni pazar arayışları gibi birçok alan ikinci fütürist dönemin ilgi alanları haline gelmişti. Bu dönemde bu alanlarla alakalı birçok farklı eser ve kuruluş ortaya çıkmıştır. Dönem içerisinde ilk bahsedilebilecek kuruluş Edward Cornish tarafından 1966 yılında kurulan "Dünya Fütüristler Birliği" (World Future Society)'dir. Bu topluluk, içerisinde gelecek bilimcileri barındırmaktadır. Organizasyonun kuruluş amacı zamanın parlak beyinlerini bir araya getirerek günün zorluklarına çözümler üretmek olarak ele alınabilir. Üyeleri

dünyanın dört bir tarafından olan bu kuruluş günümüzde de etkinliğini sürdürmektedir. 1967 yılında fütürolojinin temel yapı taşlarını anlatan bir yazar ortaya çıkmıştır. Bu yazar Bertrand de Jouvenel'dir. Yazar "Konjonktür Sanatı" (The Art of Conjecture) isimli kitabıyla fütürolojinin temel ilkelerini ve kavramsal gelişim süreçlerini açıklamıştır.

1968 yılında kurulan "Roma Kulübü" de fütüroloji açısından büyük önem arz etmektedir. Bu kulübün kuruluş serüvenine kulübün üyesi olan "Ekonomik Büyümenin Sınırları" (The Limits To Growth) kitabının yazarları gözüyle bakmak daha objektif olacaktır. Meadows ve arkadaşları (1972) üyesi oldukları bu kulüpten bahsederken, onun Nisan, 1968 yılında on farklı ülkeden bilim adamı, eğitimci, ekonomist, sanayici ve ulusal ve uluslararası memurlar tarafından Dr. Aurelio Peccei'nin önderliğinde kurulduğundan bahseder. Kulüp ekonomik, politik, doğal, sosyal ve birbirleriyle bağlı olan konulara yönelik bir tutum ve anlayış geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu bileşenler, içinde yaşadığımız küresel sistemi oluşturan bileşenlerdir. Amaçları, politika yapıcılara ve dünya çapındaki halklara bir bakış açısı geliştirerek, yeni politika uygulama teşvikleri oluşturmaktır. Bu dönemde savaş dışı konuları temel alan önemli eserlerden biri Alvin Toffler tarafından 1970'te kaleme alınan "Gelecek Korkusu" (Future Shock) adlı eserdir. Bu kitapta, Toffler ortaya çıkmakta olan süper endüstri dünyasını, yarının aile yapılarını, ortaya çıkacak yeni iş alanlarını, gelecekteki alt-kültürleri, yaşam tarzlarını ve insan ilişkilerini tasvir etmektedir. Yarının dünyasını açıklarken gününün klişelerini kullanır. Bu kitap; okurlarına karmaşıklık, tahrik, korku, cesaret ve bunların üstünde bir değişim vaat etmektedir.

Son olarak bu dönemin dikkat çeken diğer önemli eseri; Meadows ve arkadaşlarının kaleme aldığı "Ekonomik Büyümenin Sınırları" (The Limits To The Growth) adlı eserdir. Küresel sosyo-ekonomik eğilimlerin etkileşimlerini tasvir eden bilgisayar modelleri üzerine kurulu olan kitap; nüfus artışı, endüstriyel gelişim, kirlilik, yiyecek kıtlığı ve doğal kaynakların tüketilmesiyle küresel bazlı bir çöküşün resmini çizer. Bunu yaparken de eserin ortaya çıktığı dönemki büyümeyi temel alır. Ve büyümenin bu hızla devam ettiği takdirde muhtemelen 70 yıl gibi kısa bir süre içerisinde, büyük adımlar atılmazsa sosyal ve ekonomik sistemin çökeceğinden bahseder. 1960 ve 1970'ler anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere fütürolojik yaklaşımın, bilim dünyasına

köklerini saldığı ve yerini ortaya çıkan kurumlarla ve yazılan kitaplarla belirginleştirdiği yıllardır. Bu dönemde fütüroloji adına bahsedilebilecek en önemli gelişmeler bunlardır.

Fütürolojinin son periyodu 1980'lerden günümüze kadar olan süreci kapsar. Kuosa (2011)'un da makalesinde belirttiği üzere son dönem; gelecek çalışmalarının neredeyse duraklama dönemine girdiği, gelecek araştırma metodolojilerinin yalnızca 1/5'inin bu dönemde gelişme gösterdiği kısmi durağan bir dönemdir. Ancak bu dönem aynı zamanda fütürolojinin istikrara kavuştuğu ve benimsendiği dönemdir. Dönem içerisinde en çok tartışılan konu, fütüristlerin kimlik sorgulamaları olmuştur ve bilim alt dallara ayrılmıştır. Bu dönemde fütürolojinin bilimsel süreç metodolojilerinden bahseden ve fütürist açıdan nasıl inceleme yapılabileceğini yansıtan en önemli eserlerden bir tanesi Edward Cornish tarafından kaleme alınan "Gelecek: Geleceğin Keşfi" (Futuring: The Exploration of the Future) adlı eserdir.

Kuosa (2011)'a göre 1980'lerle birlikte bilimin temel alanları olan fizik, kimya, matematik, biyoloji gibi alanlarda meydana gelen gelişmeler, bilimin bilgisini daha karmaşık hale getirmiş ve fütüristlerin başlangıçta kullandıkları metotlarla tahmin yapabilmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Yapılan bilimsel çalışmaların karmaşıklığı ve çeşitliliği fütürist geleneklerde de bir değişime sebep olmuş ve fütürist akım etrafında buluşan ileri görüşlü insanlar daha dağınık halde çalışmaya ve çalışmalar hazırlamaya başlamışlardır. 1980 sonrası meydana gelen ayrışmanın Kuosa (2011)'a göre sebepleri şu şekilde açıklanabilir. Kendisini fütürist olarak adlandırabilecek bir meslek grubunun oluşmaması ve böylece herkesin aslında strateji üretmek gerekliliği hissettiğinde, bu alana dahil olabilmesi bu ayrışmanın ilk sebebi olarak görülebilir. Bunun diğer bir sebebi de bilimle birlikte gelişen birçok alan olması ve bir fütürist bilimcinin tek başına bütün alanlara sahip olmasının imkansızlığı nedeniyle belirli bir alanda uzmanlaşma eğilimi de olabilir. Deđiřik türlerde iş barındıran şirketlerin gelecek planlamalarında fütüristleri kullanması sebebiyle, fütüristlerin alanın mecburen şirketin hedefleriyle sınırlandırılması da başka bir sebep olabilir. Ya da bunun arkasındaki temel sebep fütürizmin sadece fütüristlere ait olmaması, yeri geldiğinde herkes tarafından sahiplenilmesi de olabilir. İşte bu gibi sebepler fütürizmde ayrışmalara temel teşkil etmektedir. Ancak ister ayrı ister bir bütün olsun, fütüristler post-modern çağın usta stratejistleridir. Ve çevreden ekonomiye, kùltürden savaşa kadar bütün beşerî bilgilere hâkim bir kuvvete sahiptirler.

1.4. Problem Çözmede Akılcı Yaklaşımlar

Endüstri devriminden önce daha çok doğaya tabi olan insan, sanayileşmeyle birlikte teknolojik imkanlarla kendisini doğada güçlü bir bileşen olarak konumlandırmıştır. İnsanın düzene olan etkisi değişse ya da eskiye nazaran olaylar daha hızlı şekilde gelişse bile Thompson (1979)'ın da bahsettiği gibi insanların sorunlarla başa çıkma yolları önemli ölçüde değişmemiştir. İnsan doğaya ne kadar hâkim olursa olsun ya da ne kadar teknolojik donanıma sahip olursa olsun, insanın problemlerle başa çıkma tarzı değişmemiştir. Elinde, eskisinden daha fazla imkân olan insan sorunlarla başa çıkmada aynı çözüm önerilerini üretmiştir ancak eskiden insanların keşke dediği bazı şeylere sahip olduğundan çözüme ulaşmış ya da önceye göre daha çabuk ulaşmaktadır. Ancak insanın yaklaşımı aynıdır. Bu yüzden fütürolojik yaklaşımda, insanın temel bakış çerçevesi günümüz imkanlarıyla birleştirilirse insanın ya da devletlerin probleme nasıl yaklaşabilecekleri daha rahat görülebilir.

1.4.1. Akılcı Yaklaşımlarda Büyük Kaşifler Örneği

Gelecek yolcusu olan insana nelerle karşılaşacağına yönelik bir rehber kitap verilmediğine göre, gelecekte insanı nelerin bekleyebileceği ile ilgili doğru varsayımların oluşturulması gerekir. Bunun için de aslında bilinmeyene yolculuklar yapan büyük kaşiflerden esinlenilmesi ve onların atmış oldukları adımların ya da yolculukları öncesinde almış oldukları tedbirlerin bilinmesi fayda sağlayacaktır. Cornish (2004) bununla alakalı yorumlar yaparken, seyahatlerin başarıya ulaşmalarındaki en büyük yardımcılarının; doğru ekipman, doğru yol arkadaşları ve doğru bir eğitim olduğunu vurgulamıştır. Başarıya ulaşmak ya da mantık çerçevesinde sayılılar oluşturabilmek için doğru ekipmanların yani kaynakların, tahminleriyle doğru çıkarımlara ve başarıya ulaşmış bilim adamlarının ve hedefe yönelik okunan kaynaklar yoluyla katkı sağlanan eğitimin özümsemek, hedefe yönelik çalışmaların bilimsel çerçeveye oturtulması beklenmektedir. Kaşifleri başarıya ulaştıran ve bilinmeyene seyahatlerinde onlara yol gösterici olan temel donanımların anlaşılması bu yüzden büyük önem arz etmektedir. Büyük kaşiflerin öğretileri; “gelecekte ne ile karşılaşacağına hazırlıklı olmak, gelecek ihtiyaçları öngörebilmek, gerektiğinde güçsüz bilgilerden dahi yararlanmak, beklenmeyeni beklemek, uzun süreli ve kısa süreli hesaplamalar yapmak, üretici hayaller kurmak ve öncüllerden öğrenmektir” (Cornish, 2004).

Gelecekte ne ile karşılaşılacağına hazırlıklı olmadan atılan adımlar, felakete açılan yolun ilk adımlarıdır. Bu sebeple, gelecek bilimciler çalışmalarını yaparken geleceğe hazırlanmadan beklemenin sadece aptalların işi olduğunu vurgularlar. Sorunlar en beklenmedik anlarda ortaya çıkar ve kişiyi hazırlıksız yakalarsa, bu; mağlubiyetin ilk adımı olur. Bu neden doğrultusunda, dünya siyasetine yön veren sosyal, ekonomik, siyasi ya da kültürel bir aracın ileride hangi siyasi amaçlar için nasıl en etkin silahlardan daha etkin bir koz olarak kullanılabileceği konusunda ülkeler, hazır olmalı ve tedbirlerini almalıdırlar.

Gelecek ihtiyaçların neler olabileceğini öngörebilmek ve bunu belirleyebilmek güçtür. Örneğin, enerji politikalarıyla alakalı gelecek ihtiyaçlar öngörülürken, teknolojinin gelecekte hangi hali alabileceği ve bunun hangi enerji kaynakları kullanılarak yapılabileceğini öngörebilmek önemlidir. Ayrıca bir ülkenin demografik yapısındaki değişimler, ülkedeki yeni enerji kaynak potansiyeli gibi birçok alt etken bir araya getirilerek ihtiyaç analizi yapılmalı ve ihtiyaçlar belirlenmelidir.

Gerekli olduğunda güçsüz bilgilerden dahi yararlanabilmek de akılcı yaklaşmanın önemli bir yoludur. Herkes en güçlü bilgilerden yararlanmak ister ancak özellikle öngörüler geliştiren insanlar, bilgiler detaylı olmadığı için onu göz ardı edemezler. Bazen ufak ve güçsüz veriler yoluyla elde edilen bilgiler hayati öneme sahiptir. Geleceğin bilinmeyeceği ile ilgili yapılan yorumlar doğru olabilir ancak bu onun öngörüler yoluyla sezinlenemez olduğu anlamına gelmez. Gelecekle olan işimiz mantık çerçevesinde öngörüler oluşturmaktır ve bu öngörüler sadece gerçeğe yakın ve uygulanması muhtemel olduğu çerçevede faydalıdır. Bu yüzden en güçsüz bilgiler bile zamanı geldiğinde büyük çıkarımların kapısını aralayabilmede yardımcı olur. Ayrıca gelecekle ilgili yapılan çalışmaların zamanında gerçekleştirilmesi önemlidir. Cornish (2004)' in kitabında sözüne yer verdiği General Colin Powell'ın dediği gibi "Eğer siz bana %100 bombalanacağımızı söylüyorsanız artık bir şey yapmam için çok geç". Bu sebeple, gelecekle ilgili öngörülerde geç kalınmadan olası bütün detayların doğru hesaplanarak öngörüler geliştirilmesi önemlidir.

Bu konuyla alakalı dikkate değer diğer bir ders; beklenmeyi beklemektir. Beklenilmeyeni hesap edebilmek aslında beklenmedik kelimesinin olumsuz anlamının ötesinde, olumlu bir anlam teşkil eder. Beklenmedik duruma hazırlıklı olan bireyler ya da devletler hem elindeki imkanları doğruya kanalize ederler hem de tecrübeleri

beklenmeyeni alt edebilecek şekilde geliştirirler. Örneğin; dünya enerji piyasa tedarikçisi ülkeler, enerji pazarlarına aktarım sağladıkları enerji hatlarında bir sıkıntı yaşamaları halinde alternatif yollar geliştirmek ve buna hazır olmak zorundadırlar.

Diğer bir ders hem uzun süreli hem de kısa süreli hesaplamalar yapmaktır. İnsanların sahip olduğu öngörü kabiliyeti, gelecekteki başarı ihtimallerini güçlendirir ve uzun dönemli hedeflere dayalı öngörüler, çok çalışma ve öngörerek hareket etmeyi barındırdıklarından dolayı, kişilere veya kurumlara daha fazla tecrübe sağlar ve bu tecrübeler daha akılcı adımların teminatını oluşturur. Belirlenen hedefe yönelik çalışmak, hedefleri elde etme güdüsünü desteklerken, hedef üzerine çokça çalışmalar yapmak, tecrübe yoluyla rasyonel kararların alınmasını sağlar. Hedef doğrultusunda çalışmak, planlamalar yapmak ve bu süre içerisindeki kazanımları öngörmek kısa süreli hesaplamaları; bu çalışmalar sonucunda yıllar sonra elde edilecek nihai olanı hesaplamak uzun süreli hesaplamaları oluşturur. Hedeflerin konulması ilk ve nihai amaç olmalıdır. Planlamalar ve çalışmalar kısa ve uzun vadeli hedeflerin ne kadar sürede başarılabileceğini gösterir.

Üretici hayaller kurmak diğer önemli problem çözüm yaklaşımıdır. Hayallerin; sadece gerçekleştirmek için harekete geçildiğinde, gerçekleştirilmesi mümkündür. Akılcı hesaplamalar yapılmadan ortaya konulan hayaller sönmeye mahkumdur. Hayallerin değerli olması ve ayaklarının akıl örüntüsünden uzak olmaması gerekir. Hayaller üretilmeye dönük gerçekçi hayaller onları gerçekleştirmek için harekete geçmek gerekir.

Öncüllerden öğrenmek karar almada ve çözüme ulaşmada önemli diğer bir yoldur. İnsanlar ya da devletler her hatayı kendi tecrübelerine katarak öğrenirse kendisinden önce yaşayanların acı tecrübelerini tekrar tatmak zorunda kalacaklardır. Fütürist çalışmalar yapılırken tarihin tecrübeyle sabit doğası gelecek için büyük yol gösterici konumuna yerleştirilmelidir. Öngörülerini doğru kılabilmenin en güzel yolu tarihsel süreçlerde düşülen hataların günümüz koşullarına uyarlanarak çıkarımsal araştırmalarını yapmaktan geçer.

1.4.2. Dahiyane Fikirler Üretmede Önemli Adımlar

Geleceğin tahminini yürütebilmek için dahiyane fikirlerin nasıl üretildiğinin de bilinmesi gerekir. Bunu Michalko (2001)'a göre sekiz basamakta açıklamak mümkündür. (i) Başkalarının göremediğini görmek, düşünemediğini düşünmek: Ele alınacak olan meselenin birçok farklı boyuttan irdelenmesi ve anlaşılması gerekir. Başkalarının fark edemediğini fark edebilmek, kişiyi bir değil birçok adım ileriye taşır. Farklı düşünmekten korkmak yerine farklı açıları da görebilen ve ince hesaplamalarla yolunda ilerleyebilen bireyler daha ustaca fikirler üretebilirler. (ii) Fikirleri görünür hale getirmek: Fikirler ne kadar farklı olursa olsun, düzenli hale getirilmediği sürece işlevi yoktur. Fikirler bu yüzden somut hale getirilmelidir. Bunun için planlar, çizelgeler, şema veya grafik gibi tasarımlar kullanılabilir. (iii) Çok fazla üretmek: Fikirler ne kadar fazla ve çeşitli olursa başarı şansı daha yüksektir. Bu başarı için daha çok olasılığın ortaya konulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. (iv) Fikirleri yeni yollarla birleştirmek: Fikirlerin erişebileceği yeni bağlar kurarak fikir dünyasının zenginleştirilmesi gerekir.

(v) İlişkileri zorlamak: Asıl fikir üzerine düşünülürken, görülen veya tecrübe edilen her şeye fikir tatbik edilerek asıl fikir için geliştirici yolların bulunması gereklidir. (vi) Zıtlıkları görmek: Bir şeyin sadece bilinen yoldan herkesin yaptığı gibi normal formüller üzerinden hesaba katılması yerine alışlagelmiş sıranın değiştirilmesini gerektirir. (vii) Metaforik düşünmek: Düşünülen fikrin farklı alanlardaki anlamının ve öneminin algılanmaya çalışılma sürecini kapsar. (viii) Şansın yararına hazırlıklı olmak: Bazen beklenmedik anda vuku bulan bir etken olayın tüm gidiş yollarını değiştirebilir ve kişiyi başarılı hale getirebilir.

1.5. Fütürizmi Anlamada Temel Araç ve Teoriler

1.5.1. Tarihsel Süreç Analizi

Geçmişin düzgün analizi yapılarak gelecek ile alakalı varsayımlarda bulunmak tutarlı olur mu? “Biz geleceğimizi geçmişe yönelik kavramsal anlayışımız üzerine inşa ederiz” (Hobbes, 1994) sözü bu sorunun cevabına ‘evet’ yanıtını vererek, geçmişin deneyimlerinin yarınların olası gerçekliklerine ulaşmada kullanıldığını kanıtlar. En küçük toplumsal birim olan aileden imparatorluklara kadar yapılar; insan kavramını içinde barındırır. Her ne kadar zaman ilerlese ve şartlar değişse de insan, hayatın baş aktörüdür ve hayatı algılamada ve ona yön vermede kullandığı stratejiler benzerdir.

Kişilerin ya da toplumların geçmiş dönemlerle ilgili doğru analizi, araştırmacıları gelecek ile ilgili atılması muhtemel adımlara götürebilir. Tarih tecrübelerle sabit bir yapıya büründüğü için, şu anda gelecek için atılan adımların birçoğunun benzeri de geçmişte gelecek için atılmıştı. Eğer kişi ya da uluslar geçmişe bakmamayı tercih ederek hareket ederlerse geçmişte düşülen hataların aynısına düşebilirler.

Hobbes (1994)'un yukarıda verilen alıntısında da özetlediği şekliyle, uluslararası ilişkilerde çıkarımlar, ulusların takındıkları politik, ekonomik ve askeri tavırlar üzerinden oluşturulur ve bunun üzerinden gelecek yönlendirilir. Uluslararası ilişkiler tarihsel süreç süzgecinden geçirildiğinde; aslında her devir ve şarta uyum sağlayan ve buna yönelik ortaya çıkan sorunlara benzer sorunlarda olduğu gibi, fikirsel bütünlük çerçevesinde çözümler üreten bu disiplin, gelecek planlamalarını oluştururken geçmişten bağıny ayıramaz. Böylece sorunlara farklı çözümler üretebilme ve problemlerle mücadele ederken onları geçmişteki tecrübelerin aksine, fırsata çevirebilme şansını da sunar.

Tarihi kullanarak uluslararası varsayımlar ortaya atmak veya senaryolar oluşturmak için Cornish (2004)'e göre tarihi de ikiye ayırmak gerekir. Bunlardan ilki uzak, ikincisi yakın tarihtir. İsimlerinin de belirttiği üzere bu ikili tarih anlayışı bize hem zaman hem de çaba tasarrufu kazandıracaktır. Uluslararası ilişkilerde toplumların atacağı adımlar irdelenirken uzak tarihteki olaylardan yararlanmak elbette faydalı olacaktır. Ancak yakın tarihin, gelecek varsayımlarında daha etkin olduğu düşünülür. Yakın tarih ile günümüz arasında birçok ortak nokta mevcuttur ve hatta yakın tarihin karar vericileri hala hayatta olabilirler. Ya da onlarla alakalı birçok kaynağa erişmek daha olasıdır. Ayrıca teknolojik, ekonomik ya da toplumsal değerler açısından yakın ve şu an arasında büyük değişim uçurumlarının olması muhtemel değildir. Bu noktada asıl rehberin yakın tarih olarak belirlenmesi uzak tarihin yardımcı olarak kullanılması daha etkili olacaktır. Bunu yaparken de karşılaşılabilecek en büyük problem, her şeyin eskisi gibi cereyan edeceğine tamamen inanmaktır. Baki kalan beşer ve eseri mevcut değildir ve dünün ve bugünün sarsılmaz dinamikleri diye adlandırılan dinamikler de değişime uğramaya mahkumdur.

1.5.2. Yönelimsel Analiz

“Yönelimler mevcut dünyadan gelecek dünyayı takip etmemiz için ihtiyaç duyulan yolun temin edicileridir, muhtemelen ileriki yıllarda uğraşmak zorunda kalacağımız şartları bize şimdiden gösterirler” (Cornish, 2004). Açıklamadan da açıkça anlaşıldığı üzere bugün dünya üzerinde insanın eğiliminde olduğu konular geleceğin ana temaları haline gelecektir. Geleceği tahmin ederken onu yönlendirmesi beklenen temel yönelimlerin neler olduğunu belirlemek gerekir. Geleceği yönlendireceği düşünülen yönelimlerin belirlenmesi ile tahminler daha akılcı hale gelir. Cornish (2004)’e göre sırasıyla yaşanan zirai ve endüstriyel devrimlerden sonra özellikle 1944 sonrasındaki teknolojik değişimler artık sanal devrimin başladığını ispat etmektedir. Özellikle bilgisayarlaşmayla birlikte dört bir yanı saran teknolojik değişimler, tamamen yazılımsal süreçler üzerinden sanal bir evren oluştursa da bu evrenin yansımaları gerçek dünya üzerindedir ve gerçeklik soyutluk üzerinden şekillenir hale gelmiştir. Belki de endüstri devriminin başlamasıyla birlikte öngörülmesi muhtemel büyük değişimler çağına ulaşılmıştır.

1.5.2.1. Yönelimsel Kategoriler

İyi bir yönelim belirleyici olabilmek için günün çok iyi bir tarayıcısı olunması gerektiğini söyleyen Cornish (2004), bu tarama işlemlerinin ana belirleyicilerinin; toplama, gözden geçirme ve mevcut literatürü analiz etmek olduğunu söyler. İyi bir tarama sonucu elde edilen veriler, strateji geliştirmek için kullanılır. Tarama sonucu elde edilen olası yönelimlerin sınıflandırılması önemlidir. Sınıflandırılan yönelimler daha doğru ve mantıklı bir şekilde yönelimlerin değerlendirilmesini ve daha organize fikir kümelerinin oluşturulmasını sağlar. Özellikle Philip Kotler’in bu alanda yaptığı çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Yönelimler, Kotler (2000)’e göre; altı büyük kategoriye ayrılır. Bunlar demografi, ekonomi, hükümet, çevre, sosyo-kültür ve teknolojidir. Yönelimlerin bu şekilde sınıflara ayrılması ve olası yönelimlerin alt başlıklar halinde farklı kategorilerde irdelenmesi yönelimlere daha mantıklı bakılabilmesini sağlar. Sonrasında, yönelimler arası bağlantılar kurularak geleceğin tahmin edilmesi daha makul bir ölçüğe sahip olur.

(i)Demografi; nüfus üzerine yapılacak çalışmadır. Uluslararası ilişkiler anlamında ülkedeki nüfus yapısı incelenebilir. Etnisite farklılıkları olduğu bilinen bölgelerdeki nüfusun ülke geneline ve yaşa göre dağılımı ya da ortalama yaşı gibi

faktörlere bakılarak girişilmesi muhtemel siyasi veya toplumsal hareketlerin başarısı önceden gözlemlenebilir. (ii) Ekonomi; ekonominin yönelimsel sınıflandırılması yapılırken ülkelerin gelir kaynakları, ithalat veya ihracat ağırlıklı olarak üretilen ürünleri, ekonomik istikrar düzeyi gibi yapılara bakılır. (iii) Hükümet; hükümet bir devletin atacağı adımların belirleyicisidir. Bir hükümetin kavgacı veya uzlaşmacı tavrı, aldığı iktisadi kararlar, yürürlüğe soktuğu kanunlar, sosyo-politik ve kültürel tavrı gibi birçok kavram ülkenin hem iç hem de dış siyasetini ilgilendiren önemli konuları oluşturmaktadır. (iv) Çevre; insan hayatının tamamını temsil eder. Kişinin ve onun oluşturduğu toplumun yaşam kalitesini belirler. Çevreyi korumacı tavır takınan veya takınmayan toplumlara göre gelecek yönelim tahminlerinde bulunulabilir. Ayrıca yönelimsel açıdan çevreden kasıt, sahip olunan doğal kaynaklar olarak da düşünülür. Bu açıdan bakıldığında çevrenin barındırdığı enerji kaynakları ya da diğer zenginlikler bir ülkenin gelecek politikalarını çok büyük ölçüde etkiler. (v) Sosyo-kültür; bir toplumun dini değerleri ve buna bağlılığı, eğitime bakışı, bilimsel ve sanatsal eğilimleri, örf ve adetleri, yaşam şekilleri gibi birçok kavram o toplumun değer yapısını oluşturur ve yönelimler bunlar temele alınmadan hesaplanamaz. (vi) Teknoloji; geleceğin adımları atılırken, bugünün elde olan imkanlarıyla nelerin yapılabileceği nelerin başarılmasının daha zor olduğu kestirilebilir. Ya da bir devletin sahip olduğu teknolojik alt yapıya bakarak, diğer devletlerle kıyaslama yapılabilir. Bu kıyaslama sadece olası savaş durumunda savaşın kimin lehine olacağını belirlemez aynı zamanda bir devletin ülkedeki kaynakları verimli bir şekilde kullanıp bu kaynaklara ekonomik değer kazandırması hedefini ne ölçüde karşılayabileceğini de gösterebilir.

1.5.2.2. Yönelim Analiz Metotları

1.5.2.2.1. Nedensel Analiz -Etki Analizi

Cornish (2004)'e göre yönelimsel araştırmalar iki temel şema üzerinde şekillenir. Bunlardan ilki nedensel analizdir ve bir yönelimin ortaya çıkmasına sebep olan ana etmenleri inceler. Bir yönelimin sebeplerinin önceden belirlenebilmesi iki açıdan önemlidir. Eğer istenilen yönde bir eğilim gerçekleşiyorsa tetikleyici sebepler belirlenerek değişim hızlandırılabilir, diğer yandan eğer eğilim istenmeyen yönde tetikleyici sebepler belirlenerek yönelim yavaşlatılabilir hatta tamamen durdurulabilir.

Etki analizi yönelimin diğer alanlara etkisinin belirlenmesi üzerine kurulur. Çoğu zaman yönelimlerin tahmin edilemeyen alanlara beklenmedik etkileri görülebilmektedir. Bu etkiler belirlenemezse birçok fırsat kaçırılabilir ya da birçok zararla karşılaşılabilir.

1.5.2.2. Yönelimsel İz Düşüm

Yönelimler için en belirleyici metotlardan bir tanesi de istatistiklerin yerli yerinde kullanılmasıdır. Cornish (2004), yönelimler için elde veri varsa yönelimin zaman içerisinde nasıl değişime uğradığını grafik haline dökmenin mümkün olduğunu söyler. Grafikselleştirilerek geleceğin iz düşümü gözlemlenebilir. Bunun nedeni; belirli yıllardaki yönelime bakarak mevcut yönelim ve yönelim hızının görülebilmemesinden kaynaklanır. Böyle olduğunda, en azından yakın gelecek için kapsayıcı öngörüler oluşturulabilir. Yönelimsel iz düşümler kullanılarak birçok olay yordanabilir. Bu teknikte aslında aynı değişimin devam edeceği varsayımları güdülür. Böylece gelecek gerçek veriler üzerinden tahmin edilir. Ancak izdüşümsel çıkarımlarda bulunmanın problematik yanları da mevcuttur. Bunlardan bir tanesi her yönelimsel sınıflandırmayı grafiğe dökmek mümkün olmayabilir. Bunlardan ikincisi iz düşümlerde ortaya çıkabilecek ve tüm dengeleri alt üst edecek olasılıklar hesaba katılamaz ve böylece yapılan tahminler alaşağı olabilir.

1.5.3. Sistemler Teorisi

Sosyal sistemler teorisi diye de adlandırılan teori, birbiriyle bağlantılı olan ve bu manada bir bütün olarak hareket eden tüm etmenleri konu edinir. İçinde yaşadığımız dünya birçok etkenin birlikte aynı grup içerisinde var olmasıyla bütünleşik hale gelmiş büyük sistemi temsil edebilir. Ve bu sistem kendi içerisinde birçok alt sistemi de barındırmaktadır. Cornish (2004)'e göre sistemlerle ilgili şu bilgilere ulaşılabilir. Sistemler arası ve sistem içi bağlantıların kurulup bozuluyor olması evreni sürekli bir değişim haline iter. Günlük dünyada çoğu durumda çoğu kişi doğrudan görülen üzerine bakmayı, görüleni oluşturan ilişkiler açısından derinlemesine irdelemeye tercih eder çünkü bu kolay olandır. İşte bu bağlamda sistemleri temel alan teoride yazara göre çok boyutlu olay, yönelim ve karmaşık ilişkiler bütünü birbirleriyle alakalı bağlantıları belirtilerek açıklamalarda bulunulur. Bu yaklaşımda; zaman, mekân ve hatta olayın nüfuz alanı dışına çıkılarak, nesnel bir bakış açısıyla olayı oluşturan sistemlerin bütünü birbiriyle ilişkisi açıklanılır. Her bir madde birbiriyle bağlantılı sistemin

içerisinde irdelendiğinde, olayların meydana gelmesiyle ilgili mantıksal açıklamalar yapılması mümkün olur.

“Sistemler yaklaşımı ilgimizi olaylardan çok ilişkilerin üzerine çeker” (Cornish, 2004). Bahsedildiği gibi sistemi oluşturan bileşenlerin birbirleriyle olan sebep sonuç ilişkileri üzerine odaklanır. Ortaya çıkan ve önem teşkil eden durumlarda, durumun içerisindeki olaylara bakmak yerine, sistem içerisindeki her bir olaya birbiri üzerine bağlantısı açısından bakar. Olaylara sistemsal bir perspektiften yaklaşabilmek, durağan bir olayın dinamik bir çerçevesinin çizilmesini sağlar ve böylece birçok alt sistemin bu olayın ortaya çıkması için nasıl bir ilişki içine girdiklerini gösterir.

Özellikle dış ilişkiler bağlamında, bir ulusun nasıl hareket edebileceği yorumlanmaya gerek duyulduğunda, o ulusu temsil eden sistemlerin birleriyle olan bağlantısı irdelenerek daha gerçekçi çıkarımlarda bulunulabilir. Örneğin, bir toplumdaki hâkim inanç sistemi ya da kendi örf ve adetleri, ulusun diğer uluslarla geliştireceği ilişkilerde temel teşkil edebilir. Bir ulusun uluslararası bağlamda geleceğini tahmin etmek için ulus sistemini oluşturan alt sistemlerin hesaba katılarak yargıda bulunulması daha gerçekçi olur. Cornish (2004)’in kitabında özellikle Newton’un üçüncü hareket kanunu üzerinden yapmaya çalıştığı açıklamasında, sistemler teorisi içerisinde fizik kurallarında olduğu gibi her bir kuvvetin ona eşit ve karşı bir tepkisinin olacağını vurgulanmaktadır. Sistemlerin içerisinde meydana gelen her bir değişime yönelik tepkinin, sistemin içerisindeki başka sistemler tarafından verileceği vurgulanmak istenmiştir. Sistemler üzerindeki her bir hareket dalga dalga diğer sistemler üzerine de yayılacak ve onlara etki bıraktığı kadar karşı ve eşit tepkisini alarak sistemi etkilemeye devam edecektir. Bu sebeple, ulusların arasındaki ilişkilerde sistemde meydana gelen devinimler, sistemlerin üzerinde birçok etkiye sahip olacaktır. Kitapta da bahsedildiği üzere, belki de gelecek bilim çalışan araştırmacılar, sistemlerin birbiriyle olan bağlantılarına bakarken, sadece devinimin gerçekleştiği sistemin komşu sistemlere etkilerine bakarlar ancak sistemler üzerinde sonsuz etki bırakabilecek uzak olasılıkları önemsemez ya da küçümserler bu yüzden de gerçek varsayımlara ulaşmaktan geri kalabilirler.

Bir varsayım üzerinden konuşmak gerekirse ABD’nin Irak Müdahalesinde meydana gelen insani dramlara televizyonda şahit olan Çinli bir genç, ilerleyen yıllarda bir yatırımcı olabilecek güce ulaşabilirse, ticaretinde Amerikalılarla kurduğu herhangi

bir ilişkide onlara önyargıyla yaklaşabilecek ve belki de ticari ilişkilerini erteleyecek, geliştirmeyecek ya da hiç kurmayacaktır. Böylece ülkeler arası terörizm kaynaklı çıktığı varsayılan bir güç mücadelesi, sistemin içerisindeki medya sistemi üzerinden gence ulaşır ve sonrasında Çin-ABD ticari ilişkilerinde ekonomik etkilerde bulunabilir. İşte bu sistem içerisinde bulunan alt sistemlerin birbirleriyle olan bağlantılarının bir sonucudur ve gencin şahit olduğu dramın kendi üzerindeki etkisi ölçüğünde ekonomik bağlantılara etki etmiştir. Bir olay zamanda ve mekânda belli bir nüfuz alanından diğerine hareket edecektir.

1.5.4. Kaos Teorisi ve Kelebek Etkisi

Sistemler içerisinde ortaya çıkan sonsuz sayıda etki, bazı araştırmacılar içinse ‘şans’ ve ‘kaos’ terimlerini ortaya çıkarmıştır. Araştırmacılara göre sistemler, temeli birbiri üzerine kurulu ve tamamen birbirini rastlantısal dairede etkileyen olayların bütünüdür. Cornish (2004) bu konuda Adolf Hitler’in her gün dünyada milyonlarca insanın yaptığı gibi bir restoranda bir grup adamla oturduğu ve burada çok da istekli olmasa da yeni kurulan bir partiye katılmak istediğinden bahseder. Ve orada konuşmaları belki biraz farklı olsa partiye katılmayacağından ve kendisine başka bir yol çizeceğinden bahseder. O gün o restoranda partiye isteksizce de olsa katılan Hitler, kısa sürede partinin lideri konumuna gelmiş ve küçük belki de önemsiz sayılabilecek adımın Avrupa’yı büyük bir felakete sürüklediğinden bahsetmiştir. Böylece aslında Münih’te başlayan sıradan bir konuşma ulusal ve uluslararası sistemde çok büyük değişimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ki belki de bugün bile hala Hitler’in o restoranda aldığı kararın etkilerini örneklemek çok zor olmayabilir. Bu yüzden kaos teorisinde, şans gözlükleriyle geleceğe bakıldığında, ona dair yordamalardan kaçınmak zorunda kalınabilir çünkü gelecek tahmin edilemeyecek kadar şans üzerine kuruludur ve her an her şey bir rastlantısallık sonucu bozulabilir, değişebilir ya da daha iyi hala gelebilir.

Cornish (2004) kaotik sistemden bahsederken, “Kelebek Etkisi” üzerinde durmuş ve şu iki örneği vermiştir. Dünyanın kaotik bir düzen içerisinde çalıştığı görüşünü desteklemek için 1960’lı yıllarda, hava tahminlerinin daha uzun zaman dilimleri üzerinde yürütülebilmesi için bir araştırmada meydana gelen bir olaydan bahseder. Verileri bilgisayara girerken yapılan ufak yuvarlamalar, normalde yuvarlama yapılmayanla birebir benzer çıkması gerekirken; iki sonuç arası büyük değişimler fark edilmiştir. Bu da dünya üzerinde meydana gelen en ufak olayların bile hava tahminine

etki edeceği ve bu yüzden iki haftadan daha uzun süreli tahminlerin yapılmasının mümkün olmayacağı görüşünü ortaya çıkarmıştır. Daha sonra bu görüş, diğer alanlarca da kabul edilmiş ve bu şu örnekle desteklenmiştir. Tayland para birimindeki ani satışlar, dünya piyasalarında Malezya'dan ABD'ye birçok piyasada etkisini göstermiştir ve sistem içerisinde küçük sayılabilecek bu hamle birçok farklı karşı tepki ortaya çıkarmıştır. Ufak bir hareketin daha büyüğünü tetikleyeceği yönündeki bu görüş “Kelebek Etkisi” etrafında şekillenmiştir.

Elbette bunu söylerken Cornish (2004)'e göre piyasalardaki her bir değişimin büyük dalgalanmalara sebep olacağını söylemek doğru olmaz. Kaos teorisyenleri bunu söylerken bir olayın tetikleyicisi konumundaki birçok etkenin aynı konu üzerinde birleşmeleriyle ortaya çıkan bir etkinin söz konusu olduğunu söylerler. Aslında “kelebek etkisi” sadece küçük bir olayın değil, aynı zemin üzerinde buluşmuş birçok hareketin tetiklemesi sonucunda da oluşabilir. Ancak teoriyi takip edenlerin karşısına çıkan sorun, dünyada meydana gelen her şeyi ölçebilecek ve sonuçlarını yıllar sonra bile temel tetikleyicinin üzerinden açıklayabilecek bir sistemin olmamasından kaynaklanır. Uluslararası ilişkilerde bir olayı tetikleyen alt ama temel unsurların tespiti mümkünken buna sebep olan ufak tefek psikolojik sebepler, o gün kişinin yaşadığı fark edilemeyecek kadar küçük ancak can sıkıcı bir olay temel bir konu üzerinde birleşip güçlenebilir ancak bunun tespiti günümüz koşullarında olanaksızdır. Gelecek biçimlenirken birçok alt bileşenin şeklini alır ve böyle olunca da tek ve kesin bir gelecekte bahsetmek mümkün olmaz. Söylenildiği üzere birçok basit sebebin bile değiştirebileceği gelecekte bahsederken kesin ve tek olana ulaşmak imkansızdır çünkü gelecek kesin ve tek değildir.

Sistemlerin oluşturduğu ve aynı zamanda şans ve kaotik atmosfer üzerine gelecek yargılamalar da bulunmak her ne kadar zor olsa da gelecek bilimciler geleceğin muhtemel versiyonları üzerine yorumlamalar yaparlar. Her bir yorum yorumcuya göre değişir çünkü her birinin beraberinde getirdiği birikimi farklıdır. Ancak tahminlerin daha mantıklı ve kapsayıcı olması gerekir. Tahminler tek kurulamaz. Rasyonel süzgeçten geçirilen tahminler; alt bileşenler tam manada bilinemese de genel hatlarıyla belirlendiğinde, olası olanın yakın tahminini yapmak mümkündür.

1.6. Fütürolojik Paradigmalar

Çalışmaların bilimselliği açısından temel sorunlara cevap arayan paradigmaların kullanımı esastır. Paradigmaların sorduğu sorular; “hangi alanın mercek altına alınıp irdeleneceği, bu konuya ilişkin ne gibi soruların ortaya atılıp bunlara cevap aranacağı, bu soruların nasıl oluşturulduğu ve bilimsel araştırmaların sonuçlarının nasıl değerlendirileceği” (Kuosa, 2009) ile alakalıdır. Bu noktada paradigmanın ne anlama geldiğini anlamak önemlidir. Yaklaşımın temel örneklemini anlamada kullanılacak yaklaşım, fütürist bir paradigma tasviri çizmeyi gerekli kılar. Kuhn (1996)’a göre paradigmalar iki temel perspektif etrafında şekillenir. “Paradigma inanç değer ve tekniğin tümsel kümelenmesidir ve sunulan topluluğun üyeleri tarafından paylaşılır” (Kuhn, 1996). Paradigma inanç, değer ve tekniği bir bütün olarak ele alır ve üzerine araştırma yapılacak konuyu her açıdan bütünsel görmeyi amaçlar. Diğer yandan paradigmalar “kümelenmenin sadece bir türüne atıfta bulunulan model veya örneklerin işe koşulduğu somut bulmaca çözümlerinin; normal bilimin arta kalan bilinmezliklerini, bilinen açık kurallarını temel alarak çözüme kavuşturmayı amaçlar” (Kuhn, 1996). Temel düşünce; inanç, değer ve tekniği bir bütün olarak ele almak yerine, bunlardan sadece bir tanesine odaklanarak onları bir bütün olarak görmemektir. Paradigmanın buradaki amacı bilinenler üzerinden yola çıkarak, bilineni bilinmeyenin anlaşılmasında işe koşturmak. Kuhn (1996)’ın bu söylemi temel alındığında, fütürist paradigmaların sabitlenmesi daha kolay hale gelmektedir.

Eğer fütürizm paradigmalar üzerinden değerlendirilecek ve gelecek bilim alanında paradigma değişkenlerinden bahsedilecekse, Kuosa (2011)’un görüşlerine yer verdiği, Mannermaa (1991)’ya göre, gelecek bilimin üç temel paradigma üzerine inşa edilmesi gerekir. Bunlar betimleyici paradigma, senaryo paradigması ve evrimsel gelecek araştırma paradigmasıdır. Sırasıyla açıklamak gerekirse bunlar şu şekilde açıklanabilir.

Betimleyici paradigma; geçmişte gözlemlenen gelişmelere bağlı olarak yüksek olasılıklı tahminler yürütmek anlamına gelir. Geleceğe yönelik yapılan yorum geleceğin durağan ve iyimser olmasıdır ve geleceği tahmin edilebilir olarak öngörür. Araştırmanın amacı tartışmalı veya çalkantılı değildir, metodu sayısal veriler üzerine kuruludur ve süresi kısadır (Mannermaa, 1991).

Anlaşılabacağı üzere gelecek durağandır ve dün olanların ve düşünülenlerin toplamı yarını oluşturur. Geleceğin aynı doğrultuda gideceğini varsayar. Senaryo paradigması;

Geleceğe yönelik farklı kılavuz senaryolarının tanımlanması için yapılan denemeler anlamına gelir. Senaryoların başarısı bir şeyi tahmin edebilme kabiliyetine bağlı değildir aksine mümkün olanı hayal ederek şu anki karar alma sürecine yardım etmek ve olası gelişmelerin dikkate değer keşiflerini yapabilmektir (Mannermaa, 1991).

Bu paradigmada, eldeki durumlar değerlendirilerek olabildiğince olası senaryolar üretmeyi gerektirir. Bu paradigmanın temel işlevi yön gösterici olması ve karar alıcılara olabildiğince farklı bakış açıları sunmasıdır. Son olarak, evrimsel gelecek araştırma paradigması;

Karmaşık dünya düzeninde geleceği daha kesin biçimde tasvir etme ve anlama denemesi anlamına gelir ve evrimci yasaları temel alır. Genel olarak, kompleksite teorisi araştırmalarının bulgularına ve evrim teorisinin kabullerine temellenir (Mannermaa, 1991).

Bu son paradigma modeli, rastlantısallık ile her şeyin karmaşık düzen içinde evrildiğini ve düzenin düzensizlikten kaynaklandığını temel alır. Bir bakıma bugünden geleceği var saymak mantık dışı olabilir çünkü hayat rasyonel süreçlerle devam etmez, yapılması gereken olabildiğince farklı bakış açıları üretmektir ve bu bakış açılarının dünün ve bugünün yönelimlerine temellenmesi gerekmez.

1.7. Fütürolojik Bağlamda Pragmatik Konjonktür Metodolojileri

Öncelikle konjonktür teriminin anlamını kavramak, yapılan yorumları anlamak için fayda sağlayacaktır. Sözlük anlamına göre konjonktür; “kesin bir bilgiye dayanmayan ve tahmin edilerek oluşturulan düşünce ya da fikir” (Oxford, 2000) olarak tanımlanır. İktisadi, toplumsal veya siyasal alanda var olan bilgilerin, gelecek ile ilgili tahminlerde bulunmak için kullanılmasıdır.

1.7.1. Fütürolojide Thompson Metodolojisi

Gelecek çıkarımlar her zaman istenileni sunmayabilir. Bir bakıma bir hayal kırıklığı da oluşturabilir. Thompson (1979) geleceğin şok edici ve rahatsız edici bir etkisinin de olabileceğini ve bireylerin bu bilgiyi aşabilmek için ya doğru hamleler yaparak onu bertaraf ettiklerini ya da gelecek sıkıntısını görmezden gelerek ona uyum sağlamayı tercih ettiklerini söyler. Gelecek bilimin inşasında hangi stratejiler kullanılabilir? Gelecek bilimi inşa ederken kullanılabilecek metotlardan bahsedilirken, Thompson (1979)'a göre bunları üç ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; ekstrapolasyon, yönelim ve sınırları ve optimal metottur.

Ekstrapolasyon kelime anlamı olarak gözlemlenen eğilimlerin zamana yayılmasıdır. Diğer bir ifadeyle günümüzün yönelimleri üzerinden bilineneye dayalı tahminler yürütmektir. Bilinen noktalardan hareketle gelecek varsayımların belirlenmesini hedefler. Bu terime karşılık interpolasyon terimi “bir doğru ya da eğri üzerinde iki nokta arasında kalan değeri bulma” (Botts, 2018) işlemidir. Ancak fütürolojik açıdan ekstrapolasyon metodunu kullanmak daha uygundur.

İkinci metot olan yönelim ve sınırları fütürist bakış açısının en önemli iki ögesidir. Kullanımda popüler olan şey yönelimdir ve onun tükenmesi sınırdır ya da rağbet gören bir politikanın artık değer görmemesi onun sınırına ulaştığını gösterir. Çok açık bir örnekle özetlenecek olursa petrol tüketimi, tüketilecek petrol olduğu ölçüde artabilir.

Üçüncü ve son olan optimal metot; ideal olan en uygun durumu ifade eder. Örneğin, Birleşik Krallığın optimal nüfusu 30 milyon civarında olmalıdır, bu oran ülkenin arazisinin destekleyebileceği rakamı temsil eder. Ancak günümüzde Birleşik Krallık ürettiklerini satarak yiyecek ithal eder. Burada da fazla ürün üretilip satan ülkelerin nüfusunun çok az olması da bahis değildir çünkü bu sefer de bu, daha yetersiz üretim sektörü anlamına ya da nüfusun çok geniş bir alana yayılması anlamına gelebilir.

Optimal ölçütlerin değer yargılarıyla alakalı olması, gelecekte ideal olanın ne olduğu konusunda bir karara varılabilesini güçleştirir. Bir insanın sağlık, yiyecek gibi asli ihtiyaçlarının ortalama hesaplanabilmesi daha kolayken, kişilerin hayat standardıyla ilgili sınırlarını çizebilmek daha güçtür. Aynı şekilde bir toplumun ortalama temel ihtiyaçlarını belirleyebilmek daha olasıyken, o toplumun ve yöneticilerinin hayat

standardı ya da refah konusunda çok daha öznel yaklaşımlara sahip olmaları da ülkenin optimal sınırlarını daraltabilir ya da aksine genişletebilir. Bu sebeple, ulusların arasındaki ilişkiler hesaplanırken ya da ülkelerin gelecek adımları belirlenirken ülkelerin özellikleri iyi belirlenmeli ve o ülke için ideal pozisyonun ne olacağına dair daha rasyonel bir pencereden bakılmalıdır. Örneğin, Türkiye için optimal metot ülkesel çıkarlarının devamı için enerji üssü olma adımlarını hızlandırarak daha fazla projeyi hayata geçirebilmek olabilirken, bu durum Rusya için Avrupa enerji piyasasında tekelci konumunu koruyabilmek ve hatta bunu daha da güçlendirecek adımlar atmak olabilir. Aynı durum Avrupa Birliği üyesi ülkeler içinse, ana tedarikçiyi küstürmeksizin, onun tekelci pozisyonu kırabilecek yeni ve uygun adımlar atmak olabilir. Bunlar, optimal ölçütlerin asli ihtiyaç yönüne vurgu yapar. Ancak ülkelerin enerji konusunda tedarikçi, aracı ve tüketici rollerindeki istekleri optimal metodun zor ve belirlenebilmesi güç olan kısmını oluşturur. Ülkelerin optimal stratejileri temel öz çıkarları çevresinde şekillenirken, bu stratejilerin sınırlarını saptayabilmek dikkatli araştırmalar gerektirir.

Thompson (1979)'ın da söylediği üzere optimal durumun en uzun vadede en iyi sonucu verecek şekilde tasarlanması gerekir. Optimal hedef, örneğin enerji hammaddesinin en üst seviyede kullanımı değildir çünkü hammaddeler tükenebilen kaynaklardır. Tükenebilecek olan bu kaynakların kullanımı yerine, hammadde ihracını uzun vadeli tasarlamak ve sahip olunan enerji varlığını diğer ülkelere satın almak ya da enerji bölgelerinde siyasi bir üstünlük kurmak gibi adımlar daha makul bir ölçüğe sahip olabilir. Optimal metot atılan adımlarda ölçülü olmayı gerekli kılar. Bir şeyin çok kısa zamanda daha büyük etki verip tüketilmesiyle ilgilenmez, onun çok yavaş tüketilip gelişimi engellemesini de arzulamaz. En iyi sonucun etkili ve en uzun vadeli olduğu sonucuna varır.

1.7.2. Delphi Metodu- Uzmanlara Danışma

II. Dünya Savaşı döneminde daha iyi senaryolar geliştirmek için, Rand şirketi Delphi Tekniğini ve sistem analizini de geliştirmiştir. Bu iki yaklaşım, bilgisayar teknolojisinin ortaya çıkması ve oyun teorisinin gelişmesiyle daha da etkin hale gelmiştir. Delphi Tekniği, Aktan (1999)'ın özetlediği üzere geleceğe dönük tahminler yapmak amacıyla geliştirilmiş aslında bir karar alma ve uzlaşma tekniğidir. Karar alma sürecinde alanında uzman kişilerin yüz yüze görüşmeler yapmadan, birbirlerinden doğrudan etkilenmeleri önlenerek yapılan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemde

uzmanlara karar alınmadan önce, soruna bakış açılarını ve çözüm önerilerini yansıtabilecekleri yazılı bir form gönderilir ve formlar uzmanlar tarafından doldurulup geri gönderilir. Görüşler sınıflandırılır ve yazılı olarak kendilerine gönderilir. Bu işlem karar alınıncaya kadar devam eder. Ancak burada uzmanların bir araya geldiği bir toplantı da tertip edilebilir. Bu toplantıda uzmanlar önceden yazılı şekilleriyle ilettikleri fikirlerini açıklama imkânı bulurlar.

İnsanların günlük hayatlarında içine düştükleri çıkmazlardan, savaş kararlarının alınmasına kadar her alanda kullanılan yaygın bir metottur. Cornish (2004) uzmanlara danışma konusundan bahsederken “Küba Füze Krizi” örneğini kullanmıştır. Nükleer savaşın eşiğine gelen ABD ve Sovyetler Birliği için savaşın başlaması çok olası görünürken dönemin ABD Başkanı John F. Kennedy danışmanlarından oluşan bir kurul toplamış ve bu toplantının sonucundan uzlaşma kararı ortaya çıkmıştır. Bir yerde modern çağın devasa silahlarına karşın çözüm insanoğlunun kullandığı en ilkel ama etkili yöntemi olmuştur.

Bu yöntemde en büyük problem Cornish (2004)’e göre konuya hâkim birçok uzman bulabilmenin zorluğu ve bu uzmanların bir araya geldiğinde birbirinden etkilenmesi ya da toplantı esnasında bazıları çok etkinken, bazılarının pasifize olmasıdır.

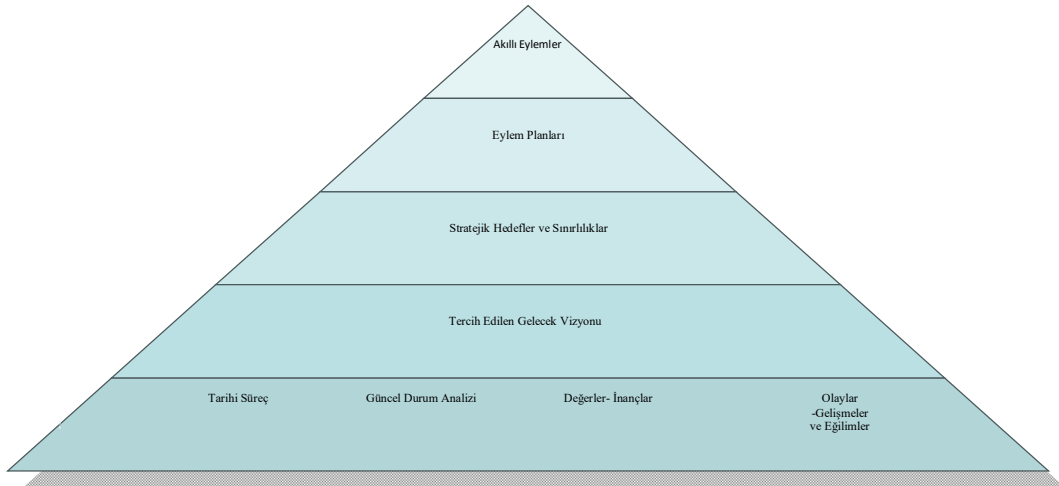
1.7.3. Fütürolojik Bağlamda Cornish Metodolojisi

Vizyon geliştirme metodu; bu metot gelecek bilimin temelini oluşturan yöntemlerden bir tanesidir. Cornish (2004) “Gelecek: Geleceğin Keşfi” adlı kitabında vizyon geliştirmekten bahsederken, bunu özellikle Almanya doğumlu Robert Jungk üzerinden bir örnekle açıklamaya çalışmıştır. Kitapta bahsedildiği üzere Jungk, II. Dünya Savaşı sonrası atom bombalarını protesto için gittiği Japonya’da sonrasında kan kanserinden ölen bir adamla görüşürken adamın söylediği “Sen atom bombalarını protesto ediyorsun ancak çok geç, çok geç yola koyuldun” sözleri üzerine düşünmüş ve felaketlerden kurtulabilmek için insanların; yarınların krizlerini, zamanın ilerisini hesaplayarak çözümlenmek için bir şeyler yapmaları gerektiğinden bahsetmiştir. Ancak bu noktada kararların liderler tarafından değil, insanların kendileri tarafından verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Çalıştaylar; vizyon geliştirme metodunda gelecek çalıştayları oluşturulur ve bu çalıştaylarda insanlar geleceklerinin nasıl olmasını istedikleri yönünde vizyon

geliştirirler. Çalıştaylar öncelikle şikâyet edilen ya da düzeltilmesinin gerekli görüldüğü sıkıntıları masaya yatırır ve bununla alakalı yeni çözüm yolları üretmeye çalışırlar. Çalıştay olma amacı; çözüm yollarının olabildiğince çoğaltılmasıdır. Süreç boyunca etkileşim halinde bulunan katılımcılar sorunu birçok farklı yoldan görebilir ve bu farklı durumlara göre farklı eylem planları tasarlayabilirler. Süreç sonuna gelindiğinde çalıştaylar bir uygulama evresi oluştururlar. Ayrıca mevcut durumun güçlü yönleri ve sınırlılıkları üzerine fikir beyan ederler. Daha sonrasında bir hareket planı oluşturulması için katılımcılar projelerinin uygulanabilirliğini değerlendirir ve sınırlılıklarını belirleyerek onları aşmaya çalışırlar.

Lippitt Modeli; Amerikalı davranış bilimci Lawrence L. Lippitt, Edward Lindaman ile vizyon geliştirme üzerine kurulu yaklaşımlar geliştirmeyi hedeflemişlerdir. Vizyon geliştirme metodu ile ilgili önemli olan Lippitt'in geliştirdiği 8 görev modelidir. Vizyon geliştirme metodunda asıl olan gelecek, Lippitt'inde kitabına ismini verdiği üzere tercih edilen gelecektir. Ona göre; gelecekler tercih edilebilirler ancak bunun için doğru planlamanın yapılması gerekir. Soru “Dünyayı değiştirebilir miyiz değil, ne tür bir dünya istiyoruz?” (Lippitt, 1998) olmalıdır. Lippitt'in modeli aşağıdaki şekilde tasvir edilebilir.

Şekil 1. 1. Lippitt Modeli (Lippitt, 1998)

1.1'deki model detaylı bir şekilde incelendiğinde ilk olarak yapılması gereken tarihi süreç analizidir. Tarihi süreç analizi yoluyla yapılmak istenen tercih edilen gelecek için ortak paydaşlar oluşturmak ve üzerinde varsayım oluşturulacak gelecek konusunda işin temelini anlamaktır. İkinci adımda isminin de yansıttığı gibi güncel durumun şartları değerlendirilir ve mevcut durumla alakalı değişkenlerin genel görünümü tasvir edilir. Geleceğin varsayımının oluşturulması ya da gelecekte tercih edileni belirleyebilmek için, toplumsal analizi iyi yapmak gerekir. Toplumlara yön veren etmenlerin başında o toplumun sahip olduğu değer ve inançlar geldiğinden, bunu belirlemek ve hangilerinin günümüzde hala geçerli olduğunu bilmek önem teşkil etmektedir.

Daha sonraki adımda ülke çapında ya da dünya genelinde meydana gelen olaylar göz önünde bulundurulur. Hangi gelişmelerin neleri tetikleyebileceği konusunda ön fikir sahibi olunur. Ayrıca toplumlar ya da ulusların arasındaki ilişkiler anlamında gelişmeleri değerlendirirken, tercih edilen eğilimler belirlenir. Bir sonraki adım, tercih edilen geleceğe yönelik geliştirilen vizyonu kapsar. Burada yapılması gereken şey; çok açık, detaylı ve anlaşılabilir şekilde bir gelecek vizyonu oluşturmak olacaktır. Bu yapılırken ilk dört adımın içerdiği tüm bilgiler kullanılmalıdır ve bu adımda yapılan planlar kapsayıcı olmalıdır. Sonrasında stratejik hedefler belirlenmelidir. Uluslararası anlamda bir ülkenin stratejisini belirlerken, kullanılması muhtemel stratejinin, ulusun kendi iç dinamiklerinde meydana getirebileceği sarsıntılar ya da diğer uluslara karşı sebep olunabilecek tavizler de hesaplanmalıdır.

Tüm yönleriyle hesaplanmış tasarıların birer eylem planı haline getirilmesi gerekir. Bu eylem planında atılacak ya da atılması muhtemel tüm adımların ve hesaplamaların işe koşulduğu bir hareket planı oluşturularak son aşama olan uygulama alanına geçilir. Bu adımın ismi akıllı eylemlerdir çünkü son aşamaya kadar her şey mantık süzgecinden geçirilmiştir ve detaylı düşünme ve planlamaya tabi tutulmuştur. Bu basamakta, bu aşamaya kadar elde edilen veriler bütünsel olarak ele alınır. Daha rasyonel olduğu düşünülen hareket planlarının neler olması gerektiğine karar verilir ve harekete geçilir.

Oylama Metodu; bu teknikte sorular direkt olarak herkese sorulabilir ve sonuçlar toplanarak analiz edilir. Bu yöntem, Cornish (2004)'in de belirttiği üzere yüz yüze görüşme, anketler, telefon görüşmeleri gibi yollarla elde edilebilir. Böylece birçok farklı kişinin görüşü alınarak gelecek varsayımlar şekillendirilir.

Diğer Cornish metodolojileri şunlardır. (i) Oyunlar; özellikle savaş alanında kullanılan bir metottur ve iki şekilde uygulanabilir. Birincisi gerçek bir ortam kullanarak bir savaş atmosferi oluşturmak yoluyla elde edilebilir. Burada askerler, düşmanlar, şehirler hepsi gerçek hayattan kesitlerdir. İkinci yöntem bilgisayar oyunları üzerinden oynanan gerçeklik oyunlarıdır. (ii) Model ve Simülasyon Metodu; modeller bir şeyin aslına benzer yapılmış somut halleri olarak tanımlanabilir ve bu konuda en iyi örneği oyuncaklar temsil eder. Aynı zamanda insanlar zihinsel modeller de kullanabilir. Böylece gerçek hayatta karşılaşılması muhtemel olaylar öngörülme çalışılır. Diğer yandan benzetim diye de adlandırdığımız simülasyon yöntemi, aslında bir gerçekliğin farklı yönlerinin tecrübe edildiği zihinsel bir aktivitedir. Özellikle bilgisayarlarda oluşturulan benzer yapılara gerçek veriler işlendiğinde, birçok olası olayın nasıl davranıldığında ne tür ortaya çıkacağı sonucu elde edilebilmektedir. Bu da insanlara gerçekliğin tecrübesinden önce sanal veya yapay bir tecrübe kazandırarak, insanları durumun gerçeğine alışık hale getirir.

1.7.4. Fütürolojik Bağlamda Jouvenel Metodolojisi

Gelecek bilimin öncüllerinden Bertrand De Jouvenel'in "Konjonktür Sanatı" (The Art of Conjecture) adlı kitabındaki tahminler üzerine yazdıklarını bilmek ve ona değinmek fütürolojinin metodolojisini anlamaya büyük katkılar sağlayacaktır.

Profrans; Jouvenel (1967)'e göre şu andan yola çıkılarak geleceğin önermesini yapmak anlamında kullanılan terimdir. Kişi gelecek ile ilgili çıkarımlarda bulunurken içinde bulunduğu koşullardan yararlanır. Kişinin dışarıyı ve içsel fikirlerini gözlemlemesi kişinin mevcut fikirlerini gelecekle ilgili varsayımlara dönüştürdüğüün kanıtı niteliğindedir.

Nicelleştirme; günümüz değişen dünyasında tahminlerin birçoğu nicel veriler hesaplanarak yapılmaktadır. Bir adım atılmadan önce atılacak olan adımın ne kadar gerekli ve işe yarar olduğunu görmek için sayısal veriler kullanılır. "Her bir yeni aygıtı, makineyi ya da fabrikayı işlevsel hale getirmek için alınan özel kararlar, fiziksel performansı açısından teknik tahminlere, maliyeti açısından bütçesel tahminlere ve genellikle karlılığı açısından ticari tahminlere bağımlıdır" (Jouvenel, 1967). Ve bu tahminlerin yapılmasında temel olarak alınan sayısal verilerdir. Sayısal verilerin mantıksal kullanımı, yatırımcılar ya da stratejistler açısından önem taşır. Veriler, trendlerin sayısal hale getirilmiş somut örnekleridir ve atılacak adımların gerçekçi

olmasını sağlar. Yine Jouvenel (1967)'e göre; sayısal verilerin kullanımı iki açıdan önem ihtiva etmektedir. Bunlar; özel bir problemin çözümünü sağlamasından ve kişilere, probleme yönelik yeni bakış açıları kazandırmasından kaynaklıdır.

Ortaya çıkan ulusal ya da uluslararası bir problemin çözümünde sayısal veriler olasılıkları belirlemede ve problemin etki sahasının genişlemeden önlenmesinde büyük katkılar sunar. Aynı zamanda karar vericilerin ya da alanında uzman kişilerin problemi farklı açılardan da irdelemelerini sağlayacak ve kararlarında etkili olacaktır. Veriler kullanılarak tahminler yürütülürken karşılaşılabilecek en büyük sıkıntı verilerdeki stabil artışını hızlandıracak ya da yavaşlatacak ani değişimlerin ortaya çıkması ve bunun tahmin edilebilmesinin çok güç olmasıdır. Bu ani değişimlerle ilgili tahminler yürütülebilir ancak bu tahminlerin hedef temelli başarısı çok değişken olacaktır. Nicel verilerdeki olası ani değişimlerin tahmin edilebilmesi ancak diğer bileşenlerin de hesaba katılmasıyla mümkün olabilir. Örneğin, nüfus artış hızı üzerine bir tahmin ortaya konulurken, ülkenin yaşıyor olduğu ya da yaşaması yüksek ihtimal dahilinde olan siyasi gerilimler hesaba katılarak, bu artışın aynı doğrultuda gitmeyeceği öngörülebilir. Ya da ülkede artan yerli üretimle birlikte kişilerin ekonomik olarak rahatlamasının yine artı ya da eksi yönde nüfus artış hızına etki edeceği tahmin edilebilir. Ancak sayısal veriler üzerinde olası ani değişimlerin etkisinin olması, muhtemel etkenleri belirlemede sayısal veriler üzerinden yapılacak tahminlerin en büyük kısıtlayıcı yönüdür.

Jouvenel (1967) sayılar üzerinden tahminler yürütülürken, 3 basit prosedürden bahseder. (i) İstikrar; bunlardan ilkidir ve tahmin yürütülen zaman diliminde davranışlarda sabit bir durumun olması anlamına gelir. Sabitten kasıt rakamların yaklaşık stabilitelerini korumasıdır. Ancak istikrar temelli varsayımlarda, tahminler uzun süreli değildir. (ii) Değişmeyen Değişim; üzerine araştırma yapılan olgunun aynı doğrultuda ve aynı hızda hareketine devam etmesidir. (iii) Periyodik Varyasyon; araştırılan değerde dalgalanmaların olacağını kabul edilmesidir. Bu dalgalanmaların belirli kalıp zaman aralıkları vardır ve değerler sürekli olarak döngüsel dalgalanmalara maruz kalır.

Eğilim Uzatımı; eğer gelecek mevcut olanla alakalıysa, şu anda değişmeden kalanların gelecekte varlığını devam ettireceği varsayılır. Ancak varlığını devam ettirecek olan yapılar günün koşullarına göre değişime uğrayacaktır. Gelecekle ilgili olan, bu değişimin hangi yönde ve ne hızda olacağını belirlemektir. Eğer bugünün

dünden farklı olduğu gerçeğinin farkına varılırsa yarının da bugünden farklı olacağı anlaşılabilir. Ancak burada Jouvenel (1967) için önemli olan; sadece günün eğilimi değildir. Geçmişin eğilimiyle birleşen farkındalık, eğilimlerin gelecek sürerliliği ile ilgili daha kesin bir bilgi sunabilir. Örneğin; iki tahminin birbirinden çok farklı çıkmasının nedeni, eğilimin uzatımı ile alakalı olabilir. Geleceğin tahmininde daha uzak bir geçmişten başlanarak tahminlerin yürütülmesiyle sadece yakın geçmişe bakarak tahminlerin yürütülmesi farklıdır. Sadece yakın geçmiş ele alınarak yapılan tahminler daha uzun zaman aralıkları üzerine yapılan tahminlere göre büyük farklılıklar gösterebilir. Gelecekle ilgili tahminin uzatımındaki sorun; yönelimde büyük değişimlerin mümkün görülmemesidir.

Analoji; birbirine benzer iki olayın benzer şekilde davranışlar sergileyeceği ve gelişeceği görüşüdür. İnsanlar bir şeyleri başka şeylere benzeterek öğrenebilirken, nesnelere ve olayları durumlarına göre sınıflandırılırlar. Her nasıl birbirine benzeyen iki nesne aynı şekilde hareket ederse, birbirine benzeyen iki durum da benzer şekilde gelişir. Nedensel olarak iki durum benzeşmiyorsa, aynı etkileri beklemek güçtür. Ancak nedensel olarak önemli noktalar benzeşse bile, önemli olan diğer parçalar birbirinden yine de ayrışabilir. Bu yüzden pratik sonuçlar gerçek durumun karmaşıklığına bağlı olarak bilinmez kalsa da önemli olan analiz yapılması ve benzer durumların ortak hareket noktalarının belirlenmesidir.

Tren yolu; tarih sürekli kendini tekrarlayan bir yapıya sahiptir ve bu sadece kısa zaman aralıklarını kapsamaz. Bir ülkede meydana gelen değişimler başka bir ülkede olanı da tetikleyebilir. Bir millet aynı yol üzerinde diğerinin biraz mesafe arkasından giden bir tren yolunu takip eder. Geçmişte olanlar birbiri ardına bunları yaşadılar ve bu yolla onların takipçileri aynı sırayla yaşanılanların bilgisini elde eder.

Diğer Jouvenel Metodolojileri ise şunlardır:

(i) Nedensellik; Eyleme devam eden bir sebep bularak, onun zorunlu etkilerini belirlemeye dayalı tahminlerdir. Burada asıl olan; nicel verilere dayanmadan, doğrudan olayların arkasındaki nedensel ilişkileri bulmaktır ancak bu çoğunlukla yanıltıcı olabilir. Aynı zamanda yanıltıcı olmasının bir diğer sebebi nedensel olarak kurulan tahminlerde, işe kişisel ve niteliksel yargıların karışmasıdır ve bu öznel değer karışımı, kişiye gerekli sebep bağı olarak gelebilir ve böyle olduğunda da bu yanıltıcı olabilir. Her nasıl geçmiş eylemlerin açıklanmasında öznelliğin var olmadığını söylemek imkansızsa, aynı şekilde,

tahmin sunulurken tercihli nedensel bağlantıların kurulmadığını söylemek de imkansızdır.

(ii) Önsel Kanıt; ön hiçbir bilgiye sahip olmaksızın ve araştırma veya deneye tabi tutmaksızın bir şeyin kabul edilmesi olarak adlandırılabilir. Elde var olan bütünsel veri üzerinden, öznel yapılar değerlendirilir ve bilgi çoğunlukla katı ve değişmezdir. Kişinin getirdiği önyargıları ya da dünyayı algılayış biçimi gibi sahip olduğu ve araştırmadan veya doğrudan gerçek olarak adlandırdığı bilgiler üzerinden yaptığı yorumlamalardır.

(iii) Sistemler; birbirine karşılıklı bağımlı yapılar olarak adlandırılan sistemde eğer dinamikler doğru olarak belirlenebilirse, sistemin geleceği de doğru biçimde tahmin edilebilir. Sistemde önemli olan içinde barındırdığı yapılar değil, bu yapıların birbiriyle olan etkileşimidir.

(iv) Formlar; bir devletin formları var olan yapılarını devam ettirebilmesi için aynı olmalıdır. Ancak bir devlet büyür ya da küçülürse devlet de mevcut yapılarını büyüme ya da küçülmeye göre ya daha karmaşık hale getirir ya da daha da basitleştirir. Bir devletin nüfusu ve hâkim olduğu alan değiştikçe, rejimden de onun yapısını değiştirmesi beklenir. Hem içsel güçler hem de dışsal baskılar form değişikliğine sebep olur.

1.7.5. Senaryo Oluşturma Metodu

Senaryo nedir sorusuna cevap olarak “örgütsel kararların oyun dışı bırakıldığı olası geleceğin tahayyülünde kullanılan disiplinli metodolojidir” (Schoemaker P. J., 1995) cevabı uygun düşmektedir. Cornish (2004)’in de belirttiğine göre senaryo oluşturma ile ilgili şu bilgilere ulaşılabılır. Birçok metot ya da yöntem, bizi özellikle geleceğin eşiğine kadar getirir ancak bunlar tamamıyla gelecekle başa çıkmamızda yeterli değildir. Sadece günün yönelimleri üzerinden yola çıkıldığında, günümüz dünyasındaki hızlandırma etkili değişimler sonucu, bu yönelimlerin hızı veya yönü zaman içerisinde çok büyük olasılıkla değişeceğinden gelecek beklendiği gibi olmayacaktır. Bu yüzden senaryo planlamalarının yapılması, gelecekle ilgili vizyon sahibi olmada ana tedarikçilerden bir tanesi konumundadır.

Senaryo geliştirmenin en temel ve basit yolu, mevcut yönelimleri gelecek içerisinde hayata geçirmektir. Bu yüzden mevcut yönelimlerden geleceği neyin farklı kılacağı ile ilgili konseptler oluşturulurken, hayal gücüne ve fikir üretim tekniklerine

ihtiyaç duyulacağı belirtilmektedir. Maddelendirerek sunmak gerekirse senaryo planlamacılığında bağımlı değişkenler; “değiştirilen düşünce yapısı, olası ve istenen gelecekle ilgili bilgilendirici anlatım ve hikayeler, gelişmiş karar alma gücü ve iyileştirilmiş insani ve kurumsal öğrenme ve öngörüsü” (Chermack, 2011) olarak sıralandırılabilir. Senaryo geliştirmedeki en büyük amaç geleceğin bilinmesinin insan doğasının ötesinde olduğu algısını kırarak, geleceğin mantıksal bileşenler yoluyla ön görülmesini ve ne gibi değişimlerin olacağını belirlemektir.

Cornish (2004)’in kitabında belirttiği üzere senaryo oluştururken, ilk olarak verilen olası gelecek durumuyla ilgili olayların nasıl gelişebileceği hakkında hayaller üretmek gerekir. Bir olayın olma olasılığıyla alakalı gerektiğinde yüzdeler ortaya atılabilir. Senaryolarda asıl olan tek bir senaryo üretmekten ziyade üç farklı alternatif senaryo üretmektir. Senaryolar kullandığı metotlara göre farklı şekillerde adlandırılır. (i) Temdit senaryoları; mevcut eğilimlerin çok fazla değişikliğe uğramadan devam edeceğini öne sürer. (ii) Nikbin senaryolar, üzerine tahmin yürütülen şeylerin gelecekte geçmişten daha iyi olacağını öne sürer. (iii) Bedbin senaryolar, gelecekte öngörülenin geçmişten daha da kötü olacağı tasavvuruna sahiptir. Buna iki yeni senaryo çeşidi daha ekleyen Cornish (2004) bunlardan birine “Felaket Senaryosu”, diğerine “Dönüştürüm Senaryosu” ismini vermiştir. (iv) Felaket Senaryosu; her şeyin bugün olandan çok daha kötü olacağını vurgular. (v) Dönüştürüm Senaryosu; bir mucizenin gerçekleşerek var olan durumdan yeni ortaya çıkacak olan durumun çok büyük artı yönde farklı olacağını düşünür.

Mevcut yönelimin hangi yönde evrileceği konusunda ileri sürülen senaryo çeşitlerinin olma olasılığı yüzdeler açıdan değerlendirilirse, Cornish (2004)’e göre bunlar, yukarıda verilen senaryo çeşitlerine göre sırasıyla %50, 20, 20, 5 ve 5 olarak görülebilir. Bu senaryolar oluşturulurken bunlara $\% \pm 10$ istenilme oranı ilave edilebilir. Senaryo çeşitlerindeki oranları daha açık hale getirmek için bir örnek sunulması gerekir. Örneğin; bir devlet enerji tedarikçisi rolünü, aniden çok iyi yerlere taşıyıp mevcut kozlarını yükseltmek istemeyebilir. Bunun yerine mevcut pozisyonunda makul ilerlemeler arzulanabilir. Bu devleti birçok siyasi çatışmanın ötesinde bırakacak ve pozisyonunu korumasında daha garantör olacaktır. Senaryoların sadece arzu edilen yönünde kurulmaması gerekir. Senaryoların temel hedefi olasının mantık çerçevesinde

örüntülenmesi yoluyla, kişilerin, kurum ya da devletlerin felaketlerle karşılaşmadan yüzleşmelerini sağlamak olarak ifade edilebilir.

1.7.5.1. Senaryo Planlamacılığında Yaklaşımlar

Senaryo planlamacılığında birçok birbirine benzer yaklaşım türetilmiştir. Bunlar genel olarak birbirinin devamı niteliğindedir. Özellikle senaryo planlamacılığında bahsedilecek olduğunda akla gelen en önemli isimlerden bir tanesi Pierre Wack'tir. Chermack (2011)'in "Şirketlerde Senaryo Planlamacılığı" adlı kitabında bahsettiği Wack, bu planlamaları yaparken ilk olarak detaylarla planlama oluşturulmaya başladığında, inşa sürecinde bazı ana uzanım noktalarının gözden kaçabileceğinden bahseder ve öncelikli olarak büyük resme odaklanmanın, ardından detayları açığa çıkarmanın daha faydalı olabileceğini söyler.

Yine aynı şekilde senaryo planlamacılığını şirketin geleceği açısından temel olarak gören Royal Dutch Shell'in bu alana özel ilgisiyle aslında kurulmasına aracı olduğu Global Business Network, senaryo süreçleri ile ilgili temel adımları belirlemiştir. GBN'in kurucusu Peter Schwartz ilk olarak Wack tarafından ortaya konulan senaryo planlamacılığının temel prensiplerini maddelendirmiştir.

Senaryonun planı, odaksal konu veya kararın tanımlanmasıyla başlar. Schwartz (1991) senaryoların merkezden dışarı doğru oluşturulduğundan bahseder. Çünkü ona göre bir kurumun iç dinamikleri hesaba katılmaksızın oluşturulan senaryolarda direkt olarak dıştan merkeze doğru hareket edildiğinde kurumun kendi sorun çözme kapasitesi hesaba katılmamış olur.

Bahsedilen ikinci adım yerel güçlerin çalışılması ve belirlenmesidir. Bu ilk adımda belirlenen konu veya kararın başarı ya da başarısızlık oranının ne olduğunu söyler. Aslında bu, iç dinamiklerin zayıf ve güçlü yönünün ortaya çıkarılmasında yardımcı olur. Schwartz (1991) diğer adımda makro-çevredeki itici güçlerin yani politik, ekonomik, teknolojik, çevresel ve sosyal güçlerin hesaba katılmasından bahseder.

Yine bahsedildiği üzere diğer adımda yapılacak olan, adım iki ve üçteki itici güçlerin başarıda oynayacağı rol ve bu güçleri çevreleyen belirsizlikler etrafında ana etkenleri sıralamaktır. Böylece önemli olan ve olmayan etmenler ayrılmış olur. Diğer adımda derecelendirme adımından elde edilen matrise göre senaryo genel mantığını oluşturmak gerekir. Burada asıl bahsedilen senaryonun en mantıklı şeklinin oluşturulana

kadar meseleler dizinini farklı yollarla kurgulamaktır. Diğer aşama, adım iki ve üçe dönerek senaryoları ayrıntılarıyla anlatmaktır. Dörtte geliştirilen senaryo matrislerine göre her bir faktör ve itici güç ele alınıp manipüle edilmelidir. Sonrasında geliştirilen senaryolar sorular yoluyla direnç ölçümüne tabi tutulurlar ve son olarak geliştirilen senaryo aracılığıyla gerçek olayın ortaya çıkmasını sağlayan öncü göstergeler seçilir. Bu, planlamacıların ortaya çıkan olayları izlemesini ve kurum üzerindeki etkisini görmelerinde yardımcı olacağı için önemlidir.

Senaryo planlamacılığında diğer bir yaklaşımda önceden söylenildiği üzere temel prensiplerin aynı olduğu açıkça görülebilir. Burada benzerliği göstermek amacıyla aracı olarak kullanılacak yaklaşım “Fransız Okulu” yaklaşımıdır. Bu yaklaşımı oluşturan temsilcilerden Godet ve Roubelat (1996)’a göre senaryo oluşturmada üç temel vardır bunlar; iç ve dış değişkenlerin belirlenmesi, değişkenlere ve stratejilere göre olasılıkları derecelendirme ve senaryo yazımıdır.

Chermack (2011)’in kitabında bahsettiği yaklaşımlar üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında bazı yaklaşımlarda performans gelişimi gibi sonuç odaklı adımların atılması gerekliliğinden bahsedilirken bazen de yönelim etki analiz yaklaşımı ya da rekabetçi stratejiler gibi birçok varyasyondan bahsedilmiştir. Ya da kiraz ağacı senaryoları gibi isminin açıkça bilgi aktarmadığı ancak özünde sınıflandırma yaparak ana ve alt kategorileri belirlemede kullanılan benzer bir yöntem ortaya konulmuştur.

1.7.5.2. Senaryo Oluşturma Araçları

Öngörü ve Ters-öngörü senaryo oluşturma metodlarında en önemli iki aracı temsil eder. Öngörüler mevcut gün eğilimlerini kullanarak gelecekle ilgili tahminler yürütür ve bugünden başlayarak geleceğin olasılıklarının inşası için çabalar ve geleceğin yaklaşık bir portresini öne koyarlar. Cornish (2004)’in bahsettiği ters öngörüler temel haliyle düşünülecek olursa eğer mevcut bir durum ortaya çıkmışsa, mevcut durumun oluşmasını sağlayan temel bileşenlerin ne olduğunu tahmin etmeye çalışır. Burada esas olan eldeki şartlar kullanılarak sonucu kestirmek değil, ortaya çıkan bir sonucu ele alarak bu sonucun ortaya çıkmasındaki etkenleri ortaya koymaktır. Fütüristik açıdan ters-öngörüler de gelecekte gerçekleşmesi arzulanan ya da gerçekleşmesi için çabalanan temel amaç zirveye konulur ve zirveden, temel hedeften bakılarak bu hedefe ulaştırılacak yollar saptanmaya çalışılır, burada hareket, hedefe yönelik olmaktan ziyade hedeften mevcut duruma yöneliktir.

Örneğin, bir ülkenin başka bir ülkeyi işgal edeceğine dayalı bir kestirim, öngörüü temsil ederken, bir ülkenin başka bir ülkeyi işgal etmesi nasıl olası olur sorusuna cevap aramak ters öngörüye uygun örnek olarak gösterilebilir.

1.7.5.3. Senaryo Oluşturma Metodunda İç ve Dış Faktör Analiz Metotları

Bahsedildiği ve Chermack (2011)'in da değindiği üzere senaryo sisteminde içsel ve dışsal çevresel etmenlerin irdelenmesi önemlidir ancak burada önemli olan veri toplanırken yazılan senaryonun temel konu ya da kararı merkezde bulundurulmalı ve analizler bunun çevresinde şekillenmelidir.

1.7.5.3.1. SWOT Analizi

Stratejik planlamada temel analiz metotlarından biri kabul edilen bu analiz tarzı daha çok içsel etmenleri temel alır ve uluslararası bağlamda bir devletin ya da daha yerel bağlamda bir kurumun iç analizini gerçekleştirme yollarını gösterir. Chermack (2011)'in kitabında; güçlülük, zayıflık, fırsat ve tehdit kelimelerinin İngilizce baş harflerinin bir araya gelmesiyle oluşturulduğu söylenen bu analiz yönteminin, bir kurumun iç dinamiklerini anlamaya odaklandığından bahseder. Ancak burada güçlülük ve zayıflık içsel faktör olmasına rağmen fırsat ve tehdit dış kaynaklıdır ve iç dinamiklerin bu durumlarda nasıl tepki verebileceği konusunda öngörü geliştirmeye çalışır.

1.7.5.3.2. STEEP Analizi

“Hiçbir ayrıntının göz ardı edilmediğinden emin olunmak için ana kategori ve fikirleri inşa etmede kullanılan araç” (Chermack, 2011) olarak tanımlanan bu analiz yöntemi bir senaryoyu oluşturmada etkili olan dışsal faktörlerin baş harflerinden oluşmaktadır. Yine aynı kitapta bahsedildiği üzere bunlar sırasıyla sosyal, teknolojik, ekonomik, çevresel ve politik güçlerdir. Sosyal dendiğinde akla ilk gelen nüfus ve etnik köken gibi faktörlerdir. Ulusların arasında söz sahibi olmada önemli bir yer teşkil eden teknoloji sahip olduğu ülke tarafından çıkarları koruma ve çıkar sağlama amacıyla etkin biçimde kullanılmaktadır. Ülkelerin özellikle ekonomik açıdan güçlü yanları ülkenin caydırıcı ve etkin rolünü üstlenmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır. Çevresel güçler ülkelerin sahip oldukları enerji rezervleri gibi doğal kaynaklarını kapsar. Yine aynı şekilde politik güçler de dünya siyasetini şekillendiren önemli dış etkenlerden biri olarak görülmektedir.

1.8. Çalışmada Kullanılacak Metodoloji

Bilimsel tabanlı çalışmalar; bilimsel öğeleri temeline alarak, yeni bir bakış açısı geliştirmeyi gerekli kılan çalışmalardır. Bu çalışmada yol gösterici olarak belirlenen “fütüroloji” birçok alt bileşenin oluşturduğu etkili bilimsel araçlardan bir tanesidir. Yapılacak olan çalışmada, doğrudan gelecek bilimin öncüleri yoluyla sunulan tek bir metodun kullanılması yerine, tüm araştırılan yazarlardan esinlenerek yeni bir model oluşturulmasının çalışmaya daha uygun olacağı düşünülmüştür. Üzerinde çalışma yapılan her konu gibi, bu çalışma konusu da kendine özgü yönleri sebebiyle tüm yazarların fikrinden hareketle yeni bir analiz metodolojisinin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Çalışmada kullanılacak olan bu modelin aynı minval üzere yazılacak çalışmalara örnek teşkil etmesi umulmaktadır. Bu modelin oluşturulmasında temel alınan yazarların düşünceleri, takip eden cümlelerde özetlenecek ve oluşturulan modelin basamakları ve hangi yazarlardan esinlenildiği açıklanacaktır.

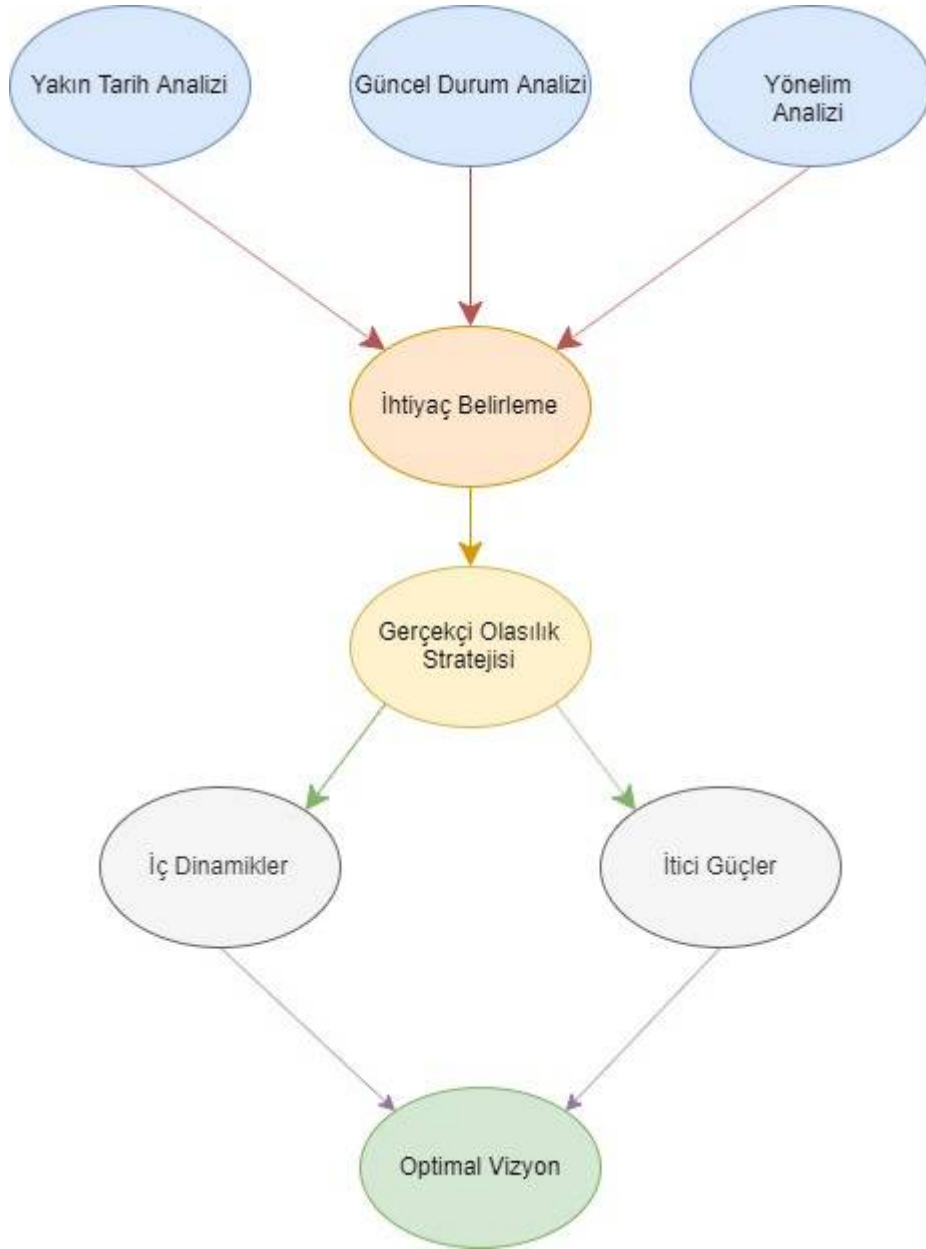
Gelecek üzere tahmin yürütülen çalışmalarda gerekli görülen her bilgi kullanılmak üzere alınır ancak gelecek öngörülürken gereksiz detaylara girmek yerine hedefe dönük doğru ve açık tanımlamalar yapılır. Dünün yaşanmışlıklarını ve günün yönelimlerini doğru analiz ederek geleceğin ihtiyaçlarını öngörebilmek gereklidir. Kişileri ve onların oluşturduğu toplumları yönlendiren değişkenlerin hesaplanması, onlara yönelik yürütülecek çalışmalarda temel teşkil eder. Aynı şekilde öngörüler oluşturulan çalışmalarda fikir üretebilmek ve fikir üretmeyi sağlayan araçları bilmek çok önemlidir. İnsan bir konu ile ilgili görüş bildirmeye çalıştığında, çoğu zaman bir şeyler üretemediğinden yakınır. Buradaki temel problemlerden birincisi ortaya konulan sorunsalla alakalı yeterli bilgiye sahip olunmaması, diğeri etkin düşünme yöntemlerinin bilinmemesidir.

Gelecek çalışmaları tarihsel süreçlerle, günün yönelimleriyle, sistemlerin birbirine olan etkisiyle yakından alakalıdır. Gelecek bunların üzerine şekillenecektir. Bir ülkenin demografik, ekonomik, politik, çevresel, sosyo-kültürel ve teknolojik yapısı ile ilgili meydana gelen gelişmeler toplumların karşılaşacaklarıyla ilgili ipuçlarını içinde barındırır. Bu ipuçlarını elde etmek için nicel verilerden yararlanılabilir ve öngörülere ulaşılabilir. Ancak yönelimlerin her bir tanesi ile ilgili nicel verilerin kullanılması mümkün olmayabilir. Böyle olduğunda da devreye nedensel analizler girer ve

yönelimlerin ortaya çıkmasına neden olan etmenlerin belirlenerek yorumlanmasını sağlar.

Tek ve kesin bir geleceğin olması mümkün olmadığından, gelecek paradigmalarının oluşturulması önem arz eder. Geleceğin varyasyonlarının üretildiği modellemelerde, ne gibi sorulara cevaplar aranacağı ve yapılan araştırmaların nasıl değerlendirileceği gibi konular üzerinde durulur. Bu modellemelerde birçok metodolojinin işe dahil edilmesi mümkündür. Geleceğe yönelik yapılan vizyon geliştirme çalışmalarının detaylı ve rasyonel olması gerekir. Bu yöntemler sonucu tahmin edilenler, gelecek içerisinde hayata geçirilir ve bunun için de geniş hayal gücü kabiliyetine sahip olmak gerekir. Odağa alınan konu etrafında merkezden çevreye doğru yapılan öngörü çalışmalarında geleceğin olası tasviri çizilmeye çalışılır.

Bu çalışmada esas olarak kullanılacak yöntem yapılan okumaların ve araştırmaların bir sentezi olarak aşağıdaki gibi, çalışmaya özgü olarak tasarlanmıştır.

Şekil 1. 2. Optimal Vizyon Modeli¹

Yukarıda “Optimal Vizyon Modeli” adını verdiğimiz modelin çıkış aşamaları aşağıdaki gibi özetlenebilir. İlk basamakta bahsedilen yakın tarih analizi temel olarak Lawrence L. Lippitt’in modelindeki tarihi süreç basamağından esinlenmiştir ve çalışmanın yöntemine eklenmesinin doğru olacağı düşünülmüştür. Burada karşılaşılan problem tarihi süreç dendiğinde kapsamının çok geniş olmasıdır ve bunun sınırlarının

¹ Optimal Vizyon Modeli çalışmanın III. ve IV Bölümlerinde Rusya’nın AB ve Doğu Avrupa ilişkilerinin analizinde kullanılmıştır.

çizilmesi gerekliliği hissedilmiştir. Sınırları çizmek içinse Edward Cornish'in bahsettiği tarihi ikiye bölmek fikrinden yola çıkılmıştır. Edward Cornish'in tarihi uzak ve yakın tarih olarak ayırması göz önünde bulundurularak çalışmanın uygulanmasında yakın tarihin temele alınmasının çalışma için daha hedefe dönük sonuçlar ortaya çıkaracağı düşünülmüştür. Yakın tarihin temel alınmasının sebebi, yakın tarihle günümüz arasında yönetsel araçlar, teknolojik imkanlar, ekonomik durumlar, demografik ve sosyo-kültürel yapılar, çevresel faktörler gibi alanlarda büyük değişimlerin mevcut olmamasıdır. Bu sebepler ışığında, enerji politikası üzerine yapılacak olan bu çalışmada öncelikle hedef ülkelerin yakın tarihi mercek altına alınacak özellikle yakın dönemde hedef ülkelerin aktör ülkeyle olan politik etkileşim süreçleri detaylandırılacaktır. Buradaki temel hedef, çalışmanın kapsamındaki ülkelerle aktör ülke arasında gelişen yakın tarih politik yönelimini anlamaktır.

Güncel durum analizi basamağı Lawrence L. Lippitt'in oluşturduğu modelin de ikinci basamağını oluşturmaktadır. Lippitt'in kullandığı bu aracın bu çalışmaya da uygun olarak görülmesinin sebebi şu şekilde açıklanabilir. Enerji üzerine yapılacak olan fütürolojik bir çalışmada mevcut durumun bilinmeden varsayımlarda bulunulması imkansızdır. Bu sebeple güncel durumun genel bir çerçevesinin çizilmesi uygun görülmüştür. Burada karşılaşılan sorun, güncel durum analizine tabi tutulacak durumların belirlenmesinin gerekliliğidir. Bu aşamada Edward Cornish'in yönetsel kategoriler oluşturmada bilgi toplama, gözden geçirme ve mevcut literatürü analiz etme süreçleri takip edilmiştir. Araştırma sonucunda, Philip Kotler'in yönelimleri altı büyük kategoriye ayırdığı çalışması incelenmiş ve güncel durum analizinde bunların kullanılmasına karar verilmiştir. Philip Kotler'in bahsettiği bu kategorilerden demografi, ekonomi, sosyo-kültür, teknoloji ve çevre başlıkları güncel durum analizine dahil edilmiştir ancak hükümet başlığı yakın tarih analizinde anlatılacağı için bu basamağa dahil edilmemiştir. Ayrıca Edward Cornish'in oluşturduğu yönetsel kategorilerin güncel durum analizine uygun olmadığı düşünülmüştür. Bu başlıklar üzerinden çalışmanın hedef ülkelerinde genel durum belirlenmeye çalışılması hedeflenmiştir. Ayrıca çevre faktöründen kasıt, çalışma kapsamındaki ülkelerin ve birliğin çevresel gücü olacaktır. Ülkelerin ve birliğin çevresel güçleri, mevcut enerji potansiyellerini belirlemek ve oluşturulacak enerji stratejilerinin mantıksal bir çerçeveye yerleştirilmesini sağlamak amacıyla dünyadaki diğer ülkelerle kıyaslanacaktır. Bu

başlıkta çevresel kaynaklar olarak petrol ve doğalgaz; dünyadaki üretim, tüketim ve dünya ülkelerinin birbirleriyle olan enerji ticareti üzerinden değerlendirilecektir.

Çalışmada kullanılacak diğer adımı yönelim analizi oluşturmaktadır. ‘Yönelim’ kelimesi Edward Cornish, Philip Kotler, Alan E. Thompson, Bertrand De Jouvenel ve Thomas J. Chermack gibi bu alanda çalışan öncül araştırmacıların kullandığı ortak kelimedir. Yukarıda bahsi geçen her yazar tarafından vurgu yapılan bu kelimenin oluşturulan modelin 3. basamağına konulması uygun görülmüştür. Yönelim analizi basamağında güncel durumda üretilen politikaları etkileyen yönelimlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılır. Yönelimlerin neler olduğunun çalışmanın amacına hizmetini kolaylaştırabilmek için sınırlarının belirlenmesi gerekliliği açıktır. Bu sebeple yönelimler analizi basamağında öncelikli olarak enerjide petrol ve doğalgazın üretim ve tüketim oranları karşılaştırılır. Bu iki enerji kaynağının enerji piyasalarında etkililiğini devam ettirip ettirmediği anlaşılmaya çalışılır. Bunun için de bu iki enerji türünün üretim ve tüketim trend dengelerini gösteren şekil ve tablolardan yararlanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Ayrıca günümüzde kullanılmaya başlanan yeni nesil enerji türlerinin durumuna da bakılarak bu enerji türlerinin gelecek popülaritesi konusunda çıkarımlarda bulunulması uygun görülür. Böylece mevcut enerji türlerine rakip bir enerji kaynağı potansiyelinin olup olmadığı irdelenir. Ayrıca yönelim analizleri yaparken Edward Cornish’in belirlediği yönelimler olan teknolojik gelişmeler, ekonomik büyüme, sağlık koşullarındaki iyileşmeler, artan hareketlilik, çevresel gerilemeler ve artan kültürsüzleşme başlıklarının enerji ile bağlantısı kurulmaya çalışılır. Bu üç aşama yardımıyla yönelimlerin analizleri tamamlanır.

Bir sonraki basamağın oluşturulmasında öncü olan iki yazar vardır. Bunlardan ilki akılcı yaklaşımlarda büyük kaşiflerin öğretilerinden bahseden Edward Cornish’tir. Bu anlamda başarıya ulaşılabilmesi için öncelikle hedefe gidilen yolda ihtiyaçların doğru belirlenmesinin gerekliliğinden bahseder. Ancak ihtiyaçlarla ilgili tam sınırların çizilmesi ve kelimenin çalışmada tam manasıyla nasıl karşılık bulması gerektiği ile ilgili olarak Alan E. Thompson’a bakmak gerekir. İhtiyaçları asli ve ideal ihtiyaçlar olarak yorumlayan Thompson’ın fikrinden hareketle bu basamakta ana aktörle ilişkisi değerlendirilen birlik ve ülkelerin gelecek ihtiyaçlarının neler olabileceği ilk basamakta yapılan üç analiz üzerinden yorumlanmaya çalışılır. Böylece bu ülkelerin politika üretmelerini sağlayan ya da buna engel olan ihtiyaçları açıkça belirlenmiş olur.

Bir diğerk aşamaya gerçekçi olasılık stratejisi isminin verilmesinin temel sebebi Bertrand De Jouvenel'in "Konjonktür Sanatı" adlı kitabı olmuştur. Burada gerçeklerin çıkarımlarda bulunmak için ham materyaller olduğu fikri üzerinden yola çıkılmıştır. Jouvenel gerçeklerin geleceğe dönüşümünün devam edeceğini vurgulamıştır. Bu basamakta hedef ülkenin gerçekçi stratejilerinin belirlenmesiyle oluşturulacak reel perspektifi, bu ülkenin gelecekte üretmesi muhtemel politikalarına bir bakış açısı sağlar. Öngörülerin oluşturulmasına geniş perspektiften bakılarak başlanacağı gerçeği ışığında bu aşamaya kadar araştırmaya uygulanan tüm adımlar aktör ülkenin gerçekçi stratejisinin açığa çıkmasını sağlar.

Bir sonraki iki basamak gerçekçi olasılık stratejilerinin gerçekleştirilebilme olasılığını ölçmeye yönelik yapılacak olan analizler adımdır. Bu iki analiz basamağından ilki iç dinamikler basamağıdır. Bu basamağın şekillenmesinde yararlanılan kaynak senaryo planlamacılığında yaklaşımlar olmuştur. İç dinamiklerin şekillendirilmesinde Pierre Wack ve Peter Schwartz'dan yararlanılmıştır. Burada öncelikle senaryo planlamasında öncü olan Wack'in görüşlerinden yola çıkılmıştır. Wack'in öncelikli olarak odaksal konu veya kararın tanımlanmasından bahsettiği görüşü çerçevesinde aktör ülkenin enerji politikaları merkeze alınmıştır. GBN'in kurucusu Peter Schwartz'ın bahsettiği senaryoların merkezden dışarı doğru olması gerçeği ışığında araştırmanın aktör devletinin gelecek hamlelerinin doğru belirlenebilmesi ve bunu gerçekleştirebilme olasılığının yorumlanması için öncelikli olarak aktör devletin iç dinamiklerinin belirlenmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Böylelikle kurumların sorun çözme kapasiteleri de hesaplanmış olur. İç dinamiklerin kurumun güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkarması beklenir. İç dinamiklerin belirlenmesi içinse Thomas J. Chermack "SWOT Analizi" kullanılmasının uygun olduğunu söylemiştir. Bu analiz yöntemi aktör devletin güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya çıkartılması ve fırsat ve tehditlere karşı iç dinamiklerin nasıl tepki vereceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu basamaklardan ikincisi itici güçler analiz basamağıdır. Bu aşamanın oluşturulmasında Peter Schwartz'ın görüşlerinden faydalanılmıştır. Schwartz, makro çevredeki itici güçlerin belirlenmesinin oluşturulacak senaryoların başarısındaki rolünden bahsetmiştir. İtici güçlerin belirlenebilmesi gerçekçi olasılık stratejilerinin optimal vizyon aşamasında tam şeklini alabilmesinde fayda sağlar. Schwartz'ın bahsettiğine göre bir kurumun itici güçleri politik, ekonomik, teknolojik, çevresel ve

sosyal güçleridir. İtici güçlerin analizinin yapılması içinse Thomas J. Chermack “STEEP Analizi” uygulanmasının uygun olacağını belirtmiştir. Bu yöntemde aktör ülkenin üreteceği politikalarda hiçbir noktanın göz ardı edilmemesi amaçlanmaktadır. Bu analiz yönteminde aktör devletin sosyal, teknolojik, ekonomik, çevresel ve politik gücü analiz edilir.

Kullanılacak olan metodun son basamağını optimal vizyon oluşturmaktadır. Optimal ve vizyon kelimeleri iki ayrı yazarın fikirlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Gelecek bilim çalışmalarında optimal kelimesini sık sık tekrar eden Alan E. Thompson’dır. Thompson optimal kelimesini ideal olan anlamında kullanmıştır ve politikalar belirlemede en önemli ölçütlerden bir tanesinin optimal olduğunu kabul etmiştir. Vizyon kelimesi, daha çok Edward Cornish’in vizyon geliştirme basamağından esinlenerek oluşturulmuştur. Vizyon kelimesi geleceğe yönelik geliştirilen öngörü olarak adlandırılabilir. Thompson ve Cornish’in sık kullandıkları bu iki ayrı terim birleştirilerek “Optimal Vizyon” basamağı oluşturulmuştur. İsmi de belirttiği üzere optimal vizyon olası en uygun durumun rasyonel çerçevede öngörüsünün hedeflenmesi olarak açıklanabilir.

1.9. Kullanılacak Fütürolojik Yaklaşımın Sınırlılıkları

Kullanılan her yöntem gibi “Fütüroloji” ve onun üzerinden geliştirilen araştırmanın metodolojisi de bazı sınırlılıklara sahiptir. Bunlardan en önemlisi öncesinde de vurgulandığı üzere, fütüristik bakış açısıyla oluşturulan herhangi bir araştırmanın nesnel olmaktan öte öznelliğe dayalı olmasıdır. Gelecek bakış açısıyla oluşturulan eserler bugünün ötesinde yarının varsayımı olduğu için her ne kadar bilimsel veriler elde edilerek oluşturulmaya çalışılsa da kişinin geçmiş tecrübelerinden beslenebilir ve kişinin arzu ettiği yönde, araştırmanın yönünün değişimine sebep olabilir. Gelecek çalışmacılarından kültür ve ideoloji gömlekleri yerine, tarafsızlık gömleklerini giymelerini istemek ya da tarafsız yorumlar üretebilecek bir bilgisayar programının geliştirilmesini sağlamak mümkün görünmemektedir.

Bir diğer önemli sınırlılık Chermack (2011)’a göre şu şekildedir. Performansa dayalı bir yararının hemen elde edilememesi fütürolojinin bir sınırlılığıdır. Tahminlerin sonucunun gelecek yılları kapsamaması sebebiyle, gelecek bilim temelli araştırmaların etkileri ve doğruluğu çok sonraları anlaşılabilir. Bu noktada süreç bazlı yarardan uzaktır.

Bunun dışında; “uzun ... geniş... derin, zorlayıcı ve dinamik bakış açısında başarısızlığı...yönelimlere çok eğilmesi... yapısındaki başarısızlık...alakasızlık..., homojen yapıllı fikirleri..., içsel mantık eksikliği..., gerçek yenilik getirmedeki başarısızlığı” (Schoemaker P. J., 2005) gibi sınırlılıkları da sayılabilir.

Kuosa'un özellikle yorumlarında yer verdiği Sardar (2010), fütüristlerin tahmin ve vizyon sahibi olduğundan, senaryo ve uzman görüşlerinde yetkin kişiler olduğundan ve fikir ve metodolojik bilgide uzman olduklarından bahseder ancak bunların geleceği bilmekle alakalı olmadığını vurgular. Ona göre tahmin ve tasavvurlar bilgi temellidir ve geleceğin bilgisini sunmazlar sadece teori düzleminde çıkarımlarda bulunurlar. Sundukları, salt bilgilerden çok olasılıklardır.

Kuosa (2011)'un düşüncelerine yer verdiği Tonn (2010)'a göre fütüroloji, bilimsel disiplin sınırlarının ötesine gidebilme özgürlüğüne sahiptir. Fütürolojinin, bir disiplin olarak kabul edilmesine karşın, disiplinler arası, çoklu disiplin ya da disiplinler ötesi yapısı onu tam tasvir edilemez kılmaktadır. Kuosa (2011) David Snowden'ın bir sempozyumda söylediklerini özellikle vurgulamaktadır. Batı temelli yapılan düşünme ve öngörü tekniklerinde temel hatanın her şeyi kontrol etme amacı gütmekten ve başarısızlığı ihtimal dışı görmekten kaynaklandığını söylemektedir. Ancak hata yaşamın bir gerekliliğidir ve hata dinamizm ve gelişmenin temelini oluşturur. Geleceği bilmek ve ona hazır hale gelmek isteniyorsa şu an anlaşılmalı ve doğru değerlendirilmelidir. Böylece sürece gelişimin olasılıkları da dahil edilir ancak dahil edilen olasılıklardır doğrudan sonuçlar değildir.

Tahmin edilebilen gelecek konusunda yapılan okumalarda karşılaşılan yaygın sınırlılık, bilim ve teknolojinin çarkına tahmin edilemeyecek yeni buluşların girmesidir. Örneğin, enerji üzerine yazılan bu çalışmada eğer geleneksel enerji metotlarına alternatif daha kolay ulaşılabilir bir enerji kaynağı bulunursa yapılan varsayımların tamamının değiştirilmesi gerekir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÖNCÜL ENERJİ KAYNAKLARI ve AB-RUSYA ENERJİ POLİTİKALARI

2.1. Enerji

‘Enerji’ kelimesi anlamsal olarak “iş yapabilme yeteneği” (Ersoy, 2010) olarak ifade edilir. Üretimin modern dünyada hızlı ve kütleli bir forma dönüşmesinde etkin olan enerji, toplumların gelişimi ile ortaya çıkmış ve onların gelişiminde etkin bir role sahip olmuştur. Bu yüzden gelişimin devam etmesi günün koşullarında enerji teminine ve bu teminin sürekliliğine bağlıdır. Enerji bir maddenin ürün haline getirilmesindeki ana faktördür. Sosyal ve ekonomik gelişmişlik açısından temel etkidir ve toplumsal refahın devamını sağlar. Enerjinin temini ve sürekliliğinin sağlanması gelecekte de gelişmelere yön verecektir. Enerji temini ve sürekliliği denildiğinde akla gelen kavram enerji güvenliğidir. Yergin (2006)’e göre enerji güvenliği uluslararası olaylardan, politikalardan, hükümetlerden, enerji yatırımlarından ve teknolojik gelişmelerden bağımsız değildir ve enerji güvenliği sisteminde asıl amaç küresel ekonomi tehditlerini ortadan kaldırmak ve istikrarı sağlamakken, fiyat kontrolü ve metanın çevrimi değildir.

Enerji güvenliği, arz ve talep güvenliği olarak ikiye ayrılır. Hamel (2006)’in yaptığı açıklamalardan bu iki kavramla ilgili şu sonuçlara ulaşılabılır. Petrol üzerinden açıklamak gerekirse, petrol üreticileri her nasıl tüketicilerin talebi yönünde kendi imkanlarını geliştirerek enerji arz güvenliğini sağlamak zorundaysa, tüketici ülkeler de üretici ülkelerin ekonomik gelişmişliklerini devam ettirmelerinden sorumludurlar. Enerji talep güvenliği arz güvenliği kadar önemlidir. Pazarda enerji arz stabilitesi ve güvenliği için büyük yatırımlar yapıldığında üretici ülkelerin de talebin devamını beklemeleri doğaldır. Enerji arzında asıl parametre sabit ve tahmin edilebilir talebin sağlanmasıdır. Talep ve arz iç içedir ve birbirinden ayrılamaz.

2.2. Politika Aracı Olarak Enerji

Gelişimin temelini oluşturan enerji doğal olarak politikanın temel hedefi haline gelmiş ve enerjiyi elde etmek ve bunun sürekliliğini sağlayabilmek ülkelerin refahının garantörü olmuştur. Bugün dünya üzerinde ortaya çıkan birçok karışıklığı, anlaşmazlığı veya savaşı enerji üzerinden okumak gerekmektedir. Shaffer (2009) enerjinin politik araç olarak kullanılmasına da değindiği “Enerji Politikaları” adlı kitabında genel olarak

şu görüşlere yer vermiştir. Enerji bir ülkenin ürettiği dış politika sonuçlarını ve dış politikada kullanılan araçları etkiler. Liderlere ve devletlere yöneltilen eleştirilerden bir kısmı petrol ve politikayı birbirine karıştırmalarından kaynaklanır. Askeri planlamalar ve ulusal güvenlik politikaları, savaş zamanı da dahil olmak üzere enerjiyi içinde barındırır çünkü enerjide meydana gelecek aksaklıklar askeri ve ekonomik kapasitelerde de aksaklıklara neden olur. Enerji kaynaklarını elde tutabilmek ve ona hâkim olmak devletlerin kendi içinde ve birbirleri arasındaki çatışmaların tetikleyicisi durumundadır çünkü gücün vasıtası enerjidir.

Shaffer (2009) kitabında Birleşik Devletler Sekreteri Henry Kissenger'ın "Enerji kontrolü üzerine kurulu küresel savaş çatışmasının temelini oluşturur ve enerjiye erişim yarışı birçok toplumun ölüm kalım mücadelesi haline gelmiştir" dediği sözlerine yer vermiştir. Yine aynı kitapta, dış politika konusunda uzman eski devlet adamı Richard Lugar gelecek muvacehelerin önemli bir kaynağı olarak, enerji üzerine kurulu çatışmaları öngörmektedir. Enerji, Shaffer (2009)'ında bahsettiği üzere önemli bir stratejik vesayettir ve enerjiye erişim devlet güvenliğinin gerekli yapıtaşdır. Enerji güvenliği ve ulusal güvenlik politikalarının tümleşik hale geldiği uluslararası politikada, enerji güvenliği meseleleri artma eğilimine girdiğinde dünya enerji piyasasının gergin hale gelmesi, enerjinin tüm dünya için taşıdığı önemin bir sonucudur. Enerji ve uluslararası politika etkileşimi incelendiğinde bunların ikisi bütündür. Ticari ve politik hedeflerin nadiren ayrı düştüğü ulusların arası sistemde karşılıklı bağımlılık ve bütünlük dünya tabirlerinin kullanımı enerji pazarının gelişmesiyle yükselerek artma eğilimindedir.

2.3. Öncül Enerji Arz Kaynakları

Öncül enerji kaynakları isminin de açık şekilde belirttiği üzere enerji temini dendiğinde akla gelen ilk enerji kaynaklarıdır. Çokça üretilir ve çokça tüketilir. Bu kaynakları çıkarmak, rafine etmek, transferini gerçekleştirmek çok büyük güç ve sermaye gerektirse de bu kaynakların getirisi yapılan yatırımdan çok daha büyüktür ve bazı ülkelerin ekonomilerinin en büyük gelir basamaklarından bir tanesini oluşturmaktadır. Öncül enerji kaynaklarının üretimin tetikleyicisi safhasına gelene kadar, enerji sektörünün herhangi bir noktasına dahil olmak büyük getirileri olan kârlı bir iştir. Bu sadece maddi açıdan değil aynı zamanda siyasi açıdan da kârdır. Onu

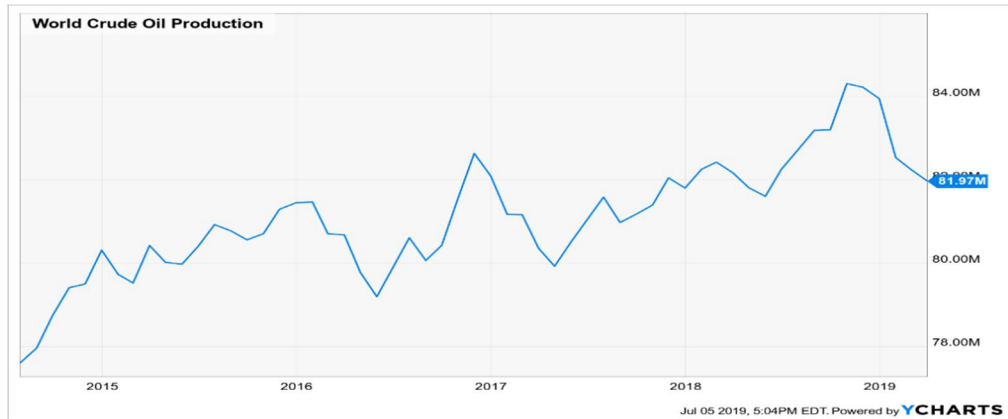
yönetiyor olmak başkalarının her koşulda kendisine bağlı bir yönünün olması anlamına gelir ve siyasi olarak büyük bir tehdit unsuru olarak kullanılabilir.

2.3.1. Petrol

Petrol, birincil enerji kaynaklarının en önde geleni, en çok rağbet edileni ve geniş kullanım alanına sahip olanıdır. Bu nedenle, petrol tüm dünyanın yakından ilgilendiği enerji kaynağını oluşturur. Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2017) bilgilendirme sistemine göre petrol, ana bileşeni hidrojen ve karbon olan, bunların yanında içerisinde kükürt, nitrojen ve oksijeni de barındıran karmaşık bir bileşimin adıdır. Katı, sıvı ve gaz halinde bulunabilen petrolün, ana bileşeni hidrojen ve karbon olduğu için ‘Hidrokarbon’ olarak adlandırılır. Petrolün ne anlama geldiği ve nasıl oluştuğuyla alakalı genel bir bilgi vermek gerekirse; petrol Ayduk (2007)’un çalışmasında bahsettiği üzere kaya ve yağ anlamına gelen Latince iki sözcüğün birleştirilmesiyle türetilmiş bir kelimedir. Bitki ve hayvan kalıntılarının uzun zaman aralıklarında dönüşümüyle meydana gelen bu kıymetli madde; benzin, mazot, gazyağı, fueloil, bitüm ve parafin mumu gibi ürünlerin üretilmesinde birincil kaynaktır.

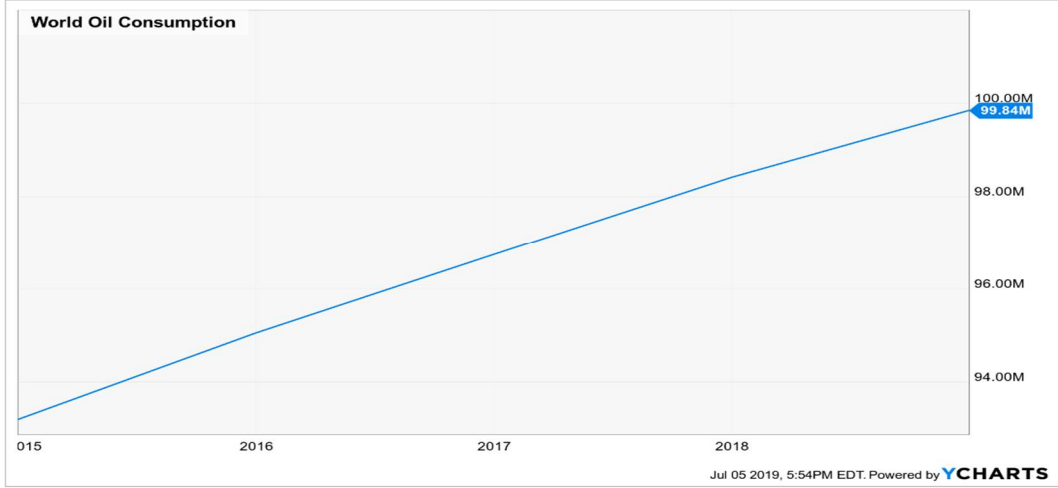
2.3.1.1. Dünyada Petrol Üretimi ve Tüketimi

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2017)’nin yaptığı açıklamaya göre 2017 yılı itibarıyla ispatlanmış petrol rezervi 1.696,6 milyar varildir. Bu petrol rezervlerinin 807,7 milyar varili Orta Doğu’da, 330,1 milyar varili Güney ve Orta Amerika ülkelerinde, 226,1 milyar varili Kuzey Amerika ülkelerinde bulunmaktadır. 2017 yılında bu birincil enerji kaynağı, dünya enerji talebinin %33,7’sini karşılamıştır. 2030 yılına kadar, dünya birincil enerji talebinin %40 oranında artması öngörüldüğüne göre ham petrol üretiminin artması beklenilmektedir.

Şekil 2. 1. Dünya Ham Petrol Üretimi (YCharts, 2019)

2.1.'de görüldüğü üzere OPEC üyesi ve üyesi olmayan ülkelerin ham petrol üretimi, güncel veriler itibarıyla haziran ayında 81,97 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. Arz talep dengesi içerisinde, petrol üretimindeki artışa bakarak, tüketiminde de artış olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 2. 2. Dünya Ham Petrol Tüketimi (YCharts, 2019)

2.2.'de açıkça gösterildiği üzere, dünya ham petrol tüketimi, kesiti sunulduğu kadarıyla yaklaşık son dört yıl içerisinde sürekli bir artış halindedir. Bu da petrole olan bağımlılığın arttığını göstermektedir. Üretim ve tüketim verilerindeki farklılığın sebebi üretilen petrolün depolanabilmesi ve sonrasında kullanılabilmesi ayrıca verilere yansıtılmayan üretimlerdir. Bundan bahsetmek şekilleri yorumlarken yanıltıcı olmaması açısından önemlidir.

2.3.1.2. Petrolün Politik Araç Olarak Yansımaları

“Petrol politikaları ... 20. yüzyılın başlarından itibaren diplomasiinin önemli bir boyutu haline gelmiştir” (Islam, 2019). Petrolün üretim sisteminin itirici gücü olması, petrolü yakıt kimliğinden çıkartmış ve ona politik bir maske takmıştır. Özellikle petrolün dünya piyasalarında hızla yayıldığı 20.yüzyıl boyunca birçok hamle petrolün politik bir silah olarak kullanıldığına büyük bir kanıt teşkil etmiştir. Islam (2019)’ın aktardığı bilgiler ışığında petrolün politik araç olarak yansımaları konusunda şu bilgilere ulaşılabilir. Petrol oyunun kurallarını değiştirmiş ve dünya politika kurallarına dahil olmuştur. Ulusal ve uluslararası ölçekte petrolün artan politik gücü bugün savaşılan ya da savaş riski olan birçok yerde kendisini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında petrol tüketiminin küreselleşmesi, küresel barış ve refahın artmasında bir engel olarak görülebilir. Politik silah olarak petrolün kullanımına verilebilecek en güzel örnek “Yom

Kippur Savaşı” esnasında ve akabinde yaşananlardır. OPEC’in kurulması ve uluslararası pazarda petrol üretimi ve fiyatlarına yön vermesiyle birlikte kısmen de olsa petrolde rekabet ortamı yumuşatılmış ve petrolün ucuza farklı bölgelerden temini yerine, tek bir karar çatısı altında birleşmesi sağlanmıştır. Kurucu üyelerin ve sonradan birliğe dahil olan üyelerin çoğunluğunun Arap ülkeleri olduğu gerçeğiyle bakıldığında, yaşanan Arap – İsrail Savaşı esnasında Arap ülkelerinin petrol ambargosuyla 1973 yılında dünyayı derinden sarsmayı başarmasının nedeni kolayca anlaşılabilir. Bu dönem içerisinde petrol fiyatlarında OPEC tarafından yapılan artışlar, dünya finansal sisteminde büyük dalgalanmalara sebep olmuştur.

İslam (2019)’ın çalışmasından hareketle politika aracı olan petrol konusuna şu bilgiler eklenebilir. ABD ve Batı Dünyası’nın İsrail’e desteğiyle başlayan bu ambargo, özellikle iki büyük petrol üreticisi olan ülkeyi kızdırmıştır. İran’ın ABD ve Batı’ya petrol akışını kesmesi, Suudi Kral Faysal’ın Batı’ya yönelik uyguladığı ambargoyla birleşince ABD’de petrol fiyatları dört katına kadar çıkmış ve ülkenin iç ve dış ticaret akışında fiyat değişimlerine sebep olmuştur. Böylece Amerikan Hükümeti öncesinde çok da kayda değer görmediği enerji fiyat ve kaynakları konusunda ciddi politikalar üretmek zorunda kalmıştır. Dünya ekonomisindeki resesyon sadece bir yıl süren ambargonun sonucudur ve eğer bu güç petrol üreticisi ülkelerin elinde kalmaya devam ederse, bunun ABD ve Batı için büyük bir tehdit kaynağı olmaya devam edeceği anlaşılmıştır. Böylece, uluslararası ilişkilerde yeni bir başlangıcın adımları atılmış ve petrolün diğer ülkelere karşı kullanılacak politik ve ekonomik silah olduğu gerçeğinin farkına varılmıştır. Petrolün büyük bir endüstriyel değer olmasına karşın sınırların ötesindeki ekonomik güçler açısından en az küreselleşen birincil kaynak olması politik açıdan petrolü güçlendirmiştir çünkü petrol rezervleri çoğunlukla dünyada belli ülkelerin başı çektiği noktalarda üretilmektedir. Her ne kadar son yirmi yıldır özelleşse ve tekrar düzenlense de petrol çoğunlukla devlet kontrolünde ve politik ve yönetsel baskı altındadır.

Sonuç olarak, 1973’te yaşanan krizden başta ABD ve tüm dünya büyük dersler çıkarmış olmalıdır ki bugün 1973’te yapıldığı gibi ortak bir kararla petrol ambargosu uygulanmasının engellenebilmesi için gerekli adımlar atılmıştır. Tek ve ortak karar alınabilmesine engel olmanın en kolay çözümü, araya çatışmalar sokmak ve petrol üreten ülkelerde gerek askeri gerek politik yönden hâkim olmaktır. Bugün, Suudi

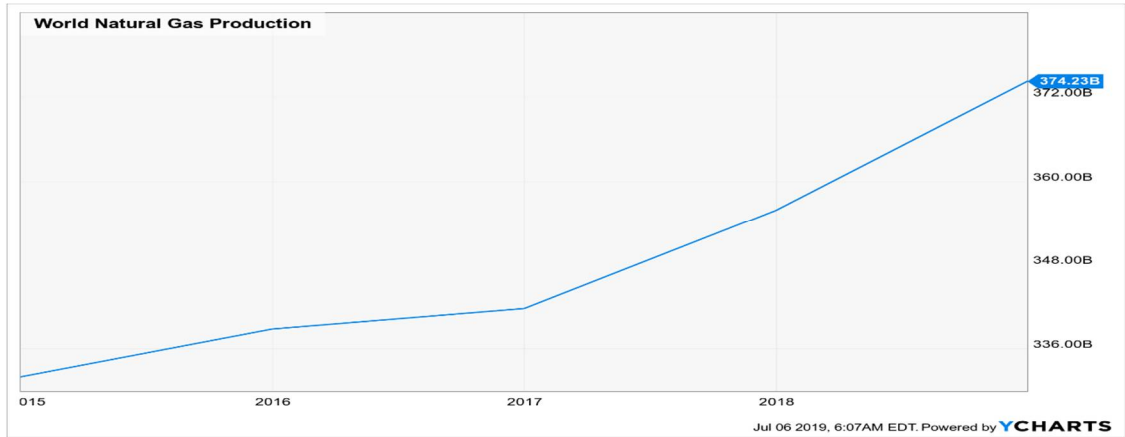

Arabistan – İnan arasındaki siyasi problemler ya da Amerika'nın Irak Müdahalesi gibi verilebilecek birçok örnek petrolün politik gücünü gösterme açısından değerlidir.

2.3.2. Doğalgaz

Doğalgaz, birincil enerji kaynaklarından bir tanesi olup etkinliği bildiğimiz manada petrol kadar uzun zaman dilimine sahip değildir. Enerji alanındaki önemi günden güne artmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2017) bilgilendirme sistemine göre doğalgaz da bir petrol türüdür ve renksiz, kokusuz, yanıcı ve havadan hafif bir özelliğe sahiptir. En önemli avantajı, kaynağından çıktığı haliyle kullanılabilmesidir. Rafine maliyeti olmadığı için kullanımı çok daha ekonomiktir. Petrolün bulunduğu alanlarda veya gaz rezervuarlarında bulunabilen bu gaz, boru hatları yoluyla ya da sıvılaştırılarak nakledilir. Rezervlere sahip olan bölgelerde yine başı Orta Doğu ülkeleri çekmektedir. Rezervleri 79,1 trilyon metreküp olan bu ülkeler dünya doğalgaz rezervlerinin %40,9'una sahiptir. Avrupa ve Avrasya ülkeleri %32,1 ile 62,2 trilyon metreküplük bir hacme sahiptir. %17,1'lik kısım Afrika ve Asya Pasifik ülkelerindedir.

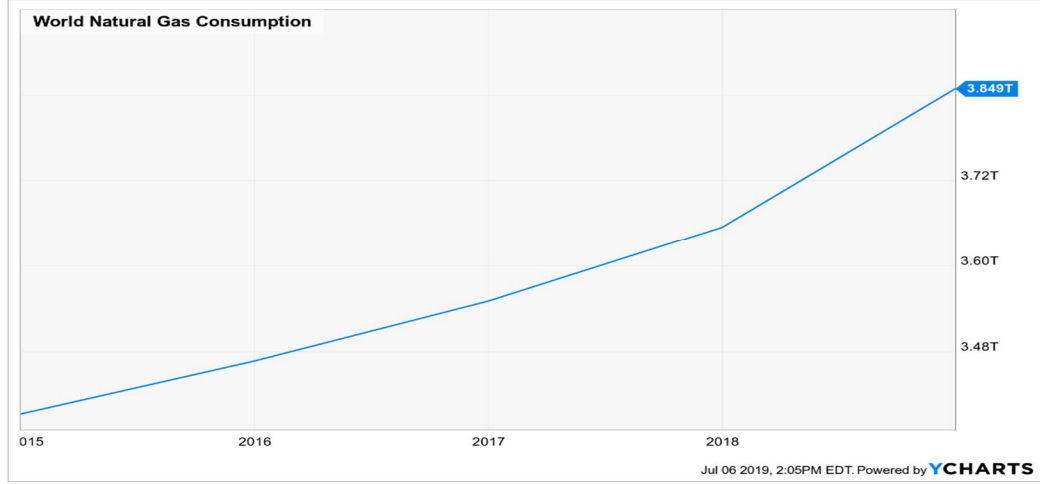
2.3.2.1. Dünyada Doğalgaz Üretimi ve Tüketimi

Şekil 2. 3. Dünya Doğalgaz Üretimi (YCharts, 2019)

2.3.'de açıkça görüldüğü üzere dünya doğalgaz üretimi artarak devam etmektedir. Üretim hızla arttığı bir enerji kaynağı olması, doğalgazın enerji tüketicileri tarafından rağbet gördüğünün bir kanıtıdır. Bunun sebebi muhtemelen iki tanedir: Birincisi doğalgaz yapısı sebebiyle işlenmeye gerek duymaz, çıkartıldığı gibi kullanılabilir. Bu yüzden ucuzdur. Böylece ısı enerjisi olarak kullanılabilir kadar

ekonomiktir. Hava kirliliğine olan etkisi petrolün diğer ürünlerine ve katı yakacaklara nazaran daha düşüktür, bu yüzden nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde ısınma için doğalgazın kullanılması hava kalitesini artırarak yaşam kalitesini yükseltecektir. Muhtemel diğer sebep, taşınması kolay enerji kaynağı olmasından kaynaklıdır. Bu yüzden temini kolaydır.

Şekil 2. 4. Dünya Doğalgaz Tüketimi (YCharts, 2019)

2.4.'te açıkça görüldüğü üzere dünyadaki doğalgaz tüketimi de hızlı bir şekilde artmaktadır. Yine YCharts (2019) verileri dikkatle incelendiğinde, 1995 yılında dünyada üretilen doğalgaz miktarı 988,05 milyar metreküpken, bu oran 2018 yılında 2,031 trilyon metreküpe ulaşmıştır. Doğalgaz üretimi son 23 yılda katlanarak artmıştır. Doğalgaz tüketimi de paralel oranlara sahiptir. 1995 yılında 979,58 milyar metreküp olan tüketim, 2018 yılında 2,028 milyar metreküpe ulaşmıştır. Burada da üretim ve tüketim verilerindeki farklılığın sebebi doğalgazda da gelişmeye başlayan depolama yöntemleridir. Bundan bahsetmek şekilleri yorumlarken yanıltıcı olmaması açısından önemlidir.

2.3.2.2. Doğalgazın Politik Araç Olarak Yansımaları

Petrolün dünya politikası için önemli olan yadsınamaz rolü, artan doğalgaz kullanımıyla birlikte, doğalgazın da politik bir araç olarak kullanılması ihtimalini güçlendirmiştir. Burada cevaplanması gereken iki tane soru vardır. Doğalgazdaki güç petrolde olduğu gibi Orta Doğu ülkelerinde midir? Yoksa doğalgaz bağlamında güç merkezinde bir değişim meydana gelmiş midir? BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2018) raporuna göre dünyada kanıtlanmış doğalgaz rezervleri, çalışmanın diğer bölümlerinde tablolar yoluyla açıklanacağı üzere sırasıyla en çok; Rusya, İran, Katar,

Türkmenistan ve ABD’de bulunmaktadır. Petrole göre doğalgazın politik gücünü elinde bulunduran ülkelerde farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu bilgi ışığında doğal gazın politik araç olarak yansması Rus- AB ilişkileri ve ABD üzerinden yorumlanacaktır. Doğalgaza yön veren dev rezervler görüldüğü üzere Batı Bloğundan çok Doğu Bloğundadır. Ve özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinin enerji ihtiyacı konusunda dışa bağımlı olmaları onları doğalgazın büyük tedarikçisi Rusya’yla karşı karşıya getirmektedir.

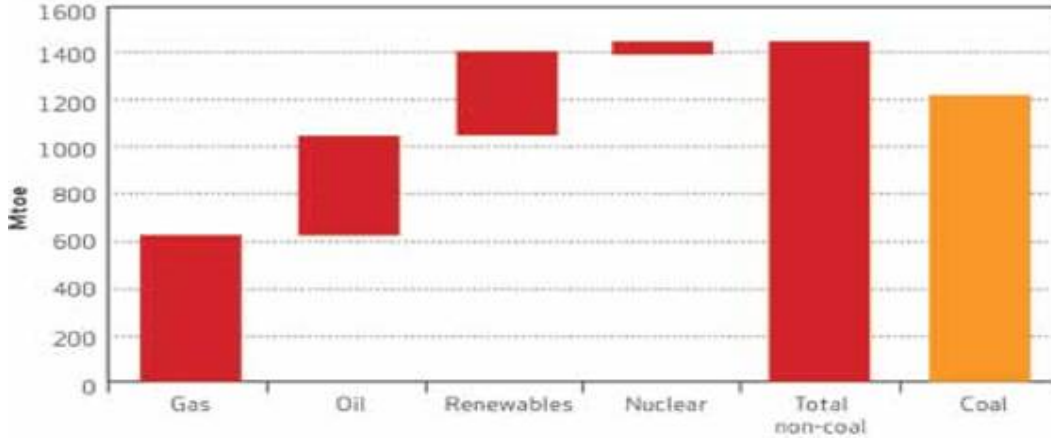
Rusya’nın bu bağlamda doğalgazı özellikle AB ülkelerine karşı önemli bir silah olarak kullanması, Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Ofisi (2018) raporlarında da açıkça görülmektedir ve bu politikalar raporda sunulduğu gibi şu şekilde aktarılabilir. Rapor (2018)’da enerji zengini otoriter devletlerin ve özellikle de Rusya’nın enerji ihracını ekonomik kazancın yanında dış politika manivelası olarak kullandığı vurgulanmıştır. Rusya gibi devletlerin rejimlerinin hayatta kalmasının buna bağlı olduğundan bahsedilmektedir. Rusya, kendisine yakın ülkeler üzerine olan ilgisini korumak ve güçlendirmek için enerji zenginliğini kullanır. Rusya, jeopolitik etkisini alanının ötesine taşımış ve buna Avrupa’yı da dahil etmiştir ve rapora göre, gaz tedarikini hem transit ülkelere hem de tüketici ülkelere cezalandırma ve ödüllendirme aracı olarak kullanmaktadır. Rusya doğalgazı politik araç olarak üç yolla kullanır. Bunlar; enerji akışının kesintiye uğratılması, fiyat dalgalanmaları ve Kuzey Akım ve Türk Akım gibi yeni doğalgaz transit projeleridir. Bu projeler, Rus dış politikasını desteklemekte ve Rusya’nın jeopolitik güdüsüyle alakalı şüpheleri büyütmektedir. Rus enerji politika kararlarının açık olmaması bunu ayrıca destekler. Raporda (2018) AB açısından Rus tekeline karşı yapılacak olanın, “III. Enerji Paketi” çerçevesinde enerji birliği inşa etmek, enerjinin ortak Avrupa pazarına entegresini sağlamak ve kaynakları çeşitlendirmek olduğundan bahsedilmiştir. LNG gibi yeni kaynaklara yatırım yaparak ya da liberal enerji pazarı hedeflerini tamamlayarak böyle bir enerji baskısına direnilebileceği ve daha efektif AB yabancı politiği geliştirilebileceği vurgulanmaktadır.

Politika aracı olarak doğalgazın kullanılmasına diğer bir örnek ABD üzerinden verilebilir. ABD en çok enerji tüketen ancak tükettiğinin tamamını kendi rezervlerinden karşılayamayan bir ülke olarak, iç ve dış politikasını bu gerçeğe göre şekillendirmek zorundadır. BP (2018) raporlarına yansıdığı şekliyle, ABD bunu, iç politikasında dünyada en fazla doğalgaz üretimini yaparak sağlamıştır ancak bu yeterli olmadığından

yeni dış politikalar da geliştirmek zorunda kalmıştır. ABD politikaları çerçevesinde Katar'ın yalnızlaştırılması ve bunun ABD'nin destekçisi olduğu Suudi Arabistan ve BAE gibi OPEC ülkeleri tarafından yapılması yeni bir enerji politikasının öncülleri konumundadır. Bu ve bunun gibi politikalar artık doğalgazın da petrol gibi politik bir maske taktığına işaret etmektedir.

2.3.3. Kömür

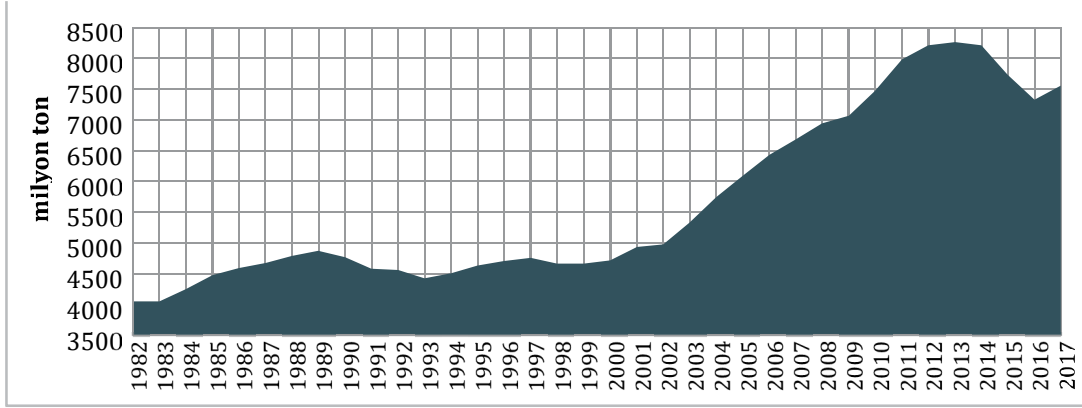
Petrol ve doğalgaza göre enerji temini konusunda çok eski zamanlardan beri kullanılan bir hammadde türüdür. “En yaygın bulunabilen fosil yakıt kaynağı olan kömür; %40'ından fazlasını sağladığı dünya elektrik tedarikinin bel kemiğini oluşturur ve sürdürülebilir toplum inşasında çelik, beton gibi önemli materyallerin ana bileşenidir” (World Coal Association, 2012). Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2017) bilgilendirme sisteminde kömürden bahsedilirken kömür; linyit ve taşkömürü olarak ikiye ayrılarak anlatılmıştır. Bahsedildiğı üzere, linyitin ısıl değeri düşüktür, çok fazla kül bırakır ve nem miktarı fazladır. Bu sebepten dolayı, linyit genellikle termik santrallerde tüketilmektedir. Ancak taşkömürü ısıl açıdan daha değerli ve yüksek kalorilidir. Yapılan bilgilendirmenin devamında kömürün dünya üzerinde 80 civarı ülkede bulunduğu belirtilmiştir. Kömür rezervleri en çok sırasıyla ABD (250,0 milyar ton), Rusya (160,4 milyar ton) ve Avustralya (144,8 milyar ton)'dadır. Bu ülkeleri Çin, Hindistan, Almanya, Ukrayna, Polonya, Kazakistan ve Endonezya izlemektedir. Bu on ülkenin toplam rezervi dünya kömür rezervinin %90'ını oluşturmaktadır. Tespit edilen rezervlerin dünyaya yaklaşık 134 yıl boyunca yetebileceğı öngörülmektedir. Dünya Kömür Örgütü (2012) tarafından sunulan raporda 2000-2010 yılları arasında dünyada kullanılan enerjinin ne kadarının kömür tarafından karşılandığını gösteren bu tablo yayınlanmıştır.

Şekil 2. 5. Dünya Enerji Talebini Karşıllayan Kaynaklar (*World Coal Association, 2012*)

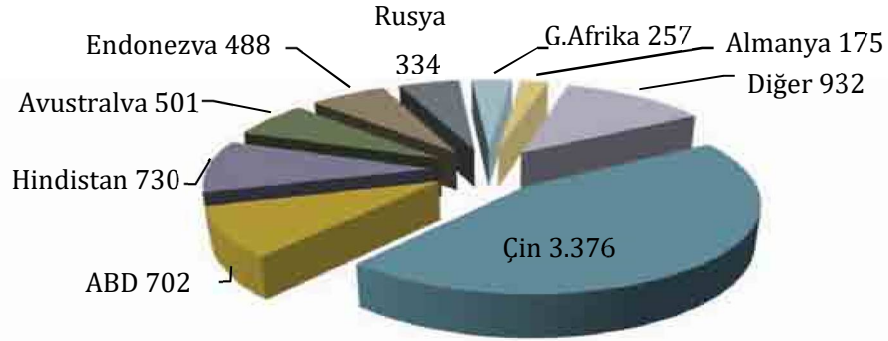
2.5.'te gözüktüğü üzere, dünyada enerji üretimi için kullanılan kaynaklar toplandığında bu neredeyse kömürden elde edilen enerjiye denktir. Kömür enerji üretiminde önemini korumaktadır. Kömürün artan enerji talebini karşılamada bu kadar yaygın olarak kullanılmasının sebebi “güvenilir, yaygın dağıtım ağına sahip ve ekonomik olmasından” kaynaklanır (World Coal Association, 2012). Değişen dünya koşullarında, yeni enerji arayışına girilmesine ve özellikle nükleer enerji, hidroelektrik enerjisi ya da yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına rağmen, kömür kullanımında büyük değişimlerin yaşanması çok da çabuk gerçekleşeye benzememektedir. BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2018) raporuna göre 2017 itibarıyla, kömür dünya enerji üretiminde %38,1’lik oranıyla mevcut yerini korumaktadır. Onu sırasıyla %23,2 ile doğalgaz, %15,9 ile hidroelektrik takip etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları 2007 yılından bu yana %6,1’lik bir artışla 2017 yılında toplamda %8,4’lük bir orana sahip olmuştur. Bu dönemler içerisinde enerji üretiminde nükleer enerjinin kullanımı %3,4, kömürün kullanımı %3,1 oranında gerilemiştir.

2.3.3.1. Dünyada Kömür Üretimi ve Tüketimi

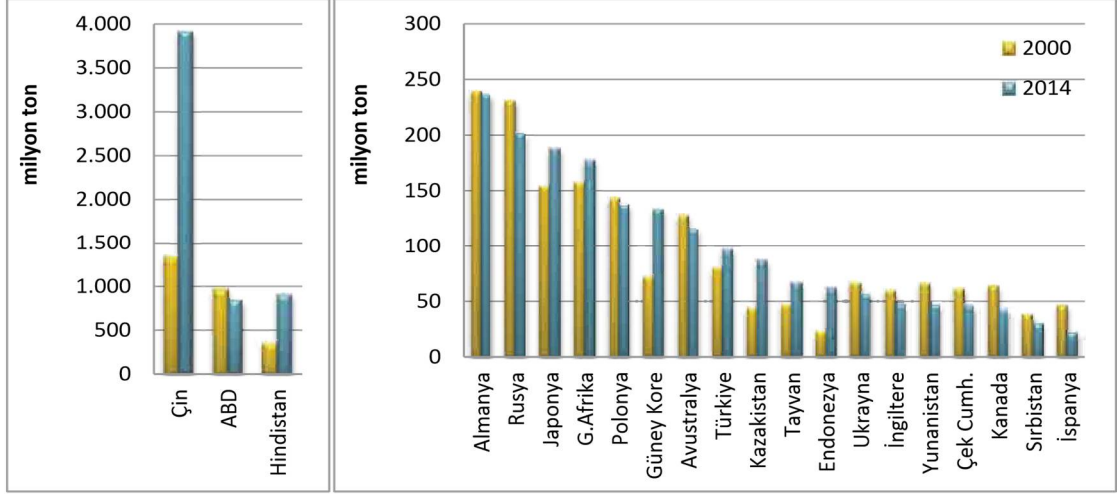
Şekil 2. 6. Dünya Kömür Üretimi (TKİ, 2018)

Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) (2018) raporuna göre, 2.6.'da açıkça görüldüğü üzere 1982 ile 2017 yılı arasında kömür üretimi yaklaşık iki katı kadar artış göstermiştir. Rapora göre bu artışın ön büyük paydaşı Çin'dir. Kömür üretiminde 2016 yılında %5,3'lük bir düşüş gözlemlenmiş, ancak 2017 yılında tekrardan %3,07'lik bir artış yaşanmıştır.

Şekil 2. 7. Ülkelere Göre Kömür Üretimi (TKİ, 2018)

2.7.'de verildiği üzere, dünya kömür üretiminde en büyük üretici konumunda Çin bulunmaktadır. Tabloda verilen değerler milyon ton bazındadır. Burada görüldüğü üzere, Rusya ve Almanya da kömür üretiminde önemli bir paya sahiptir.

Şekil 2. 8. Dünya Kömür Tüketim Grafiği (TKİ, 2018)

2.8.'de verilen TKİ'nin raporuna (2018) göre, ülkeler bazında kömür tüketim oranlarında 14 yıl içerisinde değişimler gözlemlenmiştir ve bu değişimler genel olarak artış eğilimindedir. Kömür tüketimindeki artışın temel sebebi Çin kaynaklıdır. Çin, Endonezya, Hindistan, Kazakistan ve Güney Kore gibi ülkelerde ciddi tüketim artışları mevcutken, İspanya, ABD, Kanada, Rusya ve Ukrayna'da kömür tüketiminde gerilemeler gözlemlenmektedir.

2.3.3.2. Kömürün Politik Araç Olarak Yansımaları

Kömür dünyada her ne kadar enerji bazında birinci sırada yer alsada günün yönelimleri çerçevesinde önceden sahip olduğu politik etkisinden uzaktır. Bugün enerji açısından elektrik üretiminde kullanılan kömür, dünyada birçok yerde bulunabilmektedir. Yani petrol ve doğalgazın dağılımına göre, ülkeler açısından daha ulaşılabilir. Bugün ABD, Çin ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkelerde mevcut kömür yataklarının bulunması, ülkeleri kömürün elde edilmesi ile ilgili politika üretmekten alıkoymaktadır. Bugün kömür ile ilgili tartışılan en ciddi konu sebep olduğu çevresel etkileri ve kullanımının azaltılması için geliştirilecek alternatif enerji yollarıdır. Ancak kömürün, petrol ve doğal gaz gibi yakıtların yaygınlaşmasından önce sebep olduğu bazı politik gerilimler mevcuttur. Buna Almanya- Fransa arasında yaşanan Alsas – Loren gerilimi örnek gösterilebilir. Burada temel olarak anlaşmazlığa sebep olan maden, kömürdür. Yine Avrupa Birliği'nin temelleri kömür ve çelik üzerine "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu" olarak atılmıştır. Kömür bahsedildiği üzere II. Dünya Savaşı

sonrasında belirli bir dönem etkinliğini devam ettirse de bugün uluslararası anlamda enerji noktasında kömür çatışmalara sebebiyet vermekten uzaktır.

2.4. Avrupa Birliği Enerji Politikaları Gelişim Süreçleri

Dursun (2009), Avrupa Birliği enerji politikalarının dört dönem içerisinde incelenebileceğini ancak her bir dönem bir diğerinin devamı olduğu için bu dönemlerin kesin olarak birbirlerinden ayrılamayacağını söylemiştir. Bu dönemler sırasıyla kuruluştan 1973 petrol krizine kadar olan dönem, 1973 Petrol Krizinden 1987 Avrupa Tek Senedine kadar geçen ikinci dönem, 1987 Avrupa Tek Senedinden 2000’li yılların başına kadarki dönem ve 2000’li yılların başından günümüze kadar olan dönemdir.

2.4.1. Kuruluştan- 1973 Petrol Krizine

Avrupa Birliği’nin enerji politikası, AB’nin kuruluşunun ilk basamağından itibaren mevcuttur. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak kömürü ve çeliği kurdukları birliğe devreden Almanya ve Fransa, birliğin temelini enerji üzerine atmışlardır. Dursun (2009)’ a göre bu dönem gözlemlenen gelişmeler genel hatlarıyla şunlardır. Savaş sonrası dönemde Avrupa’da canlanmanın anahtarı olan enerjiye ve dönemin önde gelen enerjisi kömüre ihtiyaç artmıştır. Bu yüzden Paris Antlaşması’yla kurulan AKÇT ilk olarak Batı Avrupa’da olası savaşın engellenmesi ve birleşmenin sağlanması için adımlar atmıştır. Bu dönem içerisinde birçok gelişme ortaya çıkmıştır. Avrupa’nın bu yıllarda önemli petrol tedarikçisi olan İran’da meydana gelen siyasi gerilimler, Avrupa Birliğini de etkilemiştir. Bu politik çalkantılar sebebiyle, Avrupa enerji tasarrufu ve enerji arzı konusunda ciddi önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu dönem kendi kaynaklarıyla enerji ihtiyacını büyük ölçüde gidermeye çalışan birlikte, yönelim nükleer enerji üzerine olmuştur. Bu dönemde 1957’de Roma’da imzalanan antlaşmayla “Avrupa Atom Enerji Topluluğu” kurulmuştur. Burada amaç nükleer bir ortak pazar kurulması, malların serbest dolaşımının sağlanması ve nükleer enerjinin içerdiği riskler sebebiyle gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır. Yine 1957 Roma Antlaşması’yla kurulan “Avrupa Ekonomik Topluluğu” da enerji ile ilgili doğrudan düzenlemeler içermese de rekabet, devlet politikaları ve ticaret politikalarıyla ilgili maddeleri sebebiyle enerjiyi etkileyebilecek yapıya sahiptir. Avrupa Topluluğu Orta Doğu’dan petrol ithalatına, 1959 yılında Amerika’nın petrol ürünlerine koyduğu kotayla başlamıştır. 1962’de enerji memorandumu yapılmış, 1968 yılında ortak enerji

politikasına ilk uyum önerisi sunulmuştur. Çıkarılan birçok tüzükle enerji piyasası düzenlenmeye çalışılsa da tam bir sonuç elde edilememiştir.

2.4.2. 1973 Petrol Krizinden 1987 Avrupa Tek Senedine

Bu dönem, Arap- İsrail Savaşı'nda Batı ve ABD'nin İsrail yanlısı tavrı sonucu, OPEC üyesi büyük üreticilerin petrol ürünlerine koyduğu ambargoyla başlar. Büyük ölçüde petrolünü Orta Doğu'dan karşılayan Avrupa için bu, büyük bir sıkıntı sebebi olmuştur. Dursun (2009)'un görüşleri üzerinden bu dönem meydana gelen gelişmeleri şu şekilde anlatmak mümkündür. Dönemin en büyük sıkıntısı olan 1973 ve 1979 petrol krizlerinde Avrupa için en büyük tehdit fiyatlardaki istikrarsızlık ve enerji arzındaki aksamalar olmuştur. 1978 Kopenhag ve Bremen'de yapılan AT (Avrupa Topluluğu) toplantılarında enerji üzerine hamleler yapılmıştır. Enerjiyi üretmek eskisi kadar ekonomik değildir. Verimli yolların bulunması ya da enerjinin nükleer tesislerden ya da termik santrallerden karşılanması gerekmektedir. Bu dönemde üye ülkeler arasında yaşanan sıkıntılar neticesinde birçok toplantı düzenlense de nihai bir sonuç alınamamıştır. 1974 yılında "Uluslararası Enerji Ajansı" kurulmuştur. Bu ajansın amacı öncelikli olarak enerji güvenliği, ekonomik kalkınma ve çevre konularıdır.

Bu dönem Avrupa'nın enerji konusunda büyük dersler çıkardığı önemli bir dönemdir. Bu dönem içerisinde, petrolün arzı ve fiyatındaki büyük dalgalanmalar birlik üyesi ülkelere ciddi oranda ders olmuştur. Herhangi bir petrol krizinde eli kolu bağlı oturmak yerine bu gibi durumlar için alternatiflerin arttırılması fikri bizzat yaşanılarak öğrenilmiştir.

2.4.3. 1987 Avrupa Tek Senedinden 2000'li Yıllara

Dursun (2009)'un görüşlerine yer verdiği Cunha (1994)'a göre bu dönemde AB Enerji politikaları açısından ortaya çıkan en önemli gelişmeler; enerji iç pazarı kurulması için atılan adımlar, çevreye duyarlı enerji kullanımı ve enerji arz güvenliğinin sağlanmasıdır. Aynı çalışmada yer bulan Schwarze (1993)'a göre, bu dönemde başarısız ulusal enerji politikaları yerine, enerji sektöründe rekabeti arttırabilmek için tek bir Avrupa pazarının kurulması ve düzenlemelerle enerji sektörünün yeniden yapılandırılması amaçlanır. Kömür gibi birincil enerji kaynakları kullanılarak üretilen enerji büyük çevresel kirliliğe sebep olduğundan çevreye duyarlı enerji üretimi de amaçlanmıştır. Ayrıca Çernobil'de 26 Nisan 1986'da meydana gelen patlamayla nükleer enerjinin sebep olduğu yıkım çok daha iyi anlaşılmiş ve bu olay

Avrupa'yı büyük ihtimalle nükleer enerjiye yaklaşıırken biraz daha tedbirli davranmaya itmiştir. Enerji arz güvenliği sorunu yaşanan 1973 ve 1979 petrol krizleriyle alakalıdır ve buna çözüm odaklı bir yaklaşım sunulması hedeflenmiştir.

Dursun (2009) aracılığıyla bu dönem yaşanan diğer gelişmeler şu şekilde aktarılabilir. 1987 yılında Avrupa Tek Senedi Anlaşması'nın imzalanmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşması'na ekler getirilmiştir. Bu anlaşmayla elde edilenler, tek bir Avrupa pazarının kurulmasına ve doğal kaynakların daha tasarruflu harcanmasına yönelik düzenlemelerdir. İç pazara elektrik ve doğal gazın da dahil edilmesi için hukuki zemin oluşturulmuştur. Bu dönemki diğer en büyük gelişme "Maastricht Anlaşması" olmuştur. 1992 yılında yürürlüğe giren bu antlaşmayla enerji ürünleri, malların serbest dolaşımıyla ilgili yapılan değişikliklere dahil olmuştur. Yine bahsedildiği üzere enerji konusunda da serbest rekabetin teşviki sağlanmıştır. Böylece hizmetler ve sermaye serbest dolaşabilecektir. Enerjinin serbest dolaşımının mümkün olmasıyla Avrupa enerji ağlarında da değişimler yaşanma ihtimali ortaya çıkmıştır. Yani ulusal enerji şebekeleri bu düzenlemeyle birbirine bağlanabilir hale gelmiştir. Avrupa'da enerji piyasalarının birbirinden haberdar olması amacıyla "Trans Avrupa Ağları" uygulaması yürürlüğe girerek koordine sağlanmıştır. Burada amaç, elektrik ve doğal gaz şebekelerinin birleştirilerek iç pazar oluşumunun hızlandırılması ve enerji güvenliği ve çeşitliliğinin sağlanarak desteklenmesidir. Ayrıca 1997 yılında imzalanan "Amsterdam Anlaşması", üye devletlerle topluluk arasında yetki paylaşımını özetlemektedir. Serbest enerji piyasasıyla birlikte topluluğun diğer kurumlarının ya da üye devletlerin yaptığı anlaşmalar da topluluğu daha fazla ilgilendirir hale gelmiştir. Bu dönemde, özellikle "Avrupa Enerji Şartı Antlaşması" petrol ve doğal gazın daha farklı kaynaklardan teminine zemin hazırlamıştır.

2.4.3.1. Avrupa Enerji Şartı Antlaşması

Demir (2019)'in T.C. Dışişleri Bakanlığı sitesindeki yazısı incelendiğinde bu antlaşmayla ilgili şunlar söylenebilir. Soğuk Savaş döneminin 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte sona ermesiyle Doğu ile Batı arasında bir yakınlaşmaya kapı aralanmıştır. Her iki tarafın da çıkarlarının buluşmasıyla enerji açısından Orta Doğu'ya bağımlı olan AB için Bağımsız Devletler Topluluğuyla da iş birliği yapmak güvenli doğalgaz ve petrol arzının sağlanmasında önemli bir tedbirdir. Bu amaçla imzalanan bu deklarasyonla enerji iş birliği şeffaf ve rekabetçi bir ortamda serbest piyasaya dahil

edilmeye çalışılmıştır. Bu iş birliği sonucu 17 Aralık 1994'te Lizbon'da 50 ülke ile AB arasında "Enerji Şartı Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmayla enerji ticareti, şirketlerin enerji yatırımları, enerji geçiş konuları, anlaşmazlıkların çözümü ve enerji yeterliliği konuları uluslararası bir geçerliliğe kavuşmuştur. Doğu Avrupa ve OECD ülkelerinin bir kısmı arasında imzalanan anlaşmanın en dikkat çekici ülkeleri Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, GKRY, Gürcistan, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Rusya, Özbekistan, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan'dır. Bu antlaşma enerji ağlarını özelleştirmez, yetkileri 3. kişilere devretmez, ulusal kaynaklar üzerine ulusal egemenliği tevdi eder. Enerji arz güvenliği, enerji üretimi, çevirimi, taşınımı, depolanması, iletimi ve kullanımındaki verimliliği arttırma, güvenliği güçlendirme, çevresel sorunları azaltma, yatırımları teşvik etme, enerji ticaretini serbestleştirme ve uluslararası ve ulusal sermaye piyasalarına erişimi kolaylaştırma gibi birçok farklı açığa sahiptir. Transit konusunda transit özgürlüğü prensibi etrafında ayrımcılık yapılmadan enerji transitini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Enerji Şartı Konferansı'nda kuralları belirginleştirmek için görevlendirilen "Transit Grubu" 2000 yılından bu yana hidrokarbon ve elektrik enerjisinin kesintisiz ve güvenli biçimde taşınmasını sağlamak ve ortak kabul bir yapı oluşturmak için "Enerji Şartı Transit Protokolü Müzakereleri" konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Ancak burada en büyük sorun katılımcıların tamamının anlaşmayı onaylamamasından kaynaklıdır. Bunların başında Rusya gelmektedir. Rusya'da enerji konusunda hâkim şirket Gazprom, "Enerji Şartı Antlaşması" sonucu kendi boru hatlarını Orta Asya ülkelerine kullandırmak zorunda kalacağını düşünmektedir. Bu yüzden transit konusunda müzakereler devam etmektedir. Ulusal ve uluslararası yatırımcılara aynı hakların verilmesi konusu da çözümlenmesi gereken başka bir konudur. Enerji koridoru konusunda bu antlaşmayla Avrupa'ya Orta Asya doğalgazının da ulaşabilecek olması, Türkiye gibi ülkelerin Rusya'da çıkabilecek transit problemleri sebebiyle koridor üzerinde önemli bir üs olarak gelişmesini muhtemel kılmaktadır ve böylelikle AB enerji arzında çeşitliliği sağlamak hedeflenir.

2.4.3.2. Avrupa Enerji Piyasası Oluşumunda İkincil Düzenlemeler

Dursun (2009) bu dönemde yapılan düzenlemelerle Avrupa enerji piyasasının oluşumu ve bunun bağımsız otoriteler tarafından düzenlenmesini sağlayan hukuki değişikliklerin yapıldığından bahseder. Bu dönemde yapılan ikincil düzenlemeler "şeffaflık, enerji verimliliği, enerjinin akılcı kullanımı ve enerjinin elde edilmesi"

(Dursun, 2009) üzerine kuruludur. Dursun (2009)'a göre bu başlıkların temel olarak ifade ettiği anlamlar şunlardır.

Şeffaflık; bu dönemde enerji konusunda tüketicilerin, kullandıkları enerjinin fiyatlarında ücretlendirmelerin adil olup olmadığı ve rekabet ortamının sağlanıp sağlanmadığı ile ilgili konuları bilmelerinde görünürlük sağlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca bu dönemde Avrupa İstatistik Kurumu'nun yayınladığı bilgilerle tüketiciler enerji fiyatlarını karşılaştırarak daha güvenilir bilgilere ulaşma imkânına sahip olmuşlardır. Dursun (2009)'un özellikle araştırmasını dayandırdığı Cross, Hancher ve Slot (2007); üye devletler arasındaki vergi farklılıkları, farklı gümrük tarifeleri, maliyet farklılıkları, kamusal sübvansiyonlar, ekonomik faaliyetlerin etkinliği gibi birçok alt faktörün üye ülkeler arasında fiyat farklılıklarına neden olduğundan bahsetmiştir. Bu dönemle birlikte enerji konusunda objektif uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Böylece öngörülemez bir enerji piyasasından ziyade daha açık ve şeffaf bir piyasa oluşturulmuştur.

Enerji verimliliği ve akılcı enerji kullanımı için SAVE I ve SAVE II programları hazırlanmıştır. Avrupa Komisyonu raporuna göre (2005), SAVE I'in genel amaçlarını aktarmak gerekirse şu bilgilere ulaşılabilir. Tüm sektörlerde enerji verimliliğini arttırmak amaçlı tedbirleri almaya aracılık eder. Kamuda, özelde ve endüstride enerji korunumuyla ilgili yatırımların artması amacıyla kuruluşları teşvik eder. Nihai tüketim kullanımı ve enerji yoğunluğunu geliştirmek için çerçeve şartların hazırlanmasını sağlar. Avrupa Komisyonu (2005)'na göre SAVE II programı ulusal bazda ve AB bazında enerji verimliliğinin gelişimini izlemeyi amaçlamıştır. Bunu yaparken de üye devletlerle daha uyumlu çalışabilmek amacıyla enerji yönetim politikalarının hazırlanması için ortak hareket planları oluşturmayı hedefler. Binalar, ulaşım ve sanayi gibi alanları kapsar. Rapora göre binalar bu kapsamda çok önemlidir çünkü enerji talebinin %40'ı binalar kaynaklıdır. Ulaşımın da tüketim içerisindeki enerji talebi %30 civarındadır ve %39'a artacağı öngörülmektedir.

Dursun (2009) enerji verimliliği konusunda alınan diğer tedbirlerden bahsederken, AB'de verimli ve akılcı enerji kullanımı için uygulamaya konan direktiflerden bahseder. Çıkarılan gaz ve elektrik dağıtım direktifleriyle şebekeler arası elektrik ve doğal gaz akışının artırılması, elektrik ve doğalgaz değişimindeki engellerin kaldırılması hedeflenmektedir. Birlik içerisinde bir ülkenin aldığı doğalgaz ya da ürettiği

elektriğin serbest dolaşımıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ancak aracı olan ülkelerin alt yapı kullandırma konusunda ne kadar ücretlendirme yapacağı ile ilgili kesin düzenlemeler yapılmadığı için enerji üretenle son kullanan arasında fiyatlar bir hayli değişebilmektedir.

Bu dönem içerisinde enerjinin elde edilmesi ve ortak kullanım sağlanması için de birçok tedbir alınmıştır. Bunlardan ilki Floransa oturumlarıdır. Bu oturumların temel amacı Avrupa Komisyonu (2017)'na göre enerji tedarikçilerinin enerji geçişinde nasıl istikrarlı kalabilecekleri konusunda araştırmalar yapmak ve aracı ülkelerin enerji geçişiyle alakalı sundukları katkıları değerlendirerek bunun geliştirilmesini sağlamaktır.

Madrid oturumları, enerji güvenliği ve arzında meydana gelebilecek aksaklıklara karşı alınabilecek tedbirlere yönelik yapılan oturumlardır ve düzenli olarak sürdürülmektedir. Bu oturumların temel amacı doğal gaz ile ilgili gerekli düzenlemeleri hayata geçirmektir. “Kümelenmeyi üretmede yardımcı olmak için uluslararası transit iletişim mekanizmasına Avrupa'nın uyumunu sağlamak” (Haase, 2008) olarak tanımlanan Madrid Oturumlarının rolü Haase (2008)'a göre şu şekilde özetlenebilir. Klasik bir uygulamalı yönetim ağı olan Madrid Oturumlarının karar alıcı bir pozisyonu yoktur ve sadece danışma kurulu olarak değerlendirilebilir. Gaz reformu ve uluslararası gaz taşımacılığı konusunda iletişimi kolaylaştıran ana araç olarak işlev görür. Oturumların asıl amacı tüm taraflar arasında gaz reformu hususunda fikir birliği oluşturmak ve bu birlikteliği geliştirmektir. Taraflar arası iletişim alışverişini sağlayan bu oturumlar doğal gaz kalite standartlarını ve prosedürlerini düzenlemeye çalışır.

Üçüncü dönemin en büyük mücadelesi olan elektrik ve doğalgaz konusunda iç pazar oluşturma çabaları genel olarak çıkarları farklı olan üyeler tarafından sekteye uğratılmıştır. Dursun (2009)'a göre enerjinin tedarik güvenliğinin sağlanması, çevrenin korunması, sadece büyük yatırımcının değil küçük yatırımcıların da desteklenmesi amacıyla ulusal sistem farklılıklarının giderilerek elektrik iç pazar yönetimlerinin belirli süreliğine geçici bir hükümete devrinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir ve doğalgazda yine ortak bir pazarın oluşturulması için büyük çaba sarf edilmiştir. Enerji dolaşımının serbestleşmesi, bu dolaşıma engel teşkil edecek devletler bazında hukuki engellerin ortaklaşa yapılan düzenlemelerle kaldırılması, pazarda hâkim şirketlerin yanı sıra diğer yatırımcılara da eşit fırsatların verilmesi gibi birçok alanda bu dönemde düzenlemeler yapılmıştır.

Üçüncü dönemde, birlik içerisinde petrol ve doğal gaz gibi ürünlerin aranması veya üretimine yönelik düzenlemeler de yapılmıştır. AB sınırları her ne kadar bu kaynaklar açısından fakir bir yapıya sahip olsa da üye ülkeler içerisinde bazı ülkeler kaynak bakımından daha zengindir. Dursun (2009) tarafından topluluk içerisinde rezervleri bulunan devletlerin pazara dahil olmaları konusunda, bünyesinde barındırdıkları şirketlerin ayrıcalıklı konumlarının her zaman önlenmesinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır çünkü üretici devletler kendi şirketlerini koruyabilmektedirler. Üye ülkelerin kendi ülkelerinde arama ve üretim yapabilme lisansını üçüncü ülkelere vermesi durumunda, üçüncü ülkeler bu ülkelerde arama yapabilirler ancak bu ülkeler kendi çıkarları ya da güvenliği açısından tehlike gördükleri durumlarda üçüncü ülkelerin faaliyetlerini kısıtlayabilir veya lisans vermeyebilirler. Buradan da anlaşılacağı üzere birincil kaynakların aranması ve üretimi devletlerin kendi hareket alanı içinde bırakılmıştır.

Bu dönem içerisinde enerji ile ilgili dikkat çeken diğer bir husus “Yeşil Kitap” yayınlarıdır. Öncelikle belirtilmesi gereken şey yeşil kitabın sadece bir kereye mahsus değil, dönem dönem ihtiyaç duyulduğunda yayınlandığı ve gerekli tedbirleri içerdiğidir. Avrupa Komisyonu (2007)’nin raporuna göre enerji arz güvenliği üzerine yayınlanan “Yeşil Kitap” ile ilgili şu bilgiler verilebilir. Bu kitabın yayınlanma amacı Avrupa’nın artan enerji bağımlılığıdır. Ayrıca, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı sorunlar, iç enerji pazarında arz ve taleple ilgili önlemler, yenilenebilir ve nükleer enerjinin rolü gibi temel konular da dikkate alınmıştır. Rapor (2007)’a göre AB enerji bağımlılığı günden güne artmakta ve AB enerjisinin %50’sini ithal etmektedir. Bunun 2020-2030 yılları arasında %70’lere çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu, AB için ekonomik, sosyal, ekolojik ve fiziksel riskler taşımaktadır. Toplam ithalatın %6’sını oluşturan enerjide, petrolün %45’i Orta Doğu’dan, doğal gazın %40’ı Rusya’dan gelmektedir. AB uluslararası pazarda değişikliklerin etkilerini doğru analiz edememiştir. Bu yönü 2000 yılının sonundaki petrol fiyatlarının ani artışında gözlemlenebilir.

Avrupa Komisyonu (2007)’nin raporuna göre “Yeşil Kitap” ile ilgili olarak şu bilgiler de eklenebilir. “Yeşil Kitap” eksenli bakıldığında bağımlığa olan çözüm enerji arz güvenliği açısından strateji belirlemekten geçer. Ancak burada karşılaşılan birçok zorluğun yanına iki yeni hedef daha eklenmiştir. Bunlar; iklim değişikliğiyle mücadele ve enerji iç pazarıdır. Enerjide düşük fiyatlar iklim değişikliğiyle mücadelenin önüne

geçebilir. Avrupa enerji politikası iklim ve iç pazar bakımından bir bütün olarak ele alınmalıdır. Ulusal düzeyde kararlardan ziyade topluluk olarak hareket edilmesi gerekir. Bu yüzden topluluk iç pazara, uyuma, çevreye ve vergilendirmeye yönelik müdahalelerde bulunabilir. “Yeşil Kitap” enerji stratejisinin asıl amacını, birliğin vatandaşlarına uygun ve kesintisiz enerji tanzimi ile yükümlü olduğu gerçeği çevresinde, sürekli gelişimi ve çevresel faktörleri dikkate almak olarak belirlemiştir.

Rapor (2007)’a göre burada asıl mesele enerji verimliliğiyle enerji kullanımını azaltmak değildir. “Yeşil Kitap” enerji politikalarıyla ilgili olarak enerji talep politikalarını kesinleştirme, orta vadede nükleer enerji kullanımını devam ettirme, stratejik stok oluşturma ve artan doğal gaz ve petrol ihtiyacı için alternatif tedarik yollarını bulma amacını gütmektedir. Buna bağlı olarak, komisyon 2002’de enerji arz güvenliği ile ilgili bir rapor yayınlamıştır. Yine aynı yıl enerji iç pazarı ve enerji arz güvenliğiyle alakalı koordineli tedbirleri içeren bir rapor hazırlanmıştır. 2006 yılında ham petrol ve petrol ürünlerinin minimum stok düzeyi ile ilgili konsey direktifi yayınlanmıştır. Kitabın temelini oluşturan yenilenebilir enerji konusunda yetersiz kalmıştır. Avrupa Birliği enerjisinin çoğunu birlik dışındaki ülkelerden tedarik ettiği için, üretici ülkelerle AB arasında diyalog geliştirilmeli ve tedarik anlaşmaları yapılmalıdır. Enerji kesintisinin önlenmesi için fiyat rekabeti ve kamu hizmet zorunluluğu getirilebilir. Daha açık pazar ve toplumlar arası daha fazla ticaret gereklidir. Enerji arz güvenliğinde asıl meselenin uzun soluklu eylem planları, pazar teftiş mekanizmaları, politik aygıtlar ve AB ve birliğin üyesi olmayan ülkeler arası ilişkilerin kuvvetlendirilmesi olduğu vurgulanmıştır.

2.4.4. 2000’li Yıllardan Günümüze AB Enerji Politikaları

Avrupa Birliği’nin son dönem politikaları genel olarak bir önceki dönem politikalarından tamamen ayrı düşünülemez. Yani bu dönemde uygulanan politikalar bir önceki dönemde hedeflenen politikaların devamıdır, ancak çözülmesi gereken sorunlar çeşitlenmiştir. Enerji temelinde problemler çok büyük değişime uğramıştır. Bu dönemde, enerji arz ve güvenliğini sağlama konusunda atılan adımlara yeni tedbirlerin eklenmesi gerekmektedir. Enerji iç pazarı oluşturma çalışmalarında ulusal çıkarlardan ziyade birlik çıkarlarının tümüyle devletlerce benimsendiği politikalar oluşturulmalıdır. Yenilenebilir enerjinin daha etkin kullanımı için finanse edilmesi ve kullanım alanlarının geliştirilmesi öncelikli politika araçları arasındadır. Aynı şekilde

nükleer enerji kullanımının durumu ve bu enerji türünde yatırımların geleceği de tartışmaya açık diğer bir sorundur. Bu dönem, AB için birincil enerji kaynakları konusunda bağımlı olduğu Orta Doğu ve Rusya'ya alternatif güzergahlar oluşturma konusunda politika üretmek ve ürettiği politikaları hızla hayata geçirmek durumunda olacağı bir dönemi de kapsamaktadır. Enerji çeşitliliğini artırma ve bunun içerisinde dışa bağımlı olduklarında olabildiğince tasarrufa gitme, enerji transit güzergahlarını çeşitlendirme gibi birçok başlık yine enerji alanında karşılaşılan ve çözülmesi ya da politikalar geliştirilmesi beklenen konulardandır.

Bu dönemde, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (2003) tarafından yayınlanan rapora göre elektrik ve gaz alanında düzenlemeler yapmak üzere ERGEG (Avrupa Elektrik ve Gaz Düzenleyicileri Grubu) kurulmuştur. ERGEG'in amacı doğalgaz ve elektrik alanında gerekli düzenlemeler yapmak ve bunları yerine getirmektir. Dursun (2009)'a göre alınan tedbirlerin herkes tarafından uygulanması için şeffaflığa daha fazla önem vermek gerekir. Ayrıca fiyatlandırmalarda adalet sağlanmalıdır. Alt yapı kapsamında mevcut yetersizliğin önlenmesi için iletim sistem işleticileri kurulmalıdır. Doğalgaz ve petrol hatları izlenmeli, arz ve talep dengesini kurmak amacıyla gözlem ofisleri oluşturulmalıdır.

Bu dönem içerisinde birçok direktif yayınlanmış ve enerjiye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu direktiflerin, çıkarılan yasama paketlerinin ve yapılan düzenlemelerin incelenmesi AB enerji piyasasının anlaşılması açısından önemlidir. 1990'lı yıllarda üçüncü dönemde bahsedildiği üzere doğalgazın piyasaya girişi, dağıtımı, liberalleştirilmesi gibi birçok alanda adımlar atılmıştır. Ancak bu adımların devamının getirilerek tam bir iç pazarın oluşturulması için atılması gereken birçok adım vardır. Dönemin başlangıcında doğal gazla yönelik atılan adımların en önemlilerinden bir tanesi 2003/55/EC sayılı direktiftir. Avrupa Parlamentosu ve Konseyi (2003)'nin yayınladığı direktif okunduğunda şu bilgilere ulaşılabilir. 1998 yılında yayınlanan direktifle birçok fayda sağlanmıştır ancak eksik olan kısımlar ve geliştirilmesi gereken alanlar vardır. Pazar hakimiyetindeki yağmacı politikaların ve hakimiyet riskinin azaltılması için somut adımlar gereklidir. Ayrıcalıksız geçiş ve dağıtım gümrükleri küçük ve zarara açık müşterileri korur. Enerji pazarının yavaş da olsa tamamen liberalleşmesi sağlanmalıdır. Avrupa'da malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı ve kurulumu sadece, tamamen açık pazarlar yoluyla gerçekleşebilir. Bu pazarlar tedarikçi ve tüketicilere özgürlük sunar. Doğalgazda artan bağımlılık sebebiyle, üçüncü ülke

ağlarına erişim ve pazar entegrasyonu sağlanmalıdır. Tam operasyonel ve rekabetçi iç pazarın en önemli engeli kaynağa erişim, vergilendirme, sistemler arası karşılıklı kullanılabilirlik ve üye ülkelerin farklı pazar kademeleri olarak adlandırılabilir. Rekabetin sağlanması ayrıcalıksız, şeffaf ve adil fiyatlı pazarla mümkündür. İç gaz pazarının tamamlanması için iletim ve dağıtım aşamasında sistemlere ayrımsız erişim çok önemlidir. Bunun gerçekleştirilmesi bir ya da daha fazla taahhüt gerektirebilir.

Direktif (2003) etkin ve ayrıcalıksız enerji erişimi için iletim ve dağıtım şirketlerinin tamamen ayrı teşekküllerce yönetilmelerini gerekli görür. Komisyonun ulusal otoritelerle elektrik ve doğal gaz iç pazarını oluşturmada koordinasyon ve iş birliğini sağlayacak bir danışma mekanizması görevini yürütecek bir grup oluşturma isteği vardır. Etkin pazar ortaklığı sağlandığında ve buna küçük ve orta ölçekli işletmeler de dahil edildiğinde adalet ve rekabet sağlanmış olur. Gaz müşterileri tedarikçisini kendisi seçebilmelidir. Arz güvenliği açısından depolama tesislerinin kurulumu da önemlidir. Özetle bu direktifte asıl olan müşteri korunumu, arz güvenliği, çevre korumacılığı ve rekabet düzenlemeleridir.

1775/2005 doğalgaz iletim ağlarına erişim düzenlemesi Avrupa Parlamento'su ve Konseyi'nin (2008) yayınladığı bilgiler ışığında şu şekilde açıklanabilir. Temeli Madrid Oturumuna dayanan düzenlemenin yayınlanma sebebi iç gaz pazarının tamamlanmasına katkı sağlamaktır. Gaz iletim ağlarına üçüncü tarafların etkin ve adil erişimi, AB içinde rekabetçi iç pazar için önemlidir. 2003 yılında yayınlanan direktifle milli gaz pazarlarının açık hale dönüşümünün sağlanmaya çalışılması, AB'de gerçek manada rekabetçi bir pazar oluşturmuştur. Uygulamada endüstri ve konut müşterileri kendi gaz tedarikçilerini seçme özgürlüğüne sahip olmuşlardır. Etkin ve adil biçimde üçüncü tarafların gaz iletim ağlarına erişimi gerçek iç gaz pazarının varlığının temelidir. Bu uyumu sağlamak amacıyla bu düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Gaz iletim sistemi yöneticileri tüm kullanıcılara adil olarak hizmet götürmekle yükümlüdür. Her durumda herkese eşit hizmet sağlanmalıdır. Sistem yöneticileri kullanıcılarını sistemle bütünleştirir ve ağın etkin kullanımını sağlar. Böylece kullanıcıları sisteme dahil eder. Ancak kapasite paylaşımı adalet ve şeffaflık mekanizmaları üzerine kurulmalıdır. Konulan gümrük vergileri gerçek fiyatları yansıtmalı ve yine şeffaf ve adil olarak belirlenmelidir. İşletmeciler, kullanıcılara iç pazarın sunduğu farklı ticari seçenekleri sunarak işletimsel güvenilirliği arttırmalıdır.

Avrupa Parlamentosu ve Konseyi (2008)'nin 19 Eylül 2007 tarihli yayınlanan 532/2007 doğal gaz iletim ağlarına erişim düzenlemesi ile ilgili şu bilgilere erişilebilir. Üçüncü ve son hukuki paket olan bu düzenleme, Avrupa enerji pazarının rekabete açılması ve iç enerji piyasasının oluşturulmasıyla ilgilidir. İç enerji piyasası mevcut kanunlarla düzenlenemeyen aksaklıklar sergilemektedir. Bu düzenlemeyle elektrik ve doğal gazın iç pazara kazandırılması beklentisi amaçlanmaktadır. Düzenlemede iki temel hedef vardır. Bunlardan ilki, Avrupa iletim sistemleri yöneticilerinin koordinasyonunu arttıracak oluşumların hızlandırılmasıdır. Diğeri özellikle bitişik pazar uygulamasının geliştirilmesi ve teknikle alakalı kanunların düzenlenmesidir. Ayrıca, depolama tesislerine ve sıvılaştırılmış doğal gaza etkin erişim ve daha fazla şeffaflık amacıyla gelişmiş pazar faaliyetlerinin artırılması hedeflenmektedir. Komisyon elektrik ve gaz pazarına yönelik beş düzenleyici taslak hazırlamıştır ve ayrıca enerji düzenleyici kuruluşları iş birliği ajansının kurulmasını önermiştir.

Avrupa parlamentosu ve Konseyi (2009) 13 Temmuz 2009 yılında iç pazardaki doğal gazla ilgili 2009/73/EC numaralı direktifi yayınlayarak 2003/55/EC sayılı direktifi yürürlükten kaldırmıştır. Bu direktif Avrupa parlamentosu ve Konseyi (2009)'ne göre şu şekildedir. Doğal gaz iç pazarının tamamıyla oluşturulması birlik içindeki tüm tüketicilerin avantajıdır. Malların ve hizmetin serbest dolaşımı, tesislerin serbestliği sadece açık pazarla sağlanabilir. Gaz ile ilgili mevcut problem dağıtım sıkıntısıdır. Doğal gaza adil erişim ya da etkin süper vizyon düzenlemeleri her bir üye devlette henüz mevcut değildir. İç pazar için mevcut kanun ve tedbirler yeterli değildir.

Direktif (2009) devamında şu şekilde devam etmiştir. Doğal gaz üretim ve arzını gerçekleştiren şirketleri ayırmadıkça sadece işletimle ilgili sıkıntılar çıkmayacaktır. Ayrıca şebekelere yapılan yatırımlarda dikey bütünleşik yükümlülükler üstlenmede ayrımcılık riski vardır. Üretim, iletim ve dağıtımda parçalanmaya gidilmelidir ve bu görev ayrı özel şirketlerce yapılmalıdır. Küçük sistem dağıtım operatörlerine finansal ve idari açıdan uygun olmayan yükün ortaya çıkmaması için, üye ülkeler gerekli gördüğünde yasal dağıtım konusunda ayrı fiyatlarla alakalı tedbirler alabilirler. Önemli enerji alt yapı yatırımları güçlü bir şekilde desteklenmelidir. Doğal gazın çoğunlukla üçüncü ülkelere alınması sebebiyle topluluğun kanunları tedarikçi kaynaklı sert koşulları, uzun dönemli anlaşmaları ve tedarik eksikliği gibi konuları hesaba katmalıdır. Bunun için fiyatların belirlenmesinde şeffaf olunmalıdır. Üye devlet

ya da devletlerde tedarikin sürekliliğini sağlayacak anlaşmalar teşvik edilmelidir. Arz talep dengesi izlenmeli ve bu raporlarla sunulmalıdır. Uzun süreli sözleşmeler gaz tedariki için bir seçenek olarak devam ettirilmelidir ancak bu, rekabet kurallarını ihlal etmemelidir. Müşteri ihtiyaçları temele alınmalı ve tüketiciye, açık ve anlaşılabilir bilgiler ulaştırılmalıdır. Enerji fakirliği topluluğun ortak bir problemi olduğu için ulusal hareket planları ya da buna uygun çerçeve çalışmalar yapılmalıdır.

Enerji şirketlerinin parçalanması ve özelleştirilmesi AB'nin ortak enerji pazarının tam olarak sağlanması için büyük bir öneme sahiptir. AB temelli iç pazar oluşturma çabalarında sürekli olarak bahsedilen fiyatların makullüğü, adalet, şeffaflık, herkese eşit ulaşım veya liberalleşme gibi konularda karşılaşılan en büyük problem; pazarın hâkim şirketleri ve bu şirketlerin şirket ve ulusal tabanlı çıkarlarını korumak amacıyla attıkları adımlardan kaynaklanmaktadır. Dursun (2009)'a göre; ulusal temelli şirketler pazarda hâkim pozisyonlarını korumaktadırlar. Buna karşın enerjide üretim, iletim ve dağıtım farklı şirketlerce yapılmalı ve tekelleşme önlenmelidir. Bu üç işi birlikte yürüten şirketlerin parçalanarak satışa sunulması ya da kamuya aitse özelleştirilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilememesi durumunda, en azından şirketlerin bu üç biriminin her birinin ayrı tüzel kişilerce yönetilmesi önemlidir.

Enerji üzerinde sürekli olarak bir pazar oluşturma çabası çerçevesinde hareket eden AB, bu iç pazarın tamamen oluşturulabilmesinin önüne çıkan engelleri kaldırabilmek için hukuki düzenlemeler yapmaktadır. Enerji liberalleşme yasama paketi de bu yönde çıkartılan direktifleri içerir. Avrupa Komisyonu (2019)'na göre üçüncü enerji liberalleşme paketi şu şekilde açıklanabilir. Diğer paketlerin devamı olarak asıl amacı, tam etkin ve tek AB gaz ve elektrik iç pazarını oluşturmaktır. Bu sağlınırsa fiyatlar düşecek, hizmet ve arz güvenliğindeki standartlar iyileşecektir. 03 Mart 2011 yılında yürürlüğe giren bu paket içerisindeki bazı noktalar sebebiyle diğer paketlerden ayrılmaktadır. Bu paketle birlikte enerji üretim ve tedarik kazançlarında ayrı fiyatlandırmalar yapmak olası hale gelmiştir. Böylece tedarik ve üretimde kazanç çatışmalarının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Ayrı fiyatlandırma ile, ağ operatörlerinin kendi enerji üretim ve tedarik şirketlerini kayırmalarının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Bu paketle pazar daha şeffaf hale gelmiş ve tüketiciyi koruyan kurallar artmıştır. Bağımsız gözlemciler ve ulusal düzenleyici otoriteler yoluyla piyasanın daha etkin gözlemlenmesi sağlanmıştır. Bu paketle “Enerji Düzenleyicileri İş Birliği Ajansı” (ACER) kurulmuş ve böylece ulusal otoriteler arası etkin iş birliği

sağlanmıştır. Sınır ötesi daha iyi bir iş birliğini sağlayan bu ajansla yatırımların da önü açılmıştır. Yeni kurulan “Avrupa İletim Sistem Operatörleri Ağı” vasıtasıyla AB ile “Gaz ve Elektrik Ağ Operatörleri”, iş birliği yapmak ve yaygın ticari ve teknik kodlarla güvenlik standartlarını geliştirmek için bir araya getirilmiştir.

Avrupa Komisyonu (2019) üçüncü enerji liberalleşme paketinin devamında şu düzenlemelerden de bahsetmektedir. Etkin rekabetin sağlanması amacıyla iletim operatörleri müşterilere adil erişim hakkı sunmalıdır. Bu erişim ulusal düzenleyici otoritelerce temin edilir. Bu pakette bahsi geçen bu konuya “III. Taraf Katılım Prensipleri” adı verilmiştir. Ağa erişim şartlarının ulusal düzenleyici otoritelere bırakılmasını ön görür. İletim ağları pazar hakimiyetinin kötüye kullanılmaması için belirli gümrük vergileri uygulamalıdır ve bu vergiler ayrı fiyatlandırmayla uyumlu olmalıdır. Ayrı fiyatlandırma yoluyla hem iletim hem de üretim ve arz konumunda olan şirketlerin kendi ayrıcalıklı pozisyonları aracılığıyla diğerlerini engellemelerinin önüne geçilir. Ayrı fiyatlandırma enerji iletim ve üretim arzı arasında etkin bir ayrışmayı gerektirir. Ayrı fiyatlandırmadan kasıt kelime anlamı olarak Türkçe -İngilizce (2019) sözlükte açıklandığı üzere, ekonomik olarak dar boğazdan geçildiği dönemlerde nakit akışını devam ettirmek amacıyla çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları yabancı ülke şubelerinden ana merkezlerine para gönderirken, lisans ücretlerinin farklılaşması olarak anlaşılmalıdır.

Avrupa Birliği'nin özellikle 2009 yılında yayınladığı direktifte bahsettiği enerji fakiri tabirinden yola çıkılarak alınan tedbirlerden iki tanesi de 2012/72/EC ve 2018/2002 enerji verimliliği direktifleridir. Bu iki direktifin de temel amacı etkin enerji kullanımını sağlayarak enerjide israfın önlenmesi ve enerjiye harcanan giderlerin azaltılmasıdır. Avrupa Komisyonu (2012) ve (2018)'nin ulusal enerji verimliliği direktifine göre 2012 yılından 2020 yılına kadar enerji verimliliğinde %20'lere ulaşmak hedeflenmektedir. Buna göre tüm AB üyesi ülkeler enerji üretimi, iletimi, dağıtımını ve nihai tüketiminde enerjiyi daha etkin kullanmalıdırlar. Bu direktifle alınan tedbirler üye ülkelerin yasal zorunluluklarını ya da politik tedbirlerini kapsar. Belirlenen enerji verimliliği hedefleri doğrultusunda yeniliklerin yapılması ve bu konuda kamu kurumlarının örnek teşkil etmesi gerekliliği vurgulanır. Bunun yapılması için enerji hesap denetim ve yönetim sistemlerine ihtiyaç duyulur. Kullanılan enerji ve fatura

bilgileri paylaşarak şeffaflık sağlanır ve tüketicinin tüketimi konusunda bu bilgilere ulaşmasıyla tüketim üzerinde daha tedbirli davranması beklenir.

Avrupa Komisyonu (2012) ve (2018)'na göre 2018 yılındaki tüm Avrupa için temiz enerji planında, 2030 ve ötesine yönelik güncellemeler yapılmıştır. Yayınlanan direktifle 2030 yılına kadar enerji verimliliğinin her yıl üye devletler bazında %0,8, toplamda %32,5'e ulaşması hedeflenmektedir. Bu direktif ekonomik ve teknolojik gelişmelerle meydana gelebilecek fiyat düşüşlerinin bir sonucu olarak 2023 yılında revizyon yapılmasını mümkün kılar. 2012 yılında enerji verimliliğinin tüm alanlara yayılması gerekliliğinin kapsamı, 2018 yılındaki direktifle daha da yaygın hale getirilmiştir. Bunu sağlamak için tüketicilerin bilgilendirilmesi, şeffaflığın sağlanması ve kamuya açık kurallar konularak enerji üretim kapasitelerindeki verimliliğin izlenmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Enerji konusunda Lizbon Antlaşması da genel hatlarıyla birliğin arzuladığı temel amaçları kapsamıştır. Dursun (2009)'a göre enerji konusunda Lizbon Antlaşması'nda birçok hüküm mevcuttur ve bu hükümler etkin rekabet sistemi, enerji alt yapı eksikliklerinin giderilmesi, iç pazarın tamamen gerçekleştirilmesi ve enerji araştırmalarına önem verilerek gelişiminin sağlanması ile ilgilidir. Dursun (2009)'a göre, bu anlaşmayla AB, enerji politikalarının amaçlarını belirlemeyle görevlendirilmiştir. Ancak enerji kaynaklarının keşfi, hangi enerji kaynağının kullanılacağı, enerjinin genel durumu her devletin kendisine bırakılmıştır. Tüketicilerin korunmasına yönelik maddeler de barındıran antlaşma, birliğin iletim ve taşıma konusunda iç sınırları kaldırarak Trans- Avrupa Ağına katılmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

2.5. Avrupa Birliği'nde Enerji ile İlgili Oluşturulan Kuruluşlar ve Diğer Programlar

Avrupa Birliği enerji konusunda petrol, doğal gaz, kömür ya da yenilenebilir enerji ve nükleer enerji gibi enerji kaynaklarında çeşitliliği sağlamalıdır. Ayrıca enerjinin üretim, iletim ve dağıtımında tekelleşmeyi ortadan kaldırmak, şeffaflığı sağlamak ve tüketici destekli rekabetçi politika belirlemek zorundadır. Bu ve benzeri konularda yürütmeyi ya da gözetimi sağlayabilmek için AB birçok kuruluş oluşturmuş ve program hazırlamıştır. Bu bölüme kadar bahsedilen AB enerji politikalarının gelişiminde var olan oluşuma birçok kuruluş ve program eklenebilir.

2.5.1. TEN-E (Trans Avrupa Enerji Ağları)

Avrupa Komisyonu (2017)'na göre TEN-E (Trans- Avrupa Enerji Ağları) Avrupa Birliği içerisinde petrol, doğal gaz ve elektrik ağlarını birbirine bağlama stratejisi güder. TEN-E; AB ülkelerindeki enerji alt yapılarını birbirine bağlamayı hedefleyen stratejiye verilen isimdir. Bu amaç doğrultusunda dokuz öncelikli koridor ve üç öncelikli tematik alan belirlenerek enerji iç piyasasındaki bütünleşme hedefleri gerçekleştirilmeye çalışılır. En az iki Avrupa ülkesini kapsayan öncelikli koridorlar; elektrik, doğal gaz ve petrol altyapılarını tamamlamalıdır. Bu sağlandığında Avrupa enerji pazarından uzakta kalan ve pazara entegrasi sağlanamamış ülkeler de pazara dahil olacaklar ve var olan sınır ötesi bağlantı noktalarını güçlendireceklerdir.

Yine komisyon (2017)'a göre öncelikli tematik alanlar akıllı ağ bağlantılarını plan çerçevesinde oluşturmayı hedefler. Avrupa Birliği bu strateji dahilinde öncelikli koridor ve tematik alanlara yardım eder. Bu koridor ve alanların, daha iyi bağlanmış enerji ağlarını geliştirmeleri için birlikte çalışmalarını sağlar ve yeni enerji altyapıları için fon desteği sunar. Stratejinin öncelikli gaz koridorları şunlardır. İlk koridor; Batı Avrupa ve Kuzey- Güney bağlantısı gaz akışıyla Batı Avrupa arz yollarının çeşitlenmesini ve kısa dönemli gaz tedarikinin sağlanmasını hedeflemektedir. Kuzey- Güney gaz bağlantısının Orta Doğu Avrupa ve Güney Doğu Avrupa'ya uzanması sağlanarak gaz alt yapısı Baltık Denizi bölgesi, Adriyatik ve Ege Denizine ulaşır. Böylece Akdeniz Havzası ve Karadeniz'le bağlantı sağlanarak gaz arz güvenliği temin edilir ve enerji çeşitliliği artar. Güney Gaz Koridoru ile Hazar Havzası, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Havzasında bölgesel bağlantılar oluşturularak gaz arz çeşitliliğini arttırmayı hedefler. Baltık enerji pazarı bağlantı planı gaz alt yapısının üç Baltık ülkesinden Finlandiya'ya kadar uzatılmasını amaçlar. Böylece bu ülkeler tek tedarikçi probleminden kurtulmuş enerji ve enerji tedarik çeşitliliğini sağlamış olur.

Petrolde komisyonun (2017) raporunda bahsedildiği üzere Orta Avrupa'nın doğusunda bulunan tedarik bağlantıları üzerine kurulu bir strateji geliştirilmesi hedeflenir. Petrol boru hatlarının bu bölgede karşılıklı çalışmanın sağlanması, arz güvenliği ve çevre konusunda riskleri azaltacaktır. Tüm Avrupa'yı kapsayan öncelikli tematik alanlar, temel olarak farklı amaçlara sahiptir. Öncelikli olarak akıllı ağ bağlantıları işe koşularak, yenilenebilir enerjinin bütünleşmesi sağlanır ve tüketicilere enerji tüketimlerini daha iyi düzenlemeleri konusunda yardımcı olunur. Elektrik akım güzergahları inşa ederek Avrupa boyunca Kuzey'den ve Baltık Denizi'nden

İskandinavya ve Alplerdeki depolama tesislerine uzanan uzun mesafeli elektrik akışı da hedeflenen stratejiler arasındadır. Sınır ötesi karbondioksit ağlarıyla karbondioksit tutunumu politikalarının ve buna dair alt yapıların geliştirilmesi de hedeflenir.

2.5.2. TACIS

Avrupa Komisyonu (2019) TACIS (BDT Ülkeleri ve Gürcistan'a Teknik Destek Programı)'le ilgili yayınladığı bilgilendirme yazısında genel olarak şunlara değinmiştir. Bu program, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Gürcistan'a yönelik ekonomik reform ve gelişim süreçlerini desteklemeyi amaçlar. Dünyanın en büyük yardım projesi olan TACIS, özel ortaklık ve teşebbüslere sahip etkin fonksiyonlu pazar ekonomilerini geliştirerek ülkelere yardım etmek ve bu ülkelerin çoğulcu demokrasi anlayışlarını güçlendirmek konusunda destek sunar. TACIS'ten yararlanan devletler; Belarus, Kazakistan, Gürcistan, Kırgızistan, Moldova, Ermenistan, Rusya, Azerbaycan, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan'dır. 1990'da kurulup 1991'de yürürlüğe giren bu program eski Sovyet ülkelerinin ekonomik reformlarına ve iyileşmelerine yardımcı olmayı hedefler. Böylece bu ülkeler dünya ekonomisine kazandırılabilir. Bu program pazar ekonomisi altyapısının gelişimini sağlar ve bunun için bağışta bulunur, borç vermez. Pazar ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak ve ülkeleri kapsayacak projelere destek verir ancak ayrı ve bireysel projeleri desteklemez. Yani projeler bütünleştirici ve bağlayıcı olmalıdır. Ekonomik reforma katkı sağlamalı ve pazar bağlantılı aktarım becerilerini geliştirmelidir.

2.5.3. INOGATE

Dursun (2009) III. Dönem gerçekleşen önemli gelişmelerden bir tanesinin de INOGATE (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı) programı olduğundan bahsetmektedir. Karadeniz ve Hazar Denizine kıyısı olan ve onların komşusu olan ülkelerle imzalan bu anlaşma, Avrupa enerji arz güvenliği için atılan bir diğer adımdır. 1995 yılında uluslararası statüyle kurulan bu program, Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu enerji arzı ve çeşitliliği konusundaki kaygılarını bertaraf etme amacını taşır.

INOGATE programı özellikle irdelenmesi gereken bir programdır. AB-Rusya ilişkilerine ya da bölgesel enerji politikalarına doğrudan etkisi olabilecek bir yapıya sahiptir. Enerji güvenliği çerçevesinde, alternatif enerji hatları inşa etmek amacıyla enerji zengini ülkelerde hazırlanan enerji alt yapılarına ve enerji projelerine destek vererek Rusya'ya alternatif oluşturma çabası taşıdığı anlaşılmaktadır.

INOGATE (2014) programı bugüne kadar 70'ten fazla projeyi hayata geçirmeyi başarmıştır. Bu program AB tarafından fonlanan en uzun enerji akış programı olarak adlandırılabilir. 1996 yılındaki Bakü Girişimi ve Doğu Ortaklığı politikaları çerçevesinde işlemektedir. Üç coğrafi ayağı olan bu projenin ilk ayağını sekretaryasını Kiev'de oluşturan Doğu Avrupa ülkeleri Belarus, Moldova ve Ukrayna oluşturur. Diğer ayağı sekretaryası Tiflis'te bulunan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dır. Orta Asya ayağında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan bulunur. Orta Asya Sekretaryası Taşkent'tedir. Ayrıca Türkiye 1996'dan bu yana programın işbirlikçi üyesidir ve yedi projeden yararlanmıştır. Türkiye, AB ve programa üye ülkeler arası stratejik bağından dolayı yıllık yönetim toplantılarında yerini alır. Bu program temel olarak enerji güvenliğini sağlamak üzerine kuruludur. Enerji pazarlarını, AB iç enerji piyasası temelinde program üyesi ülkeleri de dikkate alarak birleştirmeyi planlar. Enerji güvenliği, enerji alım satımı, tedarik çeşitliliği, enerji geçiş ve talebi temelinde iş birliğini arttırmayı hedefler. Ayrıca sürdürülebilir enerjinin gelişimini desteklemek için enerji verimliliğine önem vermeyi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmayı ve talep taraf yönetimini sağlamayı hedefler. Bu program ayrıca bölgesel ve genel enerji projelerine dikkati çekmeyi hedeflemektedir. Program AB Komisyonu ve her bir üye ülkenin enerji bakanları nezdinde yürütülür. Program amaca yönelik hazırlanan projeler doğrultusunda yardım yapar.

INOGATE (2014) program amaçlarını belirttiği yazısında destek oldukları tamamlanmış ve devam eden projelerden bahsetmiştir. Bu programın önemini anlatabilmek için programın büyük projelerinden olan Trans Hazar – Karadeniz Gaz Koridorundan bahsetmek faydalı olacaktır. Gurbanov (2018)'a göre proje şu şekilde açıklanabilir. Türkmen gazının Güney Gaz Koridoruna entegre edilerek Avrupa'ya aktarılmasını amaçlayan bu projenin AB tarafından fonlanan INOGATE kapsamında olmasının en büyük sebebi Avrupa'nın gaz tedarik güvenliğini sağlama ve çeşitlendirmedeki isteğidir. Ancak Hazar Denizi'nin uluslararası statüsündeki belirsizliği, bu projenin en büyük engelidir. Sırasıyla Trans Hazar, Güney Gaz Koridoru, Trans Anadolu ve Trans Adriyatik üzerinden Avrupa'ya ulaşması amaçlanan bu proje özellikle Ukrayna – Rus krizi gibi patlak veren olaylardan sonra daha da önem kazanmıştır ve projenin desteklenmesinin önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

INOGATE (2014)'e göre proje ile ilgili şu bilgiler de aktarılabilir. 2011 yılında Azerbaycan ve Türkmenistan görüşmelerinin, 2015 yılında "Aşkabat Bildirisi" aracılığıyla perçinlenmesi bu hat üzerindeki umutları arttırsa da bu bildiri yasal bağlayıcılık statüsü olmayan bir bildiridir. Bu yüzden ticari ve yasal düzenlemeler yapılamamıştır. Nabucco Projesi'nin başarısız olması ve Rus-Türk Mavi Akım projesi gibi projelerin Trans Hazar'ı gölgelemesiyle, Aşkabat Avrupa'ya gaz arzında isteksiz davranmaya başlamıştır. Aşkabat'ın daha çok Türkmenistan-Afganistan- Pakistan-Hindistan boru hatlarına ilgi göstermesiyle Rus Gazprom şirketi ucuz Türkmen gazını standart fiyatlarla Avrupa'ya satma konusunda yerini perçinlemiştir. Özellikle Rusya, pazar hakimiyetini korumak amacıyla bu hatta yönelik yaklaşımında hep Hazar Denizi'nin statüsünü öne sürmüştür. AB bu projenin tamamlanmasına ihtiyaç duymaktadır ve bu noktada INOGATE programı üzerinden projeye ayrılan bir fon bulunmaktadır ancak 2017 yılında bitmesi planlanan proje hala bitirilebilmiş değildir.

2.5.4. Diğer AB Kuruluşları

Enerji Düzenleyicileri Birliği (ERRA) (2016) Avrupa Asya, Afrika, Orta Doğu ve Güney- Kuzey Amerika'dan enerji düzenleyicilerini içeren bir gönüllülük birliğidir. Birliğin asıl amacı düzenleyici çerçevenin güçlenmesini ve gelişmesini desteklemektir. Sürekli değişen düzenleyici çevre hakkında uygulama ve bilgi konusunda referans sağlamak için oluşturulmuştur. ERRA, 12 enerji düzenleyici topluluk arasında iş birliği sağlar. Aralık 2000 yılında 15 üyeye kurulmuştur. Zaman içerisinde finansal, operasyonel ve program devamlılığı konusunda uluslararası tanınan bir birlik haline almıştır. Amerikan Uluslararası Gelişim Ajansı desteğiyle kurulup kurumsallaşan bu birlik; üye ülkelerde enerji düzenlemelerini geliştirmek, sabit enerji düzenleyicilerinin öz kontrol ve yetkilerini desteklemek ve eğitim fırsatları sunmak amaçlarıyla faaliyet gösterir.

Avrupa İletim Sistemleri Operatörleri (2018) iç elektrik çerçevesinde ATSOI, UKTSOA, Nordel ve UCTE; AB çapında özellikle sınır ötesi elektrik ticaretinde ağa erişimi uyumlulaştırmaya ve kullanım şartlarını belirlemeye ihtiyaç duymaktadır. Bu amaçla yukarıda bahsi geçen dört temel üye, 1999 yılında ETSO (Avrupa İletim Sistemleri Operatörleri)'yu kurmuşlardır. ETSO bilimsel amaç taşımakta ve kâr amacı gütmemektedir. Amacı ağ iletişimini arttırmak ve sistem iletim güvenliğini sağlamak olan bu kuruluş uyum ve kuruluş kuralları çerçevesinde çalışmalar yapar ve gelişmelere öncülük eder. Avrupa elektrik pazarını daha düzenli hale getirir ve aynı amaç

doğrultusunda çalışan şirket ve kuruluşlarla iletişimi ve iş birliğini sağlar. Bilimsel araştırmalar yapar ve endüstriyi ilgilendiren düzenlemeleri gerçekleştirir.

IPEEC (Uluslararası Enerji Verimliliği İş Birliği Ortaklığı) (2019)'in kendi verilerinden yola çıkıldığında anlaşılacağı üzere, 2009 yılında enerji verimliliğini geliştirmek için kurulan ulusların otonom ortaklık kuruluşudur. G20 ülkelerinden, küresel enerji kullanımının ve sera gazı salınımının %80'inden fazlasına sahip 17'sinin üyeliğine sahiptir. Bu kuruluş büyük ekonomilerdeki karar alıcılara fikir alışverişinde bulunabilmeleri için bilgi akışı sağlar. Enerji verimliliği politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için bitişik projeler üstlenir. Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yönetilir ve merkezi Paris'tedir.

2.6. Avrupa Birliği Enerji Sorunsalı

2.6.1. İç Çekişmeler

Enerji üretimin temel lokomotifidir ve toplumların gelişimini enerji sağlar. Ancak dünyada bazı ülkeler enerji yönünden zengin kaynaklara sahipken bazı ülkeler enerji ithal etmek zorundadır. Avrupa Birliği'nin kapladığı coğrafya, genel olarak enerjiyi dışarıdan temin etmek zorunda olan doğal kaynak eksikliğine sahiptir. Langsdorf (2011) tarafından yayınlanan "Avrupa'nın Enerji Tarihçesi" adlı raporda Avrupa'nın içinde bulunduğu enerji çıkmazından ve buna üye ülkelerin ve AB Parlamento'sunun ürettiği en makul çözümlerden bahsedilmiştir. Ona göre enerji, şüphesiz birliğin en büyük meselesidir. Geçmişte AB bazında devletlerin kendi başlarına attıkları bireysel adımların ötesinde, bugün enerji politikaları üretilmesinde ve enerjiyi elde etme konusundaki mücadelelerde devlet bazından çok bütün olarak AB nezdinde hareket edilmesinin daha doğru olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple enerji strateji planları tüm birliği kapsayacak şekilde tasarlanmaya çalışılmaktadır.

Langsdorf (2011)'un özellikle vurguladığı nokta, Avrupa Birliği enerji entegrasyonunun çok da kolay aşamalardan geçmediğidir. Kömürün eski ihtişamını kaybetmesi ve alternatif olarak petrolün ortaya çıkmasıyla birlikte, Avrupa'nın enerji portföyü büyük ölçüde değişmiştir. Ülkelerin enerji üretim araçları, enerji pazar yapıları ya da enerji temin yolları farklı olduğu için, AB üyesi ülkelerin enerji politikasında iş birliği yapması da güçleşmektedir. Yani burada enerji konusunda birliğin yaşadığı ilk sorun kararların birlik içerisinde bireysel alınmasından kaynaklıdır. Tarihsel süreç içerisinde kurulumunun temelini oluşturan enerji kaynaklarına yönelik birlik içerisinde

hareket etmeyi hedefleyen AB, bu birliği sağlamada yetersiz kalabilmektedir. Bunun temel sebebini rapor (2011)'dan anlamak mümkündür. Rapor (2011) ışığında şu bilgiler de eklenebilir. AB üye ülkeleri içerisinde enerji ihtiyaçları başka başkadır. Burada üye ülkelerin enerji bakanlarının veya devlet başkanlarının sergilediği tavırlar AB'yi etkilemektedir çünkü AB ona üye ülkelerin kendisine verdiği yetkiler çerçevesinde hareket edebilir. Bu da enerji politikalarının genel gidiş yönünü etkiler. Burada ülkelerin başka başka davranmalarının sebebi, bazı üye ülkeler enerji konusunda kendine yeterken ve hatta ihracatçı konumundayken, bazılarının enerjisinin neredeyse tamamını ithal etmeleridir. Buna birlik içerisinde en açık örnek; Danimarka fosil yakıt ihraç ederken, İtalya gibi bazı ülkeler enerji konusunda neredeyse tamamen dışa bağımlıdır. Ya da enerjinin çeşitlendirilmesi ya da karbondioksit salınımının azaltılması gibi konular büyük kömür rezervlerine sahip ve enerjisinin yarısından fazlasını kömürden temin eden Polonya için mantıklı değildir ve uygulanması zor bir konudur. Burada raporda da söylendiği gibi ulusal tercihler, eldeki doğal kaynaklar, sanayi sebepleri ve dış enerji politikaları bir ülkenin sahip olduğu enerjiyi ve hangi tür enerjiye yöneliminin olacağını etkiler. Yine örneklendirmek gerekirse Almanya nükleer enerjide aşamalı olarak durdurma kararı alırken, Fransa enerjisinin %42'sini nükleer enerjiden elde etmektedir. Ya da bazı üye ülkelerin doğal gaz konusunda sadece Rusya'ya bağımlı olması bu ülkeleri enerji güvenliği konusunda endişelendirirken, enerji çeşitliliğine sahip ülkeler bu konuda daha rahattır. Dayanışmaya daha çok ihtiyaç duyan bu ülkelerin talebine karşılık vermekte birliğin yetersiz kalmaması ve bunun Lizbon Antlaşmasında yer verildiği gibi, yeni adımlarla güçlendirmesi gerekir.

Langsdorf (2011)'a göre, Avrupa Birliği'nde ülkelerin ulusal aynı zamanda uluslararası enerji şirketlerinin enerji konusunda söz sahibi olması ve onların çıkarları da enerji iç sorunu için önemli bir etkidir. Bu şirketlerin yaptığı lobicilik faaliyetleri de birliğin enerji sorununu çözmesine engel teşkil etmektedir. Yani AB enerji teminindeki liberalleşme ve daha güçlü pazar entegrasyonundaki gecikmeler, bu şirketlere büyük kârlar getirmiş ve etkinliklerinin artmasına sebep olmuştur. Liberalleşme ve bunun getirisi olan güçlü pazar entegrasyonu sağlanabilirse etkin enerji rekabeti artırılarak daha iyi fiyatlar sunulabilir ve daha da önemlisi enerji güvenliği daha da garanti edilebilir. Ancak bu şirketlerin etkinliğini kırarak liberalleşebilmek çok da kolay gözükmemektedir. Bu noktada, enerji üretim ve tedarik ağı probleminde tekelleşme sorunu üye ülkelerin baş etmesi gereken önemli bir konudur.

Raporda Langsdorf (2011)'un dikkat çektiği diğer önemli sorun, AB Komisyonunun yasalar oluşturma yoluyla kural belirleyici pozisyonundan kaynaklıdır. AB Konseyi, komisyonun çıkardığı kanunlarca baskı altına alınmaktadır. Enerji konusunda çıkartılan yasaların uygulanıp uygulanmadığıyla ilgili gözlemler yapan komisyonun belirleyici pozisyonunun problematik olmasının sebebi, komisyonun kabine hükümeti sistemine sahip olması ve her bir idare alanının ülkelerin kendisi tarafından önerilen bir delege tarafından yönetilmesidir. Delegelerin gücü komisyonun aldığı kararların bakış açısına etki etmektedir.

Langsdorf (2011) AB Konseyi ve AB Parlamentosu ile ilgili son olarak şunları eklemiştir. Lizbon Antlaşmasıyla yapılan değişikliklerle birçok kararın nitelikli çoğunlukla alınması sağlanmıştır. Bu da özellikle AB'nin ikinci büyük hukuksal yapısı olan parlamentonun elini güçlendirmiştir. AB Konseyi ve Parlamentosu arasında bu anlaşmayla sağlanan eşitlikle parlamentonun da enerji ile ilgili kararlara katılımı sağlanmıştır. Ancak her ne kadar politik gerçekliğe göre oluşturulan bir parlamentodan söz edilse de üyeler kendi ülkelerinin politik tavırlarından büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu yüzden AB Parlamentosu da politik tercihlerden büyük ölçüde etkilenir. Durum böyle olduğunda, AB için ortak hareket edilebilecek kararların çıkması zorlaşmaktadır. Üyelerin kendi ülke kimliklerinden sıyrılmadığı her bir oturum sonuçsuz kalacaktır.

2.6.2. Dış Sebepler

Avrupa Birliği'nin içeride ortak politika üretmede yaşadığı zorluğun yanında, birliği enerji konusunda zora düşüren dış sebepler de vardır. Langsdorf (2011)'un görüşleri çerçevesinde AB'nin enerji sorunundaki dış sebepler şu şekilde açıklanabilir. Langsdorf (2011)'un Avrupa Birliği enerji politikalarına bakarken sunduğu dikkate değer örnek, AB'nin enerji tüketiminde hangi birincil enerji kaynağını ne kadar tükettiği ile ilgilidir. Enerjisini sırasıyla petrol, doğalgaz, kömür, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılayan birlik, petrol ve doğalgaz fakiri bir coğrafya üzerindedir. Bu yüzden çok yüksek oranda enerji ithal bağımlılığı olan AB, enerjisinin yarısından fazlasını ithal eder konumdadır. Enerjiye muhtaç olma durumları birlik üyesi ülkeler içerisinde farklılaştığı için, ortak kararlar alınmamaktadır. Enerji güvenliği dahilinde ortaya çıkacak enerji arz sıkıntısı ya da fiyatlardaki ani değişimler birliğin üyelerini farklı etkilese de birliğin tamamı etkilenecektir. Zaman içerisinde petrolde %83 ve doğalgazda %64 oranında fiyat dalgalanma riski ve arz sıkıntısı vardır. Böyle

olduğunda birliğin enerji sorunsalı dış etkilere de açık hale gelmektedir. Yani birlik, enerjinin üretildiği coğrafyalarla ticari bağlarını geliştirmeye mahkumdur. Petrol konusunda çoğunlukla OPEC üyesi ülkelerle müzakere eden birlik, doğalgazı boru hatları yoluyla temin etmesinden dolayı, “önemli problemler ortaya çıksa bile ihracatçı ülkeyi ve transit rotaları değiştiremez” (Langsdorf, 2011). Yani her koşulda doğalgaz temin edicisine karşı mağdur duruma düşebilir. Bu mağduriyetin tedarikçisi Rusya’nın bunu açıkça kullanacağı bilirse bile, doğalgazın AB karbondioksit salınımıyla mücadelesinde ve kullanım alanlarının çeşitliliğindeki değeri; bu enerji türünün kullanımını arttırmakta, yani günden güne birliğin bağımlılık oranı yükselmektedir. Birlik kendisine alternatif yeni güzergahlar oluşturamaz ya da yeni tedarikçiler ve yeni rezervler bulamazsa bu bağımlılık artarak devam edecektir. Raporda bunun ancak yenilenebilir enerji kaynakları, enerji tasarrufu, karbon tutumu ve depolanması, nükleer enerji gibi metotlarla aşılabileceğinden bahsedilir. Ancak buna geçebilmenin ve özellikle yenilenebilir enerji konusunda ortak hareket ederek birlik genelinde tüketilen enerjinin çoğunu bu kaynaklardan karşılamanın zaman alacağı aşikardır. Bu sebeple enerjinin AB için daha birçok sene aynı zamanda dış ilişkiler meselesi olarak mevcudiyetini koruması beklenmektedir.

2.7. Rusya Federasyonu Enerji Politikaları Gelişim Süreçleri

2.7.1. Rus Ekonomisinde Enerji’nin Yeri

“Rusya ... stratejik konumu, ... ekonomik, bilimsel ve teknik olanakları nedeniyle ... büyük bir potansiyele ve ... ekonomik sıkıntılarını petrol, doğal gaz ve kömür gelirleriyle ... atlatabilen bir yapıya sahiptir” (Moiseyenko, 2009). Rusya ekonomik sıkıntılarını enerji araçlarını kullanarak aşabilecek kadar enerji zengindir. “Enerji sektörü Moskova için sadece ticari bir kaynak değil, bir yüzyıldan fazla süredir Rusya’nın istikrarının ve artan gücünün payandasıdır” (Goodrich, 2013). Açıkça anlaşılacağı üzere Rus ekonomisinin siyasi ve ekonomik temel güç kaynağı enerjidir ve ülke hem iç refahın sağlanmasında hem de uluslararası alandaki baskın rolünde enerjinin kendisine sağladığı avantajları kullanır.

Rusya, dünya siyasetinde yürüttüğü etkin politikalarla uzun süreden beri varlığını korumuştur. Ancak dönemin şartlarına göre diğer ülkeler üzerine kullandığı politik araçlar farklılık göstermiştir. Goodrich (2013)’in fikirleri üzerinden yorumlandığında da bu görüş şu şekilde desteklenebilir. Rusya’nın bugüne kadar gücünü

koruyabilmek için tarım veya askeri güçle sindirme politikaları gibi birçok araç kullandığı bilinen bir gerçektir. “Sanayi Devrimi” ile başlayan çoklu üretim modeliyle gelişen ekonomiler, yoğun üretim modellerini devam ettirebilmek için önceleri kömürün ittirici gücüne muhtaçlardı. Özellikle 1800’lü yılların sonundan itibaren enerjiyi üreten araç kömürden petrole doğru değişime uğramaya başladığında, Rusya’nın kullandığı siyasi araç da değişime uğramaya başlamıştır. Bazı devletler üretimleri için hammadde kaynakları ve ürettiklerini satacakları yeni pazarlar ararken, bazı ülkeler yer altından çıkan yeni bir zenginlikle tanışmaya başlamıştır. Bu zenginliğin sömürülmesine izin vermeyecek kadar güçlü Rusya gibi ülkeler, üretimin anahtarı enerji kaynağında yaşanan bu dönüşümle siyasi olarak dış politikada kullandıkları araçları da değiştirmeye başlamışlardır. Bu yeni dönemle birlikte ekonomisini önceleri petrol sonrasında hem petrol hem de doğalgazdan elde edilen gelirler üzerine kurmaya başlayan Kremlin bunu vakit kaybetmeksizin politika üretmede araç olarak kullanmaya da başlamıştır. İlk başlarda toplam gelirin %7’sini oluşturan petrol, Sovyetler Birliği ile yani 1920’lerle toplam gelirin %14’üne, 1950’li yıllara kadarsa ülkenin toplam gelirin yarısına kadar ulaşmıştır. Mevcut durumda da Rus bütçesinin yarısı enerji kaynaklıdır. Yani Rusya’nın küresel olarak güçlü pozisyonunun temelinde sahip olduğu ekonomi, çoğunlukla enerjiye bağımlıdır ve bu Rusya’yla diğer ülkeler arası ilişkileri şekillendirir.

Goodrich (2013)’e göre Rusya enerjiyi ülkeler üzerinde farklı kullanmak durumundadır. Politik olarak sıkı bağlar kurduğu ülkelerin bazıları üretici konumunda, bazıları iletim yolları üzerinde, bazılarıysa doğrudan tüketici konumundadır. Bu sebeple Rusya’nın enerjiyi koz olarak kullanması her zaman aynı değildir. Rusya, enerji üreticisi ülkelere karşı bölgesel enerji üretimini kontrol ederek politikalar oluşturur. Ayrıca ucuz enerji tedariki sağlayarak veya enerji iletim alt yapılarını kontrolü altında tutarak hem üretim hem de iletim yolları üzerindeki politikalarını geliştirir. Doğrudan tüketici konumundaki ülkelere yönelik uyguladığı politikalarsa Rusya’nın dünya siyasetindeki konumunu perçinlemektedir. Rusya anlaşılacağı üzere stratejik konumunun asıl gücünü enerji fakiri pazarlarla zengin pazarlar arasındaki konumundan almaktadır. Her ne kadar Rusya – Ukrayna arasındaki krizden sonra konulan ambargolarla ekonomik olarak dar boğazdan geçse de elde ettiği enerji kaynaklı gelirler Rus ekonomisinde istikrarın en büyük paydaşdır.

Savchina ve arkadaşları (2017); Rusya'nın mevcut ulusal ekonomisinin hedeflerinin yüksek ama gerçekleştirilebilir olduğunu vurgular ve Rusya'nın ekonomik hedefini iki temele dayandırır. Bunlar; Rus nüfusun refahını sağlamak ve ülkenin jeopolitik konum gücünü sağlamlaştırıp koruyarak dünyanın ekonomik gündemini belirleyen küresel liderlerden biri olmayı sürdürmektir. Burada Rusya'nın küresel karar alıcı olabilmesindeki önemli etkenlerden bir tanesi anlaşılacağı üzere, enerji konusunda önemli talep alması ve bu talebi karşılayabilecek önemli arz hatlarına sahip olmasıdır.

Enerji ile ilgili Rus politikaları Goodrich (2013)'in fikirleri üzerinden okunduğunda ayrıca şu bilgiler verilebilir. Rusya Federasyonu'nun enerji konusunda karşılaştığı en büyük sorun, küresel enerji sektöründeki tedarikçi rolünü devam ettirip ettiremeyeceği ile ilgilidir. Dünyada kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin en büyüğüne sahip Rusya, petrol konusunda da Suudi Arabistan'la rekabet edebilecek kadar zengin kaynaklara sahiptir. Avrupa'nın doğal gaz ve petrol ihtiyacının 1/3'ünü karşılayan Rusya, yüzünü Doğu Asya'da enerjiye aç olan ülkelere de döndürmüştür. Rusya'nın her zaman güçlü komşularla çevrili olduğundan bahsederken, onun kolay savunulabilecek bir siyasi sınıra sahip olmadığı vurgulanmak istenir. Ayrıca sahip olduğu farklı etnik yapılar da merkezi otoritenin sürekli dinç ve dinamik olmasını gerektirir. Bu gibi sebepler her zaman Rusya'yı tehlikelere açık hale getirmektedir. Ayrıca Rusya'nın güçlü komşularına karşı da tampon oluşturmak zorunda kalması, onu politik olarak çoklu düşünmeye yöneltmektedir. Bunu en iyi Sovyetler Birliği sergilemiştir. Sonuç olarak Rusya, kendi periferisinin ötesinde büyük güçlerle mücadele etmek için doğal kaynaklarını hem ekonomik hem de siyasi silah olarak kullanma mecburiyetindedir.

2.7.2. Rus Enerji Sektörünün Tarihsel Gelişimi

2.7.2.1. Putin Dönemine Kadar Rus Enerji Politikalarının Gelişimi

Rusya'nın enerji politikalarını anlayabilmek, yarının portresini çizerken fayda sağlayacaktır. Goodrich (2013)'e göre Rus enerji sektörünün gelişimi şu şekilde aktarılabilir. 1800'lerin sonunda enerjinin önemini farkına varan monarşi enerjiyi çıkartıp işletebilecek güce sahip olmadığı için ülkesine Avrupalı ve Amerikalı yatırımcıları davet etmiştir. Yüzyılın sonuna kadar dünya petrol ihtiyacının %31'ini karşılamaya başlayan Rusya, enerji piyasasında daha ilk baştan söz sahibi olmuştur. Böyle belirleyici bir role sahip olması, ülkenin istikrarını sadece Rusya için değil küresel pazar için de önemli hale gelmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında enerji üzerine

etkin politikalar oluşturmaya başlayan Rusya, küresel enerji piyasalarında baskın hale gelirken büyük engellerle karşılaşmamıştır. Bunun neticesinde, özellikle 1950 ve 1960'larda petrol üretimi katlanmış ve devlet gelirinin neredeyse yarıya yakını petrol kaynaklı hale gelmiştir. Doğu ve Batı Avrupa'nın temel petrol tedarikçisi konumuna yükselen dünyanın ikinci en büyük petrol üreticisi Rusya, toplu petrol üretimi ve düşük işçi maliyetiyle petrolü Orta Doğu'dan neredeyse %50 daha ucuza üretmiştir. Böylelikle önce Sovyet Bloğu akabinde Batı için düşük fiyatlı enerji ithal ederek, Batı rejimleri içinde yerini sağlamlaştırırken, kendi periferisi içinde pozisyonunu güçlendirmiştir. Açıkça anlaşılabilir ki Rusya, doğal kaynaklarından elde ettiği zenginliğini ederi fiyata satmayarak büyük kâr amacı gütmemiş ancak kendisinden vazgeçemeyecek bir Batı oluşturmaya başarmanın bu dönemde büyük adımlarını atmıştır.

Tarihsel gelişim sürecinin devamında Goodrich (2013)'e göre birçok farklı gelişme yaşanmıştır ve bu gelişmeler şu şekilde anlatılabilir. 1970'lerde yaşanan petrol krizleri sonucu artan petrol fiyatlarıyla oluşan gergin atmosfer, Rusya için de geçerli olmuştur. Leonid Brezhnev rejimi yönetiminde gerçekleşen bu petrol krizi döneminde, Rusya bir ayırımın eşiğine gelmiştir. Ya Rusya dünya piyasalarında artan petrol fiyatlarına binaen fiyat artışına gidecek ya da enerji fiyatlarını düşük tutarak Moskova'ya bağlı Batı Bloğu ile bağlarını kuvvetlendirerek onların alternatif enerji güzergahları aramalarına engel olacaktır. Rusya bu iki seçenektan ilkinin seçerek Sovyet ekonomisinin gelirlerini arttırmayı hedeflemiş ve 1976 yılında fiyatlar neredeyse iki katına ulaşmıştır. 1980'lerde de Sovyetlerin petrol üzerine kurulu ekonomisinin gelirleri artmaya devam etmiştir. Ancak Sovyetleri bu dönemde bekleyen iki büyük sorun vardır. Bunlardan ilki, dünya petrol fiyatlarındaki düşüşle Rus ekonomisindeki gelir kaybı, ikincisi, Batı'nın Rusya'ya uyguladığı ambargodur ve bu Rusya'yı sıkıntıya düşürmüştür. Özellikle Batı tarafından Rusya'nın enerji kozunu kırmak amacıyla uygulanan bu politikayla, Suudi petrolünün Batı enerji pazarında hâkim hale gelmesi hedeflenmiştir. Rusya'nın petrolden elde ettiği büyük gelirlere rağmen zirai ve teknolojik gelişmelerde Batı'ya göre bir yoksunluğu mevcuttur. Rusya karşılaştığı bu problemlere çözüm olması amacıyla Batı Bloğuna sağladığı düşük fiyatlı enerjiden vazgeçerek, 1985 yılından itibaren pazar tabanlı enerji ekonomisini benimsemiş ve pazardaki petrol fiyatlarına göre fiyatlandırma yoluna giderek gelirlerindeki düşüşü telafi etmeyi amaçlamıştır. Aynı dönemde aldığı tedbirler arasında enerji üretimine ilk

başladığı dönemlerde yaptığı yabancı yatırımcıya kapılarını açmak da vardır. Ancak alınan bu tedbirler Sovyetlerin çöküşünü engelleyemeyecektir.

Goodrich (2013)'e göre, 1990'larda Sovyetlerin çöküşü Rus enerji piyasasında düzen problemine sebep olmuştur. Bu dönem içerisinde önemli petrol tedarik sahalarının bir kısmı kendi siyasi sınırlarının dışında kalmış ve siyasi olarak belirsiz bir süreç içerisine girilmiştir. 1980'li yıllarda Mikhail Gorbachev ile başlayan enerji piyasalarında liberalleşme çalışmaları, 1990'lı yıllarda Boris Yeltsin ile büyük ölçüde artmıştır. 1990'lı yılların bu siyasi çalkantısı enerji üretiminde yarı yarıya düşüşlere sebep olmuştur. Bu dönemde artan liberalleşme ile Rus enerji sektörü yabancı yatırımcılarla Rus Oligarşisi arasında pay edilmiş ve enerjide sektörel sıkıntıların artması daha da olası hale dönüşmüştür.

2.7.2.2. Putin Dönemi'nde Rus Enerji Politikalarının Gelişimi

Efendioğlu (2015)'na göre Putin'in iktidarı dönemindeki ilk politikası ekonomik kırılmalıkların tekrarının yaşanmasını önlemek amacıyla, yıllar içerisinde sermayeyi belirli merkezlerde toplayan Oligarklar'ın etkisini kırarak ülkenin ekonomik kaderinin belirli bir zümre tarafından yönlendirilmesini engellemektir. Bunu yaparken Slovikiler, Putin döneminin başlangıcında tam olarak etkin olamamaları bile Oligarklar'ın yerini almışlardır.

Goodrich (2013)'e göre özellikle yabancı gruplar ve Rus Oligarşisi arasında sıkışan Rus enerji sektörünün probleminin çözümü için 2000'li yılların beklenmesi gerekiyordu. Vladimir Putin döneminin başlamasıyla birlikte enerjinin sektörel anlamda büyük değişimler yaşayacağını ilk sinyalleri verildi. Putin'e göre enerji sektörünün tekrar canlandırılabilmesi için devlet kontrolüne alınması gerekiyordu ve bu Putin yönetiminin ilk gündem maddelerinden bir tanesiydi. Savchina ve arkadaşları (2017)'na göre Rusya Federasyonu ekonomik herhangi bir konuda olduğu gibi, enerjinin sektörel gelişim görevini devletin kendisine vermek zorundaydı. AB ile ABD tarafından uygulanan ambargolar ve petrol fiyatlarındaki düşüşler Rus ekonomik gelirlerini düşürmüş, enflasyon ve işsizlikte ciddi artışların gözlemlenmesine sebep olmuştur. Rus ekonomik gelişmişliği diğer ekonomik araçlardan ziyade yakıt ve enerji komplekslerine bağlı olduğu için makro ekonomik göstergeler enerji sektöründe devlet katılımını gerekli kılmıştır. Ekonominin dayandığı bir enerji ve bunu destekleyerek devamlılığı sağlamak zorunda olan bir devlet ve enerji konusunda çoğunluğunu ezeli olarak çekişme içinde

olduğu bir devletten temin etmek zorunda kalan bir birlik arasında sürekli politikalar üretilmesi kaçınılmazdır ve Putin enerjiyi devletin kontrolü altına alarak ilk hamlesini gerçekleştirmiştir.

Goodrich (2013)'in fikirleri üzerinden devam edildiğinde, bu politika 20 yıllık liberalleşme süreçlerinin tersyüz edilmesi anlamını taşımaktaydı. Bu dönemde devlet, enerji sektöründe üç büyük şirket oluşturarak enerjiye yön vermeye karar vermiştir. Ortaya çıkan şirketler Gazprom, Rosneft ve Transneft olmuştur. Özellikle Putin dönemiyle Kremlin, önceki Sovyet ülkeleri ve Avrupa'yla yapılan arz sözleşmelerinde agresif tavırlar takınmaya başlamıştır. Tüketici ülkelerin alternatif enerji tedarikçilerinin olmadığı farkında olan Putin, büyük enerji sevkiyatları da dahil olmak üzere büyük ölçekli yüksek fiyatlar oluşturmuştur. Aynı zamanda Putin dönemiyle Rusya, enerjiyi etkin ekonomik silah olarak kullanmasının yanında politika aracı olarak da etkin biçimde kullanmaya başlamıştır. Kremlin politik görüşmeleri şekillendirmek için bazı pazarlara enerji akışını kesmiş ve bu problemin kaynağını da Ukrayna gibi enerji geçiş ülkelerine mâl etmiştir. Her ne kadar Moskova enerji politikaları Putin'le birlikte agresif bir hâl olsa da bu daha güçlü ve istikrarlı Rusya'nın oluşmasında katkı sağlamıştır. Zenginleşen Rus hazineleri sosyal, politik, ekonomik ve askeri alanlara aktararak bu alanlarda Batı ile açılan fark kapatılmaya çalışılmıştır. Enerjide baskıya dayalı politik değişim eski Sovyet ülkelerinde ve Batı'da etkisini göstermiş ve bu ülkeler geri adım atmak zorunda kalmıştır. Elbette 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz, Rusya'nın da ekonomik istikrarını koruyabilmesi için enerji fiyat ve talebinde istikrara ihtiyaç duyduğunu ispatlamıştır ancak enerjisini Rusya'dan tedarik eden Batı ya da enerjilerini satmak için zaman zaman Rusya'yı kullanan Türki Cumhuriyetler için Rusya mecburi istikrar kaynağı konumunu korumayı başarmıştır.

Goodrich (2003)'in de değindiği üzere Rusya'nın mevcut en büyük problemi enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik dar boğazlardır. Gelirinin yarısını enerjiden elde eden Rusya, Putin'in ilk dönemlerinde; bu gelirlerin %80'ini petrolden %20'sini doğal gazdan elde etmekteydi. Bugün de hala gelirlerinde enerjinin katkısının yadsınmadığı ekonomiye sahip olan Rusya, enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara engel olmalıdır ve enerji gelirlerini arttırmalıdır. Bu amaçla petrol üretimini azaltma yoluna bile gitmiştir. Rusya için diğer bir sorun kaynağı doğalgazda en büyük alıcısı konumundaki Avrupa Birliği'nin sürekli alternatif enerji

güzergahları üzerine çalışmasıdır. Avrupa'nın tedarikte çeşitliliği sağlayabilmesine engel olunabilmesi için Rusya fiyat indirimlerine giderek, Rus enerjisini cazip hale getirmeye çalışmaktadır. Fiyat dalgalanmaları ve olası alternatif enerji güzergahları sebebiyle, Rus enerji sektörü baskı altındadır. Enerjiyi devlet kontrolünde büyük firmalara vermek Kremlin için büyük avantajlar sunsa da bu uygulamaya geçileli çok zaman olmamasına rağmen dezavantajları da görülmeye başlanmıştır. Rus doğalgazına devlet müdahalesiyle ortaya çıkan rekabetten uzak enerji sektöründe örneğin, Gazprom teknolojik gelişmeleri yeterince takip etmemekte ya da yapılacak dış yatırımları doğru bulmamaktadır. Aynı şekilde Rosneft'te büyük bir tekelleşmeye doğru gitmektedir. Rosneft'in bu tekelleşme süreci onun da teknoloji ve yatırım açısından aynı hataya düşmesine sebep olabilir. Ancak enerjide teknolojik imkanların işe koşulması ya da yabancı yatırımcının önünün açılması gibi yöntemler bu iki kuruluşun kâr marjını arttırmasında ve güvenilir bir arz kaynağı olarak devam etmesinde önemlidir.

Goodrich (2003)'e göre Rus enerji sektörünün başa çıkması gereken diğer önemli bir problemi enerji gelirlerinin yaklaşık %20 ile %40'ının yolsuzluklar sonucu ortadan kaybolmasıdır. Moskova'nın önceden enerjiden elde ettiği gelirlerin yüksekliği neticesinde her ne kadar bu kayıplar tolere edilebilse de enerji fiyatlarında düşüşler yaşandığında veya enerji sektörünün sürdürülebilirliği ya da enerji yayılımı için gerekli yatırımlar modernize olabilme açısından daha pahalı hale geldiğinde, bu yolsuzlukların tolere edilebilmesi mümkün gözükmemektedir. Özellikle 2006-2009 yılları arasında ortaya çıkan Rus – Ukrayna krizi neticesinde Rus gazına bağımlı olan Avrupa bu bağımlılığın politik çerçeveye olan etkisini tecrübe etmek zorunda kalmıştır. Bu noktada kriz dönemlerinden bugünlere uygulanan politikalarla enerjide Rusya dışı alternatiflerle ya da projelerle bağımlılığın ortadan kaldırılması için adımlar atılmıştır. Özellikle stratejik olarak Moskova ve transit ülkeler arası yaşanan ihtilaflar sonucu çıkan gerilimlerin etkisini azaltmak için projeler tasarlanmıştır. Örneğin sıvılaştırılmış doğal gaz ithalatının arttırılması, bunun için de Karadeniz'in kullanılması ya da Katar gibi ülkeler yoluyla alternatif yolların oluşturulma çabası oluşturulan yeni stratejilerin bir sonucudur. Özellikle Polonya ve Litvanya gibi ülkeler Rus doğal gazını LNG ile baypas etmenin alternatif stratejisini şekillendirmeye başlamışlardır. Ayrıca ABD'deki kaya gazı rezervleri ve Rusya'nın aracılığı olmaksızın Hazar Denizi gazına erişim çeşitlilik için önemli seçeneklerdir. Elbette bu stratejiler tam olarak hayata geçirilememiştir ve Rus gazına bağımlılık devam etmektedir.

Efendioğlu (2015)'na göre bu gelişmeler Rusya'nın ikincil bir politik tavır takınmasına sebep olmaktadır. Rusya bu gelişmeler sonucu "Yakın evre" politikası uygulamak zorunda kalmıştır. Rusya tekrardan nüfuz alanını genişletebilmek amacıyla özellikle kendisine yakın olan ülkeler üzerine daha müdahil politikalar izlemeye başlamıştır. Bunu son dönemlerden örneklendirmek gerekirse Gürcistan ve Ukrayna meseleleri örnek olarak gösterilebilir. Bu politikayı benimseyen Rusya'nın aynı Şekilde kendi içinde ayrılıkçı tavrıları da kontrol altında tutması gerekir ve bunun neticesinde takındığı politik tutumlar anlamlı ve daha tutarlı hale gelir. Kendi yakın çevresini baskı altında tutarak tampon ülkeleri kaybetmemek amacıyla olan Rusya, AB yesi özellikle Baltık ülkelerine de Gürcistan ve Ukrayna üzerinden mesajlar iletmeyi ihmal etmemektedir.

2.7.3. Rusya'nın Politik Tutumları

2.7.3.1. Rus Politikalarında Yeni-Avrasyacılık

"Yeni Avrasyacılık fikri özellikle 1993 parlamento seçimlerinden bu yana Rusya için artarak önem kazanmaktadır" (Erşen, 2004). Erşen (2004)'in "Yeni Avrasyacılık" fikri üzerine düşüncelerine yer verdiği Tsygankov (1998)' a göre Sovyetlerin yeniden dirilmesini arzulayan komünistler ya da büyük bir Rus imparatorluğunun kurulmasını isteyen milliyetçiler vardır. Ancak bunun ötesinde Yeni Avrasyacı düşünce yapısına sahip fikir, temel olarak birleşmiş Türk ve Slav toplumlarının sonucu olan Avrasya İmparatorluğu zerine politikalar oluşturmaktadır.

Erşen (2004), Putin'in başkanlığa gelmesiyle beraber een sorununa karşı ya da iç işlerinde takındığı otoriter tavır neticesinde Rus politikalarında bir değişimden bahseder. Ayrıca NATO'nun ikinci kuşak genişlemesine karşın Rusya'nın Çin ile ABD tarafından "Haydut Devlet" olarak adlandırılan İnan, Irak, Kuzey Kore ve Küba ile yakınlaşması, Putin'in Avrasyacı politikasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Avrasyacılar genel olarak bir imparatorluk fikrine sahiptir ve sadece bir devlet olmaktan daha ötesini elde etmeyi amaçlar. Eski Sovyet lkelerinin bulunduğu alanlarda yeni bir Avrasya – Rusya modelini oluşturmaya hedefler.

Ancak Erşen (2004)'e göre başkan olarak seçildiğinde her ne kadar özellikle Avrasyacılar'ın beğenisini toplasa da Putin hiçbir zaman tek bir Avrasyacı model politikasını takip etmemiştir. Putin'in Avrasyacı görülmesini sağlayan Şey liberal ekonomik reformlar ve otoriter eğilimler konusunda attığı adımlardır. Özellikle merkezi

otorite boşluğunu ortadan kaldırarak oluşturduğu yeni düzen Rusya'sı ve Çeçenlere karşı verdiği mücadele, Putin'in yeni Avrasya modelinde pivot rol oynayabilmesi için iç dinamiklerine uyguladığı politikanın sonucudur. Putin'i başarılı kılan yararcı yaklaşımı Avrasyacılık fikri konusunda da benzerdir. Özellikle ultra milliyetçi ya da tepkisel dış politika izlememesi, caydırıcı gücünü daha çok uyguladığı çeşitli politikalarla şekillendirmesi Putin'in politika uygulayıcı olarak başarısını arttırmıştır. BDT, Avrasya İmparatorluğu'nun merkezi konumundadır. Bu topluluk aracılığıyla Çin'e komşu olan Rusya, İran ve Afganistan bağlantılarıyla da Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na erişerek etki alanını büyötmek ister. Ancak dönem dönem ortaya çıkan ayrılıkçı ve özellikle ABD ve NATO yanlısı söylemler bu fikri zayıflatmaktadır. Bu noktada sorun teşkil eden ölkeler Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova olmuştur. Ayrıca Özbekistan'ın Orta Asya piyasasında hâkim olmaya yönelik sergilediği tavır, Avrasyacılık fikrine zarar getirse bile Rusya bu ölkeleri kendine bağımlı hale getirmeyi amaçlar. Özellikle Belarus ve Ermenistan ekonomi, politika ve askerî açıdan Rusya'ya bağımlıdır. Rusya'nın caydırıcı politikaları neticesinde zaman içerisinde Ukrayna gibi ölkelerin politikalarında sadece Batı'nın değil, Rusya'nın da hesaba katıldığı bir dönüşüm gözlemlenmektedir.

2.7.3.2. Rus Politikalarında Yeni Atlantikçilik

Politika belirlemede Rus siyaseti için etkin olan iki kavramdan ikincisidir. Bahsedilen ilk kavram olan Yeni Avrasyacılık fikrine karşı Yeni Atlantikçilik fikri Rusya'nın Atlantik ölkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek ve onlarla ya da onlara uygun politikalar izleme eğilimli bir yaklaşım fikrine sahip olmak olarak tanımlanabilir. Ancak Atlantik fikrinde önemli olan en büyük çıkmaz bu fikri ideolojik olarak yoğuran Amerikan hegemonyasının Rusya'yı bu bloğa dahil edip edemeyeceğidir. Her ne kadar Atlantik tarafından sorulan soru bu olsa da Rusya açısından sorulan soru Atlantik bloğunda tek kutup olarak gözüken ABD'nin, Rusya'nın da bu gruba dahil olması durumunda çok kutuplu yapıyı benimseyip benimseyemeyeceği ile ilgili sorudur. Eğer ABD tek kutuplu davranışlarına devam ederse Rusya bunu kabullenebilir mi? Her ne kadar "Soğuk Savaş" dönemi sona erse bile yakın tarihe kadar iki kutuplu dünya düzenini oluşturan taraflardan biri ABD, bir diğeri de Rusya'ydı. Özellikle son dönem Rus politikalarıyla Putin, Rusya'nın dünyanın çok kutuplu yapısında diğerkutbu oluşturması için yeni ve önemli adımlar atmıştır. Burada Rusya açısından önemli olan Atlantikçi tavır takınan bir Rusya ortaya çıkarsa, Rusya Amerikan tek kutuplu

politikalarında Amerika gibi merkez olmak yerine merkeze tabi rolü yürütebilir mi? sorusunun cevabıdır. Burada akla gelen ilk düşünce Atlantikçi düşünce bloğunda gelişmiş diğer ülkelerin Amerikan yönlü politikalara boyun eğdiği'dir. Burada dikkat edilmesi gereken bu grupta var olan ülkelerin zaten öncesinde de bu gruba dahil politikalar izlemesine yöneliktir, ancak Rusya diğer kutuptan Atlantikçi bloğa geçeceği için tabiiyet sorunu ortaya çıkmaktadır.

Sakwa (2015)'ya göre özellikle "Soğuk Savaş" döneminin bitmesiyle birlikte, Atlantikçi fikir birliğinin bir yansıması olan "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü" SSCB'ye yönelik politikalarında başarıya ulaşarak tarih sahnesinden çekilebilirdi. Birliği bir arada tutan olgu Sovyet tehdidiydi. Buna karşın NATO kendisine yeni bir yol çizmeyi tercih etti. Anlaşılacağı üzere Sovyet Rusya tehdidi ortadan kalkmasına rağmen Atlantikçi anlayış geri çekilip her bir devletin kendi ulusal çizgisinde politikalar üretmesi yerine, daha da gelişerek yeni politikalar üretmeyi ve bu konuda ortak hareket etmeyi daha makul bulmuştur.

Özellikle Rusya ve Avrupa politikalarında uzman Sakwa (2015)'nin görüşleri ışığında "Yeni Atlantikçi" yapının gelişimi ve buna karşın Rusya'nın müdahil ya da dışlayıcı politikalarının gelişim süreçleri yorumlanacaktır. Sovyet tehdidinin ortadan kalktığı ilk dönemlerde ortaya çıkan ilk düşünce Avrupa'nın kendi güvenlik meselelerini kendisinin çözebileceğine yönelik düşünceydi. Bu düşünceye Avrupa'nın Amerikan hegemonyasına ihtiyacı yoktu. Ancak Atlantikçi bloğun içerisinde bu ayrışmaya engel teşkil edebilecek yeni bir oluşum vardı. Bu da Sovyetlere karşı girişilen mücadele esnasında değişen demografik yapıyla birlikte ortaya çıkan çok kültürlü yapı neticesinde Atlantik'in güvenliğine yönelik farklılaşan geleneksel bakış açısıydı. Atlantik dendiğinde başı çeken kurum olan NATO, yeni dönemle birlikte eski Sovyet bloğu ülkelerini kuşatma politikası izlemeye yönelmiştir.

Sakwa (2015)'ya göre, 2008 yılına gelindiğinde Gürcistan ve Ukrayna'ya NATO üyeliğinin vaat edilmesi Rusya'nın çevrelenme planlarına yönelik bunu stratejik bir tehdit unsuru olarak gördüğünü duyurmasına sebep olmuştur. Bu aşamada Fransa ve Almanya NATO'nun bu provokatif sayılabilecek eyleminden vazgeçmesini sağlamışlardır. Dağılan Sovyetler Birliği'ni müteakip yıllarda Rusya'nın yapabileceği herhangi bir şey yoktu. Ancak Putin'li yıllarla birlikte politik değişim süreçlerine girildiği söylenebilir. 2000'lerle birlikte ilk başkanlık yıllarında Putin özellikle NATO

ve AB üyeliği ile ilgili söylemler gündeme getirmiştir. Rusya'nın medeni Avrupa'nın bir parçası olduğu söyleyen ve NATO'ya düşman olmanın Rusya için yıkıcı sonuçlar doğuracağını vurgulayan bu yeni lider “Yeni Atlantikçi” düşünce yapısındaki değişime katkı sağlamıştır. Hatta Brüksel’de yapılan gayri resmi görüşmeleri takip eden süreç Amerikan vetosuyla karşılaşmıştır. 1994 yılında “Barış için Ortaklık” projesi etrafında birleşen NATO ve Rusya, 1997 yılında kuruluş yasası konusunda görüşmelere başlamıştır. 2002 yılında Rusya ve NATO arasında bir danışma mekanizması konseyi oluşturulmuştur. Böylece Rusya rakip bir devlet olmaktan ziyade Avrupa güvenliğinin bir parçası olarak görülmüştür. Her ne kadar güvenlik meselelerinde Rusya’yı veto etmekten kaçınılsa da bu konsey çatışma yönetiminde yetersiz kalmış ve kurulan sıkı bağlar yerini ayrıştırıcı politikalara bırakmıştır. 2008 yılında Gürcistan krizinde NATO-Rus Konseyinin toplanmasının Amerikan vetosuyla karşılaşması uzlaşmacı tavra karşı bir hata olarak kabul edilmiştir. Ancak 2014 yılında NATO, Ukrayna kriziyle birlikte Rusya ile olan tüm askeri ve mülki ilişkilerini askıya aldığını duyurmuştur. Her iki taraf gerçek niyetler çerçevesinde bir araya gelmesine rağmen Avrupa kıtasının güvenliğini sağlamada uzlaşmacı politikalar geliştirememişlerdir. Böylece Clinton’un “Liberal Evrenselcilik” söylemleri gerçekçi engellerle bertaraf olmuştur.

Sakwa (2015)’ya göre, Eski Sovyet ülkelerini Batı ile bütünleştirme konusunda Almanya’ya yönelik uygulanan politikaların benzerinin uygulanması NATO’nun kendi tek yönlü politikalarıyla çelişmektedir. Bunun sebebi de NATO politikalarının çoğunluğunun Rusya’ya karşı üretilmesidir. Bu değişim yanlısı yeni politika NATO için uygulanabilirdi ancak Rusya Almanya örneğinden farklı bir yapıdaydı. Rusya mağlup edilmemişti ve kendi açısından üyeliğe alındığında liderlik görüşünü uygulamaya koyma potansiyeline sahipti. Bu diğer NATO ülkelerinin kolayca düşünebileceği bir şey değildi. Bu politika değişiminde temel sorun şuydu. “ABD hegemonik liderliğini paylaşmaya hazır değildi” (Sakwa, 2015). Bu yüzden Rusya dışarıda kalmalıydı. “Atlantik toplumunun sıkı ve çok amaçlı yapısı karşıt görüşlü ve daha çoğulu kapsayan bir Avrupa’yı içerir ancak Avrupalı tüm kıtacı fikrine karşıdır” (Sakwa, 2015). Böylece ortaya çıkan sorunlar neticesinde, tüm Avrupa’yı kapsayan güvenlik yapısının geleneksel bölünmelerle engelleneceği anlaşılmıştır. Bu geleneksel bölünmelerin çözümlenemez doğası Batı ittifak sistemini daha da sağlamlaştırarak “Yeni Atlantikçi” görüşü güçlendirmiştir. “Yeni Atlantikçilik ideolojik manifestosunun bütünleşmesi Avrupa- Atlantik toplumunun silahlı kanadı halini alması anlamına gelir ve artık bu

toplulukla artan biçimde eş anlamlı hale gelmiştir” (Sakwa, 2015). Bu silahlı kanadın güçlenmesi NATO’nun tüm iç problemlerini çözdüğü anlamına gelmemelidir ancak bu problemlerin çözümü için çabalayan çatının varlığının devam ettiği şeklinde yorumlanılabilir.

2000’li yıllarla şikayetlerini hareketleriyle destekleyebilecek kapasiteye ulaşan Rusya, “Yeni Atlantikçilik” fikrini dönüşüme uğratan en büyük faktördür. Bu yeni fikir, “NATO merkezli güvenlik sisteminin devam zorunluluğunun yanı sıra, eski düşmanın bölgesinin derinliklerine yayılmayı, sınırlarını kendisine göre belirlemeyi ve güvenlik sisteminde nitelikli bir yapıyı kendisinin oluşturmasını gerekli kılar” (Sakwa, 2015). Ukrayna krizinde pasif kalan NATO daha agresif bir takım tavır takınmaya başlamıştır. Sovyetlere yönelik sergilenen savunmacı ittifak anlayışı, “Yeni Atlantikçilik” fikrinde yeterli görülmez. Bu fikir tarzı hem kapalı hem de kapsayıcıdır. Eski Sovyet müttefiklerini ve hatta bazı Sovyet ülkelerini kendisine katan bu yeni fikir bu anlamda kapsayıcıdır. Bu kapsayıcı hareketin en büyük korkusu başta Rusya ve akabinde Çin tarafından desteklenen çok kutuplu dünya düzenidir. Ancak Amerikan güdümlü hareket etmesi kapalı yönüdür ve NATO’nun sıkı ve geleneksel politikalarını da devam ettirdiğini gösterir. Yeni Atlantikçi tavır AB üyesi ülkelerin güvenlik politikalarını NATO’ya göre uyarlamalarını gerekli kılar. Önceleri AB’ye üye olmakla NATO üyesi olmak arasında bir zorunluluk olmamasına karşın, günümüzde AB ve NATO üyeliği birbirini destekleyici hale gelmiştir.

Bu yeni eğilimle birlikte sadece askeri değil diğer toplumsal alanlarda da birleşme hedeflenmektedir. ABD’nin sürekli eşit yük dağılımından bahsettiği ve Avrupa’nın da kendi güvenliği için gerekli harcamaları yapması konusunda artan söylemleri, Avrupa ve ABD arasında zaman zaman gerilim oluştursa da özellikle arttırılmaya çalışılan ABD- AB ticaret hacmi “Yeni Atlantikçilik” fikrinin çok boyutluluğu çerçevesinde ele alınabilir. Yeni sistem her ne kadar üyeler ve müttefikler için güvenliği teyit etse de diğerleriyle eş güvenlik stratejileri geliştirme konusunda yetersiz kalır.

Sakwa (2015)’ya göre “Yeni Atlantikçi” düzenin güncel durumu şu şekilde anlaşılabilir. “Yeni Atlantikçi” perspektiften oluşturulan tek taraflı politikalar; ambargo, medya kampanyaları, gizli operasyonlar ve düşman olarak kabul edilenlere ya da grubun dışarısında kalanlara yönelik yapılan kapsayıcı saldırılar yollarıyla üretilir. Yani bu

büyük güç birliği ‘Batı’ kelime anlamını da değiştirirken, disiplinli ve vesayetçi yapısı olan bu kutup, dışarıda kalanları Atlantik ittifakının hegemonik gücüyle karşı karşıya bırakır. Bu beraberinde direnci getirir ve karşı hegemon ittifak sistemini oluşturur. Buna örnek olarak Avrasyacı birleşme çabaları gösterilebilir. Yeni bir sistem oluşmaktadır. “Uzun süredir beklenen çok kutupluluk nihayetinde şekillenmektedir” (Sakwa, 2015).

2.7.3.3. Rus Politikalarında Çok Taraflılık

Çok taraflılık politikası, politika oluştururken sadece belirli fikir kalıpları içerisinde hareket etmekten ziyade olaylara ya da gelişmelere daha faydacı açıdan yaklaşarak vizyon geliştirmeyi amaçlar. Bu bağlamda güdülen siyaset tek bir bölgeyle veya coğrafyayla sınırlandırılmaz.

Bu bağlamda da özellikle Putin’in göreve gelmesinden sonra Erşen (2004)’in ortaya koyduğu fikirlerle harmanlandığında Rus çok taraflılık politikasıyla alakalı şu fikirlere sahip olunabilir. Rusya, ABD’nin süper gücünü dengelemek amacıyla özellikle Çin ve AB ile bağlantılarını geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu politika çerçevesinde yeri ve zamanı uygun olduğunda ABD ile iş birliği yapmaktan da çekinmemiştir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra terörizmle mücadele konusunda ABD’ye açık desteğini sunan Putin, Yeni Avrasyacıları hayal kırıklığına uğratmıştır. Gerekli gördüğünde yararçı politikalarını sürdüren Putin özellikle ABD’nin Afganistan müdahalesine olumlu yaklaşmıştır. Ortaya çıkan küresel terörizmle yegâne başa çıkamayacağının farkında olan Putin, bu konuda ABD’nin desteğini almayı makul görmüştür. Aynı zamanda ülkesindeki Çeçen direnişe karşı giriştiği mücadelede kendisini sürekli olarak insan hakları ihlali konusunda eleştiren Atlantikçilere karşı böylece yeni bir koz edinmiş olacaktı. Aynı zamanda Afganistan’daki El- Kaide terör örgütü Çeçen direnişine destek sağlıyordu ve bunun önlenmesi gerekiyordu. Bu noktada kendi askeri gücünü savaşa koşmadan bu desteği de engellemiş olacaktı.

Erşen (2004)’e göre ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye başlayan Putin’in bu politik hamlesi Avrasyacılık’tan Atlantikçilik’e doğru bir kayma olarak değerlendirilse de Putin’in pragmatik tavrı sonrasında netleşecekti. ABD’nin bölgedeki eski Sovyet topraklarında askeri üsler açması ve Türki Cumhuriyetleri terörün yayılmasından koruyacağı söylemleriyle özellikle enerji arz sahalarına yerleşme çabası gözden kaçmayacaktı. ABD’nin bu tek kutuplu dünya siyasetine yön verici tavrında, Rusya’nın rakip olamamasının en büyük sebebi, Rusya’nın özellikle teknolojik ve ekonomik açıdan

ABD ile büyük gelişmişlik farkının olmasıdır. Tek başına ABD ile mücadelesi güçleşen Rusya için ABD'ye verdiği desteğin sonucu olarak ABD'nin yayılmacı politikalara girişmesi ve Batı'nın da hala Rusya'yı Çeçenistan meselesiyle ilgili hak ihlalleri yoluyla sıkıştırmaya yönelik tavrı Rusya'yı Çin'e yaklaştırmıştır. Irak müdahalesinde özellikle Rusya, Fransa ve Almanya'nın olmaması gerektiğini ısrarla söylemesine rağmen ABD'nin kendi güvenliği gerekçesiyle müdahale ettiğini söyleyerek diğer ülkeleri umursamaz tavrı Rusya'nın Atlantikçilik fikrinde gördüğü faydadan çabucak uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu noktada kilit ülke konumundaki Çin, çok kutuplu dünyanın kurulması için dengeleri değiştirmiştir. Rusya'nın Çin'e yönelişi ve Orta Asya devletlerine karşı uyguladığı baskın politikalarını yumuşatması, bölgede ABD etkisinin yayılmasını engellemeyi hedeflemiştir. Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üyeliği de BM nezdinde Rusya'nın yalnızlaşmasını engelleyecektir.

Ayrıca çok taraflılık politikaları çerçevesinde Erşen (2004)'in yorumları üzerinden devam edilecek olursa, AB- Rusya ilişkilerinde de bir dönüşüm yaşandığı söylenebilir. Özellikle ekonomi ve enerji üzerine kurulu bu değişim, Putin'in enerji arzı konusunda enerji güvenliğini teyidi ile devam etmiştir. Bu dönemde, Almanya ve Fransa ile yakınlaşma yolunu tercih eden Rusya özellikle Irak müdahalesinde ortak kararlarını beyan etmişlerdir. Bu bağlamda çok taraflılık politikası bahsedildiği üzere tek bir yola sahip olamaz. Yarar Atlantikçilikte ise Atlantik ülkelerine, yarar Avrasya'da ise bölge ülkelerine yönelmeyi başarabilen Rusya, bu bağlamda yeri geldiğinde dünya siyasetinde en etkin güçler olan ABD, AB veya Çin ile aynı fikri paylaşmış yeri geldiğinde bölgesel politikalarda etkin İran ve Türkiye ile hareket etmiştir. Bu politik tavrı Rus manevra kabiliyetini geliştirmiştir.

Erşen (2004)'in görüşlerinden faydalandığı Rubinstein (2000)'a göre Rus çok taraflılık politikalarının beş temel hedefi vardır. Bu Rusya'nın süper güç olarak eski gücünü kazanması temel ilkesiyle başlar. Diğerleri ise şunlardır. ABD, AB ve Çin ile ilişkilerini geliştirirken İran ve Türkiye ile olan ilişkilerini de ön plana çıkarır. Ayrıca BM daimî üyeliği, jeopolitik konum veya nükleer silah gibi kozlarını gerektiğinde işe koşar. ABD hegemonyasından rahatsız olan ülkelerle yakın iş birliğine geçer. Ayrıca çok taraflılık politikasında Rusya'nın daimî düşmanı olamaz sadece ulusal çıkarları çerçevesinde hareket etmeye çalışır.

2.7.3.4. Bu Üç Politik Tutum Çerçevesinde Rusya

Putin döneminin başlamasıyla birlikte dağılan Sovyetler Birliği'nin şokunu atlatmaya çalışan Rusya, ülkenin ulusal çıkarlarını korumak ve dünya siyasetinde egemen karşı kutup olma yetisini tekrar kazanmak zorundaydı. Putin'le birlikte başlayan yeni dönem Rusya'sında başlangıçta Atlantikçilik politikaları ağır basmaktaydı. Özellikle kendisini çevreleyen NATO üyesi ülkelerin her geçen gün artmasına dur diyebilmesi ancak 2008 yılında Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine kabul edilmesi için başlatılan çalışmalarda kendisini göstermiştir.

Putin ülke yönetimini devraldığı ilk yıllarda AB ve NATO üyeliğine yakın bir tavır sergilemiştir. Sovyet Rusya'sının dağılmasıyla yeni bir biçim alan "Atlantikçi" politikalara müdahil olma yönünde adımlar atan Rusya'nın bu tutumunda, ABD'nin Rusya'yı ve hatta kendi müttefik grubu içerisinde bulunan Fransa ve Almanya'yı dinlememesiyle bir değişim oluşmaya başlamıştır. Önceleri Rusya "Çeçen Sorunu" gibi meselelerde insan hakları ihlali gibi tepki aldığı konuları en aza indirmek için, ABD'nin Afganistan müdahalesinde Atlantikçi bir tutum sergilemiştir. Böylece ABD'nin terörle mücadele adını verdiği dış politikaları vasıtasıyla kendi iç sorunlarında da bir serbestiye sahip olmayı amaçlamıştır. Ancak ABD'nin kayıtsız ve hegemon tavrının kendi ülkesinin milli çıkarlarıyla örtüşmeyeceğini fark ettiğinde bu tutumundan vazgeçmiştir.

ABD'nin "Afganistan Müdahalesi" aracılığıyla eski Sovyet ülkeleri olan Türk Cumhuriyetleri'ndeki askeri üstlenmeleri, Baltık Denizi'ne kıyısı olan ülkelerin 2004 yılında NATO üyeliğine alınması gibi birçok sebep Rusya'nın eski Sovyet yandaşlarının Batı kutbuna çekilmesi ve Rusya'nın yalnızlaştırılması anlamına geliyordu. Özellikle bu dönemde çok taraflılık politikası izlemesinin gerekliliğini öngören Rusya hem Gürcistan ve Ukrayna krizlerinde olduğu gibi Avrasyacı bir takım tavır içerisindeydi hem de NATO ile oluşturduğu konsey etrafında birlikteliği devam ettirmek niyetindeydi.

Batı ile kendi nüfuz alanı arasında güttüğü çok taraflı politikanın son bulması için 2014 yılının beklenmesi gerekecekti. Ortaya çıkan bu krizle birlikte NATO'nun Rusya ile olan tüm iş birliğini askıya aldığı açıklaması, Rusya'nın yeniden Sovyetlerin oluşturduğu bloğun politik kutbuna geçmesine sebep olmuştur. Çok kutuplu dünyaya doğru yeniden geçişin yaşanmaya başladığı özellikle bu son dönemde, Putin politikalarındaki Avrasyacı tutum aşıkardır. Ayrıca Rusya'nın Libya konusunda

sergilediği politik tavrı, Suriye konusunda gündeme bile getirmemesi Rusya'nın yeni tutumunun bir sonucudur. Ya da Venezüella'da Nicolas Maduro'ya olan desteği ve ülke yönetiminin başında kalması gerekliliği yönündeki tavrı 1990'lardan bu yana yaşanan Amerikan Hegemonyasındaki kırılma olarak gösterilebilecek örneklerdendir.

Özellikle Çin ve Hindistan gibi Asya'nın ekonomik ve askeri kapasitesi geniş ülkeleriyle ya da Batı tarafından sürekli zapt altına alınmaya çalışılan İran ile müttefikliğini geliştirme çabaları Rusya'nın oluşturmaya başladığı bloğun üyeleridir. Ayrıca Rusya'nın Türkiye gibi ülkelerle kurduğu yakınlaşmalar yoluyla, Atlantikçi bloğu yıpratma çabaları Putin'in başarıyla yürüttüğü dış siyaset adımları olarak anılabilir. Özellikle Donald Trump yönetimiyle gerginleşen Türk- Amerikan iş birliği, Rusya için Avrasyacı blokta kazanabileceği bir yeni paydaş olarak görülebilir. Türk dış politikaları, ABD ve Rusya'ya yönelik çok taraflılık politikası olarak değerlendirilse de Rusya ürettiği politikalarla yeni düzeni hızlandırmaktadır. Ayrıca ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşları yeni blokta ekonomik olarak büyük güce sahip Çin'in Rus tavırlı siyasetinde ısrar etmesine ve ileride bu bloğun önemli bir üyesi olarak dünya siyasetinde yer almasına sebep olacaktır. Sonuç olarak bu üç politik tavrı da kullanan Rusya'nın son dönem politikalarında baskın olan tavrı çok taraflılık ve özellikle de Yeni Avrasyacı tutumudur.

2.7.4. Rusya'nın Örgütlenme Çalışmaları

Rusya'nın örgütlenme çalışmalarından bahsedilme sebebi şu şekilde açıklanabilir. Rusya'nın sadece bölgesel değil aynı zamanda küresel bağlamda attığı adımları görebilmek, bu ülkenin ileride enerji üzerine geliştireceği stratejilerde bu örgütlerden yararlanabileceği anlamına gelir. Rusya'nın alternatif politika üretebilme kabiliyetinin sezinlenebilmesi için giriştiği bu örgütlenme çabalarının da en azından genel bir perspektiften görülmesi faydalı olacaktır.

2.7.4.1. Şanghay İş Birliği Örgütü

Şanghay İş Birliği Örgütü (2017) 15 Haziran 2001 yılında Şanghay'da Kazakistan, Çin, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan tarafından duyurulan uluslar üstü hükümetler arası daimî bir kuruluştur. Şanghay 5'li mekanizması tarafından öncülük edilen örgütün sözleşmesi 2002 Haziran ayında imzalanmış ve 19 Eylül 2003'te yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, örgütün temel hedef ve prensiplerini, yapı ve temel eylemlerini ana hatlarıyla belirleyen temel yasal doküman niteliğindedir.

8-9 Haziran 2017 yılında Astana’da düzenlenen toplantıda Hindistan ve Pakistan’a tam üyelik verilmiştir.

Örgütün temel hedefleri ŞİÖ (2017)’ye göre; üyeler arası karşılıklı güven ve dostluğu geliştirmek, politika, ticaret, ekonomi, araştırma, teknoloji, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, turizm, çevre koruma ve diğer alanlarda etkin iş birliğini arttırmaktır. Birlikte hareket ederek bölgenin barışını, güvenlik ve istikrarını sürdürme ve garanti etme eğilimindedir. Ayrıca demokratik, adil ve makul uluslararası politik ve ekonomik düzeni sağlamayı hedefler. Örgüt iç politikasında karşılıklı güven, fayda, eşitlik, danışma, kültürel farklılıklara saygı, ortak gelişim isteği gibi temel prensipleri benimserken, dış politikayı tarafsız, üçüncü ülkeleri hedef göstermeyen ve açık bir politika etrafında şekillendirir. Devlet Konseyi Başkanları çok yönlü iş birliği stratejilerini görüşmek, öncelik alanlarını belirlemek ve mevcut önemli konularda çözüm üretmek ve örgütün bütçesini onaylamak için yılda bir kez toplanırlar. Resmi dili Çince ve Rusça olan kuruluş daimî iki yapıya sahiptir. Şanghay İş birliği Sekreteryası Pekin’de; Bölgesel Anti-Terörist Yapı İdare Komitesi Taşkent’tedir. Bu iki yapının sekreteri üç yıllığına atanır. 8 üyeli örgütün 4 gözlemci ülkesi vardır. Bunlar Afganistan, Belarus, İran ve Moğolistan’dır. Örgütün diyalog ortakları Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal, Türkiye ve Sri Lanka’dır.

2.7.4.2. Bağımsız Devletler Topluluğu

Bağımsız Devletler Topluluğu (2018) tarafından yayınlanan bilgiler ışığında bilgi vermek gerekirse, BDT 1991 yılında oluşturulmuştur. Birbirlerinin egemenliklerine eşit davranılacağı konusunda anlaşan ülkeler, birbirleriyle olan etkileşimlerini geliştirme çabasındadırlar. Topluluğu başlangıçta oluşturan ülkeler Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna’dır. 1993 yılı Eylül ayında BDT ülkeleri malların, sermayenin, hizmetlerin, iş gücünün serbest dolaşımı için ekonomik birlik konusunda anlaşmaya varmışlardır. Ayrıca mali konularda vergilendirme, fiyat, gümrük ve dış ekonomi politikalarında ekonomik hareketleri düzenlemeyi ve doğrudan üretim ilişkilerinin gelişiminde olumlu alt yapılar oluşturmayı hedeflemişlerdir. Akabinde insani ve ekonomik bütünleşme konularında daha iyi seviyelere ulaşmak için Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya arasında anlaşma imzalanmıştır. Sonradan bu gruba dahil olan Tacikistan’la birlikte gümrük birliği konusunda anlaşma sağlanmıştır. Bu 5 ülke 2000 yılında “Avrasya Ekonomi Topluluğu” adıyla yeni bir örgütlenme

oluşturmuştur. Ermenistan, Ukrayna ve Moldova topluluğa gözlemci statüsündedir. 2003 yılına gelindiğinde Belarus, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna “Ortak Ekonomik Alan” antlaşması imzalamışlardır. Eski Sovyet toprakları üzerinde kurulan BDT, bugün de etkililiğini devam ettirmektedir.

2.7.4.3. Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü

Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (2019) Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Türkiye, Ermenistan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve Ukrayna tarafından oluşturulan ekonomik amaçlarla bir araya gelmiş teşkilatlanmaya verilen addır. Örgütün temel amacı üye ülkeler arasında dostluğu, iyi komşuluk ruhu içerisinde karşılıklı saygı ve güveni; diyalog ve iş birliğini arttırmayı hedefler. Uluslararası hukuk kural ve ilkeleri çerçevesinde karşılıklı ve çok yönlü iş birliğini geliştirmeyi ve çeşitlendirmeyi amaçlayan kuruluş, iş çevresini geliştirici adımlar atmak, bireysel ve kolektif girişim teşebbüslerini geliştirmek ve doğrudan ekonomik iş birliğine katılmak gibi hedefler doğrultusunda hareket eder. Üye ülkelerin diğer doğal ya da birleştirici uluslararası kurum ya da kuruluşlara üyeliklerinden kaynaklı yerine getirmek zorunda olduğu görevlerini ihmal etmeksizin ekonomik iş birliğini geliştirmeyi ve 3. taraflarla olan ilişkilerinin gelişmelerini engellememeyi hedefler. Üye ülkelerin özel ekonomik şart ve ilkelerini hesaba katar. Örgüte katılımı sağlamak için diğer ilgili devletlerle, ulusal, ekonomik ve finansal kurumlarla teşebbüs ve şirketlerle ekonomik iş birliği süreçlerini teşvik eder.

2.7.4.4. BRICS

BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) (2016)'e göre Brezilya, Rusya, Çin ve Hindistan bölgesel ve uluslararası düzeyde gelişen ekonomileri ve artan politik etkililikleriyle öncü ülkelerdir. BRICS 2006 yılı itibarıyla toplanmaya başlamış ve 2010 yılında Güney Afrika da gruba davet edilmiştir. Dünya ekonomisinde önemli ölçüde ve hızlı biçimde öncü olarak ortaya çıkan bu ülkelerde kurulan “Ticaret ve Endüstri Komisyonu” üye ülkelerde ticari ve endüstriyel gelişimi sağlayan temel kuruluştur. Kâr amacı gütmeyen Komisyon, 2012 yılında hükümetler düzeyinde olmaksızın kurulmuştur. BRICS'in asıl amacı küçük ya da orta ölçekli kuruluşları ve tüm bölgelerden genç yatırımcıları destekleyebilmektir.

BRICS (2016)'e göre, grup içerisindeki ülkeler tüm faaliyetlerin merkezinde yer alırken, BRICS diğer dost milletlerden de genç yatırımcılara destek olur. Girişimciliği ve işleri sınırların ötesinde kurup geliştirmeyi teşvik eden kuruluş,

üyelerinin kullanabileceği güvenilir ve zengin veri kaynakları oluşturur ve farklı coğrafyalardan ya da sanayicilerden güvenilir iş ortakları veri sistemini inşa eder. Güncel araştırmalara öncelik veren kuruluş, ayrıca yerel kültür ve sanat çerçevesinde iş olanaklarını geliştirmek için ilgili milletler arası sosyal ve kültürel değişimi sağlar. Üyelerine yasal ve diğer iş hizmetleri ile ilgili ücretsiz danışmanlık yapan kuruluş, üyeler arası düzenli ziyaretler yoluyla iş birliğini geliştirir. Özellikle dijital ekonomi, gıda işleme, tarım, üretim, kırsal ve ekonomik sağlık bakımı, lojistik ve tedarik bağlarının gelişimi, girişimcilik ve sosyal gelişim gibi alanlara odaklanır.

2.7.4.5. Avrasya Ekonomik Birliği

Avrasya Ekonomik Birliği (2018)'nin yaptığı açıklamaya göre, AEB ekonomik bütünleşmeyi sağlamak amacıyla kurulmuş bir birliktir. Uluslararası kimliğe sahip olan birlik "Avrasya Ekonomik İş Birliği Antlaşması" ile kurulmuştur. Birlik mal, hizmet, sermaye ve iş gücünün serbest dolaşımını öngörür ve uluslararası anlaşmalar çerçevesinde belirlenen koordineli, uyumlu ve tek bir politika üretmeyi amaçlar. Birliğin üyeleri Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'dır. Birlik ulusal ekonomilerin gelişim ve rekabet gücünün artırılması ve iş birliğinin geliştirilmesi için oluşturulmuştur. Üye devletlerin yaşam standartlarını geliştirmeyi amaçlar. Birlik küresel endüstriyel üretimin %2,2'sini karşılar. Dünya ihracatının %2,8'ine sahip birlik, küresel ithalatın %1,9'unu oluşturur.

2.7.4.6. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (2006) örgütün temel kuruluş ilke ve yapılarını yayınladığı açıklamasında şu bilgileri sunmuştur. 15 Mayıs 1992 yılında Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan arasında imzalanarak kurulmuştur. 1993 yılında Belarus, Azerbaycan ve Gürcistan da gruba dahil olmuştur. Özellikle örgütün kuruluş amaçları içerisinde yer alan üye bir ülkenin saldırıya uğraması durumunda bu saldırının tüm üye ülkelere yapılmış sayılacağı ve üye ülkelerin saldırıya maruz kalan ülkeye askeri yardım dahil her türlü yardımı sağlamakla mükellef olduğu maddesi örgütün temel felsefesini yansıtır. 1999 yılında Belarus, Ermenistan Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan anlaşmanın uzatılması için protokol imzalamışlardır ancak Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan anlaşmadan çekilmiştir. 2003 yılında BM Sekreteryasına katılan örgüt, 2004 yılında BM Genel Kurulunda gözlemci statüsü kazanmıştır. Örgütün amacı barışı güçlendirmek, bölgesel ve uluslararası güvenlik ve istikrarı sağlamak, üye ülkelerin

bölgesel bütünlük ve bağımsızlık konularında korunmalarını sağlamaktır. Askeri seçenektan önce politik araçlara öncelik verir. “Kolektif Güvenlik Konseyi”, “Komite Sekreteryası”, “Daimî Konsey” gibi birimleri olan örgüt sürekli politik danışma görevi üstlenir, sorumluluk alanlarını tartışır, uluslararası gündemde birlikte hareket etmenin yollarını araştırır.

Ayrıca bu örgüt (2006) askeri alt yapı, askeri eğitim, özel silahlı kuvvetlerin eğitimi, gerekli silah ve askeri ekipmanların temininden de sorumludur. Askeri komuta merkezi Moskova’dır. Dış politika koordinasyon merkezi oluşturularak ortak politikaların daha sağlıklı ve hızlı üretilmesi amaçlanır. Özellikle Belarus- Rusya; Ermenistan- Rusya askerleri karşılıklı olarak Doğu Avrupa ve Kafkasya bölgelerinin kolektif güvenliğini sistematik biçimde geliştirmeyi amaçlar. Ayrıca örgüt uluslararası terörizm, aşırıçılık, uyuşturucu ticareti, sınır güvenliği, yasa dışı göç, insan kaçakçılığı, adli ve yıkıcı eylemler karşısında bilgi toplar ve bunlarla mücadele eder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Optimal Vizyon Modeli: I. Aşama

Bu bölümde yapılacak olan çalışma, Fütürolojik Perspektiften AB-Rusya enerji politikaları ekseninde Rusya'nın Doğu Avrupa politikalarını şekillendiren faktörleri belirlemek olacaktır. Bu sebeple yarının analizlerini belirlemek amacıyla çalışma için "Optimal Vizyon Modeli" hazırlanmıştır.² Bu model geleceğin politikalarının belirlenmesinde gerçekçi tahminlerin yürütülmesine rehber olacak adımları barındırmaktadır. Rusya, AB ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerine uygulanacak bu model, başka çalışmalarda da fütürolojik öngörüler geliştirebilmek için kullanılabilecek güce ve esnekliğe sahiptir. Çalışmanın bu bölümü için izlenecek adımlar şu şekildedir.

Öncelikle yakın tarih analiziyle Doğu Avrupa ülkelerinin son dönem politikaları ve bu politikadaki Rus etkisi incelenecektir. Böylece araştırmaya daha geniş bir perspektiften bakılması sağlanacak ve Rusya'nın özellikle Sovyetler'in dağılmasından sonra Doğu Avrupa ülkeleri ile geliştirdiği politik diyalogların bu ülkeler üzerine yansımaları incelenecektir.

Bir sonraki adımı güncel durum analizi oluşturmaktadır. Bu aşamada ilk olarak istatistiklerle dünya genelinde ülkelerin petrol ve doğalgaz üretim ve tüketim oranları ve birbirleri ile olan enerji ticaretleri incelenecektir. Özelde AB ve Rusya'nın enerji üretim, tüketim ve enerji ticaret ağlarına bakılacaktır. Böylece AB'nin ürettiği enerji miktarı ile tüketim oranları karşılaştırılacak ve AB'nin enerji temininde alımlarda bulunduğu ülkelerin hangileri olduğu görülecektir. Geniş açıdan dünya enerji piyasalarına bakılarak, AB'nin olası enerji temin sıkıntıları yaşaması durumunda alternatiflerinin olup olmadığı da anlaşılmasına çalışılacaktır. Bu bağlamda özellikle Orta ve Kuzey Amerika, Afrika, Avrupa, Orta Doğu ve Rusya hariç diğer BDT ülkeleri göz önünde bulundurulacaktır.

Rus enerjisinin güncel durumunda Rusya'nın ürettiği ve tükettiği doğalgaz ve petrol oranları karşılaştırılarak üretim fazlasının ne kadar olduğu anlaşılmasına çalışılacaktır. Rusya'nın AB'ye sattığı doğalgaz ve petrol miktarına bakılarak, Rusya'nın yeni pazar ihtiyaçlarının olup olmadığı belirlenmeye çalışılacaktır. Burada

---

² Çalışmanın 122.sayfasında Fütürolojik yaklaşım çerçevesinde oluşturulan Optimal Vizyon Modeli'nin aşamalarını gösteren şekil yer almaktadır.

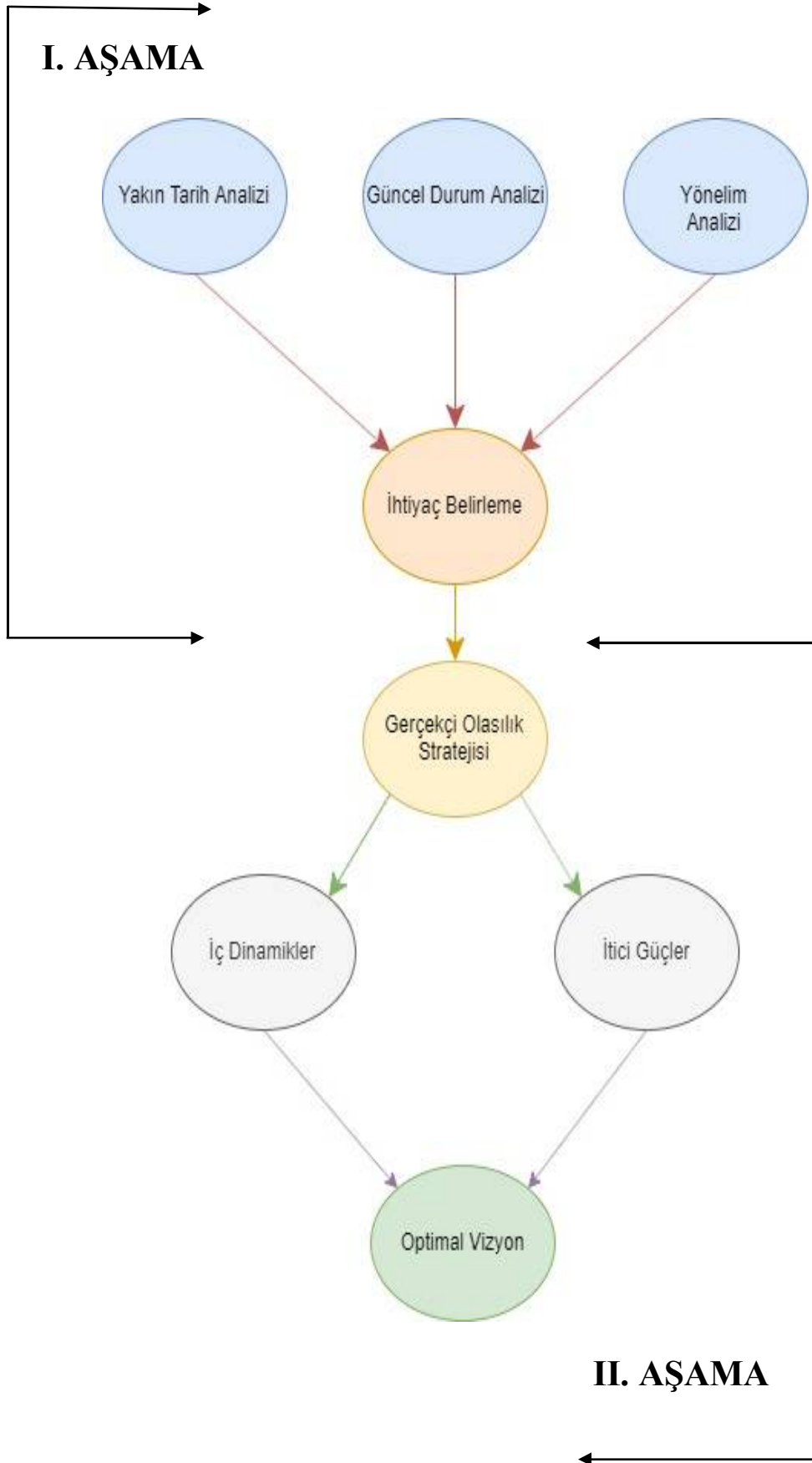
esas anlaşılmaya çalışılan nokta Rusya'nın enerji ticaretinde yeni politikalar üretmesinin gerekli olup olmadığıyla ilgilidir. Bu Rusya'nın üretim fazlasının tamamını pazarlayıp pazarlayamadığına bağlıdır. Bu bağlamda Rusya'nın güncel enerji durumlarına bakılacak ve geliştirdiği enerji ticaret rotaları incelenecektir. Rusya'nın çevresindeki enerjiye ihtiyaç duyan bölgeler de çalışmanın kapsamına alınarak, Rusya'nın AB ile olası enerji ticareti problemlerinde alternatifler geliştirebilip geliştiremeyeceği öngörülme çalışılacaktır.

Aynı bölümün devamında Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik, teknolojik, demografik, sosyo-kültürel ve çevresel yapılarının genel hatlarıyla çalışmaya dahil edildiği bir güncel durum analizi yapılacaktır. Burada asıl amaç Doğu Avrupa ülkelerindeki güncel durumların neler olduğunu tespit etmektir. Bu ülkelerin ihracat ve ithalat kalemleri incelenecek, ticaret ortaklarının hangi ülkeler olduğuna bakılacak ve bu ülkelerin ekonomilerinin bağımsız hareket etmek için ne kadar güçlü olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinin teknolojik alt yapıları da incelenecektir. Böylece bu ülkelerin Rusya'ya karşı geliştirecekleri politikaların ne kadar gerçekçi temele dayandığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Demografik durum analiziyle bu ülkelerin sahip olduğu nüfus gücü incelenecek ve bu nüfus içerisinde ayrılıkçı hareket edebilecek kişilerin sayısı görülmeye çalışılacaktır. Sosyo-kültürel açıdan ülkelerin kendi içlerinde birbirlerine ne kadar bağlı kültürel değerler geliştirebildiğine bakılacak ve olası çatışma durumlarında topyekûn hareket edebilmelerinin olası olup olmadığı görülmeye çalışılacaktır. Çevresel yapılarda bu ülkelerin enerji bakımından kendilerine yeterli kaynaklara sahip olup olmadıkları incelenecektir. Enerji üretiminde kendilerine yetemiyorlarsa, enerji alımında hangi ülkelerle iş birliği yaptıkları açığa çıkarılacaktır. Ayrıca bu ülkelerin kendi enerji piyasalarını kontrol edebilip edemediklerine de bakılacaktır. Bu ülkelere Avrupa'nın diğer bölgelerine geçen Rus enerji hatlarının olup olmadığı da çalışmanın üzerinde durduğu diğer bir nokta olacaktır.

Daha sonraki aşamada enerji konusunda yönelimlerin neler olabileceği, enerjide alternatif kaynakların popülerlik kazanıp kazanamayacağı ya da yönelimlerin enerji ile olası ilişkilerinin neler olabileceği araştırmaya dahil edilecektir. Böylece günümüzü yönlendiren petrol ve doğalgazın yakın gelecekte de bu etkililiğini sürdürüp sürdüremeyeceği anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu enerji türlerine alternatiflerin popülerlik kazanmasının yakın gelecekte gerçekleşme olasılığının ne kadar olacağı belirlenmeye çalışılacaktır. Yönelim kategorileriyle enerji arasında kurulacak olan bağ

enerji üretim ve tüketimi ayrıca enerji kaynaklarının kontrolüyle bağlantısı açısından değerlendirilecektir.

Bu bölümün son aşamasında Doğu Avrupa ülkeleri ile AB'nin politik, ekonomik, teknolojik, demografik, sosyo-kültürel ve çevresel ihtiyaçlarının neler olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Enerji ile ilgili gerekli araştırmaların yapılması ve çalışmanın kapsamındaki ülkelerin iç analizlerinin detaylandırılması sonucu, bir sonraki bölümde yapılacak öngörülme süreci ile ilgili gerekli informatif alt yapı tamamlanmış olacaktır.

Şekil 3. 1. Optimal Vizyon Modeli

3.1. Yakın Tarih Analizi

Geçmişin düzgün analizi yapılarak gelecek ile alakalı varsayımlarda bulunmak tutarlı olur mu sorusuna önceki bölümlerde de değinildiği üzere ‘evet’ cevabı verilmişti. Geleceğe yönelik varsayımlar günümüze kadar oluşturulan kümülatif bilginin üzerine inşa edilir. Her ne kadar devletleri idare eden liderler değişse de devletlerin sürdürdükleri kısa ve uzun dönemli politikaları vardır ve ülkenin siyasi geleceği genel olarak bu hedefler etrafında şekillenir. Bu hedeflere zaman zaman eklemeler yapılırken, bazen de bu hedeflerden bazıları devlet vizyonunun dışına çıkarılır.

Bu doğrultuda genel olarak Rusya için değişimden bahsettiğimiz SSCB’nin dağılmasını takip eden yıllardan başlanarak bilgiler sunulacaktır. Ancak bu basamağın tam hedefinde Putin’in Rusya’sının Doğu Avrupa ile ilişkileri olacaktır. Gelecek öngörülürken özellikle yakın gelecek öngörülürken, olanın olduğu gibi devam etme olasılığına daha büyük ihtimam gösterilir. Unutulmaması gereken her şeyin olduğu gibi devam edeceği görüşünün her zaman doğru sonucu verememe olasılığıdır.

3.1.1. Rusya – Moldova İlişkileri

“Avrupa’nın doğusunda Ukrayna ile Romanya arasında konumlanan ve denize çıkışı olmayan eski bir Sovyet cumhuriyeti olan Moldova ... Rusya’nın “donmuş çatışma bölgesi” kozuyla dış politika manevralarını manipüle edebildiği bir ülkedir” (Tüysüzöğlü, 2013). Moldova denize sınırı olmayan kapalı bir konumda bulunmaktadır. Bu sebeple önemli limanlardan yoksundur ve ticarete kara yoluna mahkumdur. Öncesinde Sovyetler’in bir bölümünü oluşturan Moldova için bugün Sovyetler’den bağımsız bir devlet olarak bahsedilse bile bu ülkenin eski Sovyet kimliğinden sıyrılıp kendi başına politikalar üretebildiği söylenemez. Atlantik ve Avrasya Blokları arasında sıkışıp kalan bu ülke bugün ne tam olarak Batıcı ne de tam olarak Rusyacı tavır sergileyebilmektedir. Ülke her ne zaman yönünü AB ve NATO gibi Atlantikçi kuruluşlara çevirse etnik ayrılık söylemleri yükselmektedir. Rusya ile birleşmenin bağımsızlığı yok edeceğinin farkında olan Batı yanlısı Moldovalılar ülkedeki Rus yanlısı politikalar takip edenleri bertaraf edebilmiş değillerdir.

İsmayıl (2014)’ın Moldova’da ayrılıkçı bölgeler üzerinden Rusya’nın ve Batı’nın ülke üzerine ürettiği politikalara değindiği araştırmasından şu bilgilere ulaşılabilir. Avrupa’nın doğusunda Ukrayna ve Romanya’nın komşusu olan Moldova, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmıştır. II. Dünya Savaşı

ile Sovyetler Birliğine katılan Moldova, 1991 yılında birliğin dağılmasına kadar Moldova Sovyet Cumhuriyeti statüsünde kalmıştır. Yaklaşık 45 yıllık Rus yönetiminde gerek Slav göçüyle gerekse Kiril alfabesinin kullanılmasıyla Ruslaştırılmaya çalışılan Moldovalılar, 1991 yılında SSCB'den bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bağımsızlık sonrasında eski Sovyetler'den ayrılan 15 devletin birçoğunda olduğu gibi Moldova'da da Rus yanlısı hareket eden ayrılıkçı cepheler ortaya çıkmıştır. Bu bölgeler özellikle Transdinyester ve Gagavuzya bölgeleridir. Bu bölgeler aracılığıyla Rusya Moldova politikalarında etkililiğini devam ettirmektedir.

İsmayıl (2014)' a göre Putin'in de ilk başkanlık yıllarına dayanan dönemlerde, yönetimi 2001-2009 yılları arasında Vladimir Voronin tarafından idare edilmesi Rusya-Moldova ilişkilerinde ciddi gerginliklerin görülmemesinin temel anahtarıdır. Özellikle Romanya açısından aynı tarihe ve ortak kadere sahip oldukları için önemli olan Moldova, Romanya'nın birleşme uğraşı içerisinde olduğu bir ülke izlenimindedir. Ancak Romanya'nın AB üyeliği ile de desteklenen Batı'ya entegrasyon süreci, Rusya'nın etkin politikalar izlediği Moldova'da kolay karşılık bulacağına benzememektedir. Moldova'nın diğer komşusu olan Ukrayna ile olan doğu sınırı Moldova için sorun yaşadığı sınır boyudur. Bu sınırın belirli bir kısmında Transdinyester uzanmaktadır. Yani bu hatla Rusya burada konuşlandırdığı 14. Ordusunu hem Moldova'ya bir tehdit unsuru olarak hem de olası Rusya – Ukrayna Krizinde Ukrayna'nın batısından bu ülkeye karşı kullanabileceği bir üs olarak kullanmaktadır. “Moldova'da konuşlu 14. Sovyet Ordusu ülkedeki kısa çatışma ortamında [Rusya için] kararlı bir rol üstlenmiştir” (Vahl & Emerson, 2004).

İsmayıl (2014)'e göre Rus ordusu ülkedeki Rus destekçilerinin garantörüdür ve ülkedeki çatışma ortamını tetikleyebilecek ya da tam aksine istikrarı sağlayabilecek bir güçtür. Bu ordu her ne kadar Moldova için bir tehdit olsa da ülkede kalmasını isteyen kişilerin sayısı da azımsanamayacak kadar çoktur. Moldova için iç birliğin sağlanması ve Rus yanlısı bir devletin ortaya çıkmaması önemlidir. Ayrıca Transdinyester bölgesinin Rusya, Ukrayna ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı) iş birliği çerçevesinde Moldova'ya karşı ayrılıkçı tavırlarının bertaraf edilmesi ve kalıcı barış ortamı sağlanması ile Rus Ordusunun bölgeden çekilebileceğinin değerlendirilmesi Kremlin tarafından sıcak karşılanmamaktadır. Anlaşılacağı üzere Transdinyester Devleti'nin uluslararası camiada tanınması Moldova için olduğu kadar Ukrayna için de bir tehdittir. Rusya için de batısında etkililiğini devam ettirmenin ve kendisine tampon

lkeleri kaybetmemenin anahtarı konumunda olduğu için Moldova sürekli olarak siyasi çekişme merkezi konumundadır. AB ile komşu statüsünde olan Moldova sınırı, Batı'nın da hedefi konumundadır ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi olasıdır. Özellikle 2014 yılındaki Ukrayna – Rusya krizinde Kırım'ın ilhaki, Moldova'da da bir çatışma ortamının oluşması ihtimalini güçlendirmiştir. Her ne kadar bu o dönem içerisinde gerçekleşmemiş olsa da bu Rus tehdidinin tamamen ortadan kalktığını göstermez.

Rusya'nın eski Sovyet devletleri olan Baltık lkelerini AB yeliğine kaptırmasıyla, Doğu Avrupa'nın da Rusya açısından aynı kaderi yaşamaması için Rusya'nın politikalarında daha sert ve tehditkâr tutumları gözlemlenebilmektedir. Bu sebeple Moldova'da zaman zaman dile getirilen AB ve NATO yeliği söylemleri, Rusya için Moldova'da her zaman kendisine taraf bölgelerin ayrılıkçı söylemlerini desteklemesi anlamına gelmektedir.

İsmayıl (2014)'a göre Putin Rusya'sında Moldova ile 2001-2003 yılları arasında geliştirilen sıcak ilişkiler, Rusya'nın nerisi olan Moldova'nın federal bir yapıya geçmesini ngren “Kozak Memorandum” fikrinin Moldova tarafından kabul edilmemesiyle bozulmuştur. Dönemin Moldova Cumhurbaşkanı Voronin Rus yanlısı olmasına karşın, bu memoranduma AB ve ABD baskısı sebebiyle onay verememiştir. AB ve ABD de arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Özellikle “Rusya Moldova'nın Avrupa Komşuluk Politikasına ve Doğu Ortaklığı'na dahil edilmesini bölgedeki çıkarlarına tehdit olarak algılamıştır” (İsmayıl, 2014). Bunun neticesinde Rusya tarafından uygulanan politikalar sorunun çözümünde AB'yi etkisiz bırakmıştır. 2009 yılında özellikle dikkate değer gelişme Rusya, Moldova ve Transdinyester Cumhurbaşkanı'nın verdiği ortak demeçte Rus askeri gücünün Moldova'daki gerekliliğinin vurgulanmasıdır. Rus gücü olmaksızın tekrardan bir çatışma ortamı oluşabileceğinin düşünüldüğünden bahsedilmiştir. Aynı şekilde diğer ayrılıkçı bölge olan Gagavuzya bölgesi Transdinyester gibi konfederasyon fikrinde ısrarcı olmamış ve özerkliği kabul etmiştir. Buradaki nüfusun çoğunluğunu oluşturan Türkler, Rus yanlısı politikaları desteklemektedirler. AB ile yakınlaşma sürecinde bu bölge de büyük engel teşkil etmektedir. Bu, bölgedeki Rus politikalarının etkililiğini göstermektedir. Ayrıca özellikle bu iki bölgede de denetim açısından yetersiz Kişinev yönetimi olası bir çatışma durumunda etkisiz kalacağa benzemektedir. Mevcut durumda Gagavuzya'da Rus askeri gücü bulunmamaktadır. Olası atışma durumunda buraya gelecek Rus askerleri Romanya'daki NATO askerleriyle karşılaşacak ve büyük bir gerilimin

mümkün hale gelme ihtimali ortaya çıkacaktır.

2014 yılına gelindiğinde İsmayıl (2014)'e göre Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile Moldova'ya verilen mesaj açıktı. Bu dönemde Moldova'yı yöneten Avrupa yanlısı koalisyon özellikle AB ile siyasi ve ekonomik anlaşmalar imzalamıştır. Gerginleşen ilişkilere bir de dönemin Moldova Cumhurbaşkanı Nikolay Timofti'nin NATO üyeliği ile ilgili söylemleri eklenmiştir. Moldova bu dönemde NATO'nun Galler toplantısına davet edilmiştir. Ancak NATO üyeliği gerçekleşmemiştir. Rusya buna karşılık Moldova'ya yaptırımlar uygulamış ancak bu yaptırımlara Rus destekçisi iki bölge dahil edilmemiştir. Yaptırımlara bu iki bölgenin dahil edilmeme sebebi bölgede hâkim Rus politikalarının devamıdır.

Politika konusunda söylenebilecek diğer gelişmeler İsmayıl (2014)'e göre şu şekilde sıralanabilir. Rusya'nın nihai amacı Moldova'yı "Gümrük Birliği" ve "Avrasya Birliği" gibi Rus merkezli örgütlenmelere dahil etmektir. Ayrıca Rusya, Batı'nın "Doğu Ortaklığı Projesi" kapsamında attığı adımları boşa çıkarmak istemektedir. Bu proje kapsamında Batı'nın asıl hedefinin Ukrayna olduğunun farkında olan Rusya her ne olursa olsun Moldova'nın buna karşın tampon görevini sürdürmesini sağlamaya devam ettirmek istemektedir. Rusya'nın bunun için kullandığı iki ayrılıkçı bölgeye ilaveten Traclia bölgesindeki ayrılıkçı düşünceleri de destekleyebileceği düşünülmektedir. Nüfusunun %60'ını Rus yanlısı Bulgarlar'ın oluşturduğu bölge de Moldova -Batı yakınlaşmasına karşın kullanılabilir bir güce sahiptir ve ülkenin güney doğusunda bulunmaktadır. ABD özellikle yaşanan Ukrayna Krizi'nden sonra Moldova ile birçok karşılıklı görüşme gerçekleştirmiştir. ABD, Rusya'nın 14. Ordusunu bölgeden çekmemesi durumunda "Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması" için imza atmayacağını defaatle söylemiştir. ABD ayrıca uygulanan Rus ambargosunun etikliğini kırmak amacıyla Moldova'ya yardım paketleri göndermiş ve Moldova ticari ürünlerinin ABD pazarına girişinin kolaylaştırılması için çalışmalar başlatmıştır.

Uluslararası Enerji Ajansı (2019)'nın açıklamalarına göre AB- Moldova arası yakınlaşmalar konusunda bazı somut adımlar atılmıştır. Moldova 2010 yılından bu yana "Enerji Topluluğu" üyesidir. 2017 yılına kadar enerji yükümlülüklerini yerine getireceğini taahhüt etmiştir. Ayrıca AB elektrik pazarına entegrasyonu planlamaktadır. Bakü Girişimi çerçevesinde AB'nin Karadeniz ve Hazar ülkeleriyle geliştirdiği INOGATE programında yerini almıştır. Bu projeye Moldova üzerinden de

Hazar gaz ve petrolünün ülkeye girişi hedeflenmektedir. Ayrıca Sovyet sonrası ülkelerle kurulan “Doğu Ortaklığı” projesinde Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Gürcistan ve Ukrayna ile bulunmaktadır. Avrupa Komşuluk Politikaları çerçevesinde AB ile Moldova arasında enerjiyi de içeren ortaklık ve iş birliği projeleri hazırlanmakta ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Moldova’daki son politik durum şu şekildedir. Cardiff EDC (2019)’in haberine göre en son yapılan parlamento seçimlerinde en yüksek oyu Sosyalist Parti almıştır. 34 sandalyeyi kazanan bu partiyi sırasıyla 30 sandalyeyle Demokrat Parti, 27 sandalyeyle ACUM takip etmektedir. Şamilkızı (2019)’nın verdiği bilgiler doğrultusunda son seçimlerden sonra Rusya destekli Sosyalist Parti ile Batı destekli ACUM koalisyon kurmuşlardır. Ancak bu Rus ve Batı yanlısı iki ayrı görüşün bir araya gelmesi anlamına gelmektedir. Bu ittifak, Demokrat Parti lideri eski oligark ve ülkede neredeyse her şeyin sahibi olarak görülen Vlad Plahotnyuk’a karşı oluşturulmuştur ve sadece çıkar örtüşmesinden kaynaklıdır. Rusya’nın Demokrat Parti liderini şahsi düşmanı olarak görmesi AB ve ABD destekli yeni başbakan ve dışişleri bakanını desteklediği anlamına gelmez. Aynı şekilde bu liderin oligark nüfuzundan rahatsız olan Batı da sosyalistlerin cumhurbaşkanlığından sonra parlamentoyu da ele geçirmesinden hoşnut değildir. Son seçimlerde de açıkça anlaşıldığı üzere Moldova, Rus- Batı çekişmesinin merkezinde olmaya devam etmektedir. Bu mücadelede Rus yanlısı politikalar ülke genelinde üstünlüğünü korusa da AB ve ABD taraflı politikalar güden partilerin Rusya yanlısı politika güden partilerle aralarında çok ciddi oy farkları gözlemlenmemektedir. Sonuç olarak siyasi çekişmenin merkezi durumunda olan Moldova AB, ABD ve Rusya arasında sıkışıp kalmıştır.

3.1.2. Rusya – Belarus İlişkileri

Ambrosio (2006)’ya göre, Stalin yönetimi altında Belarus’un kültürel elitlerinin ortadan kaldırılması, hızlı şehirleşme, Ruslaştırma politikası ile Belarusluların etnik kökenlerinden soyutlanması gibi politikalar, Belarusluların millet olarak kendisini Rusya da Sovyet olarak kabul etmesine sebep olmuştur. Ayrıca komünist rejim öncesi Avrupa’nın en fakir bölgelerinden biri olan Belarus’un Sovyetler döneminde yatırım bölgesi haline alarak ekonomik açıdan Sovyetlerin cazibe merkezi konumuna yükselmesi de Belarus’un zenginliğin kaynağını Rusya’da görmesine sebep olmaktadır. Gorbachev döneminde tüm ülke ekonomik darboğaz yaşarken Baltık ülkeleri ve Belarus ekonomik olarak yüksek performansa sahipti. Temelde bu

sebeplerle Belarus, Rusya ile Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra en iyi ilişkiler geliştiren ülke olarak adlandırılabilir. “Rusya’nın Belarus ile olan ilişkisi herhangi diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri’nden daha iyidir” (Ambrosio, 2006). Bu açıdan Rusya ve Belarus politikalarının benzer şekilde işlediğini söylemenin yanlış olmaması gerekir. “Belarus Kremlin’in büyük ölçüde politika ve ekonomisini kontrol edebildiği Avrupa’daki tek ülkedir” (Astapenia & Balkunets, 2016).

Belarus ülke olarak incelendiğinde, Rusya’ya ait birçok özellik hala korunmaktadır ve büyük ölçüde Rus kültürü sahiplenilmektedir. Rice (2014)’ a göre Belarus’ta caddelerin isimlerinin hala Marks ve Engel isimlerini taşıyor olması, Lenin heykelinin şehrin merkezinde bulunması, Moskova’da SSCB’nin çöküşünde ilk yıkılan heykellerden Feliks Dzerzhinsky büstünün Belarus’ta hala bulunuyor olması, Belarus’un bugün taşıdığı Sovyet mirasının göstergeleridir. Belarus’u ziyaret eden bir kişi kendisini eski Sovyetlerde hissedebilir. Ayrıca Rice (2014), Lukaşenko’nun 2014 yılında köylülere nasıl daha iyi çalışacaklarını öğreteceğini içeren serflik sistemini vurgulayan düşüncelerinin ve ülkesini pro-Rus vilayeti olarak gördüğünü söylemesinin belirgin Rus etkisi olduğunu vurgulamaktadır.

Belarus’u neredeyse kurulduğu günden bugüne yöneten Lukaşenko ile bu sürecin içerisinde yaklaşık 19 yıldır bulunan Putin, Rus-Belarus yakın tarihini neredeyse tamamen kapsamaktadır. Yani bu aşamada irdelenen süreçlerin neredeyse tamamında atılan adımlar bu iki lider kaynaklıdır. Ambrosio (2006)’nun Minsk’i renkli devrimden izole ederek, Rus- Belarus ilişkilerindeki başarıyı irdelediği çalışması üzerinden yola çıkıldığında ulaşılabilecek bilgiler şu şekildedir. Devlet- millet- imparatorluk terimlerinin gelişimi sonrasında oluşan Sovyetler Birliği, Rus ulusal kimliğinin güçlü imparatorluk fikirlerini yansıtmaya sebep olmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Rusya’nın Belarus’a kendisine politik, askeri ve ekonomik açıdan entegrasyonunu sağlamak amacıyla bir birlik oluşturulması teklifi bu fikir çerçevesinde gelişmiştir. Ancak bu fikir bazen Lukaşenko ve Putin arasındaki zor ilişkilerden bazen de birliğin yapısı ile ilgili ortaya atılan farklı görüşlerden kaynaklı olarak gelişme kaydedememiştir. Lukaşenko’nun Belarus’un egemenliğinin ve kurulacak olan birlikte eşitliğin tartışma konusu olamayacak kadar gerçek olduğunu vurgulayan söylemlerine karşın, Putin’in Belarus’un Rusya Federasyonu’na katılımını arzuladığı anlaşılmaktadır. Birlik kurma teklifinin asıl sebebi AB ve ABD’nin eski Sovyet topraklarında ve Doğu Avrupa’da uygulamaya çalıştığı yayılcı politikaların

engellenmek istenmesidir. Ancak bu yayılcı politikaya karşı sadece Rus yanlısı hareket etme eğiliminde olan Belarus, politik anlamda gelişime kapalı olarak adlandırılabilir. “İki ülke arasındaki antidemokratik müttefiklik Belarus’un politik reformlarını tecrit eder” (Ambrosio, 2006).

Ambrosio (2006)’ya göre, bugüne kadar birleşme konusunda birçok adım atılmıştır. Kaliningrad’da Rus – Belarus parlamentosunun oluşturulması, bu meclisten kanunlar ve tezkerelerin çıkartılması, ortak bütçe görüşmelerinin yapılması ve iki ülke kanunlarının uyumlulaştırılma çalışmaları bu amacın doğrultusunda atılmış adımlardır. Birlik konusunda bu gibi adımları takip eden görece daha yavaş politikalar birçok antlaşmanın da yürürlüğe konulmamasına sebep olmuştur. Birliğin konsepti ve uygulama şekliyle ilgili ortaya çıkan sorunlar aşılammıştır. Aslında buradaki temel sorun, oluşturulacak olan birlikte Rusya- Belarus eşitliğinin mi yoksa her açıdan daha büyük olan Rusya’ya bir tabiiyetin mi söz konusu olacağıdır.

Moshes (2000)’e göre 1999 yılının Ekim ve Kasım aylarında Rusya’da Belarus ile birlik olma konusunda yapılan referandumda sırasıyla %68-71 birlik tarafı oy çıkarken, %17-13 oranında hayır oyu çıkmıştır. Ancak takip eden süreçlerde birliğin hayata geçirilmesi için somut bir adım atılmamıştır. Herhangi bir somut adım gerçekleştirilememesine rağmen, Rusya’da birlik fikrinin elitlerin desteğini alması ve politikacıların bu konuyu manipüle etme eğilimleri konuyu sürekli olarak canlı tutmuştur. Rusya’da komünizm tarafları sürekli olarak Belarus ile bütünleşmeden bahsediler. Burada onları asıl istekli yapan Lukaşenko’nun etkin politika uygulayıcı tavrı ve ırkların birleşmesi için izlediği etkin siyasettir. Durum böyle olduğunda Rus politikacılar bu konuyu politik bir gereç olarak kullanırlar. Örneğin Yeltsin, komünistlerin desteğini alma ihtiyacı hissettiği zamanlarda, Belarus kozunu kullanmıştır. Ancak bu söylemler sadece siyasi amaçlıdır ve politik olarak Lukaşenko’nun sahip olduğu siyasi karizma, Rusya ile olası bir bütünleşme sonucu onu iktidara taşıyabileceği için, bütünleşme genelde sonuçtan ziyade sürece hizmet etmektedir. İki devletin yetkilerini devlet üstü bir kuruma vermesinin uyumsuz ve başarısız olacağı savunulmaktadır.

Ambrosio (2006)’ya göre her iki ülke liderinin çelişen politik çıkarları birleşme için büyük bir engel teşkil etse de Lukaşenko’yu ülkesinde lider yapan Putin’e karşı söylemlerde bulunduğu Belarus milliyetçiliği ya da eşit haklara sahip bir birliğin kurulması değil, Rusya yanlısı tavrıdır. Rusya ve Belarus’un tüm birimleri ortak

kullandığı bir birlikte, doğal olarak liderlik kavramından ziyade, çok seslilik hâkim olacaktır ancak Putin'in politik vasfı kendisine rakip bir politik karakter çıkarmayı reddeder. Birlik kurulsun ya da kurulmasın, Putin yönetimi Lukaşenko'lu Belarus'un destekçisidir ve ona karşı oluşan güçlü bir muhalefet Rus desteğini kazanamamaktadır. Bu sebeple, Putin Belarus'a mevcut durumda bir baskı uygulamaz ve Lukaşenko rejimini destekleyen devlet yardımlarına devam eder. Bu destek Belarus'ta otoriter rejimin etkililiğinin artmasına sebep olur. Belarus'un desteğini aldığı Rusya'dan yüzünü Batı'ya dönme ihtimali zordur çünkü Batı'ya karşı iktidarın güçlü bir destekçisi vardır.

Ambrosio (2006)'a göre Belarus'un diplomatik açıdan Batı'dan ayrılma sebebi Avrupa kurumlarına karşı kapalı politika izlemesinden kaynaklanmaktadır. 1996-1997 yılında Lukaşenko'ya neredeyse sınırsız güç veren referandum, AB'nin Belarus ile olan tüm iş birliği ve ortaklık antlaşmalarının rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Ayrıca ülkeye yapılan tüm yardımlar kesilmiştir. AB- Belarus ticari antlaşmaları da ertelenmiş ve Belarus'un ekonomik yapı yetersizliğinden dolayı ticari ilişkiler Sovyetlerle imzalanan ticari antlaşmalar üzerinden yürütülmüştür. Ayrıca, ülkede gücün tek sembolü Lukaşenko'nun Batı'ya kapalı politikaları, 2004 yılında ABD yaptırımlarına sebep olmuştur ve rejimin değişmesi için ülkedeki muhalif gruplar desteklenmiştir. Lukaşenko yönetimiyle ertelenen, askıya alınan ya da iptal edilen ticari ilişkiler, Rusya ile Belarus arasındaki ilişkilerde tam tersinedir. Putin'in Lukaşenko'nun politik meşruiyetine olan desteği ile 2004 seçimlerinde muhalefet mecliste yer bulamamıştır ve seçimlerin usulsüzlüğü yine Rus desteğiyle engellenmiştir.

Ambrosio (2006)'a göre NATO'nun yayılmacı politikasına Belarus dahil değildir. Belarus'un batı ve kuzey sınırları NATO ile çevrilidir. Minsk yönetimi için AB kapitalizm ve materyalizm değerleriyle en kötüyü temsil eder ve bu doğu değerleriyle çelişir. "Bu yüzden ülkedeki baskın söylemlere göre, Belarus coğrafi olarak Avrupa'dadır ancak Avrupa'nın parçası değildir. Rusya ile Belarus kıtada ayrı bir topluluğu oluşturmaktadır" (Ambrosio, 2006). Doğu Avrupa'nın diğer ülkeleri Batı ile yakınlaşma çabasındayken, Belarus pro-sovyet ve pro-Rus kimliği altında, Slav ve Ortodoks kimliğiyle doğu yanlısı tavır sergilemektedir. Politik ve ekonomik olarak Rus korumasındadır ve birliktelik askerî açıdan da Belarus'u Batı'dan uzaklaştırmaktadır. Belarus, Rusya'nın güvenliği açısından köşe taşı konumunda olduğu için Belarus'un Batı'ya kaptırılması, Rusya'nın Batı tehdidinde daha açık olması anlamına gelecektir.

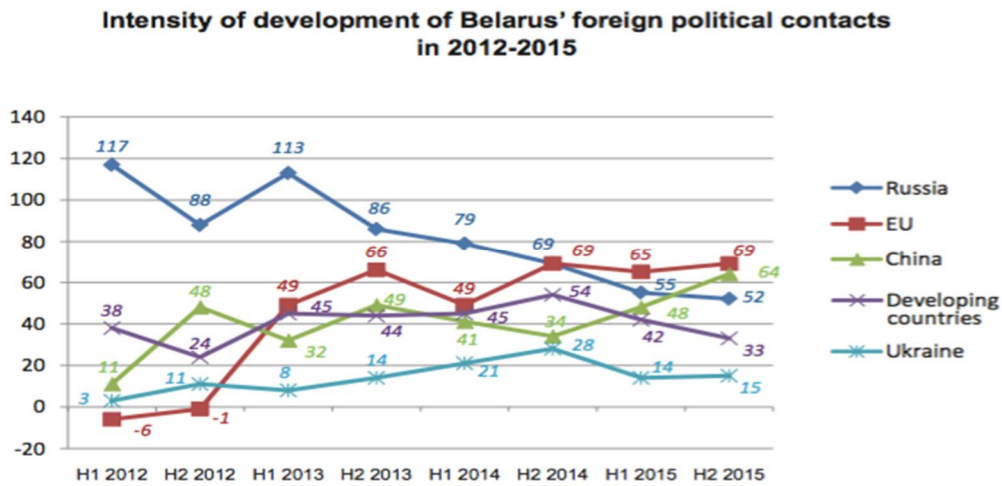
Ancak son dönemlerde yaşanan bazı gelişmeler Belarus'un bir değişime gidebileceğini de göstermektedir. “Şüphe yok ki Belarus rejimi bir dönüşüme doğru gitmektedir ve bu; Rusya'nın Lukaşenko'nun Batı Avrupa ile olan kazançlı petrol anlaşmalarını durdurması ile politik ekonominin çökmesi gerçekleşmeksizin olamazdı” (Bohdan, 2013). Ekonomik sebeplerle ortaya çıkan politik sorunlar yavaş da olsa bir değişimin başladığını gösterebilir. Ayrıca Rusya'nın Kuzey Akım projeleriyle Belarus'un gümrük gelirlerini baypas etme düşüncesi de zamanla bu politik fikir ayrılığını körükleyebilir.

Bohdan (2013)'a göre Lukaşenko'nun yönetsel sert otoritesini kısmi yumuşatması ve diğer politikacılarla rekabet ediyor izlenimini oluşturması otoriter rejimlerin normal gelişim süreçleridir. Lukaşenko'nun bir birliğe üye olmaması ve de elitlere ve kitlelere ideolojik bir kimlik aşılabilmesi Lukaşenko rejiminin uzun süreli devamını zorlaştıracaktır. “Sürekli yaşanan ekonomik zorluklar bağlamında rejim üyelerinin lortlarına olan inançlarına bağımlılıklarının devam edeceğini kimse beklememektedir” (Bohdan, 2013). Bohdan (2013) devamında Belarus otoriter rejimi ile ilgili şu yorumlara devam eder. Belarus yıllardır sıkı bir kontrol altındadır ve demokrasinin bir gecede Belarus'a ulaşmasını beklemek doğru değildir. Etkin bir muhalefetin varlığının olmayışı, Batı'dan ziyade Rusya'ya dönük otoriter politik yönelimi güçlendirecektir. Bunu en güzel örnekleyen olay, 2010 Belarus başkanlık seçimleridir. Batı için önemli olan, bağımsız Belarus'un sürekliliğini sağlamak ve Lukaşenko olmaksızın daha iyi yaşam şartlarına sahip olunabileceğini göstermektir. Yani diktatörlüğü destekleyen devlet yapılarının değişimine ihtiyaç vardır. Sovyet öğretileri, Belarus'un Batı'nın ideolojilerine ön yargıyla yaklaşılmasına sebep olmaktadır ve Batı yanlısı destekçilerin bir anda oluşması beklenemez. Batı ideolojisinin bu bağlamda, Rus yanlısı rejimin değiştirilmesi için elitlere ve apolitik insanlara ulaştırılması gerekir. Ancak böyle yapılırsa Rus merkezli politikalar değişime uğrayacaktır.

Özellikle Rusya'nın Kırım ilhakıyla sonuçlanan Ukrayna – Rusya Krizi aynı şekilde Belarus'ta da bazı etkiler oluşturmuştur. 2013 yılından günümüze kadar olan süreci kapsayan dönemde bazı önemli değişimler gözlemlenmiştir. Bu değişimi gözlemleyen önemli uzmanlar olan Astapenia ve Balkuniets (2016)'e göre şu verilere ulaşılabilir. 2013 yılından itibaren başlayan Belarus- Rusya ayrımında en büyük etken, yaşanan Ukrayna Krizidir. Her ne kadar bir birlik ve yakın ilişkiler çerçevesinde bir

düzen inşa edilse de iki devletin birbirinden bazı noktalarda ayrılmaya gittiği gözlemlenmektedir. Bu ayrışmanın sebebi Rusya'nın yayılcı politikalarına karşı geliştirilen bir tepki değildir. Temel neden, tamamen Belarus'un iç sebeplerinden kaynaklıdır. Kırım'ın ilhakına kadar, ülkesine olası bir Rus müdahalesinin farkında olmayan Minsk yönetimi, bu çatışma ortamıyla, böyle bir olasılığı düşünmeye başlamıştır.

Astapenia ve Balkuniets (2016)'e göre, Minsk'i düşündüren diğer bir etmen zayıflayan Rus ekonomisiyle garantör Rusya'nın ekonomik olarak Belarus'u destekleyememe olasılığıdır. Bu iki temel çerçevede, Belarus politikalar üretmeye başlamıştır. Öncesinde Rusya dışında hiçbir ülke ile askeri teşebbüslere girmeyen Belarus, Çin ile ortak tatbikatlar düzenlemiş ve ortak silah geliştirme programları oluşturmuştur. Ancak bu, Rusya ile olan askeri ilişkilerle karşılaştırıldığında büyük bir değişim değildir ancak bir değişimin göstergesidir. Ekonomik bağlamda da Avrasya Ekonomik Birliği'nin ekonomik anlamda yetersizliği, başlayan ayrışmanın diğer bir sebebidir. Belarus ithal araçlara getirilen ek vergiler gibi tedbirler olsa da ekonomi savaşlarında Rusya'nın hedeflerini gütmeye devam etmektedir. Ayrıca Belarus'u AEB'de tutan petrol ve doğal gazda da ciddi düşüşler bulunmaktadır. Bu gibi sebeplerle, ekonomik bağlamda Batı -Belarus yaklaşması desteklenmiştir. Astapenia ve Balkuniets (2016) 2013 yılında yayınlanan Belarus Stratejik Çalışmalar enstitüsünün raporunu yayınlarken 2012- 2015 yılları arasındaki değişimi yansıtmak istemiş ve bu değişimi şu şekilde yorumlamıştır.

Şekil 3. 2. Belarus'un 2012-2015 Yılları Arasındaki Dış Politik İlişkileri (Astapenia & Balkunets, 2016)

Şekil 3.2. Belarus'un dış politika bağlamında değişimi yansıtması açısından önemlidir. Bir bakıma bu, AB ile olan politik handikapların aşılmaya başladığının göstergesidir. Bu dönem içerisinde, zaman zaman Ukrayna'nın Avrupa entegrasyon sürecini destekleyen söylemler, Belarus'un Rusya'ya karşı takındığı bir tavır değil iç politikaların normal gelişim süreçlerindeki değişimler olarak algılanmalıdır. Normalleşme sürecinin Belarus- AB-ABD ortaklığı ve Belarus – Rusya ayrışması olarak değerlendirilmesi doğru olmaz. Batı ile herhangi bir büyük ekonomik ortaklık projesi hali hazırda mevcut olmayan Belarus ekonomisinin; krediler, yardımlar ve enerji indirimleriyle Rusya'ya bağımlılığı devam etmektedir. Ayrıca Lukaşenko meşruiyetini Rusya'dan almaktadır. Kremlin'in Belarus'u gözden çıkarıp onun Batı ile birleşmesini izlemesi mevcut koşullarda beklenmemelidir. Ancak Belarus'un Rusya dışındaki ülkelerle de ilişkilerini geliştirmeye başladığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Belarus'ta değişim; yeni elit anlayışı, Belarus kültürünün korunma çalışmaları, genç Belarosluların dünyaya açılmasıyla daha da belirginleşmeye başlamıştır. Kararlarında bağımsız ve egemen gücün destekçisi politik bir sınıf şekillenmektedir.

3.1.3. Rusya – Ukrayna İlişkileri

“Ukrayna muhtemelen Rusya'dan sonra en önemli Sovyet Cumhuriyetiydi” (Calamur, 2014). Calamur (2014) göre, Rusların ulusal kimliklerinde derinden taşıdıkları Ortodoks Hristiyanlığın doğduğu yer olan Ukrayna, öncesinde Rus İmparatorluğu'nun, sonrasında Sovyetler Birliği'nin önemli bir parçasıydı ve II. Dünya Savaşında Alman ordularının Sovyetlerce durdurulmasında bu ülke büyük rol üstlenmişti. Ancak yıllar 1990'ları göstermeye başladığında Ukrayna için de Sovyetler'den ayrılma zamanı gelecekti ancak bu ayrılık ve sonrasında yaşanan süreçler o kadar da kolay olmayacaktı. Bu noktadan hareketle Rus -Ukrayna ilişkileri dönemsel olarak 1991 yılından 2019 yılına kadar politik temelde ele alınacaktır.

Sovyetlerin sancılı dağılma dönemini takip eden 1991- 1994 yılları arasında ülke yönetimini Leonid Kravçuk üstlenmiştir. Bu dönem yaşanan gelişmeler genel olarak Pike (2019)'e göre şu şekilde aktarılabilir. 1 Aralık 1991 seçimlerinde eski Sovyetler'in Ukrayna başkanı olan Kravçuk seçilmiştir. Bu dönem yapılan bağımsızlık referandumunda %90'ın üzerinde bağımsızlık yanlısı sonuçlar çıkmıştır. Kravçuk normalde siyasetçi olarak eski komünist kimliğe ve askeri darbe girişiminde kararsız davranması sebebiyle kötü bir üne sahip olsa da birleştirici ve akılcı politikalarıyla seçimi kazanmıştır. Kravçuk Ruslaştırılmış Doğu ile milliyetçi Batı arasında köprü

kurmuştur. Ayrıca etnik Ruslar'ın ülkedeki çıkarlarını korumuştur. Yönetimi döneminde Kırım'da meydana gelen ayrılıkçı hareketleri ustaca Kırım sınırları içerisinde tutmuş ve Rusya ile ilişkilerinde olası bölücü meseleleri etkisiz hale getirmiştir. Ukrayna bu dönemde kurulan BDT ile topluluğun gelecek vadettiğini düşünmediği için iyi ilişkiler kurmamıştır. 1992 yılında Rusya, 1954 yılında Kırım'ın Sovyetlere verilme kararını tanımadığını açıklamış ve ilk kez Kırım sorunu ortaya çıkmıştır.

Pike (2019)'e göre Sovyetler'den ayrılan Ukrayna'nın zengin tarım alanları, kömür kaynakları, madenleri, ağır sanayi kuruluşları, Karadeniz'de limanı vardı. Batı Avrupa ile ilişkileri geliştirebilecek bir konuma sahipti. Ayrıca altyapısı gelişmişti, eğitilmiş ve becerikli bir iş gücüne ve bilim üreten kurumlara da sahipti. Sovyetler, ekonomik gelirinin %18'ini bu ülkeden sağlıyordu. Ancak bu dönemde etkin bankacılık sistemi ve yargı sistemi yoktu. Kurumların çoğu devlete aitti, enerji Rusya'dan temin ediliyordu. Ukrayna'nın demokrasiye ve kapitalizme geçtiği süreç olarak adlandırılan bu dönemde Kravçuk, kimilerine göre ülkeyi bağımsız yapan baş aktördür, kimileri içinse değişimi reddeden eski komünisttir ve ekonomik düzelmeyi sağlayamamıştır. Bu gibi söylemlerle yapılan 1994 seçimlerinde Kravçuk görevi Leonid Kuçma'ya devretmiştir. Kuçma Rusya ile yakın ilişkiler kurmak isteyen ve ülkenin ikinci resmi dilinin Rusça olması gerektiğini söyleyen bir liderdi. Milliyetçi Ukraynalıların istemediği Kuçma, oyların çoğunu Ukrayna'nın doğusundan almıştır.

Ancak bu dönemde her ne kadar Rus yanlısı söylemlere sahip olsa da, Kuçma ülkesinde özellikle ekonomik açıdan bir çok adım atmıştır. "Rusya'nın bu zaman diliminde görece ülke içi sorunları...ağır ekonomik problemleri...Çeçenistan sorunu... Ukrayna'nın Batı ile yakın ilişkiler kurmasına fırsat penceresi oluşturmuştur" (Hatton, 2010). Hatton (2010)'a göre Kuçma dönemi şu şekilde aktarılabilir. Kuçma'nın siyasi anlayışı 1994- 1999 yılları arasında daha çok Batıcı, 1999- 2004 yılları arasında daha çok Rusya yanlısıdır. Kuçma 1994 yılında AB ile ortaklık antlaşması imzalamış ve 1995 yılında Avrupa Konseyi üyesi olmuştur. Böylece Batı, Ukrayna'yı hem mali hem de teknik açıdan desteklemeye başlamıştır. Bu dönemde Ukrayna, ABD yardımlarından en çok yararlanan 3. ülke olmuş ve artık Batı'nın müttefiki olarak görülmeye başlamıştır. 1997 yılında NATO ile ortaklık antlaşması imzalanmıştır. 1998 yılında AB ile ortaklık ve iş birliği antlaşmaları imzalanmış ve aynı yıl Avrupa'ya entegrasyon stratejileri belirlenmiştir. AB ve NATO ile yakınlaşmasına karşın

BDT'nin eski Sovyet etkililiğini devam ettiren bir araç olarak görülmesi kaynaklı olarak bu örgüte yaklaşmamıştır.

Bu dönem içerisinde önemli sayılabilecek Rus Ukrayna yakınlaşması görülmezken, ekonomik açıdan Batı ile ilk ortaklık adımları atılmıştır. Bu dönemi genel olarak Åslund (2009)'ın fikirlerinden de derlemek gerekirse şu bilgilere ulaşılabilir. Kuçma iş başına geldiği dönemde radikal ekonomik adımlar atacağını vurgulamıştır. Kuçma'nın Rusya'ya yakın tavırları dolayısıyla; Ukrayna'nın Rusya dışındaki ülkelerle yabancılaşacağı düşünülürken, bu dönemde Batı ile özellikle ekonomik anlamda yakınlaşmalar gerçekleşmiştir. Ekonomik olarak sıkıntılı bir dönemden geçen Ukrayna'ya ilk yardımlardan bir tanesi İtalya'dan gelmiştir. Belki de Batı, Ukraynalı politik liderlerin fikirlerinde Rusya merkezli düşünce sistemini değiştirmek istemiştir. IMF Ukrayna'ya ekonomik yardım programını kısa bir süre içerisinde sonuçlandırmaya çalışmıştır. Bu gibi adımlarla aslında ekonomik yönden başlayan Batı-Ukrayna yakınlaşması ileride daha farklı şekiller almıştır. Ayrıca uluslararası kuruluşlara karşı alternatifin Rus yardımlarında olduğunun farkında olan Ukrayna, Belarus'un yaptığı gibi Rus yardımlarına başvurmayarak IMF'ye borçlanma yolunu seçmiştir. Rusya'dan alınan petrol ve doğalgaz yardımlarına son vermek isteyen Kuçma, ülke ekonomisini güçlendirmek için Sovyetler'den kalma sanayi kuruluşlarında özelleştirmeye gitmiştir. Eski Sovyet borçlarının da Rusya tarafından üstlenilmesi Ukrayna ekonomisi için bir avantaj olmuştur. Bu dönem içerisinde ülkenin para birimi değiştirilmiştir. Ülkenin üniter yapısı benimsenerek, yeni yapıya uymayan eski Sovyet anayasası da bu dönemde değiştirilmiştir. Rusça'nın azınlık dili olduğu, devletin resmi dilinin Ukraynaca olduğu benimsenmiştir. Bu dönemde özellikle serbest pazar ve liberal ekonomi modelleri uygulansa da Kuçma daha sonrasında sosyal piyasa ekonomisine dönmeye karar vermiştir. Realist bir lider olan Kuçma merkantilist bir düşünce yapısına sahiptir ve ülkede ekonomik yolsuzlukların başladığını fark etmiştir. Rus yardımlarından ziyade ABD yardımlarına kapısını açan Ukrayna, bu dönemde ABD ile olan yakınlaşmasını hızlandırmıştır. ABD de Ukrayna'nın Avrupa için jeopolitik konumunun önemini farkındadır.

Hatton (2010)'a göre, Batı ile başlanan bu süreçte, her ne kadar karşılıklı anlaşmalar imzalanmış olsa da süreç yeterince hızlı ilerlememiştir. 1999 yılında tekrar seçilen Kuçma, ülkede birçok reform gerçekleştirmiş olmasına rağmen, Ukrayna'da serbest pazar ve liberal ekonomi modeline geçilememesine ilaveten yaşanan

yolsuzluklar, iç çekişmeler ve ekonomik problemler AB'nin Ukrayna'ya karşı tavır takınmasına sebep olmuştur. Ukrayna'ya olan desteği azalan AB, Balkan ülkelerine daha açık siyaset izlemesine karşın, Ukrayna'yla karşılaşılan ilk entegrasyon probleminde tavrını sertleştirmiştir. Georgiy Gongadze skandalı ile Ukrayna-Batı ilişkileri tamamen sekteye uğramış ve Kuçma Rus destekçisi ve BDT yanlısı tavırlar takınmaya başlamıştır. Ülkesindeki usulsüzlüklere dahil olan Kuçma Batı reformlarını tam manasıyla gerçekleştirememiştir.

2004 yılında yaşanan “Turuncu Devrim” ülkede büyük bir değişimin anahtarı olarak görülmüştür. Hatton (2010)'a göre bu devrim 1991 yılından bu yana yaşanan en büyük gelişmedir. Binlerce kişi Batı yanlısı başkanlık adayı Viktor Yuşçenko'nun hile ile yenilgiye uğratılması ve hala tam olarak ispatlanmamış olsa da Kuçma ve Rus destekli otoriteler tarafından zehirlendiğinin söylenmesi üzerine sokaklara çıkarak seçimlerin iptalini istemişlerdir. Tekrarlanan seçimlerle AB ve NATO entegrasyon süreçlerine ve Rus etkisinden kurtulmanın önemine özellikle vurgu yapan Yuşçenko seçimi kazanmıştır. Aynı dönem içerisinde eski Sovyet ülkelerinde eski nüfuzunu kazanmak isteyen Putin yönetiminin güçlenmesi Ukrayna için mücadelesi zor bir Rusya ile karşılaşacağını ilk sinyallerini vermiştir. Bu dönemde toplum ve medya özgürleşmiş ve takip eden 3 seçim özgür ve adil bir ortamda gerçekleştirilmiştir.

Ancak; “2004 yılına gelindiğinde Ukrayna hala Rusya'nın yakın jeopolitik komşusu olarak görülüyordu” (Hatton, 2010). Hatton (2010)'a göre Kuçma döneminde tam olarak gerçekleştirilemeyen ekonomi ve enerji reformlarına ilaveten, Sivastopol gibi bölgelerde devam eden Rus varlığı, Ukrayna üzerinde Rus etkisini devam ettiriyordu. Turuncu devrim ile başlayan Batı ile birlik olma umutları, “Turuncu Devrim” sonrasında Avrupa-Atlantik kurumlarına tam katılımı isteyen başkan ve koalisyonla oluşturulan parlamento ile de güçlenmiştir. Ancak Yuşçenko ile Yuliya Timoşenko arasında yaşanan çekişmeler Turuncu Devrimi oluşturan siyasi bloğu kutuplaştırmıştır. 2005 yılında Timoşenko'nun koalisyondan uzaklaştırılmasıyla son bulan bu gelişmeler de asıl kaybeden Ukrayna olmuştur. Çünkü Timoşenko görevinden uzaklaştırıldıktan sonra 2007 yılına kadar parlamento şekillendirilememiştir ve bunun sonucunda da Avrupa entegrasyon reformları gerçekleştirilememiştir. Bu dönem içerisinde yaşanan iç düzensizlikler ve siyasi çekişmeler yüzünden 2006'ya kadar uzatılan NATO hareket planları da gerçekleştirilememiştir.

Hatton (2010)'a göre Şu bilgilere de ulaşılması m¼mk¼nd¼r. Bu d¼nem içerisinde AB ve ABD, Ukrayna'nın pazar ekonomisini tanımış ve "D¼nya Ticaret Örg¼t¼" üyeliğini kabul etmiştir. Ancak bu d¼nem içerisinde resmi olarak bir AB üyelik teklifi yapılmamıştır. AB içerisinde Hollanda ve Fransa kaynaklı kriz, AB'nin geleceğinin tartışılmaya açılmasına sebep olmuştur. Ukrayna bu sebeple göz ardı edilmiştir. Ayrıca AB bu d¼nem içerisinde birliğe katılan 10 yeni üyenin AB entegrasyonu süreçlerini yaşamaktadır ve Ukrayna'dan daha önce müzakereler gerçekleştirilen ÷lkeler vardır. Bu sebeple bu d¼nemde AB genişlemeden ziyade, AB üye ÷lkelerinin ilişkilerinin d¼zenlenmesine önem vermiştir. Yani Ukrayna'nın yakaladığı demokratik ortam, ite siyasi çekişmeler ve yolsuzluklarla dışta AB'nin kimlik krizi ve genişleme sonrası yeni üyelerin birlikte varlığının benimsenmesi d¼nemine denk gelmiştir.

Hatton (2010)'a göre Timoşenko'nun görevi bırakmasıyla kurulan anti-kriz hük¼metinde Rus destekçisi Viktor Yanukoviç'in bulunması, NATO'nun 2006 yılı Riga zirvesine Ukrayna'nın katılımını engellemiştir. Yuşenko d¼neminde NATO ile bozulan ilişkilere ilaveten, Rusya ile gaz krizi ortaya çıkmıştır. Kuma'nın iki taraflı y¼r¼tt¼ę¼ politikalara karşın, Yuşenko'nun Kremlin ile olan d¼ř¼k seviyeli ilişkileri, Putin'le g¼çlenen Rusya'da Ukrayna'ya karşı verilen tepkilerin daha da sertleşmesine sebep olmuştur. Bu d¼nemde Avrupa ve Atlantik örg¼tleri Ukrayna ile yakınlaşmanın Rusya'nın olası tepkisi nedeniyle çok da akıllıca olmadığını d¼ř¼nm¼ř olacaklar ki bu d¼nemde Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliğine sıcak bakılmamıştır. Her ne kadar 2004 seçimlerinde Yanukoviç'in seçim kaybı Moskova için bir mağlubiyet gibi görünse de 2006 yılı itibarıyla Rus yanlısı Yanukoviç'in Kiev'deki etkililiği artmıştır. Yanukoviç'i g¼çlendirmek için iki temel stratejik yol belirleyen Moskova'nın ilk hamlesi Ukrayna üzerine uyguladığı enerji politikalarıdır. Bu d¼nem içerisinde Rusya Ukrayna'ya olan enerji akışını kesmiş ve fiyatlar da ciddi artışlar yapmıştır. Ayrıca Ukrayna'nın ödememiş olduğu borçları vermesini istemiştir.

Hatton (2010)'un Samokhvalov üzerinden sunduğu bilgilere göre Ukrayna, Rus gazının %80'e yakınının kendi toprakları üzerinden geçmesini Rusya'dan alınan enerjinin sürekliliğinde ve ücretinde koz olarak kullanıyordu ancak Rusya da söz sahibi olduğu Ukrayna pazarında etkililiğini 2006 yılında Kiev ile yapılan Şu anlaşmayla duyurmuştur ve bu anlaşmanın Batı'ya taşıdığı önemli bir anlam bulunmaktadır. Rusya, Ukrayna'ya sağlanan gazda 2007 yılı içerisinde, Ukrayna'nın NATO ve AB'ye

karşı Rus çıkarlarını koruduğu müddetçe herhangi ücret değişimi ya da kesintinin olmayacağını taahhüt etmiştir.

Hatton (2010)'ın göre dönemin devamındaki gelişmeler şu şekilde aktarılabilir. 2009 yılında Gazprom ve Ukrayna devlet enerji şirketi olan Naftogaz arasında geçiş ücretleri ve tedarik ödemelerinin kimin hakkı olduğu üzerine yaşanan tartışmalar Güney Avrupa'da kış aylarında gaz kesintisine sebep olmuştur. Böylece Rusya Avrupa'ya Ukrayna'nın beraber yürünemeyecek kadar kabiliyetsiz ve istikrarsız olduğunu göstermeye çalışmıştır. Yaşanan bu krizler AB nezdinde Ukrayna'nın imajı kadar Rusya'nın da imajını sarsmıştır. Petrol kriz dönemlerinde yaşadığını, gaz konusunda da tecrübe eden Avrupa, gaz tedarik yollarının çeşitlenmesi için alternatif çözümler üretmek için çalışmaları hızlandırmıştır. Rusya'nın enerji ile Kiev'in üzerine uyguladığı baskı gücü, Gürcistan üzerinden verilen mesajlarla daha da ağırlaşmıştır. Gürcistan'da "Gül Devrimi" ile hızlanan Batıcılık hareketinin lideri Mihail Saakaşvili'nin bu tavrı, Güney Osetya ve Abhazya'da Rus müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Rusya bu hamlesiyle sadece Gürcistan'a bedel ödemiş aynı zamanda Ukrayna'ya da tehdit göndermiştir. Ukrayna aynı durumun Kırım'da ve ülkenin güney ve doğu sınırlarında olabileceği gerçeğiyle yüzleşince, bu Ukraynalıların Batı yanlısı fikirlerinde de değişime sebep olmuştur. Ancak bu dönemde Yuşçenko'nun ısrarla Rusya karşıtı tavırları halk için tehlikenin büyümesi anlamına gelebilirdi. Sivastopol'de bulunan Rus donanmasının meşruluğunu sorgulayan tavırları, Yuşçenko'nun Rusya'nın aştığı Çeçen sorunu ve ekonomik problemlerden habersiz olduğu izlenimini oluşturunuyordu. Yuşçenko dönemi, 2010 yılındaki seçimlerle sona ererken, büyük umutlarla beslenen "Turuncu Devrim" amacına ulaşamamıştır. Bu dönemdeki en büyük değişim Yanukoviç'in seçilmesi olmuştur ve böylece bölgesel gerilimlerin azalmasını beklediği bir döneme girilmiştir.

"Viktor Yanukoviç'in 2010 yılında seçilmesinden bu yana Ukrayna'nın politika ve ulusal güvenlik çıkarları artan bir biçimde Vladimir Putin'in Rus politikalarına benzemektedir" (Kuzio, 2012). Yanukoviç dönemiyle birlikte Batı ve Batı kuruluşlarına entegrasyon süreci neredeyse tamamen dondurulmuştur. Kuzio (2012)'nin fikirleriyle birleştirildiğinde bu dönem genel hatlarıyla şu şekilde yorumlanabilir. İkinci bir "Turuncu Devrim" yaşanmaması için Bölgeler Partisi'nin neo-Sovyet politikaları ve Slovikilerin Ukrayna'da daha etkin hale getirilmesiyle, Rus yanlısı politikalar belirginleşmeye başlamıştır. Putinleşme dönemi olarak da

adlandırılabilen Yanukoviç dönemi, Putin'in Ukrayna demeçlerini unutmuş gibidir.

Kuzio (2012)'nin 2008 yılında Putin'in yaptığı konuşmasında vurguladığı şu söylemler önemlidir. Bu söylemlerde Putin genel olarak Ukrayna'ya olan kızgınlığını belirtmiştir. Ukrayna'yı bir devlet olarak görmediğini, Ukrayna'nın güney ve doğu sınırının Rusya'ya ait olduğunu söylemiştir ve Ukrayna'da yaşayan Rus kökenlilere olan vurgusu Ukrayna'ya bir tehdit niteliğindedir. Yanukoviç'in Rus yanlısı politik tavrı Rusya'yı tehdit olarak görmediğini ima edebilir. Ülkedeki oligark ve iş adamları, muhalefetten ayrılarak Ukrayna Parlamento'sunun istikrar ve reform koalisyonuna destek olmuşlardır. Ancak Ukrayna'da Rusya ve Belarus'tan farklı yapılar olduğu göz ardı edilmiştir. Ukrayna, Belarus ve Rusya'nın aksine bölgesel bir çeşitliliğe sahiptir. Lukaşenko ve Putin söylemleri ile halk desteğini alabilirken, tek bir söylemle bunu Yanukoviç'in başarması mümkün değildir. Ukrayna, Rusya'nın sahip olduğu doğal kaynaklara sahip değildir ve Rus yardımlarını da almamaktadır. Ukraynalı elitler Lukaşenko'nun yaptığı gibi gaz boru hatlarının yönetiminde Rusya'ya ayrıcalık da vermiyordu. Bu dönemde turuncu muhalifler ve elitler bastırılmıştır, Batı kökenli kuruluşlar sıkı gözetim altında tutulmuş, Slovikilerin kuvveti arttırılmıştır ancak üzerlerinde kontrol kurulmuştur. Bunlar için yasal çerçeveler oluşturulmuş, kurumlar tecrit edilmiştir. Yanukoviç'in NATO üyeliğine karşı olan ilk başkan oluşu fikri çerçevesinde Rusya ile Ukrayna ortak tatbikat düzenlemiştir. Ayrıca bu dönemde AB üyeliğinden de bahsedilmemiştir. Kırım'da Yanukoviç taraftarlarıyla Rus milliyetçilerin yakınlığı ayrılıkçı hareketin benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Rus destekçisi birçok yöneticiyle birlikte çalışan Yanukoviç, büyük ölçüde Batı karşıtı politikalar sürdürmüştür. "2013 Kasım ayında Yanukoviç hükümetinin aniden AB ile olan ticaret ve birlik görüşmelerini askıya aldığı ve Moskova ile ekonomik ilişkilerin canlandırılmasına karar kıldığı duyurması aylarca sürecek kitlesel gösterileri başlatmıştır" (Reuters, 2019).

Küresel Çatışma Takip (2019) raporlarına yansıyan bilgilere göre bu dönem ve sonrasında yaşanan gelişmeler şu şekilde sıralanabilir. 2013 yılının Kasım ayında Yanukoviç'in bu kararına ilişkin başlayan protestolar, güvenlik güçlerinin sert müdahalesiyle daha da büyük kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Şubat 2014 yılında Yanukoviç ülkeden ayrılmıştır. Kırım'da Rus taraftarlarının Rus bayrağı açmasıyla başlayan süreç, yapılan referandumla Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Putin bu dönemki söylemlerinde Rusların ve Rusça konuşanların

Kırım'da ve Ukrayna'nın güneydoğusunda korunmaları gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrılıkçı söylemlerin artmasıyla Donetsk ve Lugansk bölgelerinde referandum düzenlenerek Ukrayna'dan bağımsızlık ilan edilmiştir. Bu ilanı takiben bölgedeki Rus yanlılarıyla Ukrayna ordusu arasında çıkan çatışmalarda bugüne kadar yaklaşık 10000 kişi yaşamını yitirirken, 24000 kişi de yaralanmıştır.

Küresel Çatışma Takip (2019) raporlarına göre Moskova bu ayaklanmalara her ne kadar dahil olmadığını söylese de bir Malezya yolcu uçağının Doğu Ukrayna'dan atılan bir füzeyle düşürülmesi Rusya'nın bu bölgeye füze sistemi yerleştirdiği şüphesini uyandırmıştır. 2015 yılından bu yana Fransa, Almanya, Ukrayna ve Rusya arasında gerçekleştirilen "Minsk Mutabakatları" aracılığıyla bu bölgedeki çatışmalar sonlandırılmak istenmektedir. Oluşturulan bu mekanizma ile ateşkes, ağır silahların bölgeden uzaklaştırılması ve Ukrayna Hükümeti'nin bölgede tam kontrolü sağlaması alanlarında çalışmalar yapılmaktadır. NATO bu gelişmeleri takip eden süreçlerde; Litvanya, Letonya, Estonya ve Polonya sınırlarına askeri birlikler göndererek olası Rus taarruzlarına karşın teyakkuza geçmiştir. Bu birliklere sonrasında, 2017 yılında 2 Amerikan silahlı tank tugayı da eklenmiştir. Rus yanlıları sadece silahlı direniş değil siber saldırı gibi yöntemlerle Ukrayna'ya saldırılarını sürdürmektedir. 2014 yılında başladığı günden bu yana Doğu Ukrayna'da çatışmalar ve bombalamalar 2018 yılının bahar ayında tırmanışa geçen olaylarla birlikte düzenli olarak devam etmektedir. ABD Mart 2018 yılında Rusya'ya uyguladığı ambargoları genişletmiştir. Buna karşın çatışmaların yaşandığı ilk günden bu yana Ukrayna'ya anti tank füzeleri ve ağır silahların satışını onaylamıştır. Ayrıca, 2018 Temmuz'unda yapılan 200 milyon dolarlık yardımlarla ABD'nin Ukrayna'ya çatışmaların başlangıcından bu yana sağladığı destek toplamda 1 milyar dolara ulaşmıştır. 2018'in Eylül ayında Sovyetlerin dağılmasından bu yana Rusya'nın yaptığı en büyük tatbikata karşın, Ukrayna; ABD ve 7 NATO üyesi ülkeyle Batı Ukrayna'da tatbikat gerçekleştirmiştir.

Ukrayna'da "Yevromeydan Devrimi" olarak adlandırılan 2014 yılı gösterileri sonunda Petro Poroşenko dönemi başlamıştır. Kurulan hükümet ile bu sefer bir değişimin gerçekleşmesi beklenmiştir. Deprem (2018)'in verdiği bilgiler ışığında bu dönem ile ilgili şu gözlemlere ulaşılabilir. Rusya lideri Putin, Ukrayna'nın Kiev'den bağımsızlığını ilan eden bölgelerde bir provokasyon beklediğini vurgulamıştır. Ayrıca Putin demecinde 2008 Olimpiyatlarında Gürcistan'da, 2014 Kış Olimpiyatları'nda Ukrayna'da ortaya çıkan olayların benzerinin 2018 Dünya Kupası'nda çıkması

durumunda Ukrayna Hükümetinin görevini sürdüremeyeceğini söylemiştir.

Deprem (2018)'e göre Yevromeydan Hükümeti'nin kurulmasıyla ülkenin istikrarı yakalaması ve yolsuzluklardan kurtulması hedeflenmiştir ve Petro Poroşenko hükümeti bunun umududur. Ancak Poroşenko Hükümetiyle beklenen gerçekleşmemiş, ülkede hükümete yakın olan Oligark sistem başta Poroşenko'nun kendisi olmak üzere daha da güçlenmiştir. Bunun sonucunda Ukrayna 2014 yılından bu yana gittikçe yoksullaşmıştır. 2014 yılında sanayisinin %15'ini kaybeden Ukrayna'dan yaklaşık 5 milyon kişi göç etmiştir. Poroşenko'nun bu dönemde Rus ayrılıkçı hareketine karşı, neo-faşist gruplar ile koalisyon kurmayı tercih etmesi, ülkede bütünleştirici görevi üstlenememesine sebep olmuştur. Stepan Bandera'nın ülkedeki mirasçılarının "Donbass Savaşı" esnasında oynadığı açık rol, desteğini özellikle Rusya'dan alırken; Batılı Ukrayna'nın destekçisi ABD ve iş birlikçileri olmuştur. Novorossiya Federal Devleti'nin ortaya çıktığı bu süreçler ne kadar çok zor aşamalardan geçse de bu Putin politikalarının ve bölgedeki Rus gücünün etkililiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu devrimde de "Ukrayna yeniden yozlaşmış oligark post-Komünist dönüşümden kurtulmada başarısız olmuştur" (Djankov, 2016) Djankov (2016)'a göre bu dönemle ilgili olarak ulaşılabilecek yargılar şu şekildedir. Ukrayna'da yapılan devrimler ülkedeki ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve yolsuzlukları ortadan kaldırmak için yeni bir post-komünist dönem başlatmaktadır. Avrupa'nın en yozlaşmış ülkesi olan Ukrayna, rüşvet konusunda Orta Asya ülkelerinin biraz önündeyken, Rusya'dan daha kötü durumdadır. Sovyet sonrası kurulan bazı ülkelerde gelir 3 katına yaklaşırken, 2018 yılı itibarıyla Ukrayna daha da fakirleşmiştir. Ancak bu fakirleşme ülkedeki sıradan insanların fakirleşmesidir. Hükümet ile yakın ilişkiler kuran oligarklar için bu durumun tam tersi geçerli olmuştur. "Ukrayna'nın 2004 yılında Turuncu Devrimle kurtulmayı hedeflediği oligarkları sadece yeni bir dizi oligarkla yer değiştirmiş ve 2014 Yevromeydan Devrimi de bu durumu değiştirme de başarısız olmuştur" (Djankov, 2016).

Euronews (2019)'in haberlerine göre 2019 yılında gerçekleştirilen seçim ve yeni başkanın söylemleri şu şekilde aktarılabilir. 2019 yılında yapılan seçimleri TV'lerde hayali başkan rolünü de oynayan komedyen Volodimir Zelenskıy kazanmıştır. Oyların çoğunluğunu elde eden Zelenskıy, ülkesindeki yolsuzluğu bitireceği, yaşam standartlarını yükselteceği, Doğu Donbass'taki çatışmaları bitireceği gibi konularda açıklamalar yapmış ancak bunu nasıl gerçekleştireceği ile ilgili bir yol

haritası sunmamıştır. Rusya görüşmelerine Avrupa'nın desteğiyle devam edeceğini söyleyen yeni başkan, Batı yanlısı politikalara devam edeceğini de vurgulamıştır.

3.2. Güncel Durum Analizi

3.2.1. Doğalgaz ve Petrolde Üretim ve Tüketim Dengesi

Çalışmanın temeli olan AB ve Rusya'nın enerji ölçekli üretim ve tüketim dengelerini anlayabilmek Rus – AB politikalarının enerji temelinde Doğu Avrupa'da nasıl şekilleneceğini anlamaya yardımcı olacaktır. Ayrıca enerji üretim, tüketim ve ticareti gibi alanlarda çalışırken, yapılan incelemeleri sadece AB, Rusya, Moldova, Belarus ve Ukrayna ile sınırlı tutmak, üretilebilecek alternatif çözümlerin gözden kaçmasına sebep olacağı için bu bölümdeki değerlendirmeler genel itibarıyla tüm dünyadaki petrol ve doğalgaz verileri üzerinden, özelde özellikle Rusya ve Avrupa Birliği'ne indirgenerek incelenmiştir. Avrupa Birliği'nin enerji politikalarının enerji üretim, tüketim, iletim ve tedarik dengesi üzerinden şekillendiği hesaba katıldığında nicel verilerden faydalanarak AB'nin enerji politikalarını izdüşümsel yönelim metodu ile geleceğe yönelik şekillendirmek daha makul olacaktır.

3.2.1.1. İstatistiklerle Petrol

Petrol uzun yıllardan bu yana dünya enerji üretiminde söz sahibi olmuş önemli bir kaynaktır. Petrole sahip olmak ya da onun ithalatçısı konumunda olmak ülkelerin ekonomik dengelerini etkilediği kadar ülkeler arasında gelişen siyasi görüşmelere ve politik tutumlara da etki etmektedir. Bu bölümde ülkelerin kanıtlanmış petrol rezervleri, günlük üretim ve tüketim miktarlarıyla aldıkları ve sattıkları ham petrol miktarları incelenerek gerçekçi bir vizyon belirlenmesine yardımcı olunacaktır.

Tablo 3. 1. 1998-2008-2017 ve 2018 Yılı Toplam Kanıtlanmış Petrol Rezervleri (BP Statistical Review of World Energy, 2019)

		At end 2008 Thous and	At end 2017 Thous and	Thous and	Thous and	At end 2018 Share	R /P
Canada	49.8	176.3	168.9	167.8	27.1	9.7%	88.3
Mexico	21.6	11.9	7.7	7.7	1.1	0.4%	10.2
US	28.6	28.4	61.2	61.2	7.3	3.5%	11.0
Total North America	100.0	216.6	237.8	236.7	35.4	13.7%	28.7
Argentina	2.8	2.5	2.0	2.0	0.3	0.1%	9.3
Brazil	7.4	12.8	12.8	13.4	2.0	0.8%	13.7
Colombia	2.5	1.4	1.7	1.8	0.3	0.1%	5.6
Ecuador	4.1	4.3	3.0	2.8	0.4	0.2%	14.8
Peru	0.9	1.1	1.0	1.0	0.1	0.1%	17.6
Trinidad & Tobago	0.7	0.8	0.2	0.2	†	◆	7.6
Venezuela	76.1	172.3	302.8	303.3	48.0	17.5%	*
Other S. & Cent. America	1.1	0.8	0.5	0.5	0.1	◆	11.5
Total S. & Cent. America	95.6	196.0	324.0	325.1	51.1	18.8%	136.2
Denmark	0.9	0.8	0.4	0.4	0.1	◆	10.1
Italy	0.6	0.5	0.6	0.6	0.1	◆	16.2
Norway	11.7	7.5	7.9	8.6	1.1	0.5%	12.8
Romania	1.2	0.5	0.6	0.6	0.1	◆	22.2
United Kingdom	5.1	3.1	2.5	2.5	0.3	0.1%	6.3
Other Europe	1.9	1.9	1.6	1.6	0.2	0.1%	14.1
Total Europe	21.4	14.2	13.7	14.3	1.9	0.8%	11.1
Azerbaijan	1.2	7.0	7.0	7.0	1.0	0.4%	24.1
Kazakhstan	5.4	30.0	30.0	30.0	3.9	1.7%	42.7
Russian Federation	113.1	106.4	106.3	106.2	14.6	6.1%	25.4
Turkmenistan	0.5	0.6	0.6	0.6	0.1	◆	7.4
Uzbekistan	0.6	0.6	0.6	0.6	0.1	◆	25.4
Other CIS	0.3	0.3	0.3	0.3	†	◆	18.1
Total CIS	121.1	144.8	144.7	144.7	19.6	8.4%	27.4
Iran	93.7	137.6	155.6	155.6	21.4	9.0%	90.4
Iraq	112.5	115.0	147.2	147.2	19.9	8.5%	87.4
Kuwait	96.5	101.5	101.5	101.5	14.0	5.9%	91.2
Oman	5.4	5.6	5.4	5.4	0.7	0.3%	15.0
Qatar	13.5	26.8	25.2	25.2	2.6	1.5%	36.8
Saudi Arabia	261.5	264.1	296.0	297.7	40.9	17.2%	66.4
Syria	2.3	2.5	2.5	2.5	0.3	0.1%	284.8
United Arab Emirates	97.8	97.8	97.8	97.8	13.0	5.7%	68.0
Yemen	1.9	2.7	3.0	3.0	0.4	0.2%	121.4
Other Middle East	0.2	0.1	0.1	0.2	†	◆	2.1
Total Middle East	685.2	753.7	834.3	836.1	113.2	48.3%	72.1
Algeria	11.3	12.2	12.2	12.2	1.5	0.7%	22.1
Angola	4.0	9.5	8.4	8.4	1.1	0.5%	15.0
Chad	-	1.5	1.5	1.5	0.2	0.1%	40.9
Republic of Congo	1.7	1.6	1.6	1.6	0.2	0.1%	13.2
Egypt	3.8	4.2	3.3	3.3	0.4	0.2%	13.6
Equatorial Guinea	0.6	1.7	1.1	1.1	0.1	0.1%	15.8
Gabon	2.6	2.0	2.0	2.0	0.3	0.1%	28.2
Libya	29.5	44.3	48.4	48.4	6.3	2.8%	131.3
Nigeria	22.5	37.2	37.5	37.5	5.1	2.2%	50.0
South Sudan	n/a	n/a	3.5	3.5	0.5	0.2%	73.4
Sudan	0.3	5.0	1.5	1.5	0.2	0.1%	41.1
Tunisia	0.3	0.6	0.4	0.4	0.1	◆	23.2
Other Africa	0.7	0.7	3.9	3.9	0.5	0.2%	33.7
Total Africa	77.2	120.4	125.3	125.3	16.6	7.2%	41.9
Australia	4.8	4.2	4.0	4.0	0.4	0.2%	30.8
Brunei	1.0	1.1	1.1	1.1	0.1	0.1%	27.0
China	17.4	21.2	25.9	25.9	3.5	1.5%	18.7
India	5.4	5.8	4.5	4.5	0.6	0.3%	14.1
Indonesia	5.1	3.7	3.2	3.2	0.4	0.2%	10.7
Malaysia	3.4	5.5	3.0	3.0	0.4	0.2%	12.1
Thailand	0.4	0.5	0.3	0.3	†	◆	1.8
Vietnam	1.9	4.7	4.4	4.4	0.6	0.3%	43.9
Other Asia Pacific	1.3	1.3	1.2	1.2	0.2	0.1%	12.9
Total Asia Pacific	40.8	48.0	47.7	47.6	6.3	2.8%	17.1
Total World	1141.2	1493.8	1727.5	1729.7	244.1	100.0%	50.0
of which: OECD	124.5	234.0	254.4	254.0	37.6	14.7%	26.4
Non-OECD	1016.7	1259.8	1473.1	1475.8	206.6	85.3%	59.1
OPEC	827.9	1027.9	1240.2	1242.2	174.8	71.8%	86.5
Non-OPEC	313.3	465.9	487.3	487.5	69.4	28.2%	24.1
European Union	8.7	5.7	4.9	4.8	0.6	0.3%	8.6

Öncelikli olarak ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerine etki eden petrolün AB’de tüketimi yüksek bir enerji kaynağı olduğu düşünüldüğünde, 3.1.’deki tabloda verilen bilgilerle, ülkelerin kendi kendilerine yetebilen bir enerji rezervlerinin olup olmadığını

görmek önemlidir. Bu bağlamda AB ve Rusya arasında şekillenen siyasi ilişkiler daha açık şekilde kavranabilir.

Öncelikli olarak Avrupa'ya boru hatları yoluyla en kolay petrol sağlayabilecek durumda olan Rusya'nın kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyüklüğüne ve bu rezervlerin yıllar içerisindeki değişimine bakmak gerekir. Rusya Federasyonu 2018 yılı itibarıyla kanıtlanmış petrol rezervleri son 20 yıl içerisinde büyük oranda değişime uğramamıştır. 1998 yılında Rusya'nın 113,1 bmv (bin milyon varil) rezervi bulunurken, 2018 yılındaki rezervi yaklaşık 106,2 bmv'dir. Rus petrol rezervlerinin toplam dünya rezervlerindeki oranı %6,1'dir ve ABD'den yaklaşık iki kat daha fazladır. Ayrıca Rusya'nın etkin politikalar izlediği BDT ile dünya rezerv ortalamasına göre oran %8,4'e ulaşmaktadır. Azerbaycan 0,4, Kazakistan %1,7 oranında petrol rezervine sahipken, Türkmenistan ve Özbekistan dünya ortalamalarında kendine yer bulabilecek kanıtlanmış büyük rezervlere sahip değildir.

AB içerisinde kanıtlanmış önemli petrol rezervlerine sahip herhangi bir ülke bulunmamaktadır. Tüm Avrupa'da bulunan petrol rezervleri dünya petrollerinin sadece %0,8'ini oluşturmaktadır. Yıllar içerisindeki tüketimle Avrupa rezervlerinin 21,4 bmv'den 14,3 bmv'ye gerilediği görülebilir. AB, 1998 yılında 8,7 bmv kanıtlanmış rezerve sahipken bu miktar bugün 4,8 bmv'ye gerilemiştir. AB dünyada kanıtlanmış petrol rezervlerinin sadece %0,3'üne sahiptir.

Dünya'da kanıtlanmış petrol rezervleri açısından en zengin bölge %48,3 ile Orta Doğu'dur. Bu bölgeyi %18,8 ile Orta ve Güney Amerika izlemektedir. Bu bölgedeki petrolün %17,5'i Venezüella'dadır. OECD üyesi ülkelerin toplam kanıtlanmış rezervi 14,7'yken, OECD üyesi olmayan ülkelerin toplam rezerv oranı %85,3'tür. Kanıtlanmış rezervlerin 71,8'i OPEC üyesi ülkelerde bulunurken, OPEC üyesi olmayan petrol üreticilerinin oranı %28,2'dir.

Tablo 3. 2. Günlük (Bin) Varil Petrol Üretimi (*BP Statistical Review of World Energy, 2019*)

Thousand barrels daily	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Share 2018
Canada	3207	3202	3332	3515	3740	4000	4271	4388	4451	4798	5208	5.5%
Mexico	3165	2978	2959	2940	2911	2875	2784	2587	2456	2224	2068	2.2%
US	6783	7259	7552	7870	8910	10073	11773	12773	12340	13135	15311	16.2%
Total North America	13156	13440	13843	14326	15561	16948	18828	19748	19247	20157	22587	23.8%
Argentina	802	730	712	667	657	645	638	647	610	591	592	0.6%
Brazil	1887	2019	2125	2173	2132	2096	2341	2525	2591	2721	2683	2.8%
Colombia	588	671	786	915	944	1010	990	1006	886	854	866	0.9%
Ecuador	507	488	488	501	505	527	557	543	548	531	517	0.5%
Peru	122	155	165	159	157	171	175	153	141	137	154	0.2%
Trinidad & Tobago	149	150	145	136	117	116	114	109	97	99	87	0.1%
Venezuela	3228	3038	2842	2755	2704	2680	2692	2631	2347	2096	1514	1.6%
Other S. & Cent.	143	136	144	144	147	152	155	146	135	132	124	0.1%
Total S. & Cent.	7426	7387	7407	7450	7362	7397	7663	7759	7355	7160	6537	6.9%
Denmark	287	265	249	225	204	178	167	158	142	138	116	0.1%
Italy	108	95	106	110	112	114	120	113	78	86	97	0.1%
Norway	2458	2342	2132	2033	1911	1832	1881	1940	1991	1963	1844	1.9%
Romania	99	94	90	89	83	86	84	83	79	76	74	0.1%
United Kingdom	1549	1469	1356	1112	946	864	852	963	1013	999	1085	1.1%
Other Europe	374	357	342	335	335	344	339	329	313	303	306	0.3%
Total Europe	4876	4621	4274	3903	3592	3419	3443	3587	3616	3565	3523	3.7%
Azerbaijan	916	1027	1037	932	882	888	861	851	838	792	795	0.8%
Kazakhstan	1485	1609	1676	1684	1664	1737	1710	1695	1655	1838	1927	2.0%
Russian Federation	9965	10152	10379	10533	10656	10807	10860	11007	11269	11255	11438	12.1%
Turkmenistan	208	205	210	223	234	254	257	262	244	232	222	0.2%
Uzbekistan	102	95	78	77	68	63	61	59	58	61	64	0.1%
Other CIS	37	36	36	36	35	35	35	36	36	37	38	◆
Total CIS	12712	13125	13415	13485	13539	13784	13784	13909	14099	14215	14483	15.3%
Iran	4415	4285	4421	4452	3810	3609	3714	3853	4586	5024	4715	5.0%
Iraq	2428	2446	2469	2773	3079	3103	3239	3986	4423	4533	4614	4.9%
Kuwait	2781	2495	2556	2909	3164	3125	3097	3061	3141	3001	3049	3.2%
Oman	757	813	865	885	918	942	943	981	1004	971	978	1.0%
Qatar	1432	1415	1630	1824	1928	1991	1975	1933	1938	1874	1879	2.0%
Saudi Arabia	10665	9709	9865	11079	11622	11393	11519	11998	12406	11892	12287	13.0%
Syria	406	401	385	353	171	59	33	27	25	25	24	◆
United Arab	3113	2795	2937	3303	3440	3577	3603	3898	4038	3910	3942	4.2%
Yemen	316	308	306	220	178	197	153	63	43	60	68	0.1%
Other Middle East	193	192	192	201	184	209	214	213	214	208	207	0.2%
Total Middle East	26506	24859	25626	28001	28493	28205	28490	30012	31818	31497	31762	33.5%
Algeria	1951	1775	1689	1642	1537	1485	1589	1558	1577	1540	1510	1.6%
Angola	1876	1754	1812	1670	1734	1738	1701	1796	1745	1676	1534	1.6%
Chad	127	118	122	114	101	91	89	111	103	104	101	0.1%
Republic of Congo	237	276	314	301	280	243	253	234	232	269	333	0.4%
Egypt	715	730	725	714	715	710	714	726	691	660	670	0.7%
Equatorial Guinea	369	332	306	301	320	282	284	260	223	195	190	0.2%
Gabon	240	241	233	236	221	213	211	214	221	210	194	0.2%
Libya	1875	1739	1799	516	1539	1048	518	437	412	929	1010	1.1%
Nigeria	2172	2211	2533	2461	2412	2279	2276	2201	1900	1991	2051	2.2%
South Sudan	n/a	n/a	n/a	n/a	31	100	155	148	117	111	131	0.1%
Sudan	457	475	462	291	103	118	120	109	104	95	100	0.1%
Tunisia	96	91	83	77	82	76	71	64	60	48	50	0.1%
Other Africa	184	181	149	198	196	225	234	276	259	304	320	0.3%
Total Africa	10299	9923	10227	8520	9270	8607	8216	8133	7643	8133	8193	8.6%
Australia	538	507	548	483	479	407	436	384	361	348	356	0.4%
Brunei	175	168	172	165	159	135	126	127	121	113	112	0.1%
China	3814	3805	4077	4074	4155	4216	4246	4309	3999	3846	3798	4.0%
India	818	838	901	937	926	926	905	893	874	884	869	0.9%
Indonesia	1006	994	1003	952	917	883	847	838	876	838	808	0.9%
Malaysia	727	688	733	659	663	627	649	696	704	683	682	0.7%
Thailand	368	383	391	428	468	462	461	478	486	483	485	0.5%
Vietnam	309	341	323	327	358	359	336	365	333	298	275	0.3%
Other Asia Pacific	341	330	315	299	287	272	307	308	292	281	249	0.3%
Total Asia Pacific	8095	8055	8463	8324	8411	8287	8313	8399	8044	7774	7633	8.1%
Total World	83069	81410	83255	84009	86228	86647	88736	91547	91822	92502	94718	100.0%
of which: OECD	18417	18424	18531	18571	19487	20621	22565	23583	23090	23940	26329	27.8%
Non-OECD	64652	62986	64724	65438	66742	66026	66171	67964	68731	68561	68389	72.2%
OPEC	37290	34999	35894	36724	38292	37293	37228	38601	39736	39673	39338	41.5%
Non-OPEC	45779	46412	47361	47285	47936	49354	51508	52946	52086	52828	55380	58.5%
European Union	2258	2119	1981	1712	1518	1425	1405	1499	1483	1464	1533	1.6%

3.2.'teki tabloda sunulan bilgilerle enerji ile ilgili birçok bilgiye ulaşılabilir. Elbette ülkelerin sahip oldukları petrol rezervlerinin bulunmasının herhangi bir ekonomik getirisi yoktur. Ekonomik getirini sağlanabilmesi için bu petrol sahalarının kullanıma açılması gerekir. Örneğin Venezüella dünya petrolünün %17,5'ine sahipken yaptığı petrol üretimi günlük 1514 b/v (bin varil) ile dünya üretiminin %1,6'sını oluşturur. Ancak dünya rezervlerinin yalnızca %1,7'sine sahip Kazakistan'ın günlük üretimi 1927 b/v ile dünya petrol üretiminin %2'sini karşılar.

Bu açıdan çalışma kapsamında petrol rezervlerine sahip ülkelerin üretim değerlerini görebilmek faydalı olacaktır. 2018 yılında Rusya Federasyonu'nda üretilen petrol dünya piyasalarının yaklaşık %12,1'ini oluşturmaktadır ve günlük 11,438 b/v'dir. 2008 yılından bu yana Rusya'da 2017 yılı hariç sürekli bir artış gözlemlenebilir. Belarus, Ukrayna ve Moldova'da ise dikkate değer bir petrol üretimi gözlemlenmemektedir. Tablo dikkatle incelendiğinde en dikkat çekici noktalardan bir tanesinin ABD'nin dünyadaki en fazla petrol üreten konumuna yükselmiş olmasıdır. Son 10 yılda üretimini 2 katından fazla arttırarak dünya günlük petrol üretiminin %16,2'sini karşılamaktadır. Rusya ve Suudi Arabistan'ın üretim oranlarının birbirine çok yakın olduğu söylenebilir. Dünya günlük petrol üretiminin %5'ini İran, %4,9'unu Irak, %4,2'sini ise BAE karşılamaktadır.

Avrupa'nın günlük petrol üretimi dünya günlük petrol üretiminin yaklaşık %3,7'sini oluşturmaktadır. Tüm AB içerisinde ise 10 yıllık süre içerisinde günlük petrol üretiminde yaklaşık 1/3 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Tüm AB üyesi ülkelerin günlük üretimi toplamda 1533 b/v'dir ve bu dünya günlük petrol üretiminin %1,6'sıdır. Bu oran Norveç'in tek başına ürettiği petrolün oranından daha düşüktür.

Tablo 3.3. kullanılarak, dünya günlük varil üretiminin yanı sıra tüketiminin de verilmesi ülkeler ve birlik bazında değerlendirme yapılmasını kolaylaştıracaktır. Böylece ülkelerin ve birliğin petrol üretim ve tüketim dengesi anlaşılmış olacaktır. ABD dünya petrol tüketiminin yaklaşık 20456 b/v (bin/varil) ya da %20,5'ini gerçekleştirmektedir. Yani ABD ürettiği petrolden fazlasını tüketmektedir bu sebeple yaklaşık %20 oranında petrol açığını ithalatla karşılamak durumundadır. Rusya Federasyonu dünyada günlük tüketilen petrolün yaklaşık %3,2'sini ya da 3228 b/v'ini tüketmektedir. Rusya'nın petrol üretimi ve tüketimi arasında denge karşılaştırılması yapıldığında, Rusya ürettiği petrolün 1/3'ünden daha azını tüketmektedir. Yani petrol ihracı Rusya için önemli bir gelir kaynağıdır. Moldova, Ukrayna ve Belarus'un tükettiği petrol ise dünya tüketim miktarının yalnızca yaklaşık %0,4'ünü oluşturmaktadır. Petrol üretimi konusunda herhangi bir etkililiği olmayan Fransa ise dünya petrolünün yaklaşık 1607 b/v'ini ya da %1,6'sını tüketmektedir. Aynı şekilde üretim aşamasında yer almayan Almanya da dünya petrolünün yaklaşık 2321 b/v'ini ya da %2,3'ünü tüketmektedir. İtalya ve İspanya'nın ise tüketim oranları her biri için %1,3'tür.

Üretim tüketim dengesi açısından petrol pazarlayabilecek bölgeler ise şunlardır. BDT'nin toplam üretimi %15,3'ken tüketimi ise %4,1'dir. Yani dünyada BDT sınırları içerisinde üretilen günlük petrolün yaklaşık 2/3'ü üretim fazlasıdır ve topluluğun dışına pazarlanmaktadır. Orta Doğu Bölgesi ise dünya toplam petrol üretiminin %33,5'ini yaparken, bunun sadece %9,2'sini tüketmektedir. Dünyada üretilen günlük petrolün yaklaşık %20'si bu bölgeden bölge dışına pazarlanabilir. Yine aynı şekilde üretim fazlası veren bölge Afrika bölgesidir. Günlük ortalama dünya petrolünün %8,6'sını üreten bu bölge tüketiminin %4'ünü ise bölge içerisinde gerçekleştirir. Artakalan petrolü de bölge dışına pazarlayabilmektedir. Bölgesel olarak bakmaya devam edildiğinde Kuzey Amerika Bölgesi'nde üretim ve tüketim arasında yaklaşık bir denge olduğu söylenebilir. Yani ABD ihtiyacı olan petrolün büyük bir kısmını kendi bölgesinden temin edebilme şansına sahiptir. Orta ve Güney Amerika'da ise üretim %6,9'ken tüketim ise %6,8'dir ve dengeli bir üretim tüketim görünümü vardır. Avrupa kıtası dünya günlük petrol üretiminin yaklaşık %3,7'sini gerçekleştirmesine rağmen, dünya petrolünün %15,3'ünü tüketmektedir. Yani Avrupa petrol ihracı konusunda büyük bir pazardır. Ürettiğinin yaklaşık 4 katını tüketen Avrupa yaklaşık 2/3 oranında petrol üretim fazlası olan Rusya için yakın ve büyük bir pazardır. Ayrıca Asya -Pasifik Bölgesinde günlük petrol üretimi dünya günlük petrol üretiminin yaklaşık %8,1'ini

oluştururken, bu bölge dünyanın günlük petrollerinin yaklaşık %35,9'unu tüketmektedir. Veriler yoluyla da anlaşılacağı üzere Afrika, Orta Doğu ve BDT ülkeleri için en büyük pazarlar Avrupa ve Asya- Pasifik pazarlarıdır.

OECD üyesi ülkelerin tüketimi toplam tüketimin yaklaşık %47,5'ini oluşturmaktadır. Bu ülkelerin üretim payları ise %27,8'dir. Yani OECD ülkeleri kendi aralarında petrol alışverişi yaparak petrol ihtiyaçlarını gideremezler. Bu yüzden topluluk ülkeleri dışından üyelerle alışveriş yapmak durumundadırlar. OECD üyesi olmayan ülkelerin üretim oranı %72,2'yken günlük tüketimleri ise %52,5'tir. Sonuç olarak OECD üyeleri OECD üyesi olmayan ülkelere petrol ithal etmek zorundadır.

Avrupa Birliği ise günlük 13302 b/v petrol tüketerek toplam tüketimin yaklaşık %13,3'ünü oluşturmaktadır. AB üyesi ülkelerin günlük petrol üretimlerinin dünyada üretilen günlük petrolün %1,6'sını oluşturduğu düşünüldüğünde, AB ürettiği petrolün yaklaşık 9 katını tüketmektedir. Avrupa Birliği tam manasıyla petrol fakiri bir birliktir. Ayrıca dünya günlük ortalama petrol üretimi 94718 b/v'ken, günlük petrol tüketimi ise günlük 99843 b/v'dir. Yani dünyanın günlük üretimiyle tüketimi arasında Hindistan'ın günlük tükettiği petrol kadar açık vardır. Bu anlamda 2018 yılı içerisinde petrol fiyatlarında artış yaşanmış olması normal gözükmemektedir.

Tablo 3. 4. 2018 Yılı Ham Petrolün Bölgelerarası Hareketi (*BP Statistical Review of World Energy, 2019*)

Crude (million tonnes)	To													Total
	Canada	Mexico	US	S. & Cent. America	Europe	Russia	Other CIS	Middle East	Africa	China	India	Japan		
Canada	-	-	184.0	0.6	4.5	-	-	+	+	1.2	0.5	-	190.9	
Mexico	+	-	33.1	0.5	12.0	+	-	0.1	-	0.7	8.9	1.8	61.7	
US	18.8	0.1	-	5.4	29.2	-	+	1.5	+	12.3	4.9	2.5	93.2	
S. & Cent. America	0.3	+	56.9	-	10.2	+	-	-	0.3	62.0	22.9	1.9	156.7	
Europe	1.4	-	5.9	0.8	-	+	+	6.1	0.4	8.6	1.5	+	31.2	
Russia	0.2	-	3.6	3.6	153.3	-	18.5	1.4	+	71.6	2.2	7.0	275.9	
Other CIS	1.1	-	1.8	0.1	63.2	0.5	-	6.6	0.3	2.8	1.6	1.5	85.9	
Iraq	-	-	25.8	0.8	48.7	+	-	3.2	2.3	45.0	47.7	2.7	200.9	
Kuwait	+	-	3.9	-	5.8	-	-	+	4.0	23.2	11.4	11.7	103.0	
Saudi Arabia	5.6	-	43.3	3.4	41.3	-	-	13.7	9.6	56.7	39.3	57.4	367.4	
UAE	+	-	0.3	+	0.7	+	-	+	0.8	12.2	16.0	37.3	125.9	
Other Middle East	+	-	-	0.1	27.6	-	+	5.7	0.2	66.0	32.4	21.9	192.1	
North Africa	0.5	-	7.9	2.1	58.3	-	0.1	1.4	+	11.3	4.0	0.2	95.6	
West Africa	1.1	-	16.8	9.5	63.1	+	-	0.5	10.9	71.9	27.6	0.5	219.9	
East & S. Africa	-	-	+	-	1.2	+	-	+	+	4.4	1.2	0.1	7.7	
Australasia	+	-	0.1	+	+	-	-	0.2	+	1.3	0.3	0.5	10.0	
China	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	-	1.5	
India	-	-	-	+	-	-	-	+	+	+	-	-	2.7	
Japan	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	0.1	
Singapore	-	-	-	+	0.1	-	-	+	+	0.1	-	-	+	
Other Asia Pacific	+	-	3.0	+	+	-	-	0.4	0.1	13.1	5.2	2.3	0.6	
Total imports	29.1	0.1	386.3	27.0	519.2	0.5	18.6	40.8	29.2	464.5	227.5	150.8	2263.1	

Tablo 3.4.'ü doğru incelemek ham petrolün bölgeler arası hareketinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bir önceki grafikte petrol satıcısı ve alıcısı ülkelerin

hangileri olabileceği sayısal veriler üzerinden yorumlanmıştı. Bu grafik ile ham petrolün bölgeler arası hareketi incelenecek çıkarılan yorumların doğruluğu teyit edilecektir. ABD bahsedildiği üzere ham petrol açığının büyük bir kısmını Kanada'dan almaktadır. ABD ayrıca Orta ve Güney Amerika'dan, Suudi Arabistan'dan, Irak'tan ve Batı Afrika'dan büyük ham petrol alımları gerçekleştirmektedir. BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporunun diğer verileri incelendiğinde ABD'nin üretim-tüketim arasındaki açıktan daha fazla petrol ihraç ettiği görülebilir. ABD'nin bu ihtiyaç fazlası petrolü ya işleyerek ya da ham petrol olarak sattığı yorumuna ulaşılabilir.

Avrupa'nın petrol ortakları ise 153,3 m/t (milyon ton) ile Rusya, 48,7 m/t ile Irak, 41,3 m/t ile Suudi Arabistan, 58,3 m/t ile Kuzey Afrika, 63,1 m/t ile Batı Afrika, 63,2 m/t ile Rusya dışındaki BDT üyeleri, 29,2 m/t ile ABD'dir. ABD ve Avrupa'nın petrol ithal bölgelerinde kesişen noktaları Irak, Suudi Arabistan ve Batı Afrika'dır. Avrupa petrollerinin yaklaşık 1/3'ünü karşılayan Rusya'nın Avrupa pazarındaki etkililiği BDT üyesi ülkelerin Avrupa'ya yaptığı petrol ihracatıyla daha da yükselmektedir. Rusya'nın ise diğer BDT üyesi ülkelere çok az petrol satın aldığı görülmektedir. Bu 0,5 m/t'dur. Rusya'nın petrol ihracatı yaptığı en önemli bölge Avrupa olmasına karşın, Çin'e yönelik petrol satışının 71,6 m/t ile çok yüksek miktarlara ulaştığı görülmektedir.

3.2.1.2. İstatistiklerle Doğalgaz

Petrol kadar uzun yıllardır dünya enerji üretiminde söz sahibi olmasa da günden güne önemli bir yer edinmeye başlayan doğalgaz özellikle ısınma ihtiyacının karşılanmasında kullanılmaktadır. Mevcut durumda dünyada enerji kaynağı olarak en çok tüketilen 3. enerji kaynağı olan doğalgazın da enerji aracı olmasının ötesinde, politik ve ekonomik bir silah olarak da kullanılmaya başlandığı açıktır. Bu sebeplerle yarının dünyasını şekillendirecek adımların neler olduğu belirlenmeye çalışılırken, bu politikalara yön verecek olan doğalgazın da istatistik veriler üzerinden incelenmesi önemlidir. Bu bölümde dünyada kanıtlanmış doğalgaz rezervleri, ülkelerin 2019 yılına kadar olan doğalgaz üretim ve tüketim miktarları irdelenecektir. Ayrıca LNG'nin 2018 yılı ticari hareketleriyle, 2018 yılında boru hatları üzerinden sağlanan doğalgazın ticari hareketleri incelenecektir.

Tablo 3. 5. Toplam Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri (BP Statistical Review of World Energy, 2019)

	At end 1998	At end 2008	At end 2017			At end 2018	
		Trillion cubic metres	Trillion cubic metres	Trillion cubic metres	Trillion cubic feet	Share of total	R/P ratio
Canada	1.7	1.7	2.0	1.9	65.4	0.9%	10.0
Mexico	0.8	0.4	0.2	0.2	6.5	0.1%	4.9
US	4.4	6.6	11.9	11.9	419.8	6.0%	14.3
Total North America	7.0	8.7	14.1	13.9	491.7	7.1%	13.2
Argentina	0.7	0.4	0.3	0.3	12.2	0.2%	8.8
Bolivia	0.1	0.3	0.3	0.3	10.3	0.1%	18.3
Brazil	0.2	0.4	0.4	0.4	13.4	0.2%	15.1
Colombia	0.2	0.1	0.1	0.1	3.7	0.1%	8.3
Peru	0.2	0.3	0.4	0.4	12.4	0.2%	27.4
Trinidad & Tobago	0.5	0.4	0.3	0.3	10.9	0.2%	9.1
Venezuela	4.6	5.5	6.3	6.3	223.8	3.2%	190.7
Other S. & Cent.	0.1	0.1	0.1	0.1	2.2	◆	18.5
Total S. & Cent. Amr	6.8	7.5	8.2	8.2	289.0	4.2%	46.3
Denmark	0.1	0.1	†	†	1.0	◆	6.6
Germany	0.2	0.1	†	†	0.9	◆	4.8
Italy	0.3	0.1	†	†	1.6	◆	8.9
Netherlands	1.7	1.2	0.6	0.6	20.7	0.3%	18.2
Norway	1.2	2.2	1.7	1.6	56.8	0.8%	13.3
Poland	0.1	0.1	0.1	0.1	2.2	◆	16.0
Romania	0.3	0.6	0.1	0.1	3.6	0.1%	10.7
Ukraine	0.8	0.8	1.0	1.1	38.5	0.6%	54.9
United Kingdom	0.8	0.3	0.2	0.2	6.6	0.1%	4.6
Other Europe	0.2	0.2	0.1	0.1	5.0	0.1%	16.2
Total Europe	5.6	5.5	3.9	3.9	137.1	2.0%	15.5
Azerbaijan	0.7	1.1	1.3	2.1	75.2	1.1%	113.6
Kazakhstan	1.3	1.3	1.0	1.0	35.0	0.5%	40.7
Russian Federation	33.4	34.0	38.9	38.9	1375.0	19.8%	58.2
Turkmenistan	2.5	8.2	19.5	19.5	688.1	9.9%	316.8
Uzbekistan	1.2	1.3	1.2	1.2	42.7	0.6%	21.4
Other CIS	†	†	†	†	1.2	◆	113.1
Total CIS	39.2	45.9	62.0	62.8	2217.4	31.9%	75.6
Bahrain	0.3	0.2	0.2	0.2	6.4	0.1%	12.3
Iran	22.8	28.0	31.9	31.9	1127.7	16.2%	133.3
Iraq	3.0	3.0	3.6	3.6	125.6	1.8%	273.8
Israel	†	†	0.5	0.4	14.6	0.2%	41.1
Kuwait	1.4	1.7	1.7	1.7	59.9	0.9%	97.0
Oman	0.5	0.9	0.7	0.7	23.5	0.3%	18.5
Qatar	11.3	26.3	24.7	24.7	872.1	12.5%	140.7
Saudi Arabia	5.8	7.1	5.7	5.9	208.1	3.0%	52.6
Syria	0.2	0.3	0.3	0.3	9.5	0.1%	75.4
United Arab Emirates	5.8	5.9	5.9	5.9	209.7	3.0%	91.8
Yemen	0.3	0.3	0.3	0.3	9.4	0.1%	480.7
Other Middle East	†	†	†	†	0.2	◆	48.4
Total Middle East	51.5	73.7	75.3	75.5	2666.7	38.4%	109.9
Algeria	3.9	4.3	4.3	4.3	153.1	2.2%	47.0
Egypt	1.0	2.1	2.1	2.1	75.5	1.1%	36.5
Libya	1.2	1.5	1.4	1.4	50.5	0.7%	145.9
Nigeria	3.3	5.0	5.3	5.3	188.8	2.7%	108.6
Other Africa	0.8	1.1	1.2	1.2	41.7	0.6%	44.3
Total Africa	10.3	14.0	14.4	14.4	509.6	7.3%	61.0
Australia	1.6	2.7	2.4	2.4	84.4	1.2%	18.4
Bangladesh	0.3	0.3	0.2	0.2	5.7	0.1%	5.9
Brunei	0.4	0.3	0.3	0.3	9.5	0.1%	21.4
China	1.4	2.7	6.1	6.1	214.4	3.1%	37.6
India	0.6	1.0	1.2	1.3	45.5	0.7%	46.9
Indonesia	2.2	3.2	2.9	2.8	97.5	1.4%	37.7
Malaysia	2.4	2.4	2.4	2.4	84.5	1.2%	33.0
Myanmar	0.3	0.3	1.2	1.2	41.3	0.6%	65.6
Pakistan	0.4	0.6	0.4	0.4	12.9	0.2%	10.7
Papua New Guinea	†	†	0.2	0.2	6.4	0.1%	17.8
Thailand	0.4	0.4	0.2	0.2	6.6	0.1%	5.0
Vietnam	0.2	0.6	0.6	0.6	22.8	0.3%	67.0
Other Asia Pacific	0.4	0.3	0.2	0.2	8.8	0.1%	14.4
Total Asia Pacific	10.5	15.0	18.2	18.1	640.3	9.2%	28.7
Total World	130.8	170.2	196.1	196.9	6951.8	100.0%	50.9
of which: OECD	13.0	15.7	19.7	19.4	686.8	9.9%	13.7
Non-OECD	117.7	154.5	176.4	177.4	6265.1	90.1%	72.5
EU	3.5	2.5	1.1	1.1	39.6	0.6%	10.3

Tablo 3.5.'e göre, dünya üzerinde bugüne kadar kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin incelenmesi, bu enerji gücünün hangi ülkeler tarafından kullanılacağı konusunda ipucu sağlayacaktır. Bugüne kadar kanıtlanmış en büyük gaz rezervi 38,9 t/m³ (trilyon metre³) ile Rusya'ya aittir. Rusya'nın dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %19,8'ine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Rusya'yı takip eden ülkeler ise şunlardır. İran 31,9 t/m³ ile dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %16,2'sine sahiptir. Katar 24,7 t/m³ ile dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %12,5'ine sahiptir. Türkmenistan ise sahip olduğu 19,5 t/m³ doğalgaz ile dünya rezervlerinin yaklaşık %9,9'una sahiptir. ABD ise en çok ispatlanmış doğalgaz rezervine sahip 5. ülkedir. Dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %6'sına sahip olan ABD'nin 11,9 t/m³ doğalgaz rezervine sahip olduğu düşünülmektedir.

Avrupa kıtası doğalgaz bakımından incelendiğinde kıtanın dünya doğalgaz rezervlerindeki toplam oranı %2'dir. Doğalgaz bakımından bölgede en çok rezervler %0,8 ile Norveç'tedir ve 1,6 t/m³ doğalgaz rezervine sahip olduğu düşünülmektedir. Norveç'i ise %0,6 oranıyla Ukrayna takip etmektedir ve rezervinin yaklaşık 1,1 t/m³ olduğu düşünülmektedir. AB üyesi ülkeler içerisinde ise doğalgaz rezervi en fazla olan ülke dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %0,3'ü ile 0,6 t/m³ doğalgaz rezervine sahip olduğu düşünülen Hollanda'dır. AB'de 1998 yılında kanıtlanmış doğalgaz rezervleri yaklaşık 3,5 t/m³'ken, bu oran 2008 yılında 2,5 t/m³'e, 2018 yılında ise 1,1 t/m³'e gerilemiştir. Dünyada bulunan toplam doğalgaz rezervlerinin sadece %0,6'sı AB üyesi ülkelerin topraklarında bulunmaktadır.

Kuzey Amerika'da dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %7,1'i bulunurken, Orta ve Güney Amerika'da ise bu oran %4,2'dir. BDT ülkelerinin toplam oranı yaklaşık %31,9'ken, Orta Doğu ülkelerinde kanıtlanmış rezervlerin yaklaşık %38,4'ü bulunmaktadır. Afrika'da doğal gaz rezervlerine en çok sahip ülkeler sırasıyla Nijerya ve Cezayir'ken, Afrika kıtasının dünya doğalgaz rezervlerindeki oranı yaklaşık %7,3'tür. Asya- Pasifik ülkelerinde ise bu oran %9,2'dir. OECD ülkeleri mevcut doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %9,9'una sahipken, OECD üyesi olmayan ülkelerin toplam rezerv yüzdesi ise %90,1'dir. Anlaşılabileceği üzere doğalgaz rezervleri bakımından en fakir bölge Avrupa'dır.

Elbette rezerv sahibi olmak doğalgaz piyasasında söz sahibi olmak anlamına gelmemektedir. Tablo 3.6.'ya göre şu veriler elde edilebilir. Bu rezervlerden gerekli ve yeteri üretimin yapılması da önemlidir. ABD küresel doğalgaz piyasasındaki doğalgazın yaklaşık %21,5'ini üreterek toplamda 2018 yılı içerisinde 831,8 m/m³ (milyar metre³) üretim gerçekleştirmiştir. Bu oranlarla ABD 2018 yılı içerisinde en fazla doğalgaz üreten ülkedir. 2016 yılı hariç, petrolde izlediği istikrarlı üretim politikasını doğalgazda da sürdürmektedir. Rusya Federasyonu ise dünya piyasalarında üretilen doğalgazın yaklaşık 669,5 m/m³'lük kısmını üreterek dünya piyasasındaki doğalgazın yaklaşık %17,3'ünü üretmiştir. Ancak Rus doğalgaz üretiminde sürekli dalgalanmalar gözlemlenebilir. İstikrarlı bir üretim artışı yoktur. BDT ülkelerinde toplam doğalgazın %21,5'lik kısmı üretilmiştir. Bu ABD'nin tek başına ürettiği doğalgaza eşittir. Orta Doğu'da üretilen doğalgazın yaklaşık %6,2'si İran, %4,5'i Katar, %2,9'u ise Suudi Arabistan tarafından üretilmiştir. Orta Doğu'da dünya doğalgazının 687,3 m/m³ ile %17,8'i üretilmiştir. Afrika'da en çok doğalgaz üreten ülkeler ise Cezayir ve Mısır'dır. Bu ülkelerin oranları sırasıyla %2,4 ve %1,5'tir. Asya- Pasifik'in toplam üretimi %16,3'tür. En çok üretimi %4,2 ile Çin, %3,4 ile Avustralya gerçekleştirmektedir. Orta ve Güney Amerika'da üretim dünya doğalgaz toplam üretiminin %4,6'sı kadardır. OECD üyesi ülkeler 1422,5 m/m³ üretime sahipken, OECD üyesi olmayan ülkelerin toplam üretimi yaklaşık 2445,3 ile OECD ülkelerinden oldukça fazladır.

Avrupa'da ise en dikkat çekici üretim %3,1'lik oran ve 120,6 m/m³ üretim ile Norveç tarafından gerçekleştirilirken, onu %1 veya 40,6 m/m³ ile Birleşik Krallık ve %0,8'lik veya 32,3 m/m³'lük üretimle Hollanda izlemiştir. Avrupa'nın dünya doğalgaz üretimindeki payı 250,7 m/m³ ile %6,5 oranındadır. Avrupa Birliği'nde ise üretim 2010 yılı hariç sürekli bir düşüş halindedir. 2018 yılında gerçekleştirilen 109,2 m/m³ üretimle dünya doğalgaz üretiminin yaklaşık %2,8'i birlik tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.7.'yi kullanarak dünya doğalgaz tüketim miktarlarını ve bu miktarların dünya doğalgaz tüketimindeki oranlarını görebilmek bu miktarların üretimle karşılaştırılması açısından önemlidir. ABD'de doğal gaz tüketimi yaklaşık 817,1 m/m³ (milyar metre³)'tür ve dünya piyasalarında tüketilen doğalgazın yaklaşık %21,2'si bu ülke tarafından tüketilmektedir. Üretim oranlarıyla karşılaştırıldığında, ABD'nin az da olsa tükettiği gazdan daha fazlasını ürettiği görülebilir. Doğalgazın enerji tüketimindeki payının 2009 ve 2017 yılları hariç sürekli arttığı söylenebilir. Kuzey Amerika bölgesinin toplam tüketimi dünya tüketiminin %26,6'sını oluşturmaktadır. Yani bölgede dünya doğalgazının %27,2'lik üretim payıyla birlikte üretim tüketim dengesinin olduğu söylenebilir. Orta ve Güney Amerika'da ise doğalgaz rakamlarında ciddi rakamlara ulaşan ülkelerin olmadığı gözlemlenebilir. Bölgede doğalgaz üretimi ve tüketimi arasında büyük bir fark yoktur.

Rusya Federasyonu'nun toplam doğalgaz tüketimi 454,5 m/m³'tür. Rusya'nın doğalgaz tüketiminin dünya doğalgaz tüketimine oranı ise yaklaşık %11,8'dir. Rusya'nın üretim kapasitesinin 669,5 m/m³ olduğu düşünüldüğünde, yaklaşık olarak 215 m/m³ üretim fazlasına sahip olduğu görülebilir. Yani Rusya ürettiği gazın yaklaşık 2/3'ünü iç piyasada kullanırken, yaklaşık 1/3 üretim fazlasını ise pazarlayabilme olasılığına sahiptir. BDT ülkelerinin toplam tüketimi ise dünya doğalgaz tüketiminin yaklaşık %15,1'ini oluşturur. Rusya ile BDT ülkelerinin yaklaşık üretim fazlası ise 250,3 m/m³'tür.

Orta Doğu ülkelerinin toplam tüketimi ise dünya doğalgaz tüketiminin yaklaşık %14,4'ünü oluşturmaktadır. Toplam üretim tüketim dengesine bakıldığında ise 2018 yılında yaklaşık 134,2 m/m³'lük bir üretim fazlası vardır. Ülkelerin ürettiği ve tükettiği arasındaki dengelere bakmak gerekirse bu üretim fazlasının en çok İran ve Katar'da olduğu gözlemlenebilir. Üretim fazlasının 13,9 m/m³'ü İran'da 133,6 m/m³'ü Katar'da bulunmaktadır. Suudi Arabistan ise ürettiği kadarını tüketmektedir.

Afrika'da ise toplam doğalgaz tüketimi, dünya doğalgaz tüketiminin yaklaşık %3,9'unu oluşturmaktadır. Üretim tüketim dengesi açısından incelendiğinde, Afrika'nın 86,6 m/m³'lük üretim fazlası mevcuttur. Bu üretim fazlası ise en çok 49,6 m/m³ ile Cezayir'de bulunmaktadır. Nijerya'nın ise 49,2 m/m³ üretimi vardır ve bu üretimin büyük bir kısmını pazarlamaktadır.

Asya- Pasifik ülkelerinin toplam doğalgaz tüketimi dünya doğalgaz tüketiminin yaklaşık %21,4'ünü oluşturmaktadır. Çin'in toplam tüketimi 283 m/m³'tür. Çin'in doğalgaz üretiminin 161,5 m/m³ olduğu düşünüldüğünde, 121,5 m/m³'lük üretim açığı tedarik etmek zorundadır. Asya- Pasifik ülkelerinin toplam üretim açığı ise yaklaşık 193,6 m/m³'tür.

OECD ülkelerinin toplam tüketimi dünyada tüketilen doğalgazın yaklaşık %45,5'ini oluştururken, OECD üyesi olmayan ülkelerin toplam tüketimi dünyada tüketilen doğalgazın yaklaşık %54,5'ini oluşturmaktadır. Grafikler incelendiğinde OECD üyesi ülkelerin toplamda 328,1 m/m³ açığı vardır ve bu açığı yaklaşık 347 m/m³ üretim fazlası veren OECD üyesi olmayan ülkelere temin etmek zorundadır.

Avrupa kıtasına bakmak gerekirse Avrupa kıtasında en fazla tüketim yapan ülkelere ilki Almanya'dır. Almanya dünya doğalgaz tüketiminde yaklaşık %2,3'lük bir paya sahiptir. Toplam tüketimi 88,3 m/m³ olan Almanya'nın üretimi ise 5,5 m/m³'tür. Yani Almanya ürettiği doğalgazın yaklaşık 16 katını ithal etmek zorundadır. Fransa ise dünya doğalgaz tüketiminin yaklaşık %1,1'i ile 42,7 m/m³'ünü tüketmektedir. Üretimi ise yok denecek kadar az olan bu ülkenin doğalgazda tamamen dışa bağımlı olduğu söylenebilir. İtalya'nın dünya doğalgaz tüketimindeki oranı ise %1,8'dir ve toplamda yaklaşık 69,2 m/m³ doğalgaz tüketmektedir. Yaklaşık 5,2 m/m³ doğalgaz üreten İtalya'nın 64 m/m³ doğalgaz ithal etmesi gerekmektedir. İspanya'da doğalgaz üretimi yok denecek düzeyde olmasına karşın, tüketimi ise 31,5 m/m³ ile dünya doğalgaz tüketiminin %0,8'i kadardır. İspanya'nın da doğalgazda tamamen dışa bağımlı olduğu söylenebilir. Tüm Avrupa kıtasının toplam tüketimi dünya doğalgaz tüketiminin yaklaşık %14,3'ünü oluşturur ve tüketim miktarı yaklaşık 549 m/m³, üretim miktarı ise 250,7 m/m³'tür. Yani kıtanın doğalgaz açığı yaklaşık 298,3 m/m³'tür. Avrupa Birliği'nin toplam doğalgaz tüketimi ise dünya doğalgaz tüketiminin %11,9'unu oluşturur ve tüketim miktarı yaklaşık 458,5 m/m³'tür. AB'nin doğalgaz üretim miktarı yaklaşık 109,2 m/m³ olduğuna göre AB'nin 349,3 m/m³'lük doğalgaz açığı bulunmaktadır.

Son olarak da 2018 yılı dünya doğalgaz toplam üretimi toplamda 3867,9 m/m³'ken tüketim miktarı ise 3848,9 m/m³'tür. Ancak üretilen doğalgaz tüketilen doğalgazdan daha fazla olmasına karşın, BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporuna göre doğalgaz fiyatlarında beklenmedik artışlar görülmüştür. Bu artış sebebinin üretim tüketim dengesizliğinden kaynaklanmadığı söylenebilir.

BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporuna göre boru hatlarıyla AB'ye yapılan doğalgaz ticareti incelendiğinde şu bilgilere ulaşılabılır. Norveç'ten AB ülkelerine sırasıyla Belçika'ya 5 m/m³ (milyar metre³), Fransa'ya 19,6 m/m³, Almanya'ya 24,7 m/m³, İtalya'ya 2,3 m/m³, Hollanda'ya 20,7 m/m³, İspanya'ya 2,6 m/m³, Birleşik Krallık'a 32,6 m/m³ ve diğer AB ülkelerine 6,8 m/m³ doğalgaz sağlanmaktadır. Yani toplamda Norveç'in AB'ye sağladığı doğalgaz miktarı 114,3 m/m³'tür. Rusya Federasyonu ise Fransa'ya 8,9 m/m³, Almanya'ya 55,3 m/m³, İtalya'ya 25,4 m/m³, Hollanda'ya 7,4 m/m³, Birleşik Krallık'a 4,4 m/m³ ve diğer AB üyesi ülkelere 67,1 m/ m³ doğalgaz satmaktadır. Rusya'nın AB üyesi ülkelere 2018 yılında sattığı miktar yaklaşık 168,4 m/m³'tür. Cezayir ise İtalya'ya 16,3 m/m³, İspanya'ya 16,6 m/m³ ve diğer AB ülkelerine 1,4 m/m³ doğalgaz satmaktadır. İtalya ayrıca Libya'dan 4,3 m/m³ doğalgaz almaktadır.

Rusya ise Kazakistan'dan 19,9 m/m³, Özbekistan'dan 5,3 m/m³ doğalgaz almaktadır. Azerbaycan'dan ise bir alımı yoktur. Azerbaycan doğalgazının çoğunu Türkiye'ye satmaktadır. Ayrıca mevcut durumda Rusya'dan Çin'e doğalgaz satışı yoktur. Çin'e boru hatlarıyla doğalgaz satan ülkeler; Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dır. İran doğalgaz üretim fazlasının çoğunluğunu Türkiye'ye satmaktadır. Ayrıca BDT ülkelerine ve Orta Doğu'ya da doğalgaz satan İran'ın Rusya'ya herhangi bir doğalgaz iletimi yoktur.

BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporuna göre LNG ile yapılan enerji ticaret incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılabılır. AB üyesi ülkelere en fazla LNG ticareti gerçekleştiren ülke Katar'dır. Katar LNG satışını en çok İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık'a yapmaktadır. Katar'ın AB üyesi ülkelere yaptığı toplam ihracat 19,5 m/m³ (milyar/metre³)'tür. ABD'nin AB ülkelerine toplam LNG ihracatı ise 3,5 m/m³'tür. Peru AB'ye 2,4 m/m³, Trinidad ve Tobago 3,3 m/m³, Norveç 4,5 m/m³, Rusya ise toplamda 6,8 m/m³ miktarında LNG satışı gerçekleştirmektedir. Ayrıca AB'ye, Cezayir 7,7 m/m³, Nijerya ise 10,3 m/m³ miktarında LNG ticareti yapmaktadır. AB üyesi ülkelerin toplamda Rusya hariç ithal ettiği LNG miktarı ise 53,2 m/m³ doğalgazdır. Rusya'nın ise herhangi bir ülkeden LNG alımı yoktur. Dünyada 2018 yılında en çok LNG ticareti yapan ülkeler, hacim kapasitelerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanırsa; Katar, Avusturalya, Malezya, ABD, Nijerya, Rusya ve Endonezya'dır. Dünya toplam LNG ticaret hacmi 431 m/m³'ken boru hatlarıyla yapılan doğalgaz ticareti

yaklaşık 805,4 m/m³'tür. LNG ticaretinde en hareketli alım ve satım işlemlerinin gerçekleştiği bölge Asya- Pasifik bölgesidir. Toplam ticaret hacmi 322,8 m/m³'tür. Bu bölgeyi ise Avrupa takip etmektedir. Boru hatlarıyla ticaretin en yoğun olduğu bölge ise 478,9 m/m³ ile Avrupa'yken, onu 145 m/m³ ile Kuzey Amerika takip etmektedir.

3.2.2. Moldova Güncel Durum Analizi

Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerine göre, Moldova; dünyada nüfus açısından 131. sıradadır. Yaklaşık 4,04 milyonluk nüfusa sahip ülkedeki etnik nüfus yapısı ise şu şekilde özetlenebilir. Ülkedeki Moldovanlar nüfusun %75,8'ini temsil ederken, Ukraynalılar %8,3'ünü, Ruslar %6'sını ve Gagavuzlar %4,3'ünü oluşturmaktadır. Bağımsızlığını ilan eden Transdinyester bölgesinin nüfusu ise yaklaşık 500.000 civarındadır. Transdinyester'in nüfusunun ise %32'sini Moldovanlar, %30'unu Ruslar ve %29'unu Ukraynalılar oluşturmaktadır. Gagavuzya'nın ise Türksoy (2015) verilerine göre toplam nüfusu 175.000 civarındadır. Bu özerk bölgede %82 Gagavuzlar, %7,8 Moldovanlar, %4,8 Bulgarlar, %2,4 Ruslar yaşamaktadır.

Dünya Bankası (2019)'nın yaptığı açıklamaya göre Moldova ekonomisi şu şekilde özetlenebilir. Almanya'da bir işçinin 18 günde ürettiğini, Moldova'da bir işçi yaklaşık bir yılda üretmektedir. Bu hem ekonomik olarak Moldova'nın dünyanın güçlü ekonomileri karşısındaki pozisyonunu hem de teknolojik olarak ülkede üretim araçlarının pazar değeri bulunan malları üretmede yetersiz kaldığını göstermektedir. Son dönemlerde büyük yatırımlar almasına rağmen, 2018 yılında büyüme %4 oranında yavaşlamıştır. 2018 yılında enflasyon rakamlarındaki düşüşe rağmen, 2019 yılında yapılan seçimler sonrasında enflasyon artışı gözlemlenmektedir. Yaşanan büyük ticari dengesizlik sonucu, bütçe açığı giderek artmaktadır. Moldova'nın 2019-2021 yılları arasında orta vadeli ekonomik büyümesinin yavaşlayacağı öngörülmektedir. Seçim sonrasında ortaya çıkan siyasi gerilim ortamının etkileri azalmaya başladıkça, tüketici ve yatırımcı güven ortamının gelişmesi beklenmektedir. Finansal şartlarda artan normalleşme, orta vadede özel tüketim ve yatırımları desteklemeye devam edecektir. Orta vadede, mali açığın artması öngörülmektedir. Bunun sonucu olarak da Moldova ekonomik etkilere açık bir konuma sahip olacaktır ve ekonomisi ani dalgalanmalar yaşayabilir. Bunun en büyük sebebi ise ülkede devam eden politik belirsizliktir. Ekonomik olarak çoğunlukla dış mali kaynaklara güvenen Moldova ekonomisi riskleri de içinde barındırmaktadır.

İsmayıl (2014)'e göre 2013 yılında Avrupa ile ortaklık anlaşması imzalaması sonucu Moskova'nın Moldova'ya ilk tepkisi Moldova'dan ithal ettiği alkollü içecekler ve domuz etine getirdiği yaptırımlardır. Bunu fırsat bilen AB ise AB- Moldova ticaret hacmini %54 seviyelerine çıkartacak hamleleri gerçekleştirerek bu malların AB'ye girişine izin vermiştir. Rusya'nın Moldova ekonomisi için gelir getiri payı ise %12'lere gerilemiştir. Ancak Rusya'nın Moldova ekonomisine katkı sağlayan diğer bir kozu ise ülkesinde barındırdığı yaklaşık 400.000 civarındaki Moldovalı işçidir. Gerekli gördüğünde Moskova bu işçilerin ülkede kalıp kalamayacağıyla ilgili durumları da gündeme getirmektedir.

Dünya Nüfus İnceleme (2019) verilerinde sunulan bilgilere göre sosyo- kültürel bağlamda ülkede farklı etnik kökenli topluluklar yaşamaktadır. İsmayıl (2014)'e göre Moldova genel olarak Moldovanlar, Ukraynalılar, Ruslar, Gagavuzlar, Bulgarlar ve Romenlerden oluşmaktadır. Ülkede farklı kökene sahip topluluklar yaşasa da ülke dini inanç anlamında daha bütünsel bir görüntü çizmektedir. Ülkenin %90'ından fazlası Ortodoks Hristiyan'dır. Ayrıca ülkede Katolikler, Yahudiler ve Müslümanlar da bulunmaktadır. Ülke nüfusunun %7'si ise herhangi bir dini görüşü benimsememektedir. Ancak Ortodokslar arasında Romen ve Moldovan Metropolisi Besarabya ile Rus Metropolisi Kişinev arasında sık sık anlaşmazlık yaşanmaktadır.

Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerine göre Moldova ekonomisi güçsüzdür ve Moldova Avrupa'nın en fakir ülkesidir. Teknolojik ihrac kalemleri arasında değildir, daha çok geleneksel ürünlerin ihracı mevcuttur. Milli gelirin %40'ını Karadeniz'e yakın ve çok verimli toprakları sayesinde zirai mahsuller oluşturmaktadır. Buğday, mısır, arpa, tütün, şeker pancarı ve soya fasulyesi satmaktadır. Moldova'nın finansal olarak instabil yapısının sebebi genel olarak enerji ve hammadde konusunda Rusya'ya bağımlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Moldova'nın çevresel koşulları bakımından sahip olduğu enerji kaynakları hakkında bilgi edinmek, ülkenin enerjiye muhtaç bir yapısının olup olmadığı konusunda bilgi edinilmesini sağlayacaktır. Enerji üretmekten ziyade tüketici konumundaki ülkeler için enerji en büyük gider kalemini oluşturmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (2019) verilerine göre ülke enerji kaynaklarından yoksundur ve fosil yakıt ve elektrik konusunda tamamıyla bağımlıdır. Enerji ihtiyacının sadece %13,7'sini kendisi karşılayabilmektedir.

Guzun (2019)'un katkılarıyla hazırlanan 2019 yılı petrol ve gaz düzenlemeleriyle ilgili rapor incelendiğinde, Moldova'nın hidrokarbon üretim ve tüketiminde genel olarak şu bilgilere ulaşılabılır. 2017 yılında Moldova doğal gaz pazarı tamamen Rus şirketi Gazprom'un eline geçmiştir. Moldova'nın iç pazarında ihtiyaç duyduğu doğalgaz toplam 1,033,9 m/m³ (milyar metre³)'tür. 2017 yılında Moldova Cumhuriyeti doğal gaz ihracı gerçekleştirememiştir. Ülkenin ana iç pazar gaz tedarikçisi Moldovagaz'dır. Moldovagaz'ın %50 hissesine Gazprom, %35,33'üne Moldova ve %13,44'üne Transdinyester sahiptir. Inter Alia Moldovagaz'ın kurucusudur ve Ukrayna ile Balkan bölgesine giden doğal gazın Moldova bölgesinden iletimini sağlar. Moldova Hükümeti doğal gaz arz güvenliğinin sağlanmasında tedarik kaynaklarını çeşitlendirmesi gerekliliğinin farkındadır. Bunu ise LNG ve doğal gaz depolama tesisleriyle gerçekleştirmek istemektedir. 2014 yılında Moldova'nın hazırladığı Yaş (Romanya) ve Ungheni (Moldova) ve Ungheni- Kişinev doğalgaz hattı projelendirilmiştir. 2017 yılında satışa sunulan projeyi Romanya menşeli Eurotransgaz S.R.L. satın almıştır ve 2019 yılı sonunda 2020 yılı başında Moldova'ya doğalgaz ihracına başlamayı hedeflemektedir. Ayrıca 2016 yılında Moldova hükümeti ülkede hidrokarbon araştırmaları için Teksas merkezli "Frontera Resources International" şirketine görev vermiştir. Bu şirketin arama ve kaynaklardan faydalanma hakkı mevcuttur. 2018 yılı toplam brüt enerji tüketimi enerji kaynaklarına göre şu şekilde sıralanabilir. Doğalgaz %27,7, petrol ürünleri %32,8, biyoyakıt ve atıklar %26,6, elektrik enerjisi %10,7, kömür %2,2'dir. Ülkede enerji tüketimi artsa da doğal gazın tüketim araçları arasındaki oranı gerilemektedir.

Guzun (2019)'a göre petroldeki durum ise şu şekilde özetlenebilir. Petrol ürünlerini de genel olarak ithal eden Moldova'nın petrol ürünlerini üretme payı %0,7'dir. 2017 yılı itibarıyla Moldova'ya petrol ürünleri pazarlayan ülkeler içerisinde dizelin %81,2'sini ve benzinin %97,8'ini pazarlayan Romanya ilk sırada yer almaktadır. Onu takip eden Rusya ise dizelin %16,8'ini benzinin ise %0,25'ini tedarik etmektedir. Bu ülkeleri Belarus ve Bulgaristan izlemektedir. LPG ise %64,1 oranında Rusya'dan, %31 oranında ise Romanya'dan alınmaktadır. Moldova'da petrol ürünlerinin tüketiminde artış gözlemlenmektedir. Anlaşılacağı üzere Moldova tükettiği enerjinin çoğunda Rusya ile karşılaşmaktadır.

Rusya'nın Moldova'nın gaz ihracının tamamını gerçekleştirmesi elindeki politik ve ekonomik olarak büyük bir kozdur. Bunu istediği zaman tehdit unsuru olarak kullanabilmektedir. Örneğin, “Ocak 2006 yılında Gazprom'un Moldova'ya ihraç ettiği gaz fiyatlarını iki defa arttıracakını beyan etmesi sonrasında Kişinev'in bunu kabul etmemesi üzerine doğal gaz ihracını durdurmuştur” (İsmayıl, 2014).

Şekil 3. 3. Moldova Doğalgaz Boru hatları (İsmayıl, 2014)

Yukarıdaki 3.3. numaralı şekilde açıkça görüldüğü üzere Moldova'ya Ukrayna üzerinden ulaşan iki adet doğalgaz boru hattı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ukrayna üzerinden Moldova'ya girer, yine aynı şekilde Ukrayna topraklarına geri döner. Mevcut ikinci boru hattı ise yine Ukrayna üzerinden ülkeye girer ve Moldova üzerinden sırasıyla Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'ye ulaşır. Ülkeden geçen her iki boru hattının ülkeye giriş noktaları ise Transdinyester bölgesi içindedir. Bu boru hatları Kişinev yönetimine karşı bu ayrılıkçı bölgenin önemli kozudur.

İsmayıl (2014)'a göre özellikle Ukrayna Krizi sonrasında yaşanan gelişmeler Moldova için olduğu kadar Transdinyester için de problem teşkil etmektedir. Moldova özellikle Ukrayna'yı devre dışı bırakacak enerji nakil projelerine temkinli yaklaşmaktadır. Ağustos 2014 yılında Ukrayna Yüksek Rada'sının Rusya'ya yönelik yaptırım çağrısı ve buna ülkesinden geçen Rus enerjisini de dahil etmek istemesi Transdinyester için de büyük sorun anlamına gelmektedir. Ülkede doğalgazın dağıtımını ve Ukrayna ile Balkanlara iletilen doğal gazın iletimini üstlenen Moldovagaz'a olan Gazprom ortaklığı Moldova ekonomisini olduğu kadar

Transdinyester'i de ilgilendirmektedir. Burada altının çizilmesi gereken nokta ise Rus doğalgazının Ukrayna- Transdinyester-Kişinev üzerinden aktarımının durdurulması Kişinev'in elini güçlendirebilir. Moldova'nın 2019 yılı itibarıyla bitmesini planladığı Yaş (Romanya) ve Ungheni (Moldova) ve Ungheni- Kişinev doğalgaz hattı ile Moldova AB doğalgaz pazarına erişebilecektir. Böylece Moldova'nın Transdinyester'e olan bağımlılığı ortadan kalkacak ve mevcut durumun tam tersi gerçekleşerek Transdinyester'in Kişinev'e bağımlı hale gelme ihtimali ortaya çıkacaktır. Kendisinin kullandığı politik silahın başkası tarafından kendisine karşı kullanılmasının Kremlin'i mutlu etmeyeceği açıktır. Ancak Moskova kendisine biat eden bölgeleri de doğalgaz ihracından mahrum bırakamayacağı için politik olarak yeni çözümler üretmesi beklenmektedir. Ülkeden geçen Rus petrol boru hattı ise Blinick (2008)'in makalesinde işaret ettiği üzere yoktur.

3.2.3. Belarus Güncel Durum Analizi

Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerine göre Belarus'un nüfusu yaklaşık 9,5 milyondur. Kara sınırları Rusya, Polonya, Ukrayna, Letonya ve Litvanya ile çevrili olan Belarus, nüfus bakımından incelendiğinde dünyada 95. sıradadır. Etnik olarak Belaruslular nüfusun %84'ünü oluştururken; onu takip eden etnik yapılar sırasıyla %8 Ruslar, %3 Polonyalılar, %1,5 Ukraynalılardır Ülkenin resmi ve ana dili Rusça olarak kabul edilmiştir ancak Belarusça da yaygın olarak konuşulmaktadır.

Dünya Bankası (2018) verileri incelendiğinde Belarus'un ekonomik yapısı ile ilgili şu bilgilere erişilebilir. Belarus'ta ekonomik iyileşme devam etmektedir. Mevcut iyileşmeler ise devresel faktörlere bağlıdır. Dış talep değişkenliği ve devlet tabanlı teşebbüs sektörünün yapısal zayıflığı büyüme potansiyeline engel teşkil etmeye devam etmektedir. Devam eden gelişimi sürekli hale getirerek bunu yapısal bir gelişime dönüştürmek ve dış rekabet ortamını geliştirebilmek için yapısal değişikliklere gidilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. 2018 yılında iç talebi ve ürün ihracını destekleyen politikalar, devresel iyileşmenin ana noktasıdır. Rusya tarafından sağlanan kısa dönemli dış finansal yardımlar makroekonomik baskıyı hafifletse de dış rekabeti destekleyici yapısal değişimler gerçekleştirilemezse bu rahatlamanın etkileri kısa süreli olur. Tüketim ve ihracattaki artışlarla devam eden Belarus ekonomik iyileşme süreci neticesinde, 2018 yılının 2. çeyreğinde GSMH %3,9 oranında artmıştır. 2018 yılında BDT dışındaki ülkelerle de ticaretin geliştirilmesi; ihracatçının mineral, ahşap ve metal kalemlerinde satışlarını hem miktar hem de gelir olarak arttırmıştır. Ayrıca 2018

yılında Rus ekonomisinde meydana gelen hafif ve kısa süreli iyileşme, Rusya'ya fabrika ürünleri ve zirai ürünlerin ihracında sınırlı fırsatlar sağlamıştır. Ancak Rusya ile süt ürünlerine getirilen karşılıklı kısıtlamalar olumsuz bir etki oluşturmuştur. Kamu harcamaları ve yerel bütçe paylarının düşürülmesi ve vergi gelirlerinin arttırılmasıyla Belarus bütçesi 2018 yılında %5,5 fazla vermiştir. Ancak 2018 yılının 2. çeyreğinde, kamu borcu %36,8 ve bunun dış borçlanmayla birlikte GSMH'ye oranı %51,2'lere ulaşmaktadır.

Dünya Bankası (2018) verilerine göre Belarus'un ekonomik durumu ile ilgili şu bilgilere de erişilebilir. Belarus'ta enflasyon rakamları 2018 itibarıyla %4,7 seviyelerindedir. Belarus'un orta vadeli ekonomik görünümünün, 2019 ve 2020 yılları arasında %2-2,5 seviyelerine düşeceği tahmin edilmektedir. Rusya'nın petrol gelirlerini aşamalı olarak durdurma manevrası ve Belarus rafinerilerine daha yüksek fiyatlı petrol girdisi sonucu mali pozisyonun kötüleşmesi beklenmektedir. Bu da mali açığın %3,8 olabileceği anlamına gelmektedir. Bu açığı kapatabilmek için Belarus yönetimi kamu yatırımlarında kesintilere gidebilir ve harcamalarda verimliliği arttırabilmek için tedbirler alabilir. Ekonomide yavaş da olsa büyüme gerçekleştikçe emek gelirleri pozitif kalacaktır ancak işçi ekonomisi zayıf kalabilir. Bunun asıl sebebi zor mali koşullar ve devlet destekli sektörün borç yükünden kaynaklanmaktadır. Bu sebeplerle yaşanan işçi göçleri de ivme kazanabilir. Hem iç hem de dış faktörler orta vadeli ekonomik görünümde riskler taşımaktadır. Ekonomik borçlanmanın GSMH'ye oranı yaklaşık %40'tır. İstikrarlı ve sürekli gelişim için bu sorun teşkil etmektedir.

Dünya Bankası (2018) verilerine göre Belarus'un ekonomik performansı büyük ölçüde küresel ticari malların fiyatlarına ve Rusya'nın talebine bağlıdır. Rusya ile gerçekleştirilen karşılıklı görüşmeler, gerekli dış finans kaynaklarının sağlanmasına yardımcı olur ancak bu sadece kısa vadeli bir rahatlama sağlar. Belarus'un sahip olduğu iç riskler olası ekonomik reform uygulamalarını yavaşlatabilir ve iç talebi karşılamak için yaklaşan parlamento ve başkanlık seçimleri yayılmacı politikalara geri dönülme riskini içerebilir. Belarus için esas gerçekleştirilmesi gereken şey devam eden dönemsel iyileşmeyi yapısal iyileşmeye çevirmektir. Ülkede uzun soluklu gelişimin sağlanabilmesi için kamu kurumlarına olan güven artmalı, yatırım teşvik programları hazırlanmalı ve ülkede yatırım yapabilmeyi kolaylaştırıcı tedbirler alınmalıdır. Bu alanlarda süregelen sorunları aşmak, devam eden ekonomik zorlukların çözümüne yön verecek ve uzun süreli iktisadi duraklamaları önleyecektir.

Dünya Bankası (2018) verilerine göre unutulmaması gereken ekonomik ve teknolojik bağlamda gerçekleştirilen yapısal dönüşümlerin, toplumsal gerilimleri tetikleyebileceğidir çünkü bu dönüşümler esnasında ücret dağıtım eşitsizliği ortaya çıkabilir ancak bu gerilimlerin gerekli politika ve kurumlar aracılığıyla yatıştırılması mümkündür. Dünya Nüfusu İnceleme (2019) raporunda sunulduğu üzere, Belarus'un ekonomik büyümesi yabancı yatırımcı ve özellikle Rusya kaynaklıdır. Ülkenin sahip olduğu önemli endüstri alanları ise şu şekilde sıralanmaktadır. Petrol, doğal gaz, kaya petrolü ve elektriği kapsayan enerji sektörü, otomobil üretimi, demir, metal cevheri madenciliği, savunma, bankacılık, tarım, teknoloji ve turizmdir.

Belarus'un Rusya ile olan ekonomik bağlantılarıyla ilgili farklı birçok yorum yapılabilir. Ancak kesin olan "Rus yardımları için Belarus'un Rusya için kara delik olduğu izleniminin aksine Rusya'nın Belarus'ta büyük ekonomik kaygıları olduğudur" (Moshes, 2000). Moshes (2000)'e göre Rusya Belarus'un büyük bir ticari ortağıdır. Belarus Rusya'nın 89 bölgesinden 79 ile ticari bağlantılara sahiptir. İki devlet arasında ticareti düzenleyen 67 adet ticari antlaşma vardır.

Ambrosio (2006) Belarus'un ekonomisiyle alakalı sunduğu diğer bilgiler ise şu şekildedir. Ekonomik olarak AB pazarından ayrı olan Belarus, AB ile olan ticaretinde minimum seviyelerdedir. Belarus'un üretimdeki yapısal problemleri, ürünlerinin dünya piyasalarında rekabetçi gücünün olmaması ve yüksek konvertibl para birimine sahip olmayışı, Belarus'un Batı pazarlarına açılmamasının diğer sebepleridir. Bu noktada yeniden Belarus'un ekonomik kaderi, Rusya tarafından belirlenmektedir. Ticarete paradan ziyade takas sisteminin kullanılması, Belarus'un elini güçlendirmektedir.

Ambrosio (2006)'nın Uluslararası Para Fonu'nun Belarus Cumhuriyeti İstatistikî verilerinden yararlandığı bilgilere göre Belarus, Rusya'nın en çok ticaret yaptığı Almanya ve İtalya'yı takiben 3. ülkedir ve ticaretinin %50-60'ını Rusya ile yapmaktadır. Petrol ve doğal gazın ortalama yaklaşık %90'ını Rusya'dan temin etmektedir. Bu sebeplerle Batı'nın Lukaşenko yönetimine baskı kurması da söz konusu olmamaktadır. Kesilen Batı yardımlarına karşı gelen Rus yardımları Belarus'un ekonomik olarak dirençli kalmasını sağlamaktadır. Bu yardımlar enerji yardımları ve birliğin kurulması için yapılan yardımlardır. Rusya'nın Belarus'a sübvansiyonlu fiyat uyguladığı petrol ve doğal gaz ile Belarus'un yaşam standardı yükselmekte ve ithalat giderleri düşmektedir. Rusya'nın Belarus'un enerji kaynaklı borçlarını zaman zaman iptal etmesi ve gümrük birliği Belarus ekonomisi için büyük önem taşımaktadır.

Ekonomik olarak Belarus'un yerli üretiminin %80'i devlet firmalarınca sağlanır ve özelleştirilmez. Kolektif ve devlet bazlı çiftçilik eski Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi devam etmektedir.

Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerinin sunduğu bilgilere ışığında Belarus'un ülke kimliğini inşa eden veriler değerlendirildiğinde şu bilgilere ulaşılabılır. Ülke nüfusunun %59'u kendisini Doğu Ortodoks Hristiyan'ı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca ülkede Katolikler ve Protestanlar da mevcuttur. Ülke nüfusunun %4'ü ise Yahudilik ve Bahai İncancına sahiptir. Belarus'un resmi bir dini yoktur ancak ülkenin birliğini tehdit etmediği sürece inanç özgürlüğü anayasayla garanti altına alınmıştır. Ancak ülkede Batı kültürüne karşı sosyo-kültürel bağlamda bir dışlama gözlemlenebilir. Bunun birçok sebebi olabilir ve Ambrosio (2006)'a göre Belarus halkının Batı'dan daha çok yüzünü Doğu kültürüne çevirmesinin büyük bir sebebi ise Belarus kültürünün Batı ile çeliştiği görüşüdür. Belarus'un Slav ve Ortodoks çizgisi ekonomi, politika ve sosyal alanlarda ortaya çıkan bölgesel değişimlerden Belarus'un daha az etkilenmesine sebep olmaktadır. Batı kültüründe ortaya çıkan ve değişen yapılar Doğu kültürü için istilacı Batı fikrinin yansımalarıdır ve uygulanması öz kültürle bağdaşmayacak yargılar içermektedir. Batı çatısı altında söylenen demokratikleşme ve uyum sağlama süreçleri, Slav ve Ortodoks olma kimliğinden daha üstün olamaz. Bu sebeple Belarus kendisini Batı'ya ait hissetmez. Kültürel kimliğini inşa eden temel yargıların Doğu kültürü tarafından oluşturulduğunu ve Batı'nın buna bir tehdit olduğunu düşünür.

Belarus'un teknolojik açıdan gelişmişliği Intetics (2014) verileriyle incelendiğinde şu bilgilere erişmek mümkündür. Belarus'un büyüyen bir teknoloji sektörü vardır. Tarihten bu yana teknolojik gelişmelerde öncü adımlar atabilen Belarus, Sovyetler Birliği'nin 'Silikon Vadisi' olarak bilinmekteydi. Sovyetler'in bilgisayar ve bilgisayar parçalarının %50'sinden çoğu burada üretilmekteydi ve Sovyetler'in yazılım geliştirme merkezi de buradaydı. Belarus bugün de dünya çapında bilgi teknolojileri ve yazılım geliştirme konusunda ileri bir yapıya sahiptir. Avrupa'da teknoloji şirketlerine en büyük vergi kolaylığını sağlayan ülkelerden bir tanesidir. Belarus'un en eğitimli insanların birçoğu teknoloji alanında çalışmaktadır ve eğitim açısından teknolojinin tercih edilmesinde dünyada 5. sıradadır. Intetics (2014)'in Dünya Bankası verilerine dayandırdığı çalışmasında, iş kurma konusunda kolaylık açısından 15. sırada yer alan Belarus, ABD'den daha kolay imkanlar sunmaktadır. Ancak her ne kadar birçok

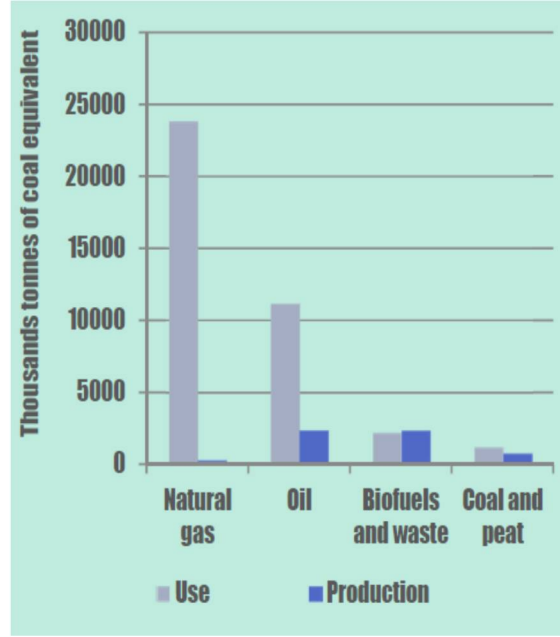
teknoloji üreten tesise sahip olsa da Belarus'un dünya piyasasında etkili olabilecek kadar teknoloji ihraç gücü yoktur.

Belarus'un çevresel koşulları bakımından sahip olduğu enerji kaynakları hakkında bilgi edinmek, ülkenin enerjiye muhtaç bir yapısının olup olmadığı konusunda bilgi edinilmesini de sağlayacaktır. Enerji Topluluğu (2018)'nin Belarus'un enerji yönetimi ve politika tavsiyeleri üzerine hazırladığı rapordan elde edilen bilgilerle Belarus'un enerji portföyü belirlenecektir. Belarus, Doğu Ortaklığı grubunun bir üyesi ve Avrupa Birliği Komşuluk Politikalarının bir parçasıdır. AB enerji programlarında 6 paydaştan bir tanesidir. Aynı zamanda Avrasya Ekonomik Birliği üyesi olan Belarus, birlik içerisinde ortak bir enerji pazarı oluşturulması için diğer üyelerle birlikte hareket etmektedir. AEB ortak doğalgaz pazarı 24 Nisan 2017 yılında AEB Komisyonu Danışma Komitesi tarafından onaylanmıştır. Belarus gaz tedarikini sadece Rusya'dan yapmaktadır ancak ortak gaz pazarı ile Kazakistan gazına da erişim sağlayabileceğini düşünmekte ve tedarikçi çeşitliliğine sahip olmaya çalışmaktadır. Ayrıca AEB ortak petrol piyasası için de çalışmalara başlamış ve 2018 yılında imzalanan antlaşmayla bunun 2024 yılına kadar tamamlanması hedeflenmektedir. Rusya Belarus'a 24 milyon ton petrol ihracını onaylamıştır ve bu ihraç 2024 yılına kadar aynı seviyelerde devam edecektir.

Rapor (2018)'da sunulan Belarus Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi'nin verilerine göre Belarus'un kendisine yetecek kadar enerji kaynağı yoktur ve petrol ile doğal gazı özellikle Rusya Federasyonu'ndan almaktadır. Birincil enerji tüketim kaynaklarının %85'i ithal edilen doğal gaz ve petrol kaynaklarıdır. Belarus'un elektrik üretim kapasitesi ise iç pazarına yetecek miktardadır. Belarus'un gaz pazarı toptan ve perakende her iki aşamada da tekelleşmiştir. Gazprom (2013)'un yaptığı açıklamaya göre Belarus'ta faaliyet gösteren Gazprom'un alt kuruluşu Beltransgaz'dır ve 2013 yılı itibarıyla ismi "Gazprom Transgaz Belarus" olarak değiştirilmiştir. Belarus'un tüm gaz tedarikini bu şirket gerçekleştirmektedir ve Belarus'ta bağımsız enerji düzenleyici otorite yoktur. Enerji verimliliği konusunda alınan tedbirlerle her ne kadar enerji tüketiminde düşüşler yaşansa da bu yeterli değildir.

Belarus Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi (2018)'nin açıkladığı rapora göre ülkede enerji sağlayan kaynakların kullanım oranları 2018 yılı itibarıyla şu şekildedir. Doğalgaz %62 ile en yüksek orana sahipken, petrol %29, biyoyakıt ve atıklar

%6 ve kömür %3'tür. Ayrıca enerji üretimi ve kullanımına göre şu bilgiler de verilmiştir. Belarus'un kullandığı enerjide öz yeterliliği enerji üretimi ve kullanımına göre hesaplandığında %16'dır. Net enerji ithalat rakamlarıyla kullanım oranları hesaplandığında ülkenin enerji bağımlılığı ise %86'dır. Biyoyakıt ve atıklarda öz yeterlilik %107'yken, en az öz yeterlilik %1 ile doğalgazdadır. Ayrıca, Komite (2018) tarafından ülkenin 2017 yılı enerji üretim ve tüketim oranları verilmiştir.

Şekil 3. 4. 2017 Yılı Belarus Enerji üretim ve Tüketimi (*National Statistical Committee of the Republic of Belarus, 2018*)

Şekil 3.4.'te verilen grafiksel bilgiler incelendiğinde açıkça görülmektedir ki Belarus Cumhuriyeti özellikle petrol ve doğal gaz da ürettiğinden çok daha fazlasını tüketmektedir ve bu yönüyle enerji ithal etmeye mecburdur. Enerji ithalat kaynağı Rusya olduğu düşünüldüğünde ise Rusya'ya bağımlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Enerji Topluluğu (2018) raporunun verileri üzerinden devam edildiğinde şu verilere ulaşmak da mümkündür. 2016 yılında kullanılan gazın %98'i Gazprom'dan alınmıştır. Gazprom, Belarus aracılığıyla Ukrayna, Polonya, Litvanya'ya doğrudan ve Polonya üzerinden Almanya'ya, Litvanya üzerinden Kaliningrad'a ulaşabilmektedir. Ayrıca Letonya'ya doğrudan ya da Belarus-Litvanya hattı üzerinden ulaşabilme ihtimali de vardır. Anlaşılacağı üzere Belarus Rus gazını AB üye ülkelere taşıyıcı rolünü üstlenir. Rapor (2018)'da sunulan Rusya -Belarus Beltransgaz 2017 düzenlemelerine

göre Rusya Belarus'a doğal gazı iç tüketimi için ihraç ettiğini belirtmiş ve Minsk yönetimi aldığı gazı ticari amaçlarla ihraç etmeyeceğini taahhüt etmiştir. Yani Belarus'un aldığı gaz sadece iç tüketim amaçlıdır. Ayrıca Belarus'tan geçen boru hatları Rusya – Belarus sözleşmesine göre ters akış gerçekleştiremezler. Yani Belarus AB üyesi ülkelerden özellikle Polonya ve Litvanya'dan LNG de dahil olmak üzere enerji temin edemez. Bunun sonucunda ise Belarus'un enerji arz güvenliğinde çeşitliliğe gitmesi engellenmiş olur.

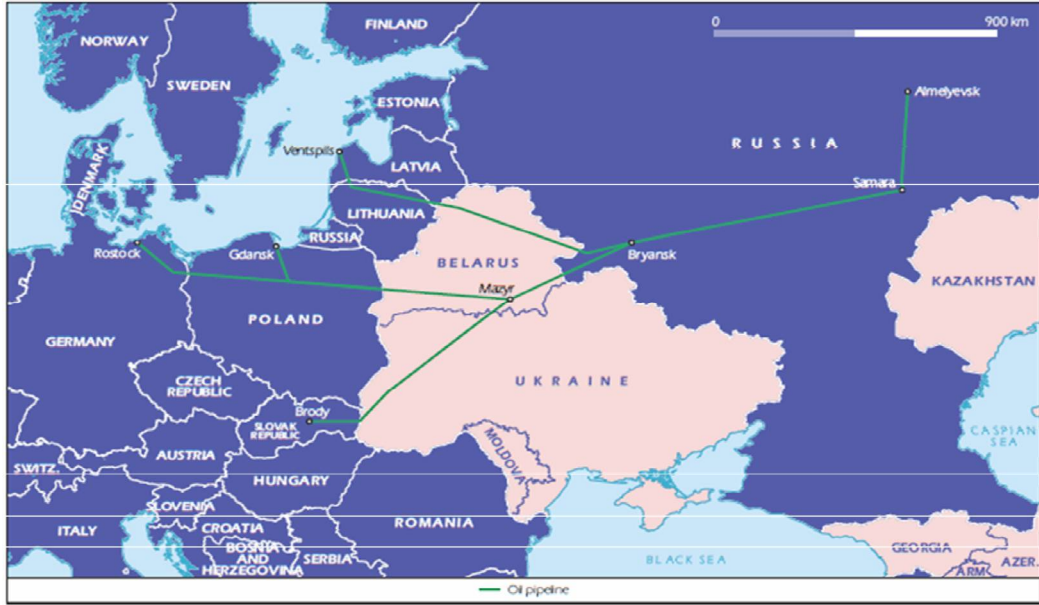

Şekil 3. 5. Gazprom-Belarus Transit Doğalgaz Boru Hatları (Gazprom, 2018)

Rapor (2018)'da Gazprom'dan alınan ve şekil 3.5.'te sunulan harita, Belarus'tan geçen doğal gaz boru hatlarını göstermektedir. Gazprom (2018)'un Belarus'tan geçen boru hatları 2 ana arterden oluşmaktadır. En önemlisi Yamal doğalgaz boru hattıdır ve ülkede birçok kompresör istasyonu vardır. Enerji Topluluğu (2018)'na göre Belarus'un milli doğalgaz üretim kuruluşu Belorusneft'tir ve ülke içindeki doğal gaz arama çalışmalarını kontrol eder. Gazprom Transgaz Belarus ise mevcut durumda tamamen Gazprom'un tekelindedir. Gazprom ve alt kuruluşları gazı Beltopgaz'a satar. Temin edilecek gazın miktarı, fiyatı, 3. ülkelere erişimi Rusya Gazprom'u ile Gazprom Transgaz Belarus arasındaki sözleşmeye bağlıdır. Rusya ve Belarus'un Gazprom Transgaz Belarus antlaşması başka ağlara aktarılacak gazın iç hatlara aktarımının engellenmesi ya da iletim ücretlerinin ödenmesi gibi sistemin işletim kurallarını belirler. Gazprom'un Belarus'a gaz temininde tekeli ve özel yeri, ülkenin gaz piyasası için tehlikeli olabilir. Baskın dış tedarikçiye bağlı kalmak tekeli mevcudiyeti güçlendirir ve

fiyat ya da diğer konularda şartlar ortaya koyabilir. Bu sebeple Belarus gaz pazarının rekabet taşımayan yapısı tüketiciye ulaşan gazın tedarik, fiyat gibi konularda çeşitli arz kaynaklarından beslenerek müşteri yararına olmasını engeller. Bu yüzden Belarus'un gaz temininde çeşitliliği sağlaması gerekmektedir.

Enerji Topluluğu (2018)'na göre Belarus'taki petrol piyasası ise şu şekilde özetlenebilir. Belarus'un petrol rezervlerinin 50 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Bulunan birçok rezervin ise çıkarılması oldukça zordur. Belarus 2016 yılında yaklaşık 1,65 milyon ton petrol üretmiştir. 2013'ten bu yana petrol üretimindeki istikrarın sebebi ise kullanılan modern metotlar, yeni ekipman ve teknolojilerle çıkarılması zor petrolerin çıkarılmaya başlanmasıdır ve petrol üretiminde önemli rakamlara ulaşılmıştır. Belarus'ta doğalgazda olduğu gibi Rus petrollerini taşıyan petrol boru hatları da mevcuttur.

Şekil 3. 6. Belarus Petrol Boru Hatları (*Energy Community, 2018*)

Enerji Topluluğu (2018)'nin aktardığı bilgilere göre ülkeden geçen şekil 3.6.'da sunulduğu üzere Druzhba petrol boru hattıdır. Ülkeye iki koldan giren bu hattın ilk bölümü Belarus'un güneyindeki Mozyr'de iki kola ayrılır. Kuzey kolu Polonya ve Almanya'ya ulaşırken, güney kolu ise Ukrayna'dan geçer. Ülkenin kuzeyinden geçen diğer hat ise Litvanya ve Letonya'ya ulaşır. Rapor (2018)'a göre, Belarus ekonomisi için önemli olan iki büyük tesisten bir tanesi BelNeftekhim'dir. Bu tesis devlet yönetimindedir ve ülke ekonomisine büyük katkılar sağlayan petrol ürünleri üreten petrokimya tesisidir. Petrolle ilgili diğer bir kuruluş ise JSC Naftan'dır. Bu kuruluşta

büyük bir petrokimya tesisi ve rafineridir. 2035 Belarus enerji güvenliği konsepti, enerji güvenliği açısından en büyük tehdidi petrol rezervlerinin tükenmesi olarak görmektedir. Konulan uzun dönemli hedef ise petrol ithal kaynaklarını çeşitlendirmektir. Bunu yapmak için Belarus yabancı devletlerin petrol ve doğal gaz kaynaklarının geliştirilmesi projelerine katılabilir ve bu ülkelerin Belarus'a enerji tedarikini organize edebilir. Ayrıca Belarus'un ithal ettiği petrolün azaltılması ya da tamamen durdurulması durumunda alternatif bulunana kadar kullanılabilir stoklama tesislerini de kurulmalı ve geliştirilmelidir.

3.2.4. Ukrayna Güncel Durum Analizi

Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerine göre bir Doğu Avrupa ülkesi olan Ukrayna'nın yaklaşık nüfusu 44 milyondur. Ukrayna'nın sınır komşuları şu şekilde sıralanabilir. Ülkenin kuzey ve kuzeydoğu sınırı Rusya, kuzeybatı sınırı Belarus, batısı Macaristan, Slovakya, Polonya, güneybatısı ise Romanya ve Moldova ile çevrilidir. Güney ve güneydoğu sınırlarında ise Azak Denizi ve Karadeniz bulunmaktadır. Ukraynalılar ülke nüfusunun toplam %77,8'ini oluştururken, Ruslar %17'sini, oluşturmaktadır. Ayrıca ülkede tamamı %1'in altında olmak kaydıyla büyükten küçüğe sırasıyla Belarussular, Bulgarlar, Macarlar, Kırım Tatarları, Romanyalılar, Polonyalılar ve Yahudiler bulunmaktadır. Nüfusun %67'si Ukraynaca konuşurken, %24'ü Rusça konuşmaktadır. Yani ülkede kendi anadilini konuşmayan %10'dan fazla Ukraynalı vardır. Kalan %9'luk oran ise farklı dilleri konuşmaktadır. Ukrayna'nın diğer en dikkat çekici yapısı ise okuma-yazma oranının yüksekliğidir. Erkeklerin %99,7'si, kadınların ise %99,6'sı okuma yazma bilmektedir.

Dünya Bankası (2018) verilerine göre Ukrayna ekonomisiyle ilgili şu verilere ulaşılabilir. Ülkede yapılan reformlar ve IMF anlaşmaları, yatırımcı açısından olumlu sinyaller içermektedir. 2018 yılının ilk çeyreğinde, Ukrayna ekonomisi %3,5 büyüme kaydetmiştir. Bu artıştaki temel sebep yapılan zirai hasat, yüksek ücret, emekli maaşları ve para irsali karşılığı oluşan yüksek tüketim miktarıdır. Ülkede yatırımların ertelenmesinin temel sebepleri ülkenin geniş finans ihtiyaçları ve siyasi belirsizliklerdir. IMF ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde reformların onaylanması ve vaat edilen bazı reformların tamamlanmasıyla olumlu hava oluşmuştur. Bu şekilde devam ederse büyümenin 2020 yılında %4'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Ancak IMF'ye taahhüt edilen reformlar gerçekleşmezse; yaşanan güven kaybı, makroekonomik hassasiyet ve finansal güçlüklerin iç pazar baskısı sebebiyle büyüme

%2 oranında gerileyebilir. Ukrayna'nın 2019 ve 2020 yıllarında büyük kamu borçlanması ödemeleri olduğu için, 2019 bütçesinin GSMH'ye oranının %2,5 bütçe açığı hedefini yakalaması gerekir. Ayrıca gelir kaybettirici ekonomik tedbirlerden kaçınılmalıdır. Yüksek petrol fiyatları, ülkenin ithalat giderlerini son 8 ay içerisinde %15,3 arttırmıştır. İhracatta Azak Denizi'nde 2018 Temmuz ayından bu yana uygulanan ihraç mallarında fiyat yumuşatmaları ve lojistik zorluklar nedeniyle ekonomik gelir kayıpları yaşanmaktadır. Ülkenin ekonomik ortakları ile devam eden finans yapılarını korumak, yabancı yatırımcıyı teşvik etmek ve geleneksel olmayan ihracatı arttırmak önemlidir.

Dünya Bankası (2018)'na göre Ukrayna'nın yüksek ekonomik değeri bulunan ticari malları ihraç etme olasılığı vardır ancak bunu henüz gerçekleştirmiş görünmemektedir. Ukrayna'nın ihraç kalemleri genel olarak tahıl ve madenlerdir. İhraç ettiği malların küresel değer zincirindeki yeri %5,7'dir. Bu oran Polonya için %27, Romanya ve Türkiye için %38, Vietnam içinse %59'dur. Ülkenin AB pazarına özel erişim özelliğini kullanması gereklidir. Ülkede ekonomik olarak canlanmanın yaşanabilmesi için yolsuzluklarla mücadele edilmeli, hukuk sistemi daha işlevsel hale getirilmeli, özelleştirmeler artırılmalı, makroekonomik istikrar korunmalı ve batık kredilerin yüksek hisse oranları temizlenmelidir. Ayrıca Ukrayna etkin ve rekabetçi lojistik sistemini geliştirerek ihracatını arttırmalı ve küresel ekonomiye entegrasyonu sağlamalıdır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için ise nehir taşımacılığı geliştirilmeli, demir yolu sistemleri yenilenmeli ve depolama sistemlerindeki yetersizlikler giderilmelidir.

Ukrayna'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler Trading Economics (2018)'e göre sırasıyla Rusya, Polonya, İtalya, Türkiye, Çin ve Hindistan'dır. En çok ithalatı ise yine sırasıyla Rusya, Çin, Almanya, Belarus ve Polonya'dan yapar.

Ülkede sosyo-kültürel normları düzenleyen en önemli yapı taşlarından bir tanesi konuşulan dil ve insanların kendisini ait hissettikleri topluluktur. Hatton (2010)'a göre Ukrayna'nın doğusu Rusça konuşanların ve Rus destekçilerinin çoğunlukta olduğu bölgedir. Rusça'yı ana dili olarak konuşan Ukraynalılar hem Rusya'ya hem de Ukrayna'ya bağlılık hissetmektedirler. Ülkenin Batısı ise daha çok Batı destekçisidir ve Rusları ülkenin egemenliğinin bir tehdidi olarak görür. Bu sebeple ülkede mevcut farklı görüş ve etnik yapılar farklı politik, ekonomik ve siyasi söylemler ortaya çıkartarak Ukrayna'nın jeopolitik olarak doğunun mu yoksa batının mı bir parçası

olduğu sorusunu ortaya çıkarırlar. Bu bugün bile tam olarak cevaplanabilmiş bir soru değildir. Ukrayna'nın Batı Avrupa ile Doğu Avrupa arasındaki önemli konumu bu ülkeyi sürekli olarak doğu – batı çekişmesi içerisinde bırakmaktadır.

Hatton (2010)'ın görüşlerinin önemini vurguladığı Wilson'a göre Ukraynalılar ayrı bir ırkı temsil etmezler ve Ukraynalıların ırkı Rus ırkının bir parçasıdır ve Ukrayna milleti deyişi söz konusu değildir. Bu sebeple Ukrayna'nın Batılı tavırlar içerisine girmesi öncelikle kendi öz benliğiyle çelişmektedir. Yani Ukrayna Avrasyacı olarak kalmalıdır. Ukrayna'da da bazı kesimler tarafından zaman zaman destek bulan bu görüş sebebiyle, Rusların güçlü bir Rusya arzusuyla oluşturmak istedikleri Avrasyacılık fikri, Ukrayna'da uygulanan politikaları derinden etkilemektedir. Ukrayna nüfusunun yaklaşık %17'sinin Rus olduğu düşünüldüğünde ve bunun Rusça konuşanlarla çok daha yüksek seviyelere çıktığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, ülkede sık sık Rusya ve Avrasya yanlısı söylemleri normal karşılamak gerekir. Hatton (2010)'a göre Ukrayna'nın Batılı olduğu görüşü ise Ukrayna'nın Rus kontrolünden önce Batı kültürüne benzer bir kültüre sahip olduğundan bahseder. Ukrayna milliyetçileri Ukrayna'yı Batılı görür ve Batı kurumlarına dahil olmanın önemini vurgularlar. Bu kendisini Doğulu hissedenler için kabul edilemez bir durumdur. Ülkede özellikle baskın bu iki kutbun varlığı siyasi çekişmelerin ve bölgesel çatışmaların bu tartışma aşamadığı sürece devam edeceğini göstermektedir.

Ayrıca Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerine göre, Ukrayna'nın sosyo-kültürel açıdan dini kimliğine yönelik de şu bilgilere ulaşılabilir. Ukrayna'da yaygın olan Hristiyanlık inancına karşın, ülkedeki Hristiyanların farklı dini kimlik aidiyetleri vardır. Ukraynalı Hristiyanların bazıları Kiev Ortodoks Kilisesi Patrikliğine, kimisi ise Moskova Ortodoks Kilisesi Patrikliğine bağlıdır. Ayrıca ülkede Ukrayna Grek Katolik Kilisesi, Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesi, Protestan Kiliseleri, Katolik Roma Kiliseleri de vardır. Ülkede İslamiyet, Yahudilik ve bazı diğer dini inançlar da mevcuttur. Ülkenin dini yapısındaki çeşitlilik de ülkede sosyo-kültürel açıdan çok sesliliğin yaşandığını göstermektedir.

Teknolojik açıdan incelendiğinde ise, Ukrayna (2019) ülke verilerine göre ürettiği endüstriyel tabanlı ihraç ürünlerini genel olarak; uçak, tren ya da araba parçaları, kimyasallar, makineler ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ağırlıklı olarak pazarladığı ürünlerin çoğunluğunu geleneksel ihraç malları olan tarım ürünleri, kereste ve maden cevherleri oluşturmaktadır. Ukrayna jeopolitik olarak ticari

bir merkez olabilecek konuma ve eğitimli nüfusuyla bunu gerçekleştirebilecek potansiyele sahip olmasına rağmen, teknolojik açıdan küresel dünya pazarlarında etkin bir güce sahip olabilecek kadar teknoloji üretip satmamaktadır.

Ukrayna'nın çevresel koşulları bakımından sahip olduğu enerji kaynakları hakkında bilgi edinmek, ülkenin enerjiye muhtaç bir yapısının olup olmadığı konusunda bilgi edinilmesini sağlayacaktır. Flanders Yatırım ve Ticari Pazar Araştırmaları (2018)'nin Ukrayna'nın enerji pazarı üzerine hazırladığı rapor incelenerek Ukrayna'nın genel enerji portföyü ve enerji bağlamında Rusya – Ukrayna ilişkileri tasvir edilmeye çalışılacaktır. Enerji dünya üzerinde birçok ülkede ekonomik gelir veya giderlerin büyük bölümünü oluşturur. 2015 yılında Ukrayna'da enerji sektörü Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya katkısı bakımından 4. sıradadır. Dünya üzerinde en çok enerji tüketen 28. ülke olan Ukrayna, enerji verimliliği konusunda ise oldukça geri bir izlenime sahiptir. Yani gerçek ihtiyacından çok daha fazlasını tüketmektedir. Kömür üretiminde dünyada 7. sırada yer alan bu Doğu Avrupa ülkesi, uranyum'da 12, doğalgaz üretiminde ise 29. sıradadır. Ancak ülkenin yaşadığı iç çalkantılar enerji sektörü için de tehdit oluşturmaktadır.

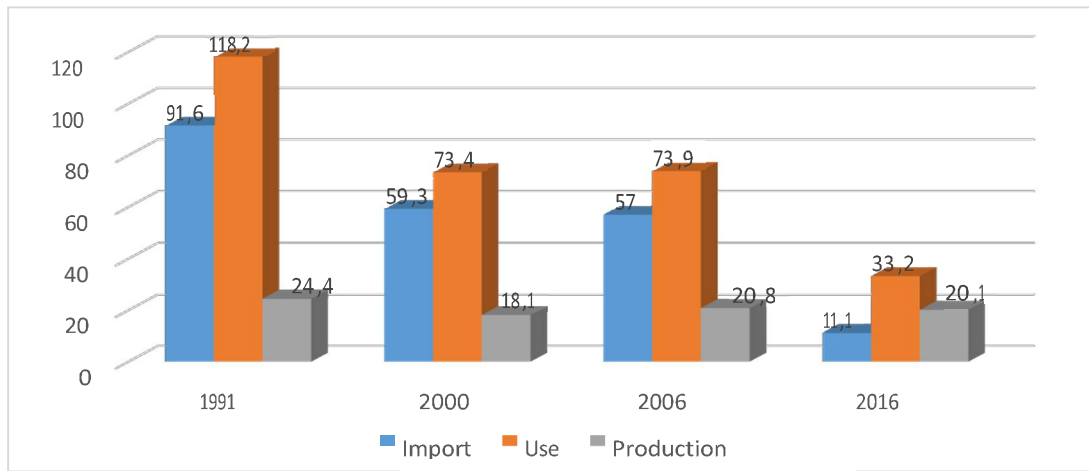
Bugün ayrılıkçı hareketlerin yoğun olarak etkilediği Güney ve Doğu Ukrayna raporda sunulan BP, Dünya Nükleer Derneği, ABD Enerji Bilgi Yönetimi ve Naftogaz verileri incelendiğinde, petrol, gaz ve kömür açısından ülkenin verimli alanlarını içerisinde barındırmaktadır. Ukrayna enerjisinin %50'den fazlasını Zaporijya, Donetsk ve Mikolayiv'den elde etmektedir. Bu bölgeler ülkenin güneyinde ve doğusunda yer almaktadır. Ukrayna'da diğer Doğu Avrupa bölgelerinden farklı olarak Sovyetler'den kalma birçok nükleer enerji tesisi kuruludur. Ülkedeki 15 nükleer reaktör, 2016 yılında ülke elektriğinin yaklaşık %53,7'sini üretmiştir.

Rapor (2018)'de Uluslararası Enerji Ajansı, Ukrenergo Ulusal Enerji Şirketi, Energoatom Nükleer Enerji Şirketi, Ukrayna Devlet İstatistik Servisi ve Aequo'nun verdiği bilgiler dikkatle irdelendiğinde, yine ülkenin güneyi ve doğusunda üretim yapan reaktörler daha fazla üretim yaparken, Kiev'in batısındaki reaktörlerin enerji üretim kapasiteleri görece daha düşüktür. Ayrıca ilhak edilen Kırım ülkenin en büyük güneş enerji santraline sahiptir. Ülkedeki hidroelektrik enerjisi yine çoğunlukla Kiev'in doğusu ve güneyinden elde edilir. Ukrayna Rusya'nın ülkedeki etkin olan enerji tedarikçi rolünü kırabilmek için gaz ve petrol dışındaki alternatif enerji üretim yollarına büyük yatırımlar yapmaktadır. Rüzgâr enerjisi de bunlardan bir tanesidir. Ancak

Ukrayna'nın en büyük enerji santralleri ülkenin doğusunda ve ilhak edilen Kırım'dadır. Mevcut durumda ülkenin en büyük termik santralının yanı sıra rüzgâr enerji santrali de Kırım'a yakın olan Zaporijya'da bulunmaktadır.

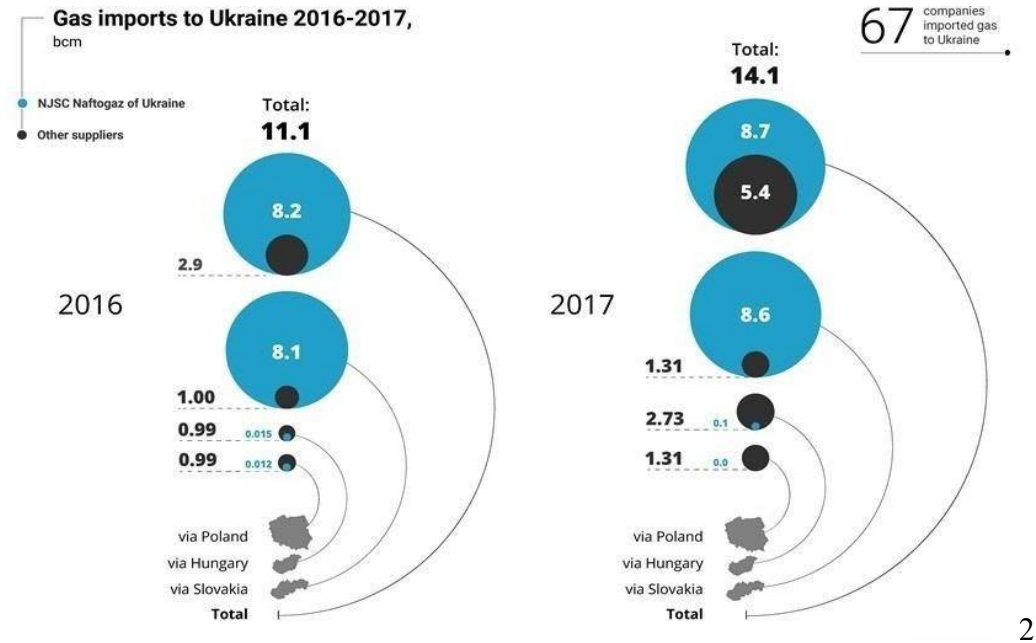
Flanders Yatırım ve Ticari Pazar Araştırmaları (2018) verileri incelendiğinde ülkedeki doğalgaz üretim, tüketim, iletim ve dağıtımıyla ilgili şu verilere ulaşılabilir. Ukrayna'da yıllar içerisinde gaz tüketiminin azaldığı gözlemlenmektedir. Bunda etkili olan sebepler; ülkenin yaşadığı iç karışıklıklar sebebiyle üretimde meydana gelen düşüş ve alternatif enerji üretim yollarının desteklenmesi olarak gösterilebilir. Ukrayna Rusya Federasyon'undan doğal gaz alımı konusunda başarılı bir şekilde bağımsız olmaya başlamıştır ve 2020 yılında tüm doğalgaz ihtiyaçlarını kendi rezervlerinden karşılamayı hedeflemektedir. Flanders (2018)'in Ukrayna Devlet İstatistik Servisi ve Ukrayna Naftogaz verilerine dayandırdığı bilgiler aşağıdaki gibidir.

Şekil 3. 7. Ukrayna'nın Doğalgaz Üretim, İthalat ve Kullanımı m/m³ (Flanders, 2018)

Şekil 3.7.'de açıkça görüldüğü üzere ülkede tüketilen doğalgazda yıllar içerisinde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Ancak ülkede tüketilen doğalgazın yaklaşık 1/3'ü hala ithal edilmektedir. Flanders Yatırım ve Ticari Pazar Araştırmaları (2018)'nin sunduğu verilere göre Ukrayna'da mevcut 396 adet petrol ve doğalgaz kuyusu bulunmaktadır. Ancak bu alanların çoğu Kharkiv ve Poltava'dadır. Bu alanların haritalar incelendiğinde ülkenin doğusunda yer aldığı görülmektedir. Buradaki üretim ülke üretiminin %94,49'unu oluşturmaktadır. Ülkenin batısındaki Lviv, İvano- Frankivsk Oblastı'ndan toplam üretimin %5,77'si karşılanmaktadır. Kalan üretim ise ülkenin

güneyinden karşılanmaktadır. Ukrayna’da gaz üretimi PJSC Ukrgezvydobuvannia’ya aittir ve bu kuruluş tamamen devletindir. Bu kuruluşun sahibi devletin kuruluşu olan NJSC Naftogaz ve PJSC Ukrnafta’dır. Ukrayna’da 5 özel şirket gazın %17’sini üretir. Kalan %3 ise 45 küçük gaz şirketi tarafından üretilir. Ülkenin temel gaz hedefi gaz ithalatını bitirip, bunu kendi imkanlarıyla karşılamaktır. Ukrgezvydobuvannia (UGV) Naftogaz’ın alt kuruluşudur ve %100 devlet kuruluşudur. Ülkede üretilen gazın %73’ünü çıkarır ve gaz çıkarım lisanslarının %45’ini elinde bulundurur. 2017 yılı itibarıyla Ukrayna doğalgazda kalan ihtiyacını 13 farklı Avrupa ülkesinden karşılamaktadır. Naftogaz’ın gaz alımı yaptığı başlıca ülkeler ise, Flanders (2018)’in Ukrayna Enerji ve Kömür Endüstrisi Bakanlığı ve Ukrayna Devlet İstatistik Servisi’ne dayandırdığı verilere göre şu şekildedir.

Şekil 3. 8. Ukrayna'ya Gaz İhracatı (Flanders, 2018)

Şekil 3.8.’de açıkça görüldüğü üzere Ukrayna Rusya’dan gaz temin etmemek için ihracatını Polonya, Macaristan ve Slovakya üzerinden gerçekleştirmektedir. Gazprom (2018)’un Avrupa gaz tedariki dağıtım istatistikleri incelendiğinde Ukrayna, gaz ihraç edilen ülkeler arasında bulunmamaktadır. Ayrıca istatistikler incelendiğinde Ukrayna’ya gaz tedariki eden ülkelerin ilk üç sırasında bulunan ülkeler, Gazprom’un Doğu ve Orta Avrupa’da en çok gaz sattığı ülkeler arasındadır. Gazprom’un bu bölgeye yaptığı doğalgaz ihracatında Polonya %9,86 ile 1., Macaristan %7,41 ile 2. ve Slovakya

%5,08 ile 4. sıradadır. Yani Ukrayna Rus doğalgazını doğrudan değil dolaylı yollarla kullanmaktadır.

Flanders Yatırım ve Ticari Pazar Araştırmaları (2018)'na göre Naftogaz ile Gazprom arasındaki anlaşmazlık, Gazprom'un 2016 yılında "Kış Paketi" sözleşmesini reddetmesi ile devam etmektedir. Bu sıkıntının temel sebebi Gazprom'un Ukrayna'ya sunduğu "Al ya da Öde Sözleşmesi" ve çatışma bölgelerinin borçlarını Ukrayna'dan istemesidir. "Al ya da Öde Sözleşmesi" Kenton (2018)'un verdiği bilgilere göre şöyle özetlenebilir. Tedarikçi ile müşteri arasında imzalan bu sözleşme türünde müşteri önceden ne kadar gaz tedariki edeceğini bildirir. Eğer gaz vaat edilenin altında alınmışsa tedarikçiye ceza ödenir.

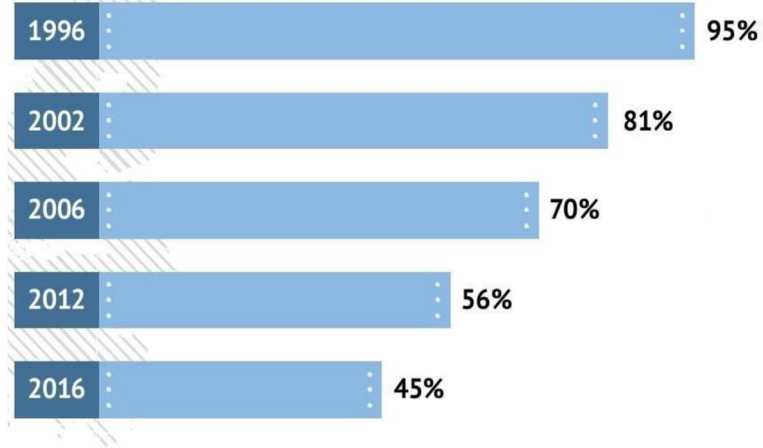
Flanders Yatırım ve Ticari Pazar Araştırmaları (2018)'na göre Ukrayna'nın Rusya için asıl önemi Ukrayna'ya sattığı doğalgazdan daha çok, Ukrayna'nın Rus doğalgazını büyük pazara ulaştırmadaki rolüdür. Ukrayna'da toplamda 38055 km'lik boru hatları ve 72 kompresör istasyonu bulunmaktadır. Yani, Rusya Ukrayna'yı kendisi için en önemli geçiş bölgesi konumuna getirmektedir. Ukrayna'daki gaz iletim sisteminin kontrolü NJSC Naftogaz'ın yapısı altında bulunan Ukrtransgaz tarafından yürütülmektedir. Ülkedeki yasal düzenlemelere göre gaz iletim faaliyetleri yasal ve örgütsel olarak pazardaki diğer enerji faaliyetlerinden bağımsız olmalıdır.

Şekil 3. 9. Ukrayna'dan Geçen Rus Doğalgaz Boru Hatları (Cohen, 2018)

Şekil 3.9.'daki haritada gösterilen boru hatları Ukrayna'dan geçen boru hatlarının yoğunluğunu özetlemektedir. ABD Beta Enerji Bilgi Yönetimi (2017) verilerine göre Rus gazını Ukrayna'dan Avrupa'ya taşıyan 2 ana hat vardır. Bunlardan bir tanesi, Rusya'nın Avrupa'ya ulaşan en büyük boru hattı olan Bratstvo, diğeri ise Rus boru hatlarına Orta Asya'nın gazını bağlayarak Orta ve Kuzey Avrupa'ya ulaştıran

Soyuz Doğalgaz Boru Hattı'dır. Aynı zamanda Balkanlar ve Türkiye'ye doğalgaz taşıyan 3. bir boru hattı da mevcuttur. ABD Beta Enerji Bilgi Yönetimi (2017) verilerine göre Ukrayna üzerinden gaz alımı gerçekleştiren ülkeler ise Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çekya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Moldova, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya ve Türkiye'dir.

Şekil 3. 10. Gaz Taşıma Sisteminde Rus Gazının Avrupa'ya İletiminde Ukrayna'nın Payı (Flanders, 2018)

Flanders (2018) Naftogaz, Ukrtransgaz, Gazprom, Ulusal Enerji Güvenliği Fonu ve Ukrayna Enerji ve Kömür Endüstrisi Bakanlığınca hazırlanan yukarıdaki şekil 3.10.'a ve aşağıdaki sayısal verilere vurgu yapmıştır. Rusya Ukrayna'dan geçiş sistemini tamamen saf dışı bırakmak amacıyla eksedan transit kapasitelerinin inşasını planlamaktadır. Rusya'nın bu hamlesi yeni bir oluşum değildir. Yıllardan beri, bu temel hedefe dönük hamleler yapılarak Ukrayna'nın gaz geçiş güzergahı olma özelliği azaltılmıştır. 1996'lı yıllarda Rus gazının neredeyse tamamını taşıyan Ukrayna'nın bu payı sistematik olarak azalmıştır. Bu düşüş sistematik olarak üretilen bir politikanın sonucudur. Durum her ne kadar böyle olsa da Ukrayna Avrupa'ya 2016 yılı itibarıyla Rus gazının %45'ini iletmektedir. Ayrıca Ukrayna'nın doğusunun Rusya'dan gaz alabilme kapasitesi yıllık 287,7 m/m³'tür. Ancak Ukrayna'dan gazın Güney ve Batı Avrupa'ya çıkış kapasitesi 178,5 m/m³'tür. Yani 2016 yılında Ukrayna Rus gazının %72'sini Avrupa'ya tedarik edebilecekken bunun sadece %45'ini iletebileceği için Rus gazının Ukrayna üzerinden Avrupa'ya iletiminde Ukrayna sebepli düşüşler olmuştur. Bu sebeple Rusya alternatif güzergahlar üzerinden tedarik karşılamak ya da Ukrayna'daki alt yapıların gelişimine katkı sağlamak durumundadır.

ABD Beta Enerji Bilgi Yönetimi (2017) verilerine göre, petrolde ithal etmek zorunda kaldığı kısmı Rusya, Kazakistan, Belarus ve Litvanya'dan alan Ukrayna, 2015 yılında ithal ettiği petrolün neredeyse tamamını Kazakistan'dan almıştır ve 2016 yılı itibarıyla Rusya'dan alınan petrole yasak getirilmesi ile ilgili planlamalar yapılmıştır. Rusya 2015 yılında Kremenchug rafinerisine yaptığı petrol ihracını önemli ölçüde düşürerek rafinerinin ihtiyacını yerli imkanlarla karşılamaya çalışmıştır.

Flanders Yatırım ve Ticari Pazar Araştırmaları (2018)'nin raporuna göre, Ukrayna'da petrol çıkarma ve işleme oranları tarihinin en düşük seviyelerindedir. Ukrayna mevcut koşullarda petrol ürünlerindeki talebin sadece %25'ini üretebilecek kapasiteye sahiptir. 2001-2006 yılları arasında petrol ihracatçısı olduğu düşünüldüğünde bu Ukrayna için büyük bir ekonomik kayıp olarak görülebilir. Flanders (2018) Ukrayna Devlet İstatistik Servisi Aequo'ya temellendirdiği verilere göre ülkede petrol rafineri sistemine aktarılan sermaye 3/4 oranında azalmıştır. Ukrayna'nın kendi petrol üretimi ülkedeki petrol rafinerilerinin ihtiyacını karşılayamamaktadır. Flanders (2018)'in Ukrayna Naftogaz, Enerji ve Kömür Endüstrisi Bakanlığı, Energoatom ve Aequo'dan sağladığı bilgilere göre ülkedeki 7 petrol rafinerisinden en sonuncusu Odessa'da 2014 yılında olmak üzere 5 tanesi kapatılmıştır.

Şekil 3. 11. Druzhba Petrol Boru Hattı (World Oil, 2019)

Şekil 3.11.'de sunulan haritada da gözüktüğü gibi, Ukrayna'dan geçen doğalgaz boru hatlarının yanı sıra, Rusya'nın Druzhba petrol boru hattı da bu ülkeden geçmektedir. ABD Beta Enerji Bilgi Yönetimi (2017) verilerine göre, ülkeden geçen Druzhba Rus Petrol Boru Hattı özellikle Slovakya, Macaristan, Çekya ve Bosna Hersek'te tüketilen petrolün çoğunu temin etmektedir.

Flanders Yatırım ve Ticari Pazar Araştırmaları (2018)'nin raporuna göre şu bilgilere de ulaşılabilir. AB ile enerji konusunda uyum sürecine giren Ukrayna'nın enerji ile ilgili hedefleri vardır. 2035 yılına kadar enerjide verimlilik ve rekabet sistemini geliştirmek isteyen Ukrayna hem geleneksel hem de yenilenebilir enerji kaynakları üzerinden enerji üretimini arttırmayı hedeflemektedir. 2030 yılına kadar Ukrayna ekonomisinin enerji giderlerini yarı yarıya azaltma hedefini tutturabilmesi için bu iki kaynağın üretiminin artırılmasına dikkat etmelidir. Ayrıca 2019 yılı sonrasında Ukrayna üzerinden doğalgaz akışının sağlanıp sağlanamayacağı diğer bir tartışma konusudur.

3.3. Yönelim Analizi

Yönelimler bugün üzerinden geleceği şekillendirecek temel yapı taşlarıdır. Ancak geleceği şekillendiren bu yapıların ne olacağını ve zaman içerisinde nasıl şekil alacağını belirlemek analitik bilgi süreçlerinden geçirilmemiş salt ve sübjektif bilgilerle mümkün değildir. Günün yönelimlerinin doğru değerlendirilmesi uluslararası ilişkiler açısından önemlidir. Bugün devletlerin politika üretmelerine etki eden enerji konusunda geleceğin popüler enerji yöneliminin neler olacağı ile ilgili yorumlarda bulunabilmek, devletlerin bugünden yarın atacakları ya da atmaları gereken adımların ne olacağına karar vermeleri anlamına gelir.

3.3.1. Enerjide Yönelim Analizi

Enerji ile ilgili geleceği yönlendirmesi beklenen kritik sorular oluşturulmalıdır. Öncelikle enerji bağlamında cevap aranacak soru günümüz enerji piyasalarını ve politik anlamda çekişmeyi ve hatta çatışmayı tetikleyen doğalgaz ve petrolün kullanım durumu ile ilgilidir. Petrol ve doğalgazın kullanım oranlarında gözlemlenen bir artış mı vardır yoksa yenilenebilir enerji kaynakları gibi enerji türleri enerji tüketiminde artan bir şekilde söz sahibi midir?

BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporuna göre şu bilgilere ulaşılabilir. Dünya enerji tüketiminde artış 2018 yılında %2,9 oranına ulaşmıştır ve bu 2010 yılından bu yana yaşanan en büyük artıştır. Tüketimi en çok artan enerji kaynağı doğalgazken, yenilenebilir enerji kaynakları hariç tüm yakıtlardaki artış 10 yıllık ortalamanın üzerindedir. Ancak yine de artış hızında doğalgazı yenilenebilir enerji kaynakları takip etmektedir. Dünyada petrol tüketimi %1,5 oranında artış göstermiştir. Doğalgazın tüketiminde ise yaklaşık %5,3 oranında bir artış yaşanmıştır. Tüketim

oranlarında en çok artış ABD, Çin, Rusya ve İran kaynaklıdır. Dünya doğalgaz tüketimine bağlı olarak, doğalgaz ticareti de %4,3 oranında artmıştır. Doğalgazın ticareti iki yolla yapılmaktadır. Bunlardan birincisi boru hatlarıyla yapılan ticarettir, diğeri ise sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ile yapılan ticarettir. Uluslararası gaz ticaretinde yaşanan bu artışın temel sebebi LNG üretiminde meydana gelen büyük artışlardır. Doğalgaz ticareti LNG üretiminde meydana gelen artışlarla son on yılın artış ortalamasını ikiye katlamıştır. LNG temel olarak Avusturalya, ABD, Rusya ve Çin tarafından üretilmektedir. BP (2018) raporuna göre ise son dönemlerde doğalgaz ticaretinde LNG ile yapılan ticaret hızı, boru hatlarıyla yapılan ticaretin hızından daha yüksektir. LNG ticareti çoğunlukla Avusturalya ve ABD tarafından yapılırken, boru hatları aracılığıyla yapılan ticaret en fazla Rusya tarafından gerçekleştirilmiştir.

Dünya enerji tüketiminde doğalgaz ve petrolde artışlar yaşanırken diğeri enerji üretim araçlarında da aynı değişimi gözlemlemek mümkündür. BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporuna göre diğeri enerji üretim araçlarıyla ilgili şu bilgilere ulaşılabilir. Birincil enerji kaynaklarında kömürün payı %27,2'ye gerilemiştir. Her ne kadar kömürün bu payında bir gerileme gözlemlense de kömür tüketimi %1,4 oranında artışla son 10 yıllık büyüme ortalamasını ikiye katlamıştır. Ayrıca kömür üretiminde de yaklaşık %4,3 oranında bir artış gözlemlenmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarındaki enerji üretimi artışı %14,5 oranındadır. Güneş enerjisi yenilenebilir enerji kaynaklarındaki büyümenin yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır ve bu artışla yenilenebilir enerji üretiminde rüzgâr enerjisini takip etmektedir. Ülke olarak yenilenebilir enerjide en büyük büyüme tüm OECD ülkelerindeki ortalama büyümeyi geçen Çin'e aittir. Hidroelektrik enerji üretiminde de %3,1 oranında artış gözlemlenmektedir. Küresel nükleer enerji üretimi de %2,4 oranında artmıştır.

Dale (2019)'a göre 2018 yılı enerji görünümüyle alakalı şu bilgilere ulaşılabilir. 2018 yılı verileri incelendiğinde, enerji talebi ve karbon salınımında artış gözlemlenmektedir. Küresel enerji talebindeki bu rakamlar, 2010 yılından bu yana ulaşılmış en yüksek rakamlardır. Enerji talebindeki artışın temel sebebi Çin, ABD ve Hindistan'ın artan enerji talepleriyle alakalıdır. Bu üç ülke toplam talep artışının 2/3'ünü oluşturmaktadır. Enerji üretim ve tüketim oranlarında en dikkat çeken ülke ise ABD olmuştur. Enerjiye olan bu talep, enerji kaynaklarının tamamının standart üretim ortalamalarının üzerine çıkmasına sebep olmuştur. Bu enerji kaynakları arasında %5,3

büyüme oranına sahip olan doğalgaz, küresel enerji tüketimindeki tüm büyümenin yaklaşık %45'ini oluşturmaktadır. %14,5 ile önceki yıla nazaran bir düşüş yaşasa da yenilenebilir enerji en hızlı gelişen enerji kaynağıdır. 2018 yılında gerçekleşen beklenenin üstünde enerji talebi, “Paris İklim Zirvesi” hedeflerinin gerçekleşmesini güçleştirmektedir.

Dale (2019)'a göre, petrol, doğalgaz ve kömür konusunda şu bilgilere ulaşılabilir. Petrol fiyatları açısından 2018 yılı oldukça istikrarlı yapısını korumuştur. Bu yıl içerisinde, petrol tedarikindeki artışın temel sebebi ABD kaynaklıdır. OPEC üyesi ülkelerden Venezüella'da yaşanan ülke içi gelişmeler ve İran'a uygulanan ambargolar kaynaklı olarak petrol üretiminde bir düşüş gözlemlenirken, Suudi Arabistan petrol üretiminde artış vardır. ABD'nin kaya gazı ile ilgili attığı adımlar da önemlidir ve ABD gaz tedarikinin bir kısmını bu yeni sayılabilecek enerji türünden elde ederek bu enerji türünün de gelecekte etkin hale gelebileceğini ispatlamıştır. Doğalgaz üretiminde önemli ülkeler Rusya, ABD, İran ve Avusturalya'dır. ABD'de yeni 3 LNG istasyonu kurulmasıyla LNG üretimi artmıştır. LNG'nin tedarik artışı %10 seviyelerine ulaşmıştır ve üretiminde en dikkat çekici ülkeler, Avusturalya, Rusya ve ABD'dir.

Dale (2019)'a göre, başta Çin olmak üzere Asya ülkeleri artan doğalgaz üretimini tüketmek için yeterlidir. 2018 yılında Avrupa gaz talebi ise %2'nin biraz üzerinde daralmıştır. Ayrıca Avrupa'nın doğalgaz sahalarındaki gerileme LNG ile kapatılmıştır. Avrupa'ya büyük sevkiyatlar yapan Rus doğalgaz boru hatları, son yıllarda ulaştığı yüksek ihraç rakamlarını korumaya devam etmektedir. LNG'nin piyasaya daha fazla müdahil olmaya başlamasıyla, Avrupa için LNG pazarı, gelecek yıllarda Rusya'nın pazar payını sürdürmeyi istediği ölçüde adımlar atması hususunda dengeleyici bir rol üstlenecektir. Kömürdeki talep artışının sebebi ise kömürün dengeleyici yakıt olması kaynaklıdır. Her ne kadar karbon salınımının azaltılması için yenilenebilir enerji ve doğalgaz gibi kaynaklara yönelilse de bu kaynakların yeterli olmadığı durumlarda dengeleyici yakıtlara talep devam etmektedir.

Dale (2019)'a göre, yenilenebilir enerji kaynaklarına uzun zamandan beri yatırım yapılmasına rağmen, diğer enerji türleri arasındaki oranında büyük bir artış gözlemlenememesi hem artan enerji ihtiyacına hem de bu enerji türünün piyasalarda daha hâkim hale gelebilmesi için yatırımlarının daha fazla desteklenmesi gerektiğine işaret eder.

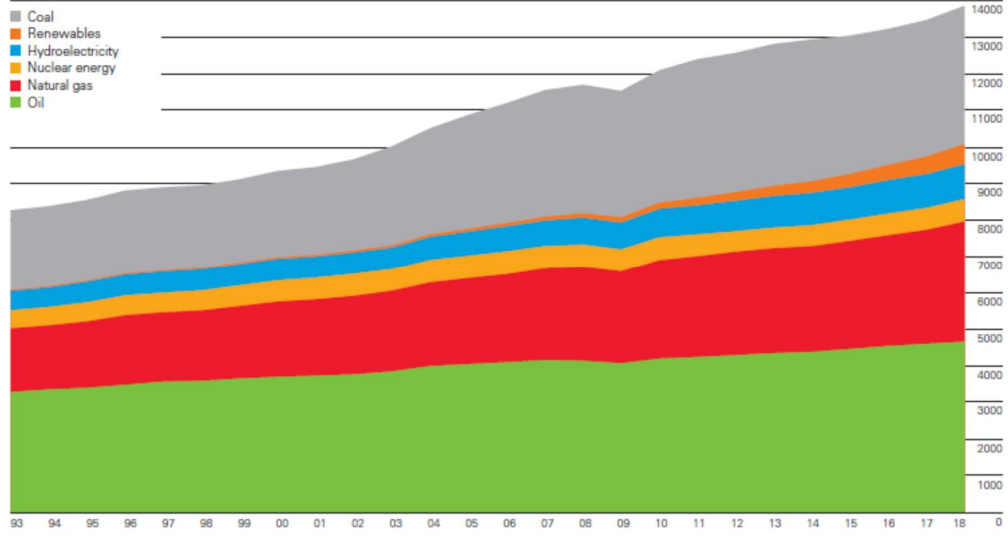
Bilgilerin izdüşümsel yönelim metodu bağlamında değerlendirilebilmesi için hangi enerjinin hangi ülke tarafından 2017 ve 2018 yıllarında ne kadar kullanıldığını gösteren yukarıdaki tablo 3.8.'in incelenmesi önemlidir. Veriler incelendiğinde dünya genelinde enerji tüketimi 13474,6'dan 2018 yılında 13864,9'a yükselmiştir. 2018 yılında enerji tüketimi 2017 yılıyla karşılaştırıldığında, ülkeler bazında genel olarak artış gözlemlenmektedir. AB içerisinde ise petrol ve doğalgaz kullanımı 2017 yılında sırasıyla 649,5 ve 400,4 iken bu rakam 2018 yılında petrol ve doğalgazda 646,8 ve 394,2 milyon ton eşdeğer petrol olmuştur. Ayrıca diğer enerji alanlarıyla da birleştirildiğinde AB'nin toplam enerji tüketimi 1691,8'den 1688,2 milyon ton eşdeğer petrole düşmüştür. AB içerisinde 2017 ve 2018 yılı enerji türüne göre olan tüketim incelendiğinde tüketim oranında tek artış yenilenebilir enerji kaynaklarında olmuştur. Yenilenebilir enerji kaynaklarında tüketim oranı 2017 yılında 152,4'ken 2018 yılında 159,6 milyon ton eşdeğer petrole ulaşmıştır.

AB'nin 2 iki ekonomik devi Almanya ve Fransa birbirlerine göre farklı enerji seçimlerine sahiptir. Almanya Fransa'nın kullandığı petrolün 1/3'ünden daha fazlasına ihtiyaç duymaktadır. Fransa'da kullanılan nükleer enerjinin enerji tüketimindeki payı 2017 ve 2018 yıllarında sırasıyla 90,1 ve 93,5'tir. Ülkede doğalgaz ve petrolün toplam kullanımının toplamının 115,6 olduğu düşünülürse, ülkedeki nükleer enerjinin enerji konusundaki yeri daha iyi anlaşılabilir. Almanya'da petrol ve doğalgaz tüketimi önemli bir yer tutarken, ülkenin nükleer enerji kullanımı Fransa'dan 5 kat daha azdır. Almanya, Fransa'ya göre doğalgaz tüketimine yaklaşık 2 kattan daha fazla bağımlıdır. Ayrıca Almanya'nın kömür kullanımı Fransa'nın kullanımının yaklaşık 8 katına eşittir. Almanya'nın 2018 yılı toplam enerji kullanımı 323,9 m/t eşdeğer petrolken, Fransa'nın kullanımı ise toplamda 242,6 m/t eşdeğer petroldür. Anlaşılacağı üzere, Almanya ithal edilen doğalgaz ve petrole Fransa'dan daha fazla ihtiyaç duymaktadır ve bunun için daha ucuz, güvenli ve istikrarlı enerji temin yollarını kullanmak isteyecektir. Ayrıca enerji tüketimi fazla olan ülkeler İspanya ve İtalya'da en çok petrol tüketilirken, doğalgaz 2. sıradadır. Özellikle İtalya'nın doğalgaz kullanım oranı petrole çok yakındır. Polonya ise birincil enerji kaynağını kömür olarak kullanmaktadır.

İncelenen raporlarla, çalışmanın eksenindeki ülkelerle ilgili şu bilgiler verilebilir. Moldova'da en çok tüketilen enerji kaynakları sırasıyla doğalgaz ve petroldür. Belarus'ta da doğalgaz tüketimi petrol tüketiminden daha fazladır. Ülkenin enerji tüketimini yarısından fazlasını doğalgaz karşılarken ülkede nükleer enerji yoktur. Ukrayna'da en etkin enerji tüketim kaynakları doğalgaz, kömür ve nükleer enerjidir ve tüketim oranlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Avrupa Birliği açısından rakamlar incelendiğinde ise birliğin en büyük enerji kaynağının sırasıyla petrol ve doğalgaz olduğu görülebilir. Yani bu iki enerji kaynağındaki olası aksaklıklar, büyük sıkıntılar oluşturabilir. Bu iki kaynağın tedarik eksikliği ile ortaya çıkabilecek enerji açığını kapatabilecek herhangi bir seçenek yoktur. Bu bilgiler ışığında Doğu Avrupa'da ve AB'de enerjide petrol ve doğalgaz kullanımı ile ilgili yönelimler etkililiğini korumaktadır.

2018 yılında kullanılan 1688,2 m/t eşdeğer petrolün 1041 m/t'u petrolü petrol ve doğalgazdan karşılanmıştır. Bu sebeple bu iki enerji kaynağının temini, iletimi ve dağıtımı enerji piyasasının büyük dilimini oluşturur ve enerjinin bu safhalarının herhangi bir yerinde ya da 3 aşamasının hepsinde ticaret yapan şirketler büyük karlar elde edebilirler. AB içerisinde ortak bir enerji pazarı kurulmasında birlikte tam bir başarının sağlanamamasının sebebi olarak piyasaya hâkim Avrupalı şirketler olarak görülebilir. Bu şirketlerin kar marjlarını düşürmek istemeyecekleri açıktır. Ancak şeffaflık ve rekabet gibi yapıları benimseyen AB'nin bunu aşması gerekir. Ancak enerjinin AB'de sürekli ihtiyaç duyulan yapısı büyük enerji firmalarının paylarını başka şirketlere kaptırmak istememelerine sebep olabilir. Bu da ortak piyasanın kurulması konusunda sürekli yeni sorunları ortaya çıkarabilir. Ayrıca Avrupa Birliği'nde karbon salınımı konusunda tedbirler alınmaya çalışılsa da kömür 3. en çok tercih edilen enerji aracı konumundadır. Yenilenebilir enerji ise hidroelektrik hariç, yaygın enerji kaynakları arasında sonuncu sıradadır.

Tablo 3. 9. Dünya Enerji Tüketimi (BP Statistical Review of World Energy, 2019)

Yukarıda sunulan tablo 3.9.'dan anlaşılacağı üzere dünyada kullanılan enerji miktarında sürekli bir artış mevcuttur. Bu enerji kaynaklarında en büyük yere petrol sahipken, doğalgazında tüketiminde sürekli artış açıkça görülmektedir. Bu sebeple dünyanın günden güne artan ihtiyaca sahip olduğu ve bu ihtiyaç tablosu içerisinde petrol ve doğalgazın önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir.

3.3.2. Geleceği Yönlendirebilecek Enerji Kaynakları

Geleceği şekillendirmesi beklenen enerji kaynakları nelerdir? Devletler tarafından enerji üretiminde kullanılan kömür, yenilenebilir enerji kaynakları, hidroelektrik enerji, nükleer enerji, doğalgaz ve petrolün 1993-2018 yılları arasında milyon ton eşdeğer petrol üzerinden tüketimlerdeki değişimi incelenmiştir. Tüketilen enerji kaynaklarının çeşitlenmesine ve çeşitlenen enerji tüketim kaynaklarının da kullanım oranları artmasına rağmen geleneksel enerji kaynakları kömür ve petrolde stabil artışlar devam etmektedir. Doğalgazda gözlemlenen tüketim trendi ise bu enerji türünün günden güne enerji piyasalarında etkililiğinin arttığını ve yaklaşık olarak ilk iki enerji üretim aracına yönelimsel bazda yaklaştığını göstermektedir. Sunulan bilgiler incelendiğinde, dünyanın daha uzun yıllar petrol, doğalgaz ve kömürün politik yansımalarını, sebep olduğu siyasi çekişmeleri ve ekonomik etkilerini tartışacağı açıktır.

Senaryolar yazılırken mevcut yönelimlerin aynı yönde devam etme olasılığının aşağı yukarı %50 olduğu düşünüldüğünde, temdit senaryo oluşturma metodu

çerçevesinde enerji tüketiminin ve enerji tüketim araçlarında petrol ve doğalgazın payının artarak devam edeceği söylenebilir. Ancak grafik incelendiğinde 25 yıllık zaman zarfı içerisinde daha hızlı gelişim gösteren doğalgazın tüketim oranlarında petrole yaklaşacağı ve zamanla petrolün önüne de geçeceği varsayılabilir. Doğalgazın üretim maliyetlerinin daha düşük olması, bunun sonucunda daha ucuz bir enerji kaynağı olması, kömür ve petrole göre daha çevre dostu olması ve ısıtma gibi kullanım alanlarının sürekli ve yüksek miktarda tüketim gerektirdiği düşünüldüğünde bu yönelimin gerçekleşme olasılığından bahsedilebilir.

Ayrıca yeni üretim araçları bulunsa dahi bu araçların geleneksel enerji tüketim araçlarının yerini alması uzun yıllar sürecektir. Bu çıkarımı ise yenilenebilir enerji kaynaklarının 25 yıllık gelişim sürecine bakarak anlayabiliriz. Bu yeni ve alternatif yolun gelişimi yıllar içerisinde asıl tüketilen enerji kaynakları ile rekabet edebilecek düzeyden oldukça uzaktır. Enerji tüketim trendi incelendiğinde tüm alanlarda enerji üretim araçlarının tüketim oranlarının artacağı tahmin edilse bile bu herhangi bir enerji aracının baskın hale gelip diğerlerinin kullanım oranlarını düşüreceği anlamına gelmez. Enerji tüketiminde tüm enerji kaynakları için sürekli artan bir yönelim gözlemlenmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına ciddi manada yatırım yapan ülkelerin enerji tüketim araçları oranlarında bu enerji kaynağının oranının artacağı ve diğerleriyle rekabet edebilecek pozisyona gelebileceği yorumlanabilirken, bunun dünya genelindeki rakamlara dahil edildiğinde çok büyük farklar ortaya çıkarmayacağı da açıktır. Bu gibi sebepler temelinde yöneltimsel analiz açısından petrol ve özellikle doğalgaz tüketiminin daha uzun yıllar popülerliğini koruyacağı ihtimali muhtemel gözükmektedir.

Var olan enerji kaynaklarına yenilerinin eklenme ihtimali var mıdır varsa bu mevcut politikaları nasıl etkiler? “Kaya gazının kullanılabilirliği ABD’nin enerji bağımsızlığı anlamına gelebilir. Bu Orta Doğu’da bölgesel etki değişimi ortaya çıkarabilir” (Dobbs, 2014). Dobbs (2014)’ın bu görüşünden hareketle kaya gazı rezervlerinin ülkelerin enerji politikalarında değişime sebep olma ihtimali vardır. Bu alıntıyla, kaya gazının ülkelerin enerji politikalarında önemli hale gelebilecek bir araç olduğu vurgulanmak istenmiştir. Dünyada enerji tüketicileri arasında üst sıralarda yer alan ABD’nin enerji politikalarına etki edecek kadar büyük bir enerji kaynağının üretim

sektöründe kullanılması enerji üretiminde petrol, doğalgaz ve kömüre olan bağımlılığın azalması anlamına gelebilir.

Dobbs (2014)'ın görüşleri üzerinden kaya gazı ile ilgili şu bilgiler aktarılabilir. Küresel enerji sektöründe kaya gazının küresel bir değişim başlatacağı düşünülmektedir. Son döneme kadar dünya üzerinde kaya gazı tedariki sadece birkaç ülke tarafından yürütülmektedir. Kaya gazının yaygınlaşması dünya enerji piyasalarındaki enerji üretim araçlarına etki edecektir ve fiyat düşüşleri yaşanmasına sebep olacaktır. Özellikle son dönemlerde geliştirilen yatay burgulama ve hidrolik kırılma gibi yöntemlerle kaya gazı üretiminin artması beklenmektedir. Eğer üretim fazla miktarlarda gerçekleşirse bunun enerji politikalarına yansımaları beklenmektedir. Örneğin, Kuzey Buz Denizi'ndeki gaz kaynaklarını geliştirip Kuzey Amerika'ya gaz ihracatı yapmak isteyen Rusya'nın bu planı iptal edilebilir. Dobbs (2014)'ın 2013 yılı Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine dayandırdığı araştırmasına göre dünyada en çok kaya gazı rezervlerine sahip ülkeler sırasıyla Çin, Arjantin, Cezayir, ABD, Kanada, Meksika, Avustralya, Güney Afrika ve Libya'dır.

Statista (2019) verilerine göre 2015 yılında ABD'de günlük kaya gazı üretimi günlük 37 milyar kübik fitken, bunun 2040 yılında günlük 80 milyar kübik fite çıkarılması hedeflenmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bu miktarların kübik fit cinsinden sunulduğudur. Bu oranlar m/m³ cinsinden değildir. Metrik dönüştürme (2018) verilerine göre bir kübik fit yaklaşık 0,02 m³'tür. Günümüzde kaya gazını ticari kaygılarla üreten ülkeler ABD, Kanada, Çin ve Arjantin'dir. Cezayir'in 2020 yılında, Meksika'nın ise 2030 yılında ticari üretime başlaması beklenmektedir. 2040 yılına kadar bu ülkelerin küresel kaya gazı üretim piyasasının %70'ini oluşturması beklenmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde vurgulandığı üzere, Rusya kaya gazının olası üretim ve ticaret hacminin artması durumuna karşı tedbir olarak doğalgaz satış antlaşma sürelerinin daha uzun olması için çabalamaktadır. Bu kaya gazına olduğu kadar LNG'nin yaygınlaşması durumuna karşı alınan bir tedbir olarak görülebilir.

Doğalgaz, petrol ve kömür gibi dünya enerji tedarikinde öncü olan enerji kaynaklarının tükenebilir enerji kaynağı olması, maliyeti, politik ve çevresel etkisi gibi sebeplerle, bugün dünya üzerinde birçok ülkede alternatif enerji kaynakları ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Bu alternatif enerji kaynakları içerisinde birçok yeni metot geliştirilmiş ve bunlardan bazıları kullanım aşamasına dahi ulaşmıştır. Peki bu enerji

üretim metotları nelerdir? Desjardins (2016)'e göre günden güne popülerlik kazanan ya da üzerinde araştırmaların devam ettiği yeni enerji kaynakları şunlar olabilir.

Uzay tabanlı güneş enerjisi; uzaya yerleştirilen güneş panelleriyle enerji üretimi hedeflenmektedir. 2015 yılında bir Japon firma tarafından üretilecek bu enerjinin dünyaya ulaşması için yapılan çalışmalarda mikrodalgaya dönüştürülen elektrik kısa mesafelerde iletilebilmiştir. Diğer yöntem dalga enerjisidir ve Portekiz'de 2008 yılında ticari amaçlı bir tesis kurulmuştur. Hidrojen enerjisi ise, hidrojenin birlikte bulunduğu oksijen, karbon ve nitrojenden ayrıştırılarak enerji üretme amacıyla kullanılmasını hedefler. Magma enerjisi ise magmanın kullanılarak jeotermal enerji üretiminin gerçekleşmesi hedeflenmektedir. İzlanda'da bu amaçla açılan bir tesis bulunmaktadır. Alg enerjisi ise enerji bakımından zengin olan alglerle biyoyakıt üretilmesini amaçlar. Alabama'da bu amaçla kurulmuş bir tesis mevcuttur. Füzyon enerjisiyle neredeyse hiç tükenmeyen bir enerji üretimi hedeflenmektedir. Bu enerji türünde nükleer atık, kirlilik ve sera gazı üretimi yoktur. İlkini yapımına Fransa'da başlanmış olup 2027'ye kadar tamamlanması beklenmektedir. Ancak bu ve bunun gibi alternatif enerji üretim yollarının birçoğu daha gelişim aşamasındadır ve bu alternatif enerji üretim mekanizmalarının yakın gelecekteki enerji kaynakları çerçevesinde çok büyük bir değişim oluşturması beklenmemektedir. Bu enerji kaynakları tam anlamda geliştirilmiş olsa bile bu yeni tür enerji kaynaklarının dünya üzerinde yaygın hale gelmesinin çok büyük zaman alacağı düşünülmektedir.

3.3.3. Enerji ve Yönelim Bağlantı Perspektifi

Gelecek yönelimler ile ilgili sorulması gereken diğer bir soru ise Cornish (2004)'e göre geleceği şekillendireceği düşünülen yönelimler olan teknolojik gelişmeler, ekonomik büyüme, sağlık koşullarındaki iyileşmeler, artan hareketlilik, çevresel gerilemeler ve artan kültürsüzleşmenin enerji ile bağlantısı kurulabilir mi? Bu yönelimlerin enerji üretimi, tüketimi ve enerjiye yönelik üretilen politikalarda bir etkisi olabilir mi?

Teknolojik gelişmeler insanın değişim ve gelişiminin teminatıdır ve hayatla başa çıkabilme, hayatı istediği yönde evirebilme, istediğini elde etme gibi birçok alanda insana geniş imkanlar sunar. Ancak gelişen teknoloji, artan enerji ihtiyacı anlamına gelir ve enerji talebini karşılamada daha efektif yollar geliştirilmesini gerekli kılar. Bugün termik santrallerden nükleer reaktörlere, rüzgâr enerji santrallerinden güneş panellerine,

ortaya çıkan birçok enerji üretim merkezi, teknolojik gelişmelerin açık bir sonucudur. Ayrıca ülkelerin kullandığı en etkili enerji kaynağı olan petrol ve doğalgaz stratejileri de teknolojik çerçevede değişime uğrayabilmektedir. Teknoloji gelişim ve üretim tesislerinin alt yapısını oluşturan bu birincil enerji kaynakları, ülkelerin sahip olmak zorunda oldukları en temel güçtür. Ya da teknoloji ile; bu kaynakların daha fazla çıkarılması, işlenmesi veya transfer edilmesi sağlanmaktadır. Bu yüzden ülkeler stratejilerini enerji üzerine kurmak zorundadır. Çünkü teknolojik gelişmenin en temel ihtiyacı enerjidir ve enerjinin teminini de teknoloji çeşitlendirmektedir. Yani enerji ve teknoloji birbirinin tamamlayıcısıdır ve geleceği şekillendirmede öncül sebepler olmaya adaydır.

Ekonomik büyüme, dünya siyasetinde güç sahibi olabilme sonucunu ortaya çıkarır, çünkü ekonomik gücün en büyük getirisi dünya siyasetinde lokomotif görevi görebilmek olur. Mevcut yönelimin de gösterdiği üzere ekonomik büyümeye dayalı politikalar artarak devam etmektedir. Ancak bu yarışta bazı ülkeler bayrağı taşımaktadır. Ekonomisi güçlü devletler diğer ülkeleri güdümüne alır ve onları kendilerine bağımlı hale getirerek “Süper Güç” teriminin ortaya çıkmasını sağlar. Ekonomik gelişimin yüksek olduğu süper güçler, bu yüzden geleceği şekillendirecektir. Ekonomik olarak büyümenin en açık sistem girdisi ise enerji kullanımınıdır.

Sağlıkta yaşanan gelişmelerle, insanların artan yaşam süresi ve azalan bebek ölümleriyle bu, ülkelerin daha fazla nüfusa sahip olmasına ve ülke nüfusunun yaş ortalamasının artmasına sebep olacaktır. Bu da ülkelere daha fazla ekonomik yük getirecek ve ülkeler bunu karşılayabilmek için alternatif yollar arayacaktır. Sağlık sektöründeki gelişmelerin artan nüfus yönüyle enerjiye olan ihtiyacını da şekillendiren etkenlerden biri olacağı şüphe götürmez bir gerçektir.

Yukarıda bahsi edilen üç konunun bileşeni olarak ortaya çıkabilecek diğer gelecek yöneliminin ise, artan hareketlilik olması öngörülebilir. Artan teknolojik imkanlar, gelişen ekonomik refah ve uzayan yaş ve artan kaliteli yaşam; insanların dünya üzerinde daha fazla yer değiştirmesine sebep olmaktadır. Bu hareketlilik sadece insanlarda değil aynı şekilde üretilen ürünlerin pazarlanması ve bilgi üzerinde de gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda da küreselleşme ortaya çıkar. Artık ne insan ne de bilgi veya ürünler belirli coğrafyalarda sıkışıp kalmakta ya da hareketlilikleri uzun zaman almaktadır. Kısalan seyahat süreleri ile, dünya devlerin ekonomik pazarı haline

dönüşmekte ve yerel ölçekte iş yapan küçük ölçekli kuruluşlar için tehlike çanları çalmaktadır. Ürettiğini dünyanın her tarafına aracı olmaksızın pazarlayabilen ekonomi devleri, küçük ölçekli yatırım gücüne sahip ülkeleri hareketsiz bırakmaktadır. Artan hareketlilik, bir bağlamda orta ve daha düşük değeri olan ülkeler için hareketsizlik anlamına gelebilmekte ve ekonominin güçlü olduğu ülkeler bu hareketlilikle güçlü beyinleri, parayı ve sonucunda güç merkezini kendi topraklarına çekmektedir. Bu yüzden artan hareketlilikle güçlenen ülkeler enerji kontrolü hatta tekeli üzerinde hamleler yapmakta ya da enerjiyi diğer büyük güçleri hareketsiz bırakma aracı olarak kullanabilmektedir. Bu da enerjinin üretimi, iletimi ve dağıtımının yanı sıra onu dünyanın farklı yerlerine ulaştırabilecek enerji politikalarının üretilmesini sağlayarak enerji piyasalarını etkileyecektir.

Gelecekte karşılaşılması muhtemel diğer yönelim ise çevresel gerilemeler olarak öngörülmektedir. Bahsi geçen gelecek yönelimlerinin bir sonucu sayılabilecek çevresel gerilemenin en çok enerji sektörünü etkilemesi muhtemeldir. Çünkü ne petrol ne de doğal gaz gibi kaynaklar yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Bu kaynakların günden güne azalması enerji kontrolüne sahip ülkelerin uluslararası etkililiğini arttıracaktır. Enerjiye ulaşmak için güç mücadelelerinin enerji kaynaklarının azalması sebebiyle daha da artması muhtemeldir. Devletlerin enerjiye olan bağımlılığı ve enerjiyi tedarik etme zorunluluğu onları, öncelikle yeni rezervler aramaya yönlendirecek, enerjiye ulaşamayacak duruma geldiklerinde ise enerjiye mahkûm, enerjiyi elinde bulunduran ülkelerin kapısını çalmak zorunda kalacaklardır. Bu yüzden devletlerin enerji üretiminin fazla olduğu ya da enerji nakil yolları üzerinde bulunan bölgelerde söz sahibi olma yarışına daha fazla girmeleri muhtemeldir. Gelişimin itici gücünü kontrol altına alabilmek, insanı suya muhtaç bırakmakla eşdeğerdir. Gelecek yönelimlerden dünya siyasetinde en çok yer işgal edecek alanlarından bir tanesinin de bu sebeplerle çevresel gerilemeler başlığı altında enerji olacağı yadsınamaz bir gerçektir.

Son yönelim ise artan kültürsüzleşmedir. Gelecekte karşılaşılması muhtemel ve hatta günümüzden pay biçtiğimizde, öngörebildiğimiz büyük yönelim insanların aidiyet probleimidir. İnsanların gelecekte kendisini bir ülkeye ya da bir kültüre ait hissetmeyişi ya da onların dünya vatandaşı olarak kendilerini algılamaları dünyayı olduğundan çok farklı bir işleyişin içine itebilir. İnsan kendisini bir yere ait hissettiğinde ortak ülküsü devleti ve aynı ülküyü paylaştıkları için harekete geçebilir. Ancak kendisini dünya

vatandaşı olarak nitelendiren bir kişiyi ilgilendiren en öncelikli olarak kendisi ve akabinde ailesidir. Bu sebeple gelecek yönelimlerde, devletler belki insanların evi olmaktan çok belli bir dönem konaklamak için geldiği bir otel çatısı halini alabilir. Bunun enerji piyasası üzerine olumlu ya da olumsuz bir etkisi öngörülemezlikle birlikte tek dikkate değer noktanın, insanların savunacak ortak bir değeri olmadığına enerji ve yollarına hâkim olabilmek bir nebze daha kolaylaşabilir.

Cornish (2004)'in geleceği yönlendireceğini düşündüğü yönelimlerin, enerji üretim, temin, iletim ve tüketiminde değişikliklere sahip olabileceği ve enerji ile ilgili güç mücadelelerinin bu yönelimler aracılığıyla şekillenerek değişimine devam edeceği düşünülebilir.

3.4. İhtiyaç Belirleme

Rusya'nın Doğu Avrupa politikalarında optimal bir vizyonunun oluşturulması için Avrupa Birliği, Moldova, Belarus ve Ukrayna'nın birinci basamakta değerlendirilen yakın tarih analizi, güncel durum analizi ve yönelim analizine göre ihtiyaçlarının neler olduğu ve bu ihtiyaçlarının Rusya ile hangi yollarla kesiştiği belirlenmelidir.

3.4.1. Moldova'nın İhtiyacı

Moldova'nın öncelikli ihtiyacı ekonomik özgürlüktür. Ülkede ticaretin büyük bölümünü hala geleneksel ürünlerin oluşturması, ekonomik refah seviyesini düşürmektedir. Bu sebeple ülkesinden Rusya'ya giden çok sayıda işçiler gibi sebeplerle ya Rusya'ya mecbur kalmakta ya da aldığı ABD yardım paketleriyle Batı'ya muhtaç olmaktadır. Bu sebeple ülkenin ekonomik olarak güçlenmesini sağlayacak adımlar atılmalı ve ticari getirisi daha fazla olan üretim modeline geçilmelidir.

Ülkenin ikinci temel ihtiyacı ise herkesin kendisini Moldovalı hissettiği birleştirici politikaların üretilmesidir. Eğer bu gerçekleşirse, ülkede Rusların 14. Ordusuna ihtiyaç duyulmayacaktır ve ülkede ayrıştırıcı söylemler ortadan kalkacaktır. Ülkede mevcut ayrılıkçı politikalar benimseyen ya da benimseyebilecek 3 bölgenin varlığı Moldova'nın geleceği için büyük tehdit oluşturmaktadır. Bu sebeple ülkenin bütünleştirici politikalar üretmeye ihtiyacı vardır.

Enerji konusunda zaten dışa bağımlı olan Moldova'nın kendi enerji pazarını da tekel sayılabilecek sayıda ülkeyle sınırlandırması ülkede enerji arz güvenliği konusunda problemler oluşturabilir. Doğalgazda tamamen Rusya'ya, petrolde ise hem Rusya hem

de Romanya'ya bağımlı olmaktan ziyade tedarikçi çeşitliliğine giderek rekabet ortamını geliştirmesi gerekir. Bu yönlü politikalar oluşturduğunda, enerjinin kendisine karşı bir silah olarak kullanılmasını da engelleyecektir. Örneğin, tedarikçi, Moldova kendisinin istemediği yönde gerek politik gerekse ekonomik alanlarda girişimde bulunduğu anda, enerji arzının kesilmesi ya da sağlanan enerjinin fiyatının artırılması gibi yollarla Moldova'yı tehdit edecektir. Bunu engelleyebilecek mevcut şartlardaki tek çözüm tedarikçi çeşitliliğidir. Ülkesindeki iç dağıtımı dahi Gazprom'un gerçekleştirdiği bir durumda, enerjinin başka kaynaklardan tedariki ve dağıtımı güçleşecektir. Kendi kaynağı olmasa bile ülkeye giren doğalgazın millileştirilmesi gerekir. Ülkedeki hidrokarbon araması, çıkarımı ya da ticareti konusunda yabancı firmalarla çalışmaktan ziyade, kendi gücünü geliştirmesi de önemli bir ihtiyaçtır. Sonuç olarak, Moldova, enerji konusunda tedarikçilerin çeşitlendirilmesi ve aramaların milli ölçekli gerçekleştirilmesine ihtiyaç duymaktadır.

3.4.2. Belarus'un İhtiyacı

Belarus'un Moldova'dan çok daha farklı bir yapısı vardır. Belarus hala etkin Sovyet ruhunun yaşatıldığı ülkedir. Öncelikli olarak Belarus'un ya da Belaruslular'ın kendi kültürlerinden uzaklaşmış olmaları, resmi dilin Rusça olması gibi nedenler ülkedeki Rus hayranlığını tetiklemektedir. Bir ülkenin Rus yanlısı politikalar üretmesi herhangi bir sorun teşkil etmeyebilir, ancak sadece Rus yanlısı politikalar üretmesi sorundur. Sadece politik anlamda değil, kültürel, askeri, ekonomik alanlarda da kendi yararını götüğü kadar da Rus yararını götmesi ülkede sürekli Rus etkisi anlamına gelir ve Rusya'nın bugün bile hala ekonomi, politika gibi alanlarda en çok müdahalede bulunduğu eski Sovyet ülkesi Belarus'tur. Durum böyle olduğunda ise Rus yanlısı otoriter rejimler güçlenir ve muhalefet oluşturulmaz. Belarus'un bu konudaki en öncelikli ihtiyacı Belarus kültürünü koruyabilecek yeni elit anlayışın ülkede yerleştirilmesidir. Ayrıca ülkede kararlarında egemen ve bağımsız olabilen ya da bu söylemleri canlı tutan bir söylemin geliştirilmesi gerekir.

Lukaşenko'nun yönetimi döneminde, Belarus'un Rusya tarafından desteklenen iş birliği ve ortaklık projeleri hariç herhangi bir birliğe ait olmayışı, ülkede elitlere ve kitlelere Rus gibi olma dışında herhangi bir kimlik aşılınmaması ülke geleceği için tehdit unsuru oluşturabilir. Putin'e tabi bir Belarus'un oluşturulması fikrinin ortaya atılması durumunda kendi toplumunda Belarus'a ait olmaya dair herhangi bir kültürün

oluşturulmaması, ülkede bunun çabucak kabul görmesi anlamına gelebilir. Bu sebeple ülkenin milli bilincinin oluşturması egemenliğinin devamı için önem taşımaktadır. Ülkede kabul edilen görüş olan Batı'nın kendi değerlerine zarar vereceği, kapitalist ve materyalist Batı fikrinin ya da Avrupa'da ama Avrupalı değil fikrinin ülkeye getirdiği zararlardan bir tanesinin şu olduğu söylenebilir. Ülke gelişime kapanır ve politik reformlar geliştirilemez. Yani ülke kendisini Rus taraflı politikalar hariç diğer gelişmelerden tecrit eder. Bu da ülkenin tek yönlü ve benzer politikalar üretmesine sebep olur. Yani ülkenin herhangi bir B planı oluşmaz. Rusya'nın Belarus'tan herhangi bir durumda desteğini çekmesi, Belarus'un sarsılması anlamına gelir. Bu sebeple ülke Sovyet ruhunu canlı tutsa da bakış açısının içerisine tek bir merkezi yerleştirmemelidir.

Ekonomik anlamda, ülkenin öncelikli olarak yapısal bir dönüşüme ihtiyacı vardır. Hala bazı ticari antlaşmaların Sovyetlerde imzalanmış şekliyle yürüyor olması, yeni ve güncel çözümler üretmek istemeyen ya da üretemeyen kurumsal bir bozukluğun sonucudur. İhracatın sadece Rusya ve BDT ülkeleri ile değil, daha çeşitli ülkelerle de yapıldığı sistem hem Belarus mallarının piyasadaki rekabet gücünü geliştirir hem de satılan ürünün miktarını artırır. Moldova'ya göre çok daha gelişmiş ve çeşitli üretim tesislerine sahip ülkenin ticarete yeni ortaklar bulması gerekir. Ticaretin yarından fazlasının sadece Rusya ile yapıldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın geçtiği bir darboğaz Belarus'un da geçtiği bir darboğaz anlamına gelecektir. Kamu kurumlarına güvenin artırılması ve yatırımların teşvik edilmesi gereklidir. Ayrıca ülkenin ekonomik büyümesinin Rusya ve yabancı yatırımcı kaynaklı olması sermayenin Belarus'a ait olduğunu göstermez. Bu şekilde gelişen ekonomiler sadece işsizlik rakamlarını düşürür. Bu sebeple Belarus kendi üretim kapasitesini arttırarak bunları farklı pazarlara da satmalıdır.

Ayrıca Rusya'nın krediler, yardımlar ya da enerji indirimleriyle ülkeye yardım ediyor olması sadece kısa vadeli bir iyileşmeyi sağlar. Bu destekler sonucu, Rusya'nın Belarus'un petrol gelirlerini arttıracak anlaşmaları engellemesi ya da ülkeden geçen doğalgaz hatlarını iptal ederek alternatif güzergahlar oluşturmuş ve oluşturacak olması Belarus'u ekonomik yönden sarıya da ülkenin buna tepki verebilecek bir durumu yoktur. Çünkü ülkede Rus politikaları ve yardımları popülerdir. Bu durum politikaların Rus yanlısı olarak üretilmesini sağlar ve egemenliği ortadan kaldırır. Rus ekonomisinin

kötüleşmesi, Belarus ekonomisinin çökmesi anlamına gelebilir. Bu sebeple kendi kendine yetebilen ekonomik alt yapı oluşturulmalıdır.

Ülkenin alternatif politikalar üretme ihtiyacı askeri alanda da geçerliliğini korumaktadır. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, olası bir müdahalenin Belarus'a olması durumunda ne olacağı sorusunu gündeme getirir. Rusya'dan başkasına yönelik politika üretmeyen Belarus, yalnızlaşır ve yenilgiyi kabullenmek zorunda kalır. Ancak mevcut durumda Ruslar'ın Belarus'u ilhak etme gibi bir arzuları olmaması gerekir. Ülke zaten neredeyse tamamen Rusya gibi davranmaktadır. Bu sebeple Belarus, Rusya'nın kendisine herhangi bir askeri tehdidi durumunda, yalnız kalmamak için askeri adımlar atmalıdır.

Enerji bakımından ise doğalgaz ve petrol konusunda tamamen Rusya'ya bağlı olması, Belarus'un alternatif enerji arz kaynaklarına ulaşmadaki isteksizliğini gösterir. Sübvansiyonlu fiyatlar, enerji indirimleri, borçların silinmesi gibi kararları alıcı ülke Belarus değil Rusya'dır. Yani eğer Rusya istemezse, Belarus'u bu haklardan mahrum bırakabilir. Ülkedeki gaz alım, iletim ve dağıtımının Gazprom'a ait bir alt şirket tarafından yürütülüyor olması da Belarus için olumsuz durumlar muhteva eder. Doğalgazın fiyatlarını veya ülkeden geçecek doğalgazla alakalı şartları aslında adı farklı özü aynı Rus şirket yapmaktadır. Bu da sadece satıcının dediğinin gerçekleşmesi anlamına gelir. Ülke içindeki aramaları kendi imkanlarıyla destekleyen Belarus'un, bunu doğalgaz ve petrol iç piyasasında da gerçekleştirmesi gerekir. Ülkedeki petrokimya tesislerine petrol tedarikinin de Rusya tarafından yapılıyor olması, Belarus'un önemli ticari gelir kaynağı olan bu tesislerin petrol tedariki konusunda zaman zaman tehdit edilmeleriyle sonuçlanmaktadır. Ya da yaşanabilecek herhangi bir siyasi gelişmede enerjinin politikaya olan etkisi tecrübe edilmeden, enerji tedarikçi çeşitliliği sağlanmalı, öz kaynakların üretim miktarları arttırılmalı ve üretim sahaları genişletilmelidir.

3.4.3. Ukrayna'nın İhtiyacı

Ukrayna ise Moldova ve Belarus'tan çok daha farklı bir durumun içerisinde. Gerçekte hem Moldova'nın hem de Belarus'un özelliklerini taşıyan Ukrayna ise yukarıda bahsedilen iki ülkenin ihtiyaçlarını gerçekleştirmek için adımlar atmıştır. Yukarı bahsedilen ihtiyaçların giderilmesi konusunda adımlar atıldığında, Belarus ve Moldova'nın gelecekte ne gibi hadiselerle karşılaşacağı, yaklaşık 15 yıldır Ukrayna tarafından tam manasıyla tecrübe edilmektedir. Bu sebeple Belarus ve Moldova eğer

tam manasıyla bu belirtilen ihtiyaçlarını çözüme ulaştırma konusunda adımlar atacaklarsa, Ukrayna'nın yakın tarihini doğru analiz ederek, bu ülkenin yaptığı bazı yanlışlara düşmekten kaçınmalıdırlar. Ukrayna'da da Moldova'da olduğu gibi ayrılıkçı bölgelerin varlığı bu iki ülkenin Rusya'dan bağımsız hareket edememesindeki en büyük etkidir. Ayrıca ülkede yaşayan Ruslar'a ek olarak, Rusça konuşan ve Rusya yanlısı olmayı benimsemiş Ukraynalıların da olması, ülkedeki Ruslarla sayıları birleştirildiğinde ülke gündemini belirlemede etkin hale gelmelerini sağlamaktadır. Yani ülkede Batı hareketine karşı güçlü bir karşı hareketin olması Rusya yanlısı politikaların da zaman zaman etkin olması anlamına gelir. Bu da Ukrayna'nın Belarus ile benzer tarafını oluşturur. Bu ülkenin ihtiyaç analizi yapıldığında genel olarak şu bilgilere ulaşılabilir.

Ukrayna'nın öncelikli problemi politik istikrar ve tutarlılıktan yoksun oluşudur. Ülkenin eski Sovyetlerin önemli parçasından bir tanesi olması ve jeopolitik olarak gelişimi destekleyebilecek konumda olmasına karşın hala tam manada kendisini gerçekleştirememesi bu problem kaynaklıdır. Sovyetlerden ayrıldığı günden 2019 yılına kadar çok az dönemde istikrarlı politikalar üretilmiştir. Bazen tamamen Batı yanlısı politikalar üreten ülke, Batı'nın tam desteğini alamadığında politik gücünü perçinleyecek Rusya'ya yönelmiştir. Bazen ülkede neo-faşist gruplarla birlikte Rus yanlılarına karşı politikalar oluşturulurken, bazen de Kırım'da ayrılıkçılarla beraber aynı tondan konuşulmaktadır. Durum böyle geliştiğinde ise ne Batı ile girişilen AB ve NATO görüşmeleri bir sonuca ulaşabilmiş ne de ülke Rusya ile iyi ilişkiler geliştirebilecek politikalar üretebilmiştir.

Ülkede demokratikleşme ve AB'ye entegrasyonun sağlanması için iki dönüm noktası oluşmasına rağmen, bu Ukrayna'nın kaderini değiştirmemiştir. Ülkede sadece var olan oligarkların yerini yeni oligarklar almıştır. Devletin sistemlerinde biriken oligark post komünist sistemin etkisini politik sistemden uzaklaştırmada etkisiz kalmıştır. Ülkenin egemenliğini tehdit eden Rusya'nın en ağır ekonomik problemleri, iç çekişmeleri ve çatışmaları yaşadığı dönemlerde bile, NATO ve AB ortaklık antlaşmaları imzalanmasına, Avrupa Konseyi'ne üye olunmasına karşın, Avrupa entegrasyon stratejilerinin uygulanmaktan da ziyade geliştirilememiş olması ülkenin politik başarısızlığının bir sonucudur. Ülkenin her şeyden önce ne yapacağını bilen istikrarlı ve bütünleştirici devlet politikasına ihtiyacı vardır. İktidara gelen her siyasi

kendi görüşleri ve çıkarları çerçevesinde politikalarını değiştirdiği sürece politik bir başarının elde edilmesi beklenemez. Batı'ya mı yoksa Rusya'ya mı yönelik politikalar yürütüleceğinin hala tartışma konusu olduğu bir ülkede, daha ilk ve en önemli strateji bile belirlenememiştir. Buna cevap bulunamayan her gün ülkedeki ayrışmaları daha da körükleyecektir. Ülkede yekvücut istikrarı kovalamaktan ziyade, doğusu ve kısmen güneyinin Rusya'ya yönelik politikalar ürettiği, batısının ise Batılı gibi davrandığı riskli bölgelerdeki sert söylemler ve mevcut çatışmalar; ülkenin yeni bağımsız otoriteler ortaya çıkarmasına sebep olur. Mevcut politikalarda istikrar ve tutarlılık sağlanamazsa bu bölgelerden Ukrayna diye bahsetmeyecek kamuoyunun oluşması uzak görünmemektedir. Bu durumdan kurtulabilmek için ülkenin ihtiyacı politik düzende istikrar ve tutarlılığın sağlanmasıdır.

Ukrayna'nın diğer bir ihtiyacı ise Rusya ve Belarus'tan farklı bir yapıya sahip olduğunun farkına varması gerektiğidir. Ukrayna'nın sahip olduğu bölgesel çeşitlilik, onun Rusya ve Belarus gibi davranmasına müsaade etmez. Bu bağlamda Ukrayna'nın ihtiyacı yüzünü tek bir yöne dönmek ve döndüğü noktaya ağırlıklı politikalar üretmek yerine, Kravçuk'un yönetimi boyunca ve Kuçma'nın ikinci kez seçilmesine kadar yaptığı gibi, denge siyaseti yoluyla ülkedeki ayrılıkçı söylemlerin bastırılarak ortadan kaldırılması için politikalar üretilmesinden geçer. Bu sebeple Ukrayna'nın Batı ile Rusya arasında denge siyaseti izlemesi diğer bir ihtiyacıdır.

Ekonomik bağlamda ise Ukrayna Sovyetler'in en büyük gelir kaynak bölgelerinden bir tanesi olmasına karşın, Sovyetlerden ayrılan Ukrayna'nın mevcut ekonomik koşulları Sovyetler'deki seviyesinin daha altındadır. Ülkenin Rus yardımlarına başvurmaması egemenliği için doğru bir gelişme olarak algılanmasına karşın, ülkenin ekonomik yapısını güçlendirememesi ülkeyi bu sefer de ABD yardımlarına ve IMF kredilerine muhtaç bırakmıştır. Bu da ülkenin bağımsız politikalar üretmesini engellemektedir. Ülkedeki yolsuzluklar halkın fakirleşmesine sebep olurken, büyük kuruluşların belli bir kesimin eline geçmesine sebep olmaktadır. Ülkenin finans yapılarını koruyamaması, yabancı yatırımcıyı teşvik edecek kadar istikrar ortamını sağlayamaması ülkedeki ekonomik gelişmeleri aksi yönde etkiler.

Ülkenin ihraç ettiği malların küresel değer zincirindeki yerinin gerilerde olması, tam manasıyla ülkenin ihracatının değer getirisi olan mallarla desteklenemediği anlamına gelir. Konumu sebebiyle hem Batı'nın hem de Doğu'nun pazarlarına

ulaşabilecek konuma sahip olmasına karşın, bu konumunu ekonomik değer olarak kullanamamaktadır. Bu sebeple Ukrayna'nın ederi değerli malların üretimini destekleyerek arttırması gerekir. Ülke her ne kadar serbest piyasa modeline geçmiş olsa da ülkenin küresel ekonomiye entegrasyonunun gerçekleştiği söylenemez ancak bunun gerçekleşmesi ekonomik yönden önemlidir. Her ne kadar Rusya'ya karşı politik tavırlar takınsa da ülkenin en büyük ticari ortağının hala Rusya olması da bir çelişkidir. İhracat ve ithalatını en çok Rusya ile gerçekleştirmeye devam eden bir ülkenin, ülkesinde sürekli olarak Rus düşmanlığını canlı tutacak politikalar geliştirmesi ekonomik yapısına zarar verir. Rusya'dan bağımsız politik ayrılık söylemlerin mantıklı hale gelmesi için öncelikli olarak ihracat ve ithalatta alternatif yolların geliştirilmiş olması gerekirdi. Ekonomik araçlarla desteklenmediği gözlemlenen söylemlerin başarıya ulaşması ise zaten beklenemezdi.

Ülkenin enerji konusundaki ihtiyacını belirlemeden önce değinilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Ülkedeki birçok enerji tedarik kaynağı ya ülkenin çatışma bölgelerinde ya da çatışma bölgelerinin yakınlarındadır. Ülkenin zengin petrol, doğalgaz ve kömür yatakları, nükleer enerji santralleri, güneş ve rüzgâr enerji santralleri, hidroelektrik santralleri, en büyük termik santrali gibi enerji konusundaki en büyük yatırımları ve doğal zenginlikleri ülkenin güneyinde ve doğusundadır. Bu bağlamda ya çatışma bölgesindedir ya da çatışma olasılığı olan bölgelerin yakınındadır. Bu sebeple ülkedeki çatışma ortamının son bulması ekonomik yönden olduğu kadar enerji yönünden de çok önemlidir. Eğer ülke tam manasıyla bölünmeyi tecrübe ederse, Ukrayna enerji kaynaklarının birçoğunu kaybedecektir. Bu amaçla enerjinin güvenliği için politik tavizlerin verilmesi gerekebilir.

Rusya'nın Ukrayna'ya NATO ve AB tehdidine karşı Rus çıkarlarını koruyacağı konusunda Ukrayna'dan teminat alması karşılığında doğalgaz arzında ve fiyatlarında istikrarı sağlayacağını vurgulaması, enerjinin Ukrayna politikalarında ne kadar önemli yer tuttuğunu gösterir. Ülke doğalgaz konusunda %100 yerli üretime geçme çalışmalarını yürütmektedir. Bugün doğalgaz tedarikini Rusya'dan doğrudan yapmasa da doğalgazı Gazprom'un önemli müşterilerinden alıyor olması, Rusya'dan doğalgaz ithalatı yapmadığı anlamına gelmez. Sadece tedariki gerçekleştirenlerin adı Rusya değildir. Doğalgazda yaptığı gibi petrolde de Rus ihracatından kurtulmak için bu ticaretini Kazakistan'dan yapmaktadır. 7 rafinerisinden 5'inin kapatılmış olması, petrol

ihracatçısı konumundan ithalatçısı konumuna düşmesi ülkenin yaşadığı büyük ekonomik kayıp olarak görülebilir. Ülke petrol ve doğalgaz konusunda ülke içindeki çalışmaları arttırarak rezervlerini daha fazla kullanabilir. Ülkesindeki petrokimya tesisleri ve rafinerilere petrol tedarikçisi bulunarak ülkenin gelir kaynakları geliştirilebilir. Rus doğalgazının özellikle Güney Avrupa'ya iletiminde transit rol oynayan Ukrayna'nın bu rolüne alternatif yolların üretilmesi ve üretilecek olmasıyla, 2019 yılında imzalanacak enerji nakil hatlarındaki sözleşmenin geleceği, Ukrayna'nın kazanç kaybı anlamına gelebilir. Bu anlamda ülkenin transit rolünü devam ettirebilmesi için Rus enerji şirketleri ile anlaşma yolunu tercih ederek ülkeden geçen 3 doğalgaz ve 1 petrol boru hattının getirisini garantilemelidir. Transit ülke olma konusunda, mevcut durumun devamı sağlanabilirse, bu hem Rus politikalarını yumuşatmada hem de elde edilen gelirin ekonomik etkilerinin devamlılığında kullanılabilir.

3.4.4. AB'nin İhtiyacı

Temel kuruluş amaçlarından bir tanesinin de enerji olduğu düşünüldüğünde, Avrupa Birliği'nin kuruluşundan bugüne enerji ile ilgili politikalar ürettiği söylenebilir. AB'nin kendisine yetecek öz kaynaklara sahip olmaması, birliği birlik dışındaki ülkelerle enerji konusunda ticaret yapmaya zorlamaktadır. Bu amaçla birliğin petrolde ve doğalgazda Orta Doğu ve Rusya ile büyük enerji alışverişleri mevcuttur. Birlik Orta Doğu ve Rusya ile yaşadığı enerji krizlerinden büyük ölçüde ders almayı başarmış ve enerji arz güvenliğinde sıkıntılar yaşanmaması için enerji üretici ülkelerde politikalar üretebilmiştir. Bu amaçla hazırlanan birçok proje uygulamaya konulmuştur. Enerji yollarının çeşitlendirilmesi, rekabetçi enerji piyasasının oluşması ve enerji fiyatlarındaki istikrarın sağlanması amacıyla ulusların arasında antlaşmalar imzalanmış ve alternatif enerji güzergahları oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca enerji seyrinin daha etkin izlenebilmesi için ulusların üstünde kurumlar oluşturmuşlardır. Ancak birliğin bugün hala Rusya tarafından doğalgaz arzı konusunda politik sıkıştırmalara maruz kalması, ürettiği politikaları hayata geçirebilmede etkili olmadığını gösterir. Bu sebeple birliğin öncelikli ihtiyacı enerji çeşitliliğini sağlamak amacıyla alternatif enerji güzergahlarının oluşturulması üzerine hazırladığı projeleri ivedilikle hayata geçirmenin çözüm yollarını üretmesidir. Örneğin, Güney Gaz Koridoru ve bu koridora bağlı birçok doğalgaz hattı gibi enerji alternatiflerinin arttırılması amacıyla hazırlanan projelerin bitirilememesini ya da bu projelerin Rusya gibi enerji

ihracatçısı ülkeler tarafından geciktirilmesini önleyecek tedbirler almalıdır. Ayrıca birliğin enerji konusundaki bağımlılığının azaltılması için birlik içerisinde yenilenebilir enerji üretimi artırılabilir. Birlik enerji üretim kaynaklarının kapasitelerini genişletebilir, enerji verimliliği politikalarını tüm birliğin daha verimli uygulamasını sağlayabilir. Ayrıca birliğin enerji arzında yaşanacak herhangi bir sıkıntıyı önleyebilmesi amacıyla enerji stoklama tesislerinin kapasite ve sayılarını da artırabilir. Ayrıca doğalgazda bağımlılığı azaltacak, LNG gibi alternatif yolların teminini güçlendirebilir.

Avrupa Birliği'nin enerji temelinde yaşadığı en büyük sıkıntılardan bir tanesi de malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı sistemine doğalgaz ve petrolü tam olarak entegre edememesinden kaynaklıdır. Enerjinin serbest dolaşımı ve rekabetin sağlanması ile ilgili olarak, AB enerji piyasalarının birbirine bağlanması hususunda yaşanan sorunlar; şeffaflığı, rekabetçi ortamı ve serbest piyasa oluşumunu engellemektedir. Ayrıca birliğin her bir üyesinin farklı enerji ihtiyacının olması da enerji konusunda bir birlik oluşumunu engellemektedir. Kimi ülkelerin enerji üretiminde kömüre güvenmesi birliğin çevreci politikalarına uyum sağlamasını engellerken, kimi ülkelerin enerji çeşitliliğine sahip olması da enerji piyasalarındaki sıkıntılarla çok da ilgilenmemelerine sebep olmaktadır. Bazı ülkelerinse enerji konusunda çoğunlukla tek tedarikçiye bağlı kalmaları enerji güvenliği konusunda sıkıntı yaşamaları anlamına gelmektedir. Bu sebeple ülkelerin farklı ihtiyaçları da ortak bir pazarın kurulmasını geciktirmektedir. Ayrıca AB Komisyonunun her bir ülkenin seçtiği delegeyle yönetiliyor olması, delegelerin komisyonda ulusal çıkarlarını gütmelerine sebep olmaktadır. Bu sebeple enerji bütünlüğü konusunda ulusal çıkarların güdülmediği, her ülkenin kendisinden ziyade birliğin geleceğini düşündüğü bir enerji üs kurumunun oluşturulması ihtiyacı vardır. Ayrıca bu kurulun kendi ülke kimliğinden soyutlanmış kişilerden oluşması gerekir.

AB enerji piyasalarının yaşadığı diğer bir problem ise enerji sektöründeki baskın şirketlerin tekelinin kırılmamasıdır. Bu şirketlerin, AB üyesi ülkelerin kendi ulusal bünyelerinde barındırdığı kamusal ya da özel şirketler olmaları, karlarının ulusal ekonomilerine olan katkıları anlamına gelmektedir. Bu da enerji ticaretinin serbestleştirilmesi ile ilgili üretilen birçok politikanın uygulanamaması anlamına taşır. Enerji sektöründe üç ayrı işin tek şirket bünyesinde yapılması, bu şirketleri rekabet

edilemeyecek kadar güçlü kılmaktadır. Bu sebeple enerji fiyatlarının şeffaflığı ve dengesi sadece büyük şirketlerce yönetilmektedir. Ayrıca, bu ülkelerin lobcilik faaliyetleri yoluyla AB enerji politikalarına etki etmeleri de AB enerji iç pazarının tam olarak uygulanabilmesini, liberalleşmeyi ve daha güçlü pazar entegrasyonunu engeller. Bu sebeple, Avrupa doğalgaz ve petrol piyasasında etkin olan şirketlerin üretim, iletim ve dağıtımını ayrı birimlerce yapılmalıdır.

Birliğin çözüme kavuşturması gereken diğer bir ihtiyacı ise öngörülemez enerji piyasasına sebep olabilecek farklılıkların ortadan kaldırılarak, piyasanın ortak kurallar bütününde işlemesidir. Bu sebeple AB üyesi ülkelerin birbirlerine iç pazar enerji iletimlerinde farklı gümrük tarifeleri uygulamaları, enerji maliyet farklılıkları, enerji sübvansiyonları, enerjiye uyguladıkları vergi farklılıkları, ülkelerindeki ekonomik faaliyetlerin enerjiye olan yansıması gibi birçok alt sebeple enerjide ortak bir fiyat düzenlemesi yapılamamaktadır. Bu da iç pazarın oluşumunu geciktirmektedir. Bu sebeple AB ülkeler arası enerji geçişlerinde, ülkeler kaynaklı uygulama farklılıklarını kaldırarak, enerji ticaretinde daha belirgin bir piyasa oluşturulmasını temin etmelidir.

AB'nin petrol ve doğalgaz üretimi ve tüketimi arasında büyük bir açığa sahip olduğu düşünüldüğünde, bu probleme yönelik en ekonomik, istikrarlı ve bağımsız çözüm şüphesiz AB'nin kendi etki sahası içindeki alanlarda yeni doğalgaz ve petrol sahalarının bulunması ya da mevcut alanların geliştirilmesi için çalışmalar yürütmesi olabilir. Bu sebeple birlik kendi üyesi ülkelerin petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerini teşvik etmeli, eğer bu ülkeler arama faaliyetlerinde yeterli değillerse birlik içerisinde bu kapasiteye sahip ülkelere arama lisansı vermelidir. AB için en önemli stratejinin bu olması gerektiği söylenebilir. AB'nin bu konudaki çalışmaların sayısını arttırmaya ve kendi etki sahasında üretilen enerji miktarını geliştirmeye ihtiyacı vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Optimal Vizyon Modeli: II. Aşama

Optimal vizyon geliştirme modelinde II. aşama adı verilen bu bölüm de toplam 4 alt başlıktan oluşmaktadır. İlk 3 başlık, diğer bölümde analizi yapılan Doğu Avrupa ve AB'ye karşı çalışmanın ana eksenini oluşturan aktör devlet Rusya etrafında şekillenecektir.

Bu bölümde ilk olarak çalışmaya gerçekçi olasılık stratejisi dahil edilecektir. Bir önceki bölümün son adımı olan ihtiyaç belirleme başlığında Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya'ya karşı politik, ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve çevresel ihtiyaçlarının neler olduğu incelenmişti. Ayrıca AB'nin de hem kendi içinde hem de Rusya'ya karşı üretmesi gereken enerji tabanlı politikalarının neler olduğu da anlaşılmalı çalışılmıştı. Bu adımda ise Rusya'nın Doğu Avrupa ülkelerinin ve AB'nin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak bu ihtiyaçlara karşı nasıl politikalar üretmesi gerektiği belirlenmeye çalışılacaktır. Böylece Doğu Avrupa ve AB'deki etkililiğini devam ettirebilmesi için hangi adımların daha makul olabileceği değerlendirilecektir. Rusya'nın bu gerçekçi olası politikaları üretilirken hedef alınan devletler ve birlik ayrı ayrı yorumlanacaktır.

Bir sonraki aşamada ise Rusya'nın gerçekçi olasılık stratejilerini uygulama konusunda yeterli gücü olup olmadığının anlaşılabilmesi için iç dinamiklerinin buna müsaade edecek kadar etkin olup olmadığına bakılacaktır. İç dinamikler adımıyla Rusya'nın ülke olarak güçlü ve zayıf yönlerine bakılacak ve Rusya'yı bekleyen fırsat ve tehditlerin neler olduğu çalışmaya dahil edilecektir.

İtici güçler basamağında ise Rusya'nın genel olarak politik görünümünün ne olduğu araştırmanın önceki bölümünde yapılmış olan çalışmalar çerçevesinde çizilmeye çalışılacaktır. Ayrıca ülkenin son dönem ekonomi politikalarına bakılacak, ülkenin ihracat ve ithalat kalemleri de incelenecektir. Rusya'nın teknolojik görünümü de çalışmaya dahil edilecektir. Aynı zamanda ülkenin sosyo-kültürel yapısı başlığı altında ülkenin komşuları, nüfus çeşitliliği, ülkede yaşayan diğer milletler ve ülkenin dini yapısı çalışmanın kapsamına alınacaktır. Önceki bölümlerde yapılan Rusya'nın çevresel görünümüne ek olarak bu bölümde ülkenin sahip olduğu petrol ve doğalgaz boru hatları ve bu hatların geçiş güzergahlarının nereler olduğu çalışmaya dahil edilerek itici güçler basamağı tamamlanacaktır.

Optimal vizyon aşamasında ise yakın tarih analizi basamağından itici güçler basamağına kadar toplanan tüm veriler bütünsel olarak ele alınacaktır. Yapılan bütünsel değerlendirmeler sonucu Rusya'nın geliştirmesi muhtemel politikaların neler olduğu tek tek Doğu Avrupa ülkeleri ve Avrupa Birliği bazında değerlendirilecektir. Böylece Rusya'nın muhtemel ve rasyonel adımları konusunda öngörüler oluşturularak tahminlerde bulunulacaktır.

4.1. Gerçekçi Olasılık Stratejisi

İhtiyaç belirleme aşamasında AB, Moldova, Belarus ve Ukrayna'nın günün koşullarında ne gibi ihtiyaçlarının olduğu belirlenmiştir. Bu ihtiyaçlar çerçevesinde birlik ve ülkelerin mevcut durumlarını daha iyiye taşıyabilmek için üretecekleri politikalar tahmin edilebilir. AB'nin ve Doğu Avrupa'nın politik, demografik, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik ve çevresel koşulları göz önünde bulundurularak hazırlanan bu ihtiyaçların giderilmesinin, Rusya için dezavantajları bulunabilir. Bu sebeple Rusya'nın da ihtiyacının Doğu Avrupa ülkelerinin kendisine olan bağılılığının devamını sağlamak ve AB'nin enerjisinin büyük bir kısmını tedarik etmeye devam etmek olarak görülebilir. Bu aşamada AB ve Doğu Avrupa ülkelerin ihtiyaçlarına binaen Rusya'nın gerçekçi olasılık stratejilerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

4.1.1. Rusya'nın Moldova'ya Yönelik Gerçekçi Olasılık Stratejileri

Rusya Moldova'nın ekonomik yönden gelişimini desteklemek için Moldova'yla olan ticari faaliyetlerini arttırarak Moldova ekonomisini beslemelidir. Zaman zaman Moldova'nın uyguladığı AB yanlı politikalar sebebiyle Rusya'nın ambargo uyguladığı gerçeği ışığında, Moldova'nın uygulanan Rus kotasını kaldıramayacak kadar Rus ticari ilişkilerine sahip olması gerekir. Bu sebeple Rusya kendisiyle kolay ticaret yapabilecek pozisyonda olan Moldova'ya ekonomik anlamda getiri sağlayacak ticari bağlantılarını ve yatırımlarını geliştirmelidir. Ticari bağlantıların büyük çoğunluğu Ukrayna üzerinden yapılacağı için bu yolların geçiş sürekliliği sağlanmalıdır. Rusya'da bulunan Moldovalı işçilerin Rusya'da çalışmaları da ayrıca desteklenmelidir. Böylece Moldova'da Rusya ile bağlantısı olan büyük bir grubun varlığı devam edecektir ve Moldova, AB ve ABD ile geliştirdiği ilişkilere karşın, Rusya'ya mecbur kalacaktır.

Rusya; Transdinyester, Gagavuzya ve Traclia bölgelerindeki etkililiğinin kaybolmasına sebep olacak gelişmeleri yakından takip etmelidir. 14. Ordu bunun en büyük garantörüdür. Bu ordunun aynı zamanda Ukrayna'ya karşı da büyük bir etkisi vardır. Herhangi bir durumda bu ordu ile Ukrayna batısından Moldova ise doğusundan tehdide açık hale getirilebilir. Ordunun bölgede sürekliliğini sağlayacak politikalar geliştirilmeli ve ordunun ülkeden çıkarılmasına sebep olabilecek politik gelişmelere karşı tedbirler alınmalıdır. Ayrıca Moldova'da ayrılıkçılar sürekli olarak desteklenmeli ve ülkenin Rusya'ya sırt çevirdiği durumlarda, bu bölgelerdeki Rus yanlısı söylemler arttırılmalıdır. Ülkede Rus yanlısı politikacılar desteklenerek, ülkenin Rusya ile bütünleşik politikalar ürettiğinde istikrara kavuşacağı algısı genişletilmelidir.

Transdinyester'in Moldova için önemli özelliğinden bir tanesi, Rusya'dan alınan doğalgazın bu bölgeden ülkeye girmesidir. Ukrayna'dan Transdinyester'e sağlanan enerji akışında herhangi bir kesintiye sebebiyet verilmemelidir çünkü bu bölgenin Kişinev'e karşı en büyük kozu enerji iletim güzergahında oluşudur. Bu bölgeden sağlanan enerji akışı kesilirse, Moldova – Transdinyester'e değil, Transdinyester Moldova'ya bağımlı hale gelebilir. Bu da bölgedeki Rus etkililiğini azaltabilir. Bu sebeple, bölgeden geçen enerji hatları, Rusya'nın ayrılıkçı bölgedeki etkinliğini perçinleyeceğinden, bu enerji güzergahını koruyan politikalar üretilmesi gerekir.

Enerji bağlamında Rusya, Moldova'nın petrol ve doğalgaz ihtiyacının büyük bölümünü karşılayan ülkedir. Bu, Moldova'nın enerji arzı ve fiyat istikrarı konusunda Rus politikalarına açık hale gelmesine sebep olur. Moldova'da Gazprom'un iç doğalgaz dağıtım rolüne devam etmesi de önemlidir. Evlerin ısınmasına kadar uzanan hatların, Ruslar tarafından yönetiliyor olması, Moldova'ya karşı büyük bir tehdittir. Moldova'nın yapımı tamamlanması halinde AB pazarından alacağı doğalgazın enerji konusunda Rusya'nın Moldova'daki etkililiğini çok da etkilemeyecek olduğu söylenebilir. BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporuna göre, Romanya ne doğalgazda ne de petrolde kendisine yetebilen bir ülke değildir. Bu sebeple, Rusya'ya enerji konusunda muhtaç olan bir birliğin üyesi olan Romanya'nın, Moldova'yı çok da rahatlatmayacağı açık olsa da Rusya Moldova üzerindeki enerji temelli baskın politikalarının devamını sağlayabilecek politikalar geliştirmeye devam etmelidir.

4.1.2. Rusya'nın Belarus'a Yönelik Gerçekçi Olasılık Stratejileri

Belarus'ta etkin Rus kültürü göz önünde bulundurulduğunda, bu ülkenin öz kültürünün ve kendi elitlerinin gelişmesine sebep olabilecek sosyo-kültürel gelişmelere engel olunması gerekir. Ülkedeki baskın Rus kültürü, Rusya olmaksızın hiçbir şeyin gerçekleştirilemeyeceğine dair inancın kaynağıdır ve bu düşünce tarzı diri tutulmalıdır. Eğer bu yapılırsa ülkeye politik ve ekonomik anlamda yapılan müdahalelerin devamı sağlanabilir. Bu müdahalelerle; ülkedeki Rus destekçisi otoriteler güçlenerek, Rus güdümlü mevcut ve yeni otoriter yönetimlerin devamı sağlanacaktır. Otoriter rejimin sürekliliği de Batı yanlısı bir muhalefeti her zaman baskı altında tutacak ve gelişimini engelleyecektir. Bu sebeple Rusya'nın ülkede, Rus kültürel etkisini devam ettirecek adımlar atması ve aldığı kararlarda Rusya ile hareket etmenin önemini vurgulayan politik yapının sürekliliğini sağlaması gerekir. Bu gerçekleştirilirse, Lukaşenko sonrası gelecek liderin denge siyaseti izlemek gibi politik tavırlar içerisine girmesi engellenebilir ve ülke Batı'nın etkilerine daha uzun yıllar kapatılabilir.

Bu anlamda Rusya'nın atması gereken diğer bir adım, ülkede milliyetçi bir bilincin ortaya çıkmasını da engellemek olmalıdır. Bu sebeple Batı'nın kendi değerlerine zarar vereceği, kapitalist ve materyalist değerlerin benimsenmesinin ülke için bir felakete sebep olacağı fikri canlı tutularak Batı ile Belarus arasında canlanacak ilişkilerin önlenmesi gerekir. Belarus'un tek yönlü ve benzer politikalar üretmesi için reform söylemlerine karşı eski Sovyet kurumlarının devamı sağlanmalıdır. Belarus'un Rusya'dan başka alternatifinin oluşturulmaması gerekir.

Belarus'un ekonomik açıdan da ticaretinin yarıdan fazlasını Rusya ile yapıyor olması, Rusya'nın ekonomik olarak ülkede dengeleri değiştirebilecek güce sahip olmasına sebep olur. Rusya ve BDT ülkeleri dışında ticaret yapmayan Belarus'un son dönemlerde AB ülkeleriyle geliştirmeye başladığı ticari ilişkiler, mallarının satış miktarının ve ederinin artması anlamına gelebileceği için AB ile olan ticaretinde gelişiminin engellenmesi gerekir. Bu sebeple Belarus ticari mallarının Rus ve BDT pazarlarında tüketimi canlı tutulmalıdır. Ayrıca Rus yatırımlarıyla, Sovyetler döneminde ekonomik refahı tatmış Belarosluların, bu refahın ancak Ruslarla gerçekleşeceği algısını canlı tutması gerekir. Yani, Belaroslulara ekonomik kazanç getirecek Rus yatırımlarının arttırılarak bu yatırımların refah sağlayıcı rolünün canlı tutulması önemlidir. Belarus'un kendi üretim imkanlarını geliştirmesinden ziyade, Rus destekli üretim faaliyetlerinde

bulunması Rusya'dan ayrı hareket edilmesini engelleyecektir. Ayrıca ülkenin refahı için ülkeye sağlanan krediler, yardımlar ve enerji indirimleri kesintisiz devam ettirilmelidir. Böylece Belarus'un Batı'dan ya da IMF'den borç alma gibi bir düşüncesinin oluşmaması sağlanır. Bu sebeplerle, bu ekonomi bağlayıcı mekanizmalar sürdürülmelidir. Bu yönlü geliştirilen ekonomik politikalar başarıya ulaştırılabilirse, Rusya'nın petrol ve doğalgaz konusunda Belarus'u kısmen baypas etme çalışmaları tepkiye sebep olmayacaktır. Sonuç olarak Belarus'un kendi kendine yetebilen ekonomik yapıya sahip olmasından ziyade, Rusya olmaksızın ekonomisinin devamını sağlayamayacak kadar güçsüz Belarus ekonomik modelinin sürekliliğinin sağlanması gerekir.

Belarus'un ithal ettiği petrol ve doğalgazın tamamının Rusya kaynaklı olduğu, ayrıca ülke içerisindeki doğalgaz faaliyetlerinin yine Gazprom öncülüğünde devam ettirildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, Belarus'ta politika belirlemede enerji çok değerli bir kaynaktır. Bu sebeple bu gücün korunması gerekir. Ülkeye sunulan sübvansiyonlu fiyatların, fiyat indirimlerinin ve zaman zaman borç silinmesi gibi işlemlerin devam ettirilerek, Belarus'un alternatif yollar üretmesine engel olacak şekilde politikalar üretmesi sağlanmalıdır.

4.1.3. Rusya'nın Ukrayna'ya Yönelik Gerçekçi Olasılık Stratejileri

Rusya açısından Ukrayna'da politik istikrar ve tutarlılığın sağlanmaması gerekir. Bu sebeple, ülkede Rus yanlısı politikalar üretecek siyasilerin varlığı desteklenmelidir. Ülkede etkin Rus yanlısı siyasetçilerin varlığı, Rus yanlısı politik tavrı üretmenin faydalı olacağını düşünen seçmenlerin sığınacağı bir kapıdır ve ayrılıkçı düşünen seçmenlerin sayısının arttırılmasında önemlidir. Her nasıl NATO üyeliği konusunda Rus yanlısı Yanukoviç dışında herhangi bir seçenek kalmaması sonucu NATO üyeliği engellenmişse; yine aynı şekilde gelecekte Ukrayna'yı Batı kurumlarına entegre edecek politikaların bu Rus yanlısı siyasilerce bertaraf edilmesi gerekir.

Ayrıca Batı'nın ülkeye karşı olan ilgisi azaldığında, Ukrayna'nın halihazırda bekleyen Rusya'sının olduğu fikri canlı tutulmalıdır. Bu sebeple, ülkede etkililiği korunan post komünist sistemin, ülkenin Batı'ya yakınlaştığı her durumda istikrarını ve tutarlılığını sarsacak şekilde dinç tutulması gerekir. Rusya'nın ekonomik ve askerî açıdan en zayıf dönemlerinde bile ülkenin Batı ile entegrasyonunu engelleyecek kadar etkin bir Rusyacı tavrı vardır. Batı ile entegrasyonda büyük engel teşkil eden yapısal

çarpıklıkların giderilmesi ve rüşvetçilik gibi kamusal düzeni bozan yapıların önlenmesi için yapılacak reformların tepkiyle karşılanması sağlanarak, Batı'da Ukrayna'nın güven veremeyecek kadar büyük yapısal eksikliğe sahip olduğu fikrinin canlı tutulması gerekir. Bu düzensizlikler giderilmeden gelişecek AB üyelik süreci, AB norm ve değerlerine aykırı bir ülkenin birliğe alınmasının tepkiyle karşılanması olasılığını arttıracaktır.

Ukrayna'nın bölgesel çeşitliliğinin devamı sağlanmalı, ülkenin ayrılıkçı düşünen bölgeleri desteklenmelidir. Ukrayna'da bölgesel çeşitliliğin etkisini azaltacak ve ülkenin bir bütün olarak hareket etmesini sağlayacak politikalar üretmesi engellenmelidir. Ülkede denge siyaseti izlenerek herkesin güveninin kazanılmasından ziyade, Batıcıların Rusya yanlılarına baskı kurduğu politikaların devamının sağlanması ülkedeki ayrılıkçı söylemlerin sürekliliği için önemlidir. Bu sebeple Rusya'nın Ukrayna'da kendi yandaşlarının Ukrayna'nın bütünlüğü konusunda hiçbir olumlu tepki geliştiremeyecek kadar dışlanmalarını sağlayacak politikalar üretmesi gereklidir. Ukrayna siyasi ortamında, tam bir Rusya yanlısı söylem geliştirilmediği sürece, Ukrayna'nın Batıcı sert söylemlere sahip olacak ve sert politik tavrı ortaya çıkaracak politikalar üretmesi sağlanmalıdır.

Ekonomik bağlamda en çok Rusya ile ticaret yapan Ukrayna'nın finans yapılarının sürdürülebilir bir istikrardan yoksun oluşu ülkeye gelen yatırımcılara güven vermemektedir. Bu sistemin sürdürülmesi ise ekonomi güven ortalamasını düşürecektir. Böylece ülke ekonomik istikrarı da sağlayamayacak ve gerekli reformları gerçekleştiremeyecektir. Bu anlamda Rusya, Ukrayna ile ticari ilişkilerini geliştirmeli ve Rus ekonomisinden bağımsız bir Ukrayna ekonomisinin gelişimine müsaade etmemelidir. Rusya'nın yapması gereken, Rusya dışında gelişen Ukrayna kalkınma gücünün kösteklenerek alternatif gelir kaynaklarının azaltılmasıdır. Bu sayede Sovyet döneminde ekonomik refah bölgesi sayılabilecek kadar zengin Ukrayna, Rusya olmaksızın ekonomik başarıyı yakalayamayacağını düşünmeli ve Rusya ile ilişkilerin tamamen koparılmasından hoşnut olmamalıdır.

Rusya'nın Ukrayna üzerinde siyasi başarısını gerçekleştirebilmesi için iki etkin enerji anahtarı vardır. Bunlardan ilki ülkenin enerji kaynaklarının ve tesislerinin çoğunun ülkenin ayrılıkçı bölgelerinde ya da yakınında olmasıdır. Bu bölgelerdeki ayrılıkçılık söylemlerin etki sahasının genişletilmesi, Kiev'in doğusu ve güneyindeki bölgelerin kontrolünü tamamen kaybetmesine sebep olabilir. Ülkenin en büyük enerji

faaliyet sahalarının bu bölgelerde olduğu hesaba katıldığında, ülkenin bu bölgelerin Ukrayna toprakları içerisinde kalması için taviz verme olasılığı yüksektir. Ukrayna'nın bu bölgelerin korunması için vereceği tavizlerle bölgedeki Rus ayrılıkçı politikaları derinleştirilmelidir.

Rusya'nın Ukrayna üzerinde kullanabileceği ikinci enerji yöntemi ise Ukrayna'ya sattığı doğalgaz veya petrol değildir. Ülkenin Rus doğalgazı ve petrolünü Batı ve Güney Avrupa'ya taşıma görevidir. Rusya bu yolları kullanabilmek için Ukrayna'ya geçiş ücreti ödemektedir. Bu da Ukrayna ekonomisi için büyük gelir kaynağıdır. Gelir kaynağı olmasının yanında Ukrayna için kullanılan politik bir araçtır. Petrol ve doğalgazda neredeyse hiç doğrudan Rus enerjisine bağlı olmayan Ukrayna, bir de çoğunluğu Batı yanlısı politikalar üretmektedir. Bu çok daha öncelerinde Rusya tarafından tahmin edilmiş olacak ki ülkenin transit olarak kullanımını azaltmak için yıllardır politikalar üretilmiştir. 1990'larda %95 olan Ukrayna'nın gaz taşıma kapasitesi bugün %45'lere düşürülmüştür. Bu sebeple Rusya'nın Ukrayna'ya alternatif güzergahlar oluşturmak için başlattığı "Kuzey Akım 2" ve "Türk Akımı" projelerinin tamamen hayata geçirilerek Ukrayna'nın bu ekonomik ve politik kozunun zayıflatılması gerekir. Ancak AB'nin artan enerji ihtiyacına karşın yüksek kapasiteli Ukrayna doğalgaz boru hatlarının kullanımına kısmen de olsa devam edilmelidir. Yapım aşamasında olan bu iki projenin tamamlanamaması ya da tamamlanıp da tam kapasiteyle çalışmaması durumunda Ukrayna'nın alternatif olma pozisyonunu sürdürebilmesi gereklidir. Bunun için de Ukrayna'dan geçen hatların sürekli canlı tutulması önemlidir. Ayrıca Moldova'ya geçen doğalgazın Transdinyester'den Moldova'ya ulaştığı hesaba katıldığında, bu Rusya için bölgedeki siyasi varlığının da temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple Rusya Ukrayna'ya alternatif yollar geliştirirken, Ukrayna boru hatlarını da tamamen devre dışı bırakmayacak politikalar üretmelidir. Bu, Rusya'nın hem bölgedeki varlığını korur hem de AB doğalgaz pazarında tedarikçi olarak yerini perçinler.

4.1.4. Rusya'nın AB'ye Yönelik Gerçekçi Olasılık Stratejileri

Rusya'nın AB ile oluşturduğu enerji politikalarında en büyük ihtiyacı etkin tedarikçi pozisyonunun ve politikalarının sürdürülebilir olmasıdır. Bugün Avrupa'nın en büyük enerji tedarikçisi olan Rusya'nın yarın da bu pozisyonunu koruyarak, AB nezdinde enerji temelli politik gücünü kaybetmemesi gerekir. Üretimin temeli olan enerjinin Rusya tekelinde devam etmesi, AB üretim sektörü için kilit taşının Rusya

tarafından yönlendirildiğini gösterir. Bu amaçla Rusya AB pazarında birincil enerji tedarikçisi konumunu kaybetmemelidir.

Rusya'nın bu pozisyonunu kaybetmemesi için AB tarafından üretilen projelere karşılık yenilerinin üretilip hayata geçirilmesi gerekir. Bu konuda zaten etkin politikalar üretildiği gözlemlenebilir. Bugüne kadar Rusya'ya alternatif güzergahlardan birliğe enerji taşımak için çeşitli projeler hazırlanmasına karşın, AB'nin bu projelerin bazılarında çoktan vazgeçmiş olması ya da tamamlanması planlanan zamanın çoktan aşılmış olması, bu konuda üretilen etkin Rus politikasının bir sonucudur. Türkiye üzerinden geçecek TANAP projesine karşın oluşturulan Türk Akımı doğalgaz projesi bu amaçla üretilen politikalara örnek olarak verilebilir. Bu sebeple AB'nin farklı yollar üzerinden kendisine enerji tedariki yapabilmesini olası kılan farklı güzergahların çeşitlenmesi engellenmelidir.

AB'ye taşınan LNG ile ilgili de en az iki çözüm üretebilir. LNG'nin her ülkeye ulaştırılmayacak yapısı sebebiyle genelde İtalya ve İspanya gibi ülkeler üzerinden iç piyasaya sürülerek enerji fiyatlarında rekabetin artması engellenmelidir. Doğalgaz normal koşullarda kaynağından çıktığı gibi kullanılabilir bir yapıya sahiptir. Yani doğalgazda petrolde olduğu gibi rafineri ücreti yoktur. Petrolde yaklaşık eşit koşullar olması sebebiyle Rusya ve Orta Doğu arasında bir rekabet yaşanma ihtimali ortaya çıkabilir. Ayrıca petrolün gemi taşımacılığıyla aktarımının LNG'den daha kolay olduğu göz önünde bulundurulduğunda petrolde daha farklı bir durum ortaya çıkarken, doğalgazın LNG'ye çevrilmesi ve gemilerle taşınması üretim ve iletim maliyetlerini arttırmaktadır. Bu sebeple dağıtımına çıkan LNG'nin fiyatı boru hatlarıyla ulaştırılan doğalgazdan daha pahalı olmaktadır. Ayrıca taşımacılığa bağlı yapısı, enerji arzı konusunda da sıkıntılar oluşturabilir. Bu sebeple Rusya AB'de etkin enerji politikalarının sürekliliği için daha ucuza enerji temininde bulunarak, LNG ticaretinin azaltılmasını sağlamalıdır. Bu yola binaen inşa edilebilecek ikinci yol ise enerji sözleşmelerini daha uzun süreli yapmasıdır. Uzun yıllar enerjinin kendisinden temin edileceği konusunda taahhüt alması, müşteriyi satıcıya sadık kılarken, müşterinin LNG ya da alternatif enerji kaynaklarına olası yönelimini de engeller.

Rusya'nın AB ortak pazarının gelişimini tamamlamasını geciktirmesi kendi yararına olacaktır. Enerjiyi tekelinde bulduran şirketler ile AB piyasasında tutunmak daha kolay olabilir. Ancak alternatifler arttırıldığında başka şirketler farklı enerji temin

kaynağı oluşturmaya çalışacağından, Rusya'nın karşı enerji politikası üretmesi gereken şirket sayısı artacaktır. Ayrıca bu kadar çok şirketle başa çıkabilecek politikalar üretilmesi de çok zorlaşacaktır. Eğer bu oluşum engellenebilir veya geciktirilebilirse enerjide rekabet veya fiyat şeffaflığı sağlanamayacak ve AB enerji piyasası satıcı ile aracı bazı şirketlerce yönetilmeye devam edecektir. Böylece enerjide liberalleşme yoluyla Rusya'nın pazardaki etkin payının azaltılmasına engel olunacaktır.

Büyük enerji şirketlerinin pazardaki hakimiyetine son vermek amacıyla şirketlerin üretim, iletim ve dağıtım birimlerinin ayrıştırılmasını engelleyerek güçlenmelerini sağlamak için bu şirketlerle daha iyi anlaşmalar geliştirilebilir. Böylece şirketlerin parçalanarak devam etmeye karşı daha etkin lobicilik faaliyetleri yürütmeleri sağlanabilir. Bu şirketlerin ulusal ölçekli kamu ya da özel şirketler oldukları düşünüldüğünde, ülkelerine büyük oranda enerji ve finans destekleri olduğu fark edilebilir. Ayrıca her ülkenin delegesinin bulunduğu AB Komisyonunda yürütülen lobicilik faaliyetleriyle, ülkelerin ulusal çıkarlarını korumak amacıyla ortak bir enerji piyasasından vazgeçebileceklerine dair söylemleri destekleyebilecek Rus politikaları üretilmelidir. Böylece AB iç piyasasında tekelleşme kırılamaz ve güçlü bir pazar entegrasyonu da gerçekleştirilemez.

Rusya, AB enerji pazarına tek fiyattan enerji pazarlamak yerine, ortak fiyatın oluşumunu geciktirecek farklı fiyat uygulamalarında bulunmalıdır. Ülkelerin zaten asıl enerji temin edicisi olan Rusya'dan farklı maliyetlerle elde ettiği enerji, doğal olarak iç pazara sürüldüğünde de farklı maliyetlere sahip olacaktır. Böylece bazı üye ülkeler Rus enerjisini daha ucuza elde edip sattıkları için enerji transitinden daha yüksek kar elde edeceklerdir. Böylece ortak pazarlı şeffaf enerji fiyatlarının olduğu rekabetçi piyasayı arzu etmeyeceklerdir. Rusya bununla ilgili en güzel adımı Almanya ile gerçekleştirmiştir. "Kuzey Akım I" proje ortaklarından olan Alman şirketinin hisse oranı Rusya'nın hissesinden daha fazladır. Ayrıca hiçbir gümrüğe takılmadan Baltık Denizi'nden doğrudan Almanya'ya ulaştırılan doğalgazla, İtalya'ya birçok ülke üzerinden ulaştırılan doğalgazın maliyeti de aynı olmayacaktır. Bu durumda Rusya'nın en büyük enerji müşterisi Almanya'nın, ortak bir pazar kurulup sabit fiyatlar belirlenmesi ile enerjinin ortak bir pazara aktarılması, çoğunluğunda kendisinin söz sahibi olduğu boru hattını başkalarına kullandırması anlamına geleceği için işine yaramayabilir. Ancak İtalya için bu enerji kaynaklarına daha rahat erişim ve daha ucuza

enerji temini anlamına gelebileceği için ortak pazar oluşturulması daha önemlidir. Maliyet farklılıkları yöntemiyle, Rusya birlik içerisinde kutuplaşmalara ve ayrışmalara sebep olabilecek kadar etkili kozunu doğru biçimde kullanacak politikalar üretmelidir. Enerji piyasasında şeffaflıktan ziyade bulanık bir ortam, Rusya için hem politik hem de ekonomik anlamda daha verimli hale gelecektir.

AB'nin birlik içerisinde arama faaliyetlerine yoğunluk verdiği sahalarda, faaliyetlerin yavaşlatılması ya da durdurulması için politikalar üretilmelidir. Örneğin, Hazar Denizi'ndeki statü sorununa benzer politikalar üretebilir. Bu amaç doğrultusunda AB sınırları içerisinde gerçekleştirilen arama çalışmalarına ya enerjinin arandığı ülkeler farklı açılardan desteklenerek engel olunmalı ya da konunun uluslararası mesele haline dönüşümü sağlanarak faaliyetler geciktirmeli ya da faaliyetlerin tamamen durdurulması sağlanmalıdır. Böylece Rusya, AB için enerji aktörü olma rolünü daha uzun yıllar devam ettirerek politik güç ve gelir kaybı yaşamamasını engelleyebilir.

4.2. İç Dinamikler

Bir devletin iç dinamiklerinin neler olduğu konusunda genel bir kaniya sahip olmak, o devletle ilgili yorum yaparken daha gerçekçi sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır. Bir devletin iç dinamikleri; çalışmanın I. bölümünde sunulduğu gibi devletin güçlü ve zayıf yönleri ile o devletin sahip olduğu fırsatları ve kendisine karşı kullanılacak tehditleri kapsar. Devletin zayıf ve güçlü yönlerinin neler olduğu ile ilgili toplanan veriler yorumlanarak genel bir kanı oluşturulur. Daha sonrasında devletin bu yönleriyle sahip olduğu fırsatların neler olduğu söylenerek bunu güçlü yanlarıyla gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği anlaşılmalı çalışılır. Ya da bu ülkenin karşılaşılabileceği tehditlerin uygulayacağı politikalara etkisi yorumlanır.

4.2.1. Rusya'nın Güçlü ve Zayıf Yönleri

Rusya'nın güçlü yönü politik ve askeri gücüdür. En zayıf yönü ise ekonomik yapısıdır. Grauwe (2018)'ün Rusya'nın politik ve askerî açıdan güçlü görünümü ve ekonomik olarak zayıf oluşu ile ilgili verdiği bilgiler şu şekilde aktarılabilir. Rusya'nın küresel olarak sahip olduğu politik ve askeri gücü ekonomisi tarafından sağlanamayacak kadar büyüktür. Rusya gerçek anlamda dünyada etkili olabilecek kadar büyük bir ekonomiye sahip olmamasına rağmen, onu askeri ve politik yönden güçlü kılan sebepler neler olabilir? Grauwe (2018)'ün aktardığına göre, Rusya'nın GSYİH'sı Belçika ve Hollanda'nın toplam GSYİH'sı ile neredeyse aynı ölçektedir. GSYİH (2017) verilerine

göre, ABD ekonomisi Rusya'dan 13 kat, Çin 8 kat, Almanya 2,5 kat, Fransa 1,8 kat ve toplam AB ise 12 kat daha fazla GSYİH'ya sahiptir. Bir ülkenin ekonomik gelişmişliğinin dünyada izlediği etkin siyasete ve askeri gücüne etki ettiği gerçeği göz önüne alındığında, Rusya'nın örneklerle verilen ülkelerin ekonomilerine göre daha gerilerde olmasına karşın, dünya siyasetini bu kadar büyük ölçekli yönlendirebiliyor olması şaşırtıcıdır.

Grauwe (2018), Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü'nün verileriyle ülkelerin askeri harcamalarını istatistiklerle şu şekilde açıklamıştır. Rusya daha büyük bir askeri güce sahip olabilmek için ekonomik gelirlerinin 2017 yılında 61 milyar dolarını askeri amaçlı harcamıştır. Buna karşın ABD Rusya'dan 10 kat daha fazla harcama yaparken, Çin 151 milyar dolar, Almanya ve Fransa ise toplamda 90 milyar dolar harcamışlardır. Bu ülkelerin ekonomik gelirlerinin çok daha azı askeri harcamalar için aktarılırken, bu Rusya ekonomisi için daha büyük bir oranı oluşturmaktadır. Rusya, verileri aktarılan ülkelere göre daha az harcama yapmasına karşın bu ülkelere göre askeri gücünün etkisi çok daha büyüktür. Küresel ölçekte Rusya'yı çok etkili kılan şey sahip olduğu nükleer silahlardır ve nükleer silahları Rusya'nın askeri anlamda ağırlığının çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Rusya ve Amerikan ordularının eşit tahribat gücüne sahip büyük nükleer silahları olduğu için, Rusya'nın askeri anlamda caydırıcı bir güç halini alması şaşırtıcı değildir. Rusya'nın düşmanını nükleer silah kullanımıyla tamamen tahrip edebilme olasılığı, dünyada ortaya çıkan gerilimlerde Rusya'nın caydırıcı gücünü ortaya koyar. Ekonomik açıdan zayıf olan Rusya Federasyonu bu açığını askerî açıdan güçlü yönüyle kapatabilmektedir. Ayrıca Rusya AB doğalgaz ve petrolünün en büyük ihracatçısıdır. Bu enerji kaynaklarının AB ölçeğinde en büyük tedarikçisi olması Rusya'ya AB'ye karşı baskı kurabilecek gücü tanımaktadır.

Grauwe (2018)'e göre Rusya'ya bu gücü veren AB'nin kendisidir. Rusya'dan toplamda ekonomik olarak 12 kat daha büyük olan AB'nin sadece ekonomik bir birlik olarak devam etmesi ve buna karşın savunma ve politika açısından ulusların kendi ulusal sorumluluklarını kendilerinin yerine getiriyor olması, birliği oluşturan ülkeleri savunma ve politika konusunda yalnızlaştırmaktadır. Rusya'dan çok daha büyük bir potansiyel gücü olmasına rağmen, ekonomik birliğin politik ve askeri bir birliğe dönüştürülemediği, Rusya'ya karşı AB politikalarının caydırıcı özelliğini yitirmesine sebep olur.

AB'nin caydırıcı bir askeri ve politik gücünün olmamasına karşın, Rusya'nın etkin militarist güce sahip olması, bu ülkeyi politik anlamda da çok güçlü hale getirir. Böylece sahip olduğu nükleer silahlar ve enerji kaynakları ile ürettiği politikaları etkin bir şekilde uygulama özgürlüğüne kavuşur. Ayrıca Rusya'nın merkezi otoritesini güçlendirecek adımlar atması sonucu iç istikrarını da yakalamış olması, ülkenin dünya politik gündemiyle yakından ilgilenmesini sağlamıştır. Bugün Brezilya'dan Çin'e dünya üzerinde birçok noktada dikkat çekici politikalar üretmeye başlayan Rusya'nın, dünya düzeninin sadece ABD merkezli yönetiliyor olmasına karşı aldığı tedbirler başarıya ulaşmaya başlamıştır.

4.2.2. Rusya'yı Bekleyen Fırsatlar

Rusya'nın sahip olduğu en büyük fırsatlar neler olabilir? Topraklarında bulunan zengin enerji kaynakları Rusya'nın sahip olduğu en büyük fırsatı olarak görülebilir. Rusya'nın enerji bakımından zengin olmasının yanında, diğer bir fırsatı ise AB'nin enerji bakımından çok fakir bir birlik olmasıdır. Bu fırsatlar neticesinde, AB üretim gücünün çoğunu Rusya'dan karşılamak zorundadır. Petrol konusunda bir nebze daha fazla alternatifine sahip olan AB, doğalgaz konusunda ise Rusya'ya büyük ölçüde mahkumdur. Bu enerji patronluğu sayesinde, Rusya bunu zaman zaman AB'nin istikrarını bozma fırsatı olarak kullanabilmektedir. Ya da izlediği etkin politik tutumlarla birlik içerisinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına ve fikir ayrılıkların yaşanmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca Rusya aynı enerji tüketim araçlarını Moldova, Belarus ve Ukrayna gibi ülkelerde de ekonomik ve politik bir araç olarak kullanabilmektedir. Bu sebeple enerji, Rusya'nın en büyük fırsatlarından bir tanesidir.

Rusya'nın sahip olduğu bir diğer fırsat ise eski Sovyet topraklarında etki sahasını devam ettirebilmek ve genişletebilmek için hala Rus destekçisi Rus veya başka milletlerden grupların varlığını korumasıdır. Bugün Rusya'nın Moldova ve Ukrayna'daki politikalarını daha da etkin kılan durum, enerjiden daha öncelikli olarak ülkelerindeki Rus yanlısı ayrılıkçı bölgelerin varlığıdır. Bu bölgeler bu iki ülkenin bütünlüğü için büyük tehdit oluşturmaktadır. Bu bölgeler, ülkelerinin AB ve NATO ile olan ilişkilerinin gelişimlerini engelleyici bir rolü üstlendiği yadsınamaz bir gerçektir. Ayrılıkçı bölgelerin varlığı, Rus yanlısı siyasetçilerin de ortaya çıkmasına sebep olur. Bu siyasetçiler de ülkelerindeki Rus politikalarının etkililiğini artırır. Ayrıca Belarus gibi ülkelerde etkisi hala devam eden Sovyet ruhu ve bu ruhu taşımaya devam eden halk

ve yöneticiler Rusya'nın bu gibi ülkelerdeki varlığının devamı için büyük bir fırsattır. İktidarda ya da muhalefette yerlerini sürekli koruyan Rusya yanlısı siyasetçiler ve Rusya'yı destekleyen halklar, bu ülkelerdeki politik Rus mimarisinin bayraktarlarıdır. Bu politikacılar ve halklar ülkelerinin Batı ile entegrasyon sürecine girdiği dönemlerde, ülkelerini bu politikalardan vazgeçirmek amacıyla etkin adımlar atmaktadırlar. Bu sebeple Rusya dışındaki Rus yanlısı grupların varlığı, bu ülkelerin Batı'ya yönelik ürettikleri her politikada Rusya taraflı söylemleri yükselterek ülkelerini istikrarsızlaştıracaktır.

Rusya'nın sahip olduğu diğer bir fırsat ise politik ve askeri gücüdür. Politik gücünü daha çok sağladığı merkezi otoritesinden, Rus destekçisi gruplardan, etkin enerji politikalarından ve askeri gücünden elde etmektedir. Bu güçlü politik araçlar sayesinde dünya siyasetinde istikrarlı bir duruş sergilenmektedir. Askeri gücü ise çoğunlukla en büyük Sovyet mirasından biri sayılabilecek nükleer silahlarından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar kendisine rakip güçlerle rekabet edemeyecek kadar zayıf bir ekonomiye sahip olsa da ve bu zayıf ekonomi ile askeri ve teknolojik gelişmeleri rakip ülkelerin yaptığı kadar takip edemese de nükleer silahlar Rusya'ya karşı oluşturulan tehditlerin bertaraf edilmesini sağlamaktadır. Bu silahlar sayesinde ülkenin attığı adımlara tepki geliştirilememektedir.

Rusya'nın sahip olduğu diğer bir fırsat ise dünya üzerinde Atlantikçi fikri destekleyen birçok ülke olmasına karşın, anti-Atlantik bloğunun da güçlü ülkeleri barındırıyor olmasıdır. Atlantik bloğunun politikalarından rahatsız olan bu ülkeler bu politikalara karşı en büyük direniş merkezlerinden birinin Rusya olduğunu kabul etmektedirler. Bu sebeple, bu ülkeler Rusya ile olan ilişkilerini geliştirerek Rusya'nın uluslararası arenada politik gücünü etkinleştirmesine aracılık etmektedirler.

Anti Atlantikçi fikirler sonucu gelişen Rusya'nın diğer büyük fırsatı ise, dünya üzerindeki Rus merkezli örgütlenme çalışmalarının farklı bölgelerdeki ülkelere destek alıyor olmasıdır. Rusya'nın önderliğine sahip Şanghay İş Birliği Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu, BRICS ya da Avrasya Ekonomik Birliği gibi örgütlenmelerle Rusya'nın dünya üzerinde birçok ülkeyle olan iş birliğini geliştirdiği açıktır. Bugün Çin, Hindistan, Pakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Ermenistan, Belarus, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Brezilya gibi ülkelerle yakın teması sahip olan Rusya, bu ülkelerle gelişen iş birliği neticesinde; ekonomik, politik ve askeri gücünü

arttırmayı planlamaktadır. Ayrıca Atlantikçi bloğun haydut devlet olarak gördüğü İran, Kuzey Kore ve Küba ile yakınlaşması ürettiği dünya politikalarını daha da güçlendirecektir. Atlantikçi Bloğun oluşturduğu gibi dünya üzerinde birçok ülkeyle gerçekleştirilen bu örgütsel birliktelik, Rusya'nın daha etkin politikalar üretmesini sağlayacaktır.

4.2.3. Rusya'yı Bekleyen Tehditler

Rusya'ya karşı tehditler neler olabilir sorusuna yönelik ise şu cevaplar bulunabilir. Rusya'ya karşı şüphesiz en büyük tehditlerden bir tanesi eski Sovyet topraklarındaki Rus etkililiğini kırmak amacıyla Atlantikçi Bloğun yayılmacı politikalarıdır. Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya'yı çevrelemek ve Rusya'nın etki alanını daraltmak amacıyla gerçekleştirilen bu politikalarda en büyük kurum bloğun askeri kanadı olan NATO'dur. NATO'nun eski Sovyet ülkelerini, Sovyetler'in dağılması sonrası ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanarak örgüte kattığı bir gerçektir. Rusya'nın bu anlamdaki diğer en büyük tehdidi ise ekonomik açıdan büyük güce sahip AB'dir. AB'nin üreteceği etkin ekonomi politikaları sonucu, ekonomisi Rus destekli ülkelere farklı ekonomi güzergahlarının çizilmesi bölgedeki Rus etkisinin azalmasına neden olabilecek büyük bir tehdit kaynağıdır. Bugün Rusya'nın batısına tampon diye adlandırılabilen bölgede Moldova, Ukrayna ve Belarus'un zaman zaman Rus yanlısı varlığının AB ve NATO aracılığıyla baskı altına alınması ve Rusya'nın NATO ve AB ile komşu haline dönüşmüş olması Rusya için tehdit kaynağıdır.

Rusya'ya yönelik diğer büyük tehdit kaynağı ise politik gücünün en büyük tedarikçilerinden biri olan enerjiye yönelik atılan adımlardır. AB'nin birlik sınırları içerisindeki arama faaliyetlerine hız vermesi, alternatif enerji koridorlarının oluşturulması için hazırlanan projeler ve yeni enerji kaynaklarının bulunmasına ve kullanılan yerli enerji kaynaklarının etki sahasının genişletilmesine yönelik çalışmalar Rusya'ya karşı gelişen tehdit kaynaklarından bazılarıdır.

Rusya'nın ekonomik zayıflığı ise diğer bir tehdit kaynağıdır. Ülkelerin etki sahalarını ekonomi silahıyla büyük ölçüde genişlettiği bilindiğine göre, Rusya'nın etkin politikalar üretmesine engel olabilecek ekonomik zayıflığa sahip olması, ülke için tehlikeli olabilir. Enerjide sağladığı indirimlerle, sübvansiyon uygulamalarıyla, borç silme yöntemleriyle ya da verdiği kredilerle kendisine bağımlı tuttuğu ülkeler, Rus ekonomisindeki dalgalanmaları derinden hissetmektedirler. Rus ekonomisinin daha da

zayıflatılması için ambargolar yoluyla uygulanan ekonomik tehdit faaliyetlerine karşı güçlü ekonomik yapıya sahip olunmaması hem ekonomik hem de politik açıdan büyük bir tehdit kaynağıdır.

Rusya'nın diğer büyük tehdidi ise merkezi otoritenin zayıflama olasılığıdır. Ülkenin merkezi otoritesinde meydana gelebilecek zayıflamalar, Rusya'nın etkin askeri ve politik gücünü iç meselelerine yönlendirmesine sebep olacaktır. Bu sebeple içte yaşanacak kırılmalar, Rusya'nın etkin dış politikalarına karşı büyük bir tehdit kaynağıdır. Rusya çok parçalı bir devlet yapısına sahiptir. Darlington (2018)'un verdiği bilgilere göre bu parçalı yapı şu şekilde örneklendirilebilir. Rusya federatif bir yapıya sahip bir ülkedir. Ülkede 47 adet oblast, oblastlarla aynı statüye sahip çeşitli büyük bölgeleri içeren 8 adet Kray, 2 federal şehir, 21 adet Rus kökenli olmayan Cumhuriyet, 4 özel Okrug, 1 otonom oblast ve federasyona yeni katılan Kırım Cumhuriyeti ve Sivastopol bulunmaktadır. Bu bölgelerdeki merkezi otoritenin zayıflama olasılığının üniter bir devletten çok daha fazla olduğu düşünüldüğünde, bunun Rusya için büyük tehdit kaynağı olduğu da anlaşılabilir.

4.3. İtici Güçler

Rusya'nın politika üretmesinde sahip olduğu itici güçlerin durumunun ne olduğu, ülkenin özelde Doğu Avrupa'da genelde dünyada ne kadar etkin politikalar üretebileceğinin diğer bir kanıtıdır. İtici güçler çalışmanın I. bölümünde bahsedildiği üzere bir ülkenin politik, ekonomik, teknolojik, sosyal ve çevresel temelleridir.

4.3.1. Rusya'nın Politik Görünümü

Rusya'nın özellikle Sovyetler'in dağılmasından günümüze kadar gelişen politik tutumları çalışmanın III. bölümünde detaylandırılmıştır. Rusya'nın politik olarak itici gücünü nelerin oluşturduğu genel olarak toparlanacak olursa şu bilgilere ulaşılabilir. Rusya'da son dönemlerin en büyük gelişmelerinden bir tanesi ülkedeki oligark etkisinin kırılarak Sloviki denilen yeni elitlerin ortaya çıkarılması olmuştur. Devletin bağımsız hareket edebilmesine engel olan oligark ve yabancı sermaye etkisi devlet kontrolü altına alındığında merkezi otoritenin gücü arttırılmıştır. Ancak bu, Rusya'nın özellikle 1980'lerden itibaren uyguladığı liberalleşme politikalarının sonu anlamına gelmektedir. Devletin merkezi otoriteyi sağlamak ve ülkenin bütünlüğünü korumak amacıyla giriştiği mücadelelerden biri olan Çeçen sorununu da çözüme kavuşturmasıyla birlikte içte güven sağlanmış ve merkezi otorite sağlaştırılmıştır. Çeçen sorununun çözümü aşamasında

ABD ile zaman zaman yakınlaşmalar olması Rusya'nın takındığı Atlantikçi tavrı olarak değerlendirilse de bu Rusya'nın uyguladığı pragmatik politikalardan başka bir şey değildir.

Özellikle 2000'li yılların başlarında Rusya'nın da medeni Avrupa'nın bir parçası olduğu ile ilgili söylemler, Brüksel'de yapılan NATO görüşmeleri ve NATO danışma mekanizması konseyinin oluşturulması yararçı politika çerçevesindeki Atlantikçi tavrın bir sonucudur. Rusya'nın AB ile yakınlaşma yönünde attığı adımlar ile de devam eden bu süreç aslında Rusya'nın toparlanma süreci olarak adlandırılabilir. Bu dönemde Rusya'nın kendisini AB ve ABD'den koruyabilmek için zaman zaman Atlantikçi politikalar üretmesi gerekmektedir. Ancak ABD'nin hegemonik liderliğini paylaşmaya hazır olmayışı, çoğulu ve karşıt görüşleri içinde barındırabilen NATO'nun Rusya'ya karşı politikalar geliştirmeye devam etmesi, kapsayıcı yönüyle eski Sovyet topraklarının derinliklerine işleme planları ve ABD merkezli kapalı politikalar izlenmesi Rusya'nın daha çok, çok taraflı politikalar üreterek denge siyaseti kurmasına sebep olmuştur. Bu dönemde ABD'nin Orta Asya'da örgütlenme çalışmaları ve Irak müdahalesi sonucu uygulanan politikalarda değişime gidilmiştir. ABD'nin Irak müdahalesine karşı bazı AB üyesi ülkelerle yakınlaşmaya gidilerek çok taraflılık politikası uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde ABD'nin gücünü dengelemek amacıyla AB'nin yanı sıra Çin ile de yakınlaşılması faydacı vizyonun bir sonucudur. Bu adımlar, Rusya'nın gücünü toparlamaya başladığı bir döneme girdiğini gösterir. Bu dönem içerisinde Atlantikçilerin Rusya'yı kuşatma politikalarına karşı tepki geliştirebilecek güce ulaşılmış ve yayılcı politikalara hem enerji bağlamında hem de askeri müdahale bağlamında tepkiler geliştirilmiştir.

Genel itibarıyla ultra milliyetçi ya da tepkisel dış politikadan ziyade, yararçı yaklaşım çerçevesinde güdülen çok taraflılık politikalarıyla daima Rusya'nın yararı amaçlanmıştır. Eski gücünü yakalamaya ve politik etki sahasını yeniden elde etmeye başlayan Rusya'da gelişen Yeni Avrasyacı anlayış çerçevesinde yeniden bir Rus İmparatorluğu'nun kurulması hayaliyle zaman zaman politikalar daha otoriter hal almıştır. Dünyanın farklı bölgelerindeki ülkelerle iş birliği geliştirilerek manevra kabiliyetini arttıran Rusya, bugün politik olarak ise temel olarak şu araçları kullanmaktadır. Örgütlenme çalışmalarıyla Atlantikçi Blok karşısında tepki geliştirebilecek ülkelerle iş birliğine önem veren Rusya, özellikle BM Genel Kurulu'nda

daimî üyeliğini politika geliştirmede etkili bir araç olarak kullanmaktadır. Yeri geldiğinde sahip olduğu nükleer silahlarını da politik bir araca dönüştürmeyi başaran Rusya, jeopolitik konumu ve enerji kaynaklarıyla da Batı'ya yönelik politikalar oluşturmakta ve çok kutuplu dünya düzeninin oluşmasında takındığı yeni Avrasyacı güçlü tutumlarla karşı bloğu hızla şekillendirmektedir.

4.3.2. Rusya'nın Ekonomik Görünümü

Politika ve askeri alanda etkin küresel gücüne rağmen Rusya'nın en büyük problemi ekonomi olarak adlandırılabilir. Dünya Bankası (2019) verilerine göre Rusya'nın 2019 yılı ekonomik görünümüyle alakalı şu bilgilere ulaşılabılır. 2018 yılındaki GSYİH büyümesi %2,3'e ulaşarak tahminlerin üstünde gerçekleşmiştir. 2019 için büyüme %1,2, 2020 ve 2021 için ise %1,8 olarak beklenmektedir. Rusya'nın makro mali durumu güçlü pozisyonunu korumaktadır. Ülkede sağlık ve eğitim için ayrılan bütçe kısıtlıdır. Kısa dönemli enflasyon riskleri yatırılan Rusya'da yoksulluk oranına bakıldığında ise şu bilgilere ulaşılabılır. Rusya'da açlık sınırında olan birçok kişi vardır ve birçok kişinin resmi olarak bir işi yoktur. Orta vadede; ekonomik ambargoların genişletilmesinin, finansal çalkantıların ve petrol fiyatlarındaki büyük düşüşlerin Rus ekonomisini olumsuz etkilemesi beklenmektedir.

Dünya Bankası (2019) verilerine göre, Rusya'nın yüksek uluslararası rezervleri ve görece düşük dış borçları, ülkenin dış ekonomik volatilité riskine karşı koymasına ve dış kaynaklı şokları atlatmasına yardımcı olur. Enflasyon %5,1 oranındadır. Rusya'nın bankacılık sektörü ise oldukça zayıftır. Rusya'da kayıt dışı istihdam oranı oldukça yüksektir ve bu oranın %15,1 ile %21,2 arasında değiştiği tahmin edilmektedir. Bu Rus ekonomisi için büyük mali kayıp anlamına gelmektedir. Ham petrol fiyatlarında 2019 yılının başlarında neredeyse %40'lık bir artış gözlemlenirken, yılın 2. çeyreğinin 2. yarısında ise %15 düşüş yaşanmıştır ve bu Rusya için iyileşmeye karşın gelir kaybı anlamı taşımaktadır. Bu sebeple OPEC ve Rusya'nın da içinde olduğu koalisyon grubu petrol üretimini azaltmıştır. Enerji fiyatlarındaki son dönem yükselme GSYİH'yı %6,9 oranında büyütüştür. 2018 yılında Rusya'nın yoksulluk oranı yaklaşık %12,9'dur. Rusya'nın ekonomik dengeyi devam ettirebilmesi için kamu verimliliği tedbirlerini arttırması gerekir. Yüksek petrol fiyatları sebebiyle 2019 ve 2021 yılları arasında bütçenin fazla vermesi beklenmektedir ancak ülkenin büyüme potansiyeli düşüktür. Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerine göre ise GSYİH oranlarında Rus ekonomisi

dünya sıralamasında 12. sıradadır. Brezilya, İtalya ve Güney Kore gibi ülkeler Rusya'dan daha fazla gelire sahiptir.

Ayrıca, Chepkemoi (2017)'nin sunduğu verilere göre Rusya dünyadaki en büyük ihracat ekonomileri arasındadır. Rusya'nın en çok ihraç ettiği ürünler ise sırasıyla ham petrol, rafine petrol, doğalgaz, kömür, yarı işlenmiş demir, alüminyum, buğday, altın ve elmadır. İhraç edilen ham petrolün ülkeye getirisi doğalgazın getirisinden 4 kat daha fazladır. Rafine petrol ile birleştiğinde ise petrol ülkeye doğalgazdan yaklaşık 6 kat daha fazla getiri sağlamaktadır.

4.3.3. Rusya'nın Teknolojik Görünümü

Gaitsch (2017)'in Rusya ile ilgili oluşturduğu teknolojik özellik derlemesinden genel olarak şu bilgilere ulaşılabilir. Rusya'nın keşifler ve teknolojik gelişmelerle alakalı geçmişi çok daha öncelerine dayanmaktadır. Bu özelliğini özellikle Soğuk Savaş döneminde de sürdürmeyi başaran bu toplum, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise birçok bilim insanını kaybetmiştir. Bu insanların ülkeyi terk etmesiyle bilimsel gelişmeler yavaşlamıştır. Özellikle ülkenin Vladimir Putin tarafından yönetilmeye başladığı 2000'li yıllarla birlikte bilgi teknolojileri, uzay, enerji ve biyomedikal endüstrilerinde gelişmeler gözlemlenmiştir. Hükümet hammadde ihracatının gelişmesi için yaptığı yatırımların yanında teknoloji ekosistemlerine de büyük yatırımlar yapmaktadır. Sovyetlerde "Naukograd" olarak adlandırılan bilim merkezi şehirlerin çevresi bugünün de bilim merkezlerini oluşturmaktadır. Bugün Rusya'daki önemli bilim merkezleri Novosibirsk, Tomsk ve Kazan'dır ancak krizle birlikte teknolojik gelişmelere sağlanan fon akışında sıkıntılar yaşanmıştır. 2015 yılında ABD'li bir firma tarafından düzenlenen "Küresel Genç Yenilikçi Ekosistem" verilerine göre ise Rusya'da 3000 civarında genç ve yenilikçi firma olduğu saptanmıştır.

4.3.4. Rusya'nın Sosyo-Kültürel Görünümü

Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerine göre Rusya'nın sınır komşuları Azerbaycan, Belarus, Çin, Estonya, Finlandiya, Gürcistan, Kazakistan, Kuzey Kore, Letonya, Litvanya, Moğolistan, Norveç, Polonya ve Ukrayna'dır. Dünya Nüfusu İnceleme (2019) verilerine göre Rusya ile ilgili olarak demografik ve sosyo kültürel bağlamda şu bilgilere ulaşılabilir. Rusya'nın nüfusu yaklaşık 146 milyondur. Rusya dünyada negatif büyüme oranına sahip birkaç ülkeden bir tanesidir. Dünyada 9. büyük nüfusa sahip olan Rusya'nın en kalabalık şehirleri ise Moskova ve St. Petersburg'dur.

Nüfusun neredeyse yarısı merkez ve Volga Federal Bölgesi'nde yaşar. Etnik olarak ise çok çeşitli bir ülkedir. Ülkenin nüfusunun yaklaşık %81'i kendisini etnik Rus olarak tanımlamaktadır. Rusya'nın %3,9'unu Tatarlar, %1,4'ünü Ukraynalılar, %1,2'sini Başkirler, %1,1'ini Çuvaşlar, %1'ini Çeçenler oluşturmaktadır. Ülkenin %3,9'u ise herhangi bir etnik köken belirtmemektedir. Rusya'da 185'ten fazla etnik grup bulunur. Devletin dili Rusça olmasına karşın, ülkede toplamda 35 resmi dil vardır. 100'den fazla dilin ise resmi bir tanınırlığı yoktur ve bazıları yok olmayla karşı karşıyadır. Ruslar'ın devlet dini Ortodoks Hristiyan'dır. Ülkenin dini hakkında kesin veriler olmasa da ülkenin %41'i kendisini Rus Ortodoks Hristiyan'ı olarak tanımlarken, ülkede %13 oranında herhangi bir dine mensup olmayan bir grup vardır. Yine ülkede %6,5 oranında Müslüman, %5,5 oranında ise kararsız bir topluluk vardır.

4.3.5. Rusya'nın Çevresel Görünümü

Çevresel temeller araştırmanın merkezi konumunda olduğu için Rusya'nın petrol ve doğalgaz kaynakları ve bu kaynakların yönetim stratejileri ile ilgili birçok bilgi çalışmanın II. ve III. bölümünde sunulmuştur. Gelirlerinin çoğunu hammadde ihracatından elde eden Rusya'nın en büyük gelir kaynakları sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynaklarıdır. BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporuna göre Rusya ile ilgili şu istatistiki bilgiler de eklenebilir. Doğalgaz kanıtlanmış rezervlerinin en çoğuna sahip olan Rusya, kanıtlanmış petrol rezervlerinde ise dünyada 6. sıradadır. Petrol ve doğalgaz konusunda en büyük pazarı ise AB'dir. Rusya'da enerji faaliyetleri devlet kontrolünde gerçekleşmektedir. Rusya dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %6,1'ine sahiptir. Ayrıca dünya petrol üretiminin yaklaşık %12,1'i Rusya tarafından gerçekleştirilmektedir. Rusya ürettiği petrolün yaklaşık 2/3'ünü satacak kadar üretim fazlasına sahiptir. Avrupa'nın en büyük petrol satıcısı olan Rusya doğalgaz konusunda da dünya kanıtlanmış toplam doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %19,8'ine sahiptir. Dünya piyasalarındaki doğalgazın yaklaşık %17,3'ünü üreten Rusya ürettiğinin neredeyse 1/3'ünü pazarlayacak üretim fazlasına sahiptir. Rusya, AB ülkelerine en fazla doğalgaz pazarlayan ülkedir. Çin'e önemli miktarlarda petrol satan Rusya'nın bu ülkeye doğalgaz satışı henüz yoktur. Aynı zamanda Rusya en fazla LNG ticareti yapan 6. ülkedir.

4.3.5.1. Rusya'nın Sahip Olduğu Petrol Boru Hatları

Bakü – Novorossiysk Petrol Boru Hattı, Source Watch (2019)'un çeşitli kaynaklardan derlediği verilere göre; 1330 km uzunluğundadır ve Azerbaycan ile Rusya arasındadır. Bakü yakınlarındaki Sangachal terminalinden aldığı petrolü Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossiysk'e götürür.

Yine Source Watch (2019)'un çeşitli kaynaklardan derlediği verilere göre Baltık Denizi Boru Hattı Sistemi I, Rus petrol şirketi Transneft tarafından yürütülen petrol boru hattıdır. Timan -Pechora, Batı Sibirya ve Ural- Volga bölgelerindeki petrolü Finlandiya Körfezi'ndeki Primorsk petrol terminaline taşır ve uzunluğu 2517 km'dir.

Baltık Denizi Boru Hattı Sistemi II, Source Watch (2019)'un çeşitli kaynaklardan derlediği verilere göre şu şekilde tanımlanabilir. Transneft tarafından yönetilen bu boru hattı 1170 km uzunluğundadır. Bu proje Belarus ile Rusya arasında Ocak 2007 yılında petrol iletimi konusunda çıkan anlaşmazlık üzerine imzalanmıştır ve eski Sovyet ülkelerinden geçişi baypas etmeyi tasarlayan bir projedir. Hidrokarbon altyapısını kendi ülke topraklarında tamamlayıp ithal etmeyi amaçlar. Uneça'dan başlayıp Finlandiya Körfezi'ndeki Ust Luga'ya uzanır.

Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu Tekfen Yapı (2019) tarafından sunulan bilgilere göre Türkmenistan'daki zengin Tengiz petrollerini Rusya'nın Novorossiysk terminaline taşır. Ayrıca bu boru hattına Kashagan ve Karachaganak petrollerinin de dahil edilmesi planlanmaktadır. Hattın uzunluğu 1510 km'dir.

Druzhba Petrol Boru Hattı ise Uluslararası Petrol Taşıyıcıları (2015)'nin sunduğu bilgilere göre dünyanın en büyük ham petrol ağlarından bir tanesidir. Hattın kolları ile uzunluğu 5500 km'dir. Druzhba'nın resmi başlangıç noktası Rusya Federasyonu'ndaki Elmet'tir ve Sibirya, Urallar ve Hazar Denizi ham petrollerini taşır. Druzhba Belarus'ta Mozyr'e uğrar. Burada güney ve kuzey iki kola ayrılır. Kuzey kolu Belarus'tan Polonya ve Almanya'ya geçerken, güney kolu Ukrayna'ya geçer. Ukrayna'da ise Uzhgorod'da ikiye ayrılır. Druzhba I Slovakya'ya, ardından tekrar ayrılarak Çekya ve Macaristan'a ulaşırken, Druzhba II ise doğrudan Macaristan'a ulaşır.

Doğu Sibirya – Pasifik Okyanusu petrol boru hattı Hidrokarbon Teknoloji (2019) verilerine göre 4188 km uzunluğunda petrol boru hattıdır. Transneft tarafından iki aşamalı olarak yapılmıştır. Rus petrollerini Japonya, Çin ve Kore'ye taşımaktadır.

Grozni- Tuapse boru hattı ise Revolv (2019)'e göre Grozni'deki petrol sahasını Tuapse'ye bağlayan 618 km uzunluğundaki boru hattıdır. Sever boru hattı Port News (2008) verilerine göre AK Transneftproduct OJSC tarafından uygulamaya konulan projenin ismidir. Kstovo – Yaroslavl -Kirishi'den geçerek Primorsk'taki limana ulaşmaktadır. Hattın uzunluğu 1.056 km'dir ve Rus petrol ürünlerini Kuzey ve Batı Avrupa'ya taşımaya amaçlar.

4.3.5.2. Rusya'nın Sahip Olduğu Doğalgaz Boru Hatları

Gazprom (2019) verilerine göre Rusya'nın sahip olduğu ve proje aşamasında olan doğal gaz boru hatları şu şekildedir:

Mavi Akım doğalgaz boru hattı Rus doğalgazını Türkiye'ye taşıyan 1213 km'lik boru hattıdır ve 16 m/m³ (milyar metre³)'lük bir kapasiteye sahiptir. Boru hattının amacı üçüncül ülkeleri baypas ederek doğrudan Türkiye'ye gaz iletimini sağlamaktır. Baypas edilen ülkeler Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'dır. Bu proje enerji tedarik güvenilirliğini arttırmıştır ve Türkiye'deki gaz pazarı ve alt yapı gelişimine katkı sağlamıştır.

Bovanenkovo – Ukhta I, Bovanenkovo Ukhta- II; Yamal Yarımadasındaki doğalgazı, Rusya'nın birleştirilmiş gaz tedarik sistemine katan doğalgaz boru hatlarıdır. Her bir hat 1200 km uzunluğundadır. Yamal, Gazprom'un yeni ve önemli gaz üretim merkezidir ve Bovanenkovo; Yamal'daki en büyük doğalgaz üretim alanıdır.

Dzhubga – Lazarevskoye- Soçi doğalgaz boru hattı; Soçi ve Tuapsinsky ve Krasnodar bölgesindeki birçok yerleşim bölgesine doğalgaz iletir ve toplam uzunluğu 171,6 km'dir. Gryazovets- Vyborg boru hattı ise 900 km uzunluğunda ve 55 m/m³'lük bir hacme sahiptir. Bu hat Rusya'nın Kuzeybatısına ve Kuzey Akım boru hattına enerji tedariki sağlar. Minsk- Vilnius- Kaunas- Kaliningrad doğalgaz boru hattı Kaliningrad'a doğalgaz sağlar. 155 km uzunluğundadır ve 2,5 m/m³ kapasitelidir.

Kuzey Akım projesi, Rusya'yı doğrudan Avrupa'ya bağlayan bir boru hattıdır. Toplamda 1224 km uzunluğundadır ve kapasitesi 55 m/m³'tür. Rusya'dan Avrupa'ya Baltık Denizi'nden ilerleyen doğalgaz boru hattıdır ve Avrupalı müşterilerine gaz tedariki konusunda güven sağlar. Rusya Vyborg'dan doğrudan Almanya'nın Greifswald şehrine ulaşır. Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı ise hala yapım aşamasındadır. Rusya'dan Avrupa'ya Baltık Denizi'nden gidecek ikinci doğalgaz boru hattıdır. Ust-

Luga'dan Greifswald'e uzanması beklenmektedir. 1200 km uzunluğunda ve 55 m/m³ kapasitesinde olması beklenmektedir. Avrupa'nın iç gaz üretiminin azalması ve doğalgaz ihracatına daha fazla ihtiyaç duyuyor olması sebebiyle önemlidir. Kuzey Akım I'nin etkililiği üzerinden hazırlanmış bir projedir. 2019 yılının sonuna doğru faaliyete geçmesi beklenmektedir. 2017 yılının Nisan ayında imzalanan anlaşma ile projenin maliyetinin %50'sini; ENGIE, OMV, Royal Dutch Shell, Uniper ve Wintershall adlı Avrupalı enerji şirketleri karşılayacaktır. Proje Ekim 2018'de fiilen uygulanmaya başlamıştır.

Pochinki- Gryazovets doğalgaz boru hattı orta ve kuzey gaz iletim ağlarını Rusya'nın birleştirilmiş gaz tedarik sistemine katan doğalgaz boru hattıdır. 645 km uzunluğa ve 22 m/m³ kapasiteye sahiptir. Ülkenin Kuzeybatı ve iç bölgelerine daha güvenilir ve esnek gaz iletimini sağlar. Ukhta- Torzhok ve Ukhta -Torzhok 2, Yamal Yarımadası ile Finlandiya Körfezi arasında Rusya'nın birleştirilmiş gaz tedarik sistemi için büyük bir öneme sahiptir. Bu hatlar Kuzeybatı Rusya'ya iç tüketim ve ihracat amaçlı yeni hatlar anlamına gelmektedir. 970 km uzunluğa ve 45 m/m³ kapasiteye sahiptir.

Power of Siberia, Rusya'nın doğusundaki en büyük gaz iletim sistemidir. 3000 km uzunluğa ve 38 m/m³'lük bir kapasiteye sahiptir. İrkutsk ve Yakutistan'daki doğalgaz üretim merkezlerini Uzak Doğu ve Çin'e bağlayacaktır. Çin'e gaz akışının 1 Aralık 2019'da başlaması planlanmaktadır.

Sahalin- Habarovsk- Vladivostok gaz iletim sistemi Doğu Rusya'daki ilk bölgeler arası iletim sistemidir. Sahalin'de üretilen gazı Habarovsk ve Primorye bölgelerine iletmeyi hedefler. 1800 km uzunluğa ve 5,5 m/m³'lük kapasiteye sahiptir. SRTO- Torzhok doğalgaz boru hattı ise 2200 km uzunluğa ve 20,5 ile 28,5 m/m³'lük bir kapasiteye sahiptir. Nadym – Pur – Taz bölgesinden gaz iletimi için kurulmuştur. Sistemin asıl amacı, Kuzeybatı Rusya'nın ve Yamal üzerinden Avrupa'ya giden doğalgaz boru hatlarının tedarik güvenliğini sağlamaktır.

Türk Akım projesi; Türkiye, Güney ve Güneydoğu Avrupa'ya gaz tedariki için projelenecek bir doğalgaz koridorudur. Bu bölgelere olan gaz tedarikinde güveni arttıracak projenin kapasitesi 31,5 m/m³'tür. Rusya'nın büyük gaz müşterisi olan Türkiye, Rus gazını şu anda Mavi Akım ve Trans Balkan hatlarından kullanmaktadır. Projenin öncelikli amacı Türk müşterilerdir. Daha sonrasında ise Avrupa'nın güneyi ve

güneydoğusuna proje ilerleyecektir. 2019 yılının sonlarına doğru projenin faaliyete geçmesi planlanmaktadır. Boru hattı Anapa'dan Lüleburgaz'a uzanacaktır.

Yamal – Avrupa doğalgaz boru hattı ise Rusya'nın Batı Avrupa'ya olan doğalgaz boru hattıdır. 2000 km uzunluğa ve 32,9 m/m³'lük kapasiteye sahiptir. Bu doğalgaz hattı 4 ülkeden geçmektedir. Bu ülkeler, Rusya, Belarus, Polonya ve Almanya'dır. Yeni ihraç koridoru Rus gazının Avrupa'ya arzında esnekliği ve güvenilirliği sağlamıştır. AB, Yamal- Avrupa yatırım projesini Trans-Avrupa Ağlarının parçası olarak uygulamıştır. Bu hattın 402 km'si Rusya'da, 575 km'si Belarus'ta, 683 km'si ise Polonya'dadır.

Urengoy- Pomary- Uzhgorod (Bratstvo Boru Hattı) doğalgaz boru hattı Gazprom İhracat (2019) verilerine göre en büyük gaz iletim hattıdır. Ayrıca Ukrayna'dan geçerek Slovakya'ya ulaşır. Burada ikiye ayrılan hattın bir tanesi Çekya'ya ulaşır. Diğer kol ise Avusturya'ya uzanır. Bu ülke Rus gazını İtalya, Macaristan, Slovenya ve Hırvatistan'a dağıtmada önemli bir rol oynar.

Gazprom İhracat (2019) verilerine göre Romanya üzerinden gaz iletimini sağlayan Trans Balkan Hattı da vardır. Bu hat Ukrayna ve Moldova'yı geçtikten sonra Balkan ülkelerine ve ardından Türkiye'ye ulaşır. Bu hat 1986'da inşa edilmiş ve ikinci bir hat 2002 yılında ilave edilmiştir. Orenburg–Batı Sınır Boru Hattı ya da diğer ismiyle Soyuz boru hattı ise ABD Enerji Bilgi Yönetimi Servisi (2014)'nin verdiği bilgilere göre, Ukrayna üzerinden geçen doğalgaz boru hatlarından bir tanesidir. Rus boru hatlarını Orta Asya'daki doğalgaz boru hatlarıyla birleştirir. Uzhgorod'da Bratstvo hattı ile istasyonlara alınır ve buradan Kuzey ve Orta Avrupa'ya sağlanan gazın miktarını arttırır.

4.4. Optimal Vizyon

Optimal vizyon aşaması, gerçekleşmesi muhtemel değişimlerin sistematik bir tutarlılık çerçevesinde varsayımsal bir portresini oluşturmayı gerekli kılar. Ancak bu portreler hazırlanırken unutulmaması gereken şey, bilginin gerçekliğine dayalı varsayımların öngörüselsel ama temelde bilimsel bir kalemle çizilmesidir. Birkaç hamle ötesini farklı açılardan hesaplayabilme konusunda başarılı olabilmek için, rasyonel tavırlarla birçok bileşenin portresini doğru tasvir etmek gerekir. Vizyon hesaplamalarında optimal bir görüş oluştururken okunan gelecek değildir. Okunan dün ve bugündür. Varlığın bilgisini sindiren ve bilginin felsefesini özümseyen çalışmalarda,

toplanan verilerin geleceğe aktarılması için indeterminist bir yaklaşım geliştirilmesi gerekir yani keskin hatlar çizilerek çalışmaların geliştirilmesi yanılıcı olabilir. Bu amaçla yapılan çalışmaların amacı bahsedildiği üzere zamanı satın almaktır. Mantıksal ve evrensel bir dizi kurallar etrafında şekillenen dünyanın, en azından makro seviyede öngörülmesinin mümkün olabilmesi için birbirleriyle grid ilişkiler içerisinde olan devlet düzenlerinin tüm alt bileşenlerle birlikte okunması yoluyla mantıksal örüntülerin şemalanması gerekir.

Fütürolojinin temel bilgi ve felsefesinden yararlanılarak oluşturulan modelin en üst basamağını oluşturan bu adım, devletlerin karar alırken uyguladığı çoklu düşünce yapılarını doğru analiz etmeyi gerektirir. Optimal vizyon aşamasında Rusya, AB ve Doğu Avrupa ülkelerinin saptanan ihtiyaçları ile ilgili bilgilerin içerdiği fikirleri görünür hale getirmek için verilerin çok iyi bir süzgeçten geçirilmesi gerekir. Toplanan veriler doğru süzülebilirse doğru yönelim analizi yapılmasına olanak sağlanır. Yapılan nedensel, etkisel ve izdüşümsel analizler yoluyla gelişmeler doğru gözlemlenmelidir. Devletlerin kendi iç yapısı ya da devletler arası sürekli oluşan yeni bağlantılar devletlerin politikalarında da sürekli değişimi mecbur kılar.

Sadece görülen üzerine yorum yapmak, görülenin altındaki sebepleri incelemekten daha kolay ve tercih edilendir ancak optimal vizyonun temel hedefi görülenin ötesini yorumlamaktır. Zamanda ve mekânda bir nüfuz alanından diğerine hareket eden politik gelişmelerin etki alanlarını belirlemeye çalışmaktır. Toplanan verilerin her bir yorumcuya göre farklı yorumlanabilmesi sistemin alt bileşenlerin çokluğundan kaynaklanır. Bu sebeple tahminler tek yönlü değil çok yönlü oluşturulmalıdır. Bu aşamada doğru yapılması beklenen şey alanın sınırlarının doğru çizilmesidir. Oluşturulan paradigmlar aracılığıyla yapılacak olasılık denemelerinde asıl amaç geleceği doğru tahmin etmekten ziyade, mevcut koşullar içinde karar alıcıların olayı farklı perspektiflerden görerek geleceğin istenilen yönünde şekillenmesine yardımcı olmaktır. Yani, fütürolojik bağlamda oluşturulacak pragmatik konjonktür örnek eğilimlerinin faydacı bir hedef etrafında şekillenmesi gerekir.

Optimal ölçütlerin devletlerin benimsediği politikalarla alakalı olması, ideal olanın belirlenmesinde karara varabilmeyi zorlaştırır. Bu zorluk doğrultusunda asli ihtiyaç politikalarının sınırlarını çizmek daha kolay olabilir ancak Rusya'nın güçlü ve baskın bir devlet olmaktan kastettiği fikir yapısının sınırlarını belirlemek güçtür. Her

devletin olduğu gibi Rusya'nın da optimal ölçütleri vardır ancak bu ölçütler çerçevesinde geliştirilebilecek onlarca farklı vizyon da vardır. Optimal ölçütlerle vizyonun tutarlı olma zorunluluğu, devletlerin geliştirdikleri stratejileri daha uygulanabilir kılar. Belirlenen optimal vizyonların uzun vadede en iyi sonucu vermesi beklenir. Ayrıca optimal olan her şey, en üst seviyeden seyretmek zorunda değildir. Örneğin, Rusya'nın Ukrayna'dan geçen tüm enerji yollarını baypas ederek gelirini ve tedarikçi güvenliğini arttırması her zaman optimal bir hedef olmayabilir. Optimal olanın tek bir bakış açısıyla görülen üzerine salt çıkarımcı yaklaşımlarla gitmesinden ziyade, görülenin altındaki diğer önemli bileşenleri de hesaba katarak, vizyon değişikliklerine sebep olabilecek yapıları da sezinlemesi gerekir. Ölçülü olmayı gerektiren optimal metodun tabii yapısı, bu sebeple bir politikanın kısa vadeli büyük etkisiyle ilgilenmeyebilir, buna karşın daha küçük ama sürekli etkiyi arzuluyor da olabilir.

Bir ülkenin bir diğer ülke ile olan politik geçmişine bakmak önemlidir. Ülkelerin benzer özelliklere sahip farklı ülkelerle farklı zaman aralıklarında geliştirdiği politikalar benzerlik gösterebilir. Böyle olduğunda daha gerçekçi vizyonlar geliştirilebilir. Ülkelerin nüfuz alanları ve hakimiyet sahaları genişledikçe, ülkenin içsel gücünün de gelişmesi ve dış baskılara daha dirençli hale gelmesi yani ülkenin form değiştirmesi gerekir. Disiplinli bir metodoloji takip eden optimal vizyonda ise en yanıtıcı olan şey, form değişikliklerine sebep olabilecek beklenmedik gelişmelerin yaşanmasıdır.

Optimal vizyonda geleceği araştırmacının istediği gibi görmesi yani tercihli nedensel bağlantılar oluşturması tehlikelidir. Arzulanan yönde çıkarımlarda bulunmak, okunan verilerin doğruluğunun yanlış yönlendirilmesine sebep olur. Bu, optimal vizyonda strateji yanlışlığı olarak kabul edilir ve gerçeklerin tahayyülünün başka görülmesine neden olur.

Rusya Federasyonu Sovyetlerin dağılmasından sonra birçok farklı süreçlerden geçerek bugünlere ulaşmıştır. Rusya ile ilgili sorulması gereken ilk soru Rusya'nın gelecekte nasıl bir Rusya istediği sorusudur. Bu sorunun rasyonel bağlantılarla örüntülenmesi, sağlıklı vizyon gelişim aşamalarına geçişi sağlar. Rusya'nın gelecekte nasıl bir Rusya istediği sorusuna, Rusya'nın Putin ile gelişen politik tutumları çerçevesinde cevap verilmelidir. Bu sebeple Putin dönemi gelişmelerini revize etmek optimal vizyon belirlemek için yardımcı olacaktır.

Özellikle Sovyet Rusya'sının dağılmasıyla birlikte dış politika uygulamalarında da bocalama dönemine giren Rusya eski güçlü konumunu elde etmek ve etkin dış siyasetini sürdürmek istiyordu. Ancak yeni başlayan bir düzen içerisinde bunun oluşturulması pek de çabuk gerçekleşeceğe benzememekteydi. 2000'li yılların başlaması, Rusya için de bir başlangıç sayılabilecek bir dönemin ilk adımıydı. Çalışmada Putin'li yıllar olarak da değinilen bu yıllar toparlanma, hazırlanma ve sahneye çıkma yılları olarak da adlandırılabilir. İktidarının ilk yıllarında iç siyasette devlet kontrolüne alınan enerji sektörü ve kırılan "Oligark" etkisiyle sergilenen sert tavır, dış siyasette ise daha ılımlı ve öncelikli olarak Atlantik'e uyumlu politikalar ve bu blokla gerçekleşen olumlu görüşmelerle başlamıştı. Her ne kadar sergilenen bu Atlantikçi tutum Batı ile Rusya'nın yakınlaşması olarak görülse de bu tutumlar, Putin öncesinde başlayan ve Putin'le devam eden siyasi hesaplamaların bir sonucu olarak algılanabilir. Bu çıkarımın temel varsayımı şudur. Sovyet Rusya'nın dağılmasının akabinde Rusya, AB ve NATO üyeliği gibi konuları gündemde tutarak, Atlantik İttifakı'nın kısmen de olsa politika değiştirmesine sebep olmuştur. Temel görevi SSCB ile mücadele olan Atlantikçilerin bu hedefine ulaşmasıyla bu blok ya son bulacak ya da kendisine yeni hedefler belirleyecekti. Bu noktada Rusya ikili politikalar uygulayarak Atlantikçileri çok uzun yıllar olmasa da kendisine yetecek kadar oyalamayı başarmıştır.

Rusya 1990'lı yılların başlangıcından yaklaşık olarak 2003 Irak Müdahalesi ve 2004 yılı NATO'nun Baltık ülkelerinde genişlemesine kadar sabırlı ve tutarlı bir tavır sergilemiştir. Ancak bu dönem içerisinde rakibini politik hamlelerle oyalayan Rusya, aynı dönem içerisinde ileride ülkesine büyük kozlar sağlayacak adımları da atmıştır. Rusya için her ne kadar Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetler ve Doğu Avrupa'daki ülkeler siyasi sınırlarının dışında kalsa da bu ülkeler Rusya için yalnız bırakılamayacak kadar değerlidir. Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan, Rusya için enerji ve strateji geliştirme açısından önemli ülkeler arasındadır ve bu ülkeler aracılığıyla gelir arttırabilir. Ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinden özellikle Ukrayna ve Belarus, Rusya'nın enerji fakiri ülkelere açılan kapısıdır, ayrıca Moldova ile bu ülkeler Batı'ya karşı tampon bölge konumundadır. Bu rotalar Rusya için ekonomik yollardır çünkü hali hazırda Sovyet Rusya'sının enerji rotaları bu ülkeler üzerinden gitmektedir. Rusya hem ülkesinin doğusuna hem de batısına muhtaçtır ve bu ülkeleri Atlantikçi Bloğa kaptırması kendisi için büyük sorun teşkil edecektir.

Rusya Atlantikçi tavır sergilediği dönemlerde Avrasya Coğrafyasında örgütlenmeyi de başarmıştır. 1991 yılında oluşturulan BDT, 1992 yılında oluşturulan Karadeniz İş Birliği Örgütü yine aynı yıl oluşturulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü örgütlenme çalışmalarının ilk adımlarıdır. Bunu akabinde dev bir adım takip edecektir. Bu da özellikle dünyanın ikinci büyük ekonomisi ve BM daimî üyesi Çin'in de içinde yer aldığı Şanghay İş Birliği Örgütü ile gerçekleşecektir. Bu örgütle birlikte kendi cephesini iyice belirginleştirmeye başlayan Rusya, Çin ile ortak hareket ederek yalnızlaşmaktan da kurtulmuş olacaktır. Rusya'nın dağılan Sovyet Rusya'sının yaklaşık 12 yıl sonrasına denk gelen bu yıllar her ne kadar kısa sürse de bu dönem politikaları toparlanmak için yeterli olmuştur.

Amerika'nın Atlantikçi blok içerisindeki hegemon tavırları ve bu bloğun içerisinde olmayan Rusya'ya yönelik dışlayıcı tutumu, özellikle Irak Müdahalesi ile kimseyi dinlemez dünya siyaseti, Rusya için de toparlanma evresinin son bulmasına ve hazırlanma evresine geçilmesine yönelik ilk adımı teşkil etmektedir. Özellikle ABD ve taraflarının eski Sovyet Rusya ülkelerini kendisine katarak Rusya'yı kuşatma çabaları, hazırlık evresinde Rusya'nın gözünden kaçmayacaktır. Ancak bu dönem itibarıyla her ne kadar daha agresif bir tutum sergilense de bu dönem daha çok, çok taraflılık politikalarının uygulandığı bir dönem olmuştur.

Çok taraflılık politikası güttüğü bu dönemde dahi bloğuna yeni ülkeler kazanma hedefinde olan Rusya öncülüğünde bu dönem içerisinde 2006 yılında BRICS ile Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika yaklaşmasının ilk adımları atılmıştır. Rusya bu hamlesiyle özellikle Şanghay Beşlisi olarak tabir edilen örgüte yeni üyeler bulmak peşindedir ve bunun için kendisine hedef belirlediği ülkelerle yaklaşmak istemektedir. Özellikle BRICS için seçilen ülkeler incelendiğinde, Rusya'nın Asya'daki dev nüfuslu ve ekonomik yönden gelecek vadeden Hindistan'ı yanına çekme ya da Çin ile olan birliğini perçinleme peşinde olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca Afrika ve Amerika kıtasından da kendisine paydaşlar bularak sadece Asya'da değil, dünya çapında da bir örgütlenmeyi denediği açıktır. Dünya çapındaki hayali gerçek olur mu bilinmez ama Hindistan ve Pakistan'ın 2017 yılında ŞİÖ'ne üyeliği politikalarının etkili olduğunun göstergesidir.

Çok taraflılık politikaları içerisinde gerek Afganistan gerekse Libya'ya yapılan müdahalelere destek olan Rusya'nın kendi gücünü ve alacağı tepkiyi tutabilme yetisini ilk denediği yer Gürcistan ile 2008 yılındaki çatışma olmuştur. Ancak bu dönem

sahneye çıkmak için tam da hazır olunmadığını Rus ekonomisinde yaşanan ekonomik etkiler göstermiştir. Ekonomik etkilere rağmen Rusya bir blok oluşturmaya başlamıştır ve bu bloğa olan desteği arttıracak Batı ve ABD karşıtı politikalarını sertleştirmelidir. Bu amaç çerçevesinde gerçekleştirdiği de ön görülen “Kırım’ın İlhakı” ile Rusya Atlantikçi ve çok taraflı politikaları çoğunlukla bırakarak, Avrasyacı girişimlere daha da önem vermeye başlamıştır. Böylece Rusya arzuladığı çok kutuplu dünyaya yeniden yelken açmıştır ve bu özellikle 2014 yılından itibaren tamamen belirgin hale gelmiştir. 2014 yılı Rusya’nın sahneye çıkma döneminin başlangıcı olarak adlandırılabilir.

Mevcut durumda Atlantikçi Blok kadar köklü bir geçmişe sahip olmasa da yeni bir oluşum vardır ve bu oluşumun sınırları genişlemeye devam etmektedir. ABD’nin dışlayıcı politikaları ve Atlantikçi Bloğun destekçisi olmasına ya da herhangi bir tarafta bulunmamasına rağmen bloğun politik çıkarları dışında ulusal çıkarları için mücadele eden ülkeler Atlantikçi Blok tarafından dışlandıkça, ABD ve müttefiklerinin güç kaybedeceği ön görülmektedir. Bu bazen tamamen safını belli ederek Rusya’nın önderliğindeki bloğa geçmek olarak gerçekleşse de bazen de Atlantik bloğuna siyasi, askeri ve ekonomik gibi sebeplerle bağlı ülkelerin çok taraflılık politikası gütmesine sebep olmaktadır.

Bu bilgiler dikkate alındığında günden güne sertleşen dünya siyasetinde geleceğin doğru analizlerini yapmak ülkelerin kaderlerini tayin etmelerinde büyük öneme sahiptir. Günümüzde çok kutupluluğa geçişin sancuları şiddetli biçimde yaşanmaktadır. Bunun acı tecrübesini çoktan tatmış ve tatmaya devam eden ülkeler mevcuttur. Afganistan ve Irak müdahalelerinde kendini çok da belli etmeyen bu durum özellikle “Güney Osetya Savaşı” ile güç gösterisine dönmeye başlamıştır. Bunu Suriye İç Savaşı ve Ukrayna Krizi daha da belirgin hale getirmiştir. İleride olası ABD’nin Venezüella müdahalesinde, muhtemel ABD karşıtı direniş, Esad rejiminde olduğu gibi Maduro rejimi için de Rus desteğini alabilir. Bu kutupları karşı karşıya getirerek kutupların şekillerinin iyice belirginleşmesi anlamına gelecektir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Rusya’nın gelecekte nasıl bir Rusya istediği ile ilgili şu çıkarımlara ulaşılabilir:

(i) Rusya, Sovyetler Birliği döneminde sahip olduğu politik, askeri ve ekonomik güce kavuşmak istemektedir.

(ii) İçte sağladığı istikrarın devamının sağlanması ve kendi siyasi sınırları içerisinde herhangi bir iç çatışma ortamının oluşmasını istemediği açıktır. Merkezi otorite boşluğuna sebep olabilecek oluşumları engellemek ve güçlü ve bütünleşik iç yapısının devamını sağlamak Rusya'nın gelecek hedeflerinden biridir.

(iii) Orta Asya ülkelerinin kendisine sağlayabileceği enerji katkısı ve doğu sınırları için bir güvence olması sebebiyle bu ülkelerin kendisine olan bağlarını güçlü kılmak istemektedir. Ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinin sadece enerji konusunda değil, birçok ekonomik faaliyet konusunda ticaret yolları oluşturması sebebiyle bu ülkelerin güvende ve kendisine bağlı olmasını isteyecektir. Ayrıca bu ülkelerin korunması, eski Sovyet topraklarında NATO ve AB ilerlemesinin durdurulması ve Rusya'nın prestij kaybının engellenmesi anlamına geleceği için gelecekte de önemini koruyacaktır.

(iv) Rusya'nın ülkesinin en büyük gelir kaynağı olan petrol ve doğalgazda gelir arttıracak adımlar atması beklenmektedir. Birçok enerji hattının hala Sovyetler'den kalma olduğu ve modernizasyona ihtiyaç duyduğu hesaba katıldığında ya bu boru hatlarındaki enerji kaybının engellenmesi için yenileme çalışmaları yapılacaktır ya da bu enerji güzergahlarına ek olarak, modern ve daha büyük kapasiteli yolların sayısı arttırılacaktır. Enerji bağlamında Rusya'nın gelecekte enerji arz sürekliliğinin ve tedarik güvenliğinin sağlanması amacıyla bir dizi önlemler alması beklenmektedir. AB'nin mevcut enerji kaynaklarında büyük bir değişim olmadığı ve alternatif enerji kaynakları bulunup geliştirilmediği sürece, AB'nin Rusya kadar büyük bir enerji destekçisi yoktur. Alternatif enerji kaynakların bulunması ve kullanımının yaygınlaşması hemen gerçekleşecek bir durum değildir. Ayrıca AB'nin kendi sınırları içerisinde bir anda enerjisinin çok büyük bir kısmını sağlayacak rezervler bularak bunların iletimini sağlaması da ancak bir "Dönüştürüm Senaryosu" olarak algılanabilir. Elbette AB'nin sınırları içerisinde büyük rezerv sahaları bulması ve bunları kullanması olasıdır ancak bu olasılıkların kısa süre içerisinde gerçekleşmesi ve bulunacak rezervlerin AB ihtiyacının çoğunluğunu karşılayacak kadar büyük olması çok düşük bir olasılık olarak algılanmalıdır. Enerji üretiminde fakir ancak tüketimde bir hayli zengin AB'nin üretim ve tüketim arasındaki büyük açığını çok kısa süre zarfında kapatması mevcut veriler ışığında çok zor görünmektedir. AB'nin birlik olarak devam etmesi halinde daha uzun yıllar enerji konusunda Rusya ile karşılaşacağı açıktır.

Enerji kaynakları bazında değerlendirildiğinde ise AB -Rusya ilişkilerinde şu yorumlara ulaşılabılır. BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporunun petrol istatistik verileri değerlendirildiğinde, Rusya'nın dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %6,1'ine, AB'nin ise %0,3'üne sahip olduğu görülmektedir. Rezerv zenginleri içerisinde ise AB'nin en çok yararlanabileceği ülkeler İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan BAE ve Libya'dır. Rusya'nın üretim fazlası petrolü günlük 8210 b/v (bin/varil)'dir. AB'nin ise günlük üretimi ve tüketimi arasındaki açık 11,769 b/v'dir. Yani Rusya AB'nin petrol ihtiyacının 2/3'ünden fazlasını karşılayabilecek pozisyonundadır. Avrupa petrol ihtiyacının en fazla kısmını yani 153,3 milyon tonunu Rusya'dan, 63,2 milyon tonunu ise diğer BDT ülkelerinden karşılamaktadır. Bu iki enerji kaynağı Avrupa'nın petrol tüketiminin en büyük tedarikçileridir. Bu iki büyük kaynağa ise alternatiflerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Avrupa kalan ihtiyacını en çok Irak ve Suudi Arabistan gibi Orta Doğu ülkelerinden, Batı Afrika ve Kuzey Afrika'dan ve kısmen de Amerika kıtasından karşılamaktadır. Her ne kadar Rusya Avrupa'ya en fazla petrol ihraç eden ülke olsa da Rusya'ya alternatif olabilecek ülkelerin çokluğu Rusya'nın bu ülkelerle olan rekabetinde güçlü olmasını gerektirir.

Avrupa petrollerinin 2/3'ünden fazlasını karşılayabilecek olan Rusya'nın bugün Avrupa petrol ihtiyacının 1/3'ünden daha azını karşılıyor olması, gelecekte pazar payını arttırıcı tedbirler almasını gerekli kılar. Bunun için de Rus petrollerinin özellikle AB pazarındaki cazibesini arttırması gerekir. Bunu yapabilmesinin 2 yolu öngörülmektedir. Öncelikli yol, Rus petrollerinin fiyat açısından daha cazip hale getirilmesidir diğeri ise alternatif yeni güzergahların üretilerek petrol tedarik miktarının arttırılması ve geçiş ücretlerinin petrolden elde edilen karı azaltmasına engel olmasıdır. Bunu sağlayabilmek için enerjide fiyat indirimlerine gitmek yerine, Rus petrollerinin geçiş güzergahlarında bulunan ve büyük Rus petrolü müşterisi olmayan ülkelerin baypas edilmesi gerekebilir. Doğrudan büyük müşterilere ulaştırılan petrol hem ulaştırılan ülke için enerji arz güvenliğini sağlayacak hem de gelen enerjinin geçiş ücretleriyle maliyetlenmesini engelleyecektir. Bu konuda Rusya'nın ileriki aşamalarda Belarus ve Ukrayna'dan geçen büyük petrol boru hattını baypas etmesi beklenebilir. Dünyanın en büyük petrol hatlarından biri olan Druzhba Petrol Boru Hattı'nın Belarus ardından Ukrayna'ya uğrayarak AB ülkelerine geçişi petrol maliyetlerine etki edebilmektedir. Öncesinde Rusya, Belarus ile yaşadığı petrol iletimi konusundaki problem sebebiyle Belarus üzerinden petrol taşıyan hattını kısmen baypas etmek amacıyla Finlandiya Körfezi'ne

yönelik bir strateji geliştirmişti. Gelecekte de benzer bir stratejiyi Druzhba Petrol Boru Hattı için düşünebilir. Bu maliyet açısından fayda sağlayacaktır. Ayrıca doğalgazda yaptığı gibi bunu petrolde de gerçekleştirerek, enerjide büyük müşterileri ile ilişkilerinin gelişime de katkı sağlayacaktır.

Ancak burada düşünülmesi gereken diğer iki husus vardır. Bunlardan ilki, petrol boru hattının Rusya'nın Belarus ve Ukrayna politikalarında oynadığı roldür. Özellikle Belarus ile öncesinde tecrübe edilen benzer bir gerginlik oluşmuştur. Yine de bu petrol boru hattının tamamen baypas edilerek Belarus'un saf dışı bırakılmasının Belarus'ta çok büyük bir tepki oluşturması beklenmemelidir. Zaten Belarus ekonomik, politik ve siyasi açıdan Rusya'ya çok büyük bir bağımlılık içerisindedir ve böyle bir hamlenin ilişkilerde kopmaya sebep olması düşük bir olasılıktır. Her ne kadar ilişkilerde büyük yaralanmalara sebebiyet vermese de Rusya bu kozunu canlı tutmak isteyecektir. Ukrayna açısından ise zaten Ukrayna'nın AB tavrılı aldığı kararlar sonrası Ukrayna ve Rusya ilişkilerinde yeterince gergin bir ortam oluşmuştur ve bu boru hattının buradan geçişinin engellenmesi Ukrayna için çok da beklenmedik bir gelişme olmayacaktır. Ancak Rusya'nın bu iki ülke üzerinde siyaset üretmede kullandığı enerji kollarından biri olan petrolü tamamen baypas etmesinin kısa zaman içerisinde gerçekleştirilmesi beklenmemelidir. Ayrıca bu hat sadece AB ülkelerine değil Bosna Hersek'e de ulaşmaktadır. AB üyesi ülkeler iç pazar aracılığıyla bu petrole erişebilseler de Bosna Hersek'in böyle bir şansı mevcut koşullarda düşüktür ve bu Rusya için gelir kaybına sebep olabilir.

Düşünülmesi gereken diğer husus, Rusya'nın AB petrol ihtiyacının 2/3'ünden fazlasını karşılayabilecek gücü olmasına karşın, bunun 1/3'ünden daha azını tedarik ediyor olmasıdır. Bu boru hattının baypas edilmemesinin Rusya'nın daha çok yararına olduğu görüşü çerçevesinde, var olan hatların baypası yerine bu hatlara yeni güzergâhlı hatların eklenmesi ve Druzhba Petrol Hattının etkililiğinin zaman içerisinde azaltılması beklenebilir. Belki Baltık Denizi üzerinden ve Karadeniz üzerinden yeni ve farklı güzergahlar oluşturulabilir. Moldova'da ise herhangi bir petrol boru hattı olmaması petrol politikalarında Moldova'yı sadece ufak bir müşteri olarak işe dahil eder. Hazırlanacak yeni petrol güzergahlarında ise Moldova'ya yer verilecek yeni bir hattın oluşturulması uzak bir ihtimal olarak görülmektedir.

Yani, bu ülkelerdeki petrol boru hattının tamamen baypas edilmesinden ziyade, kademeli olarak düşürüleceği ve kapasitesinin mevcut durumundan daha aşağılarda bekletileceği düşünülebilir. Gelecek yıllar içerisinde Belarus büyük olasılıkla Polonya, Litvanya, Letonya ve Kaliningrad'a petrol tedarikine devam edecektir ancak Almanya'ya olan petrol iletiminin zaman içerisinde tamamen ortadan kaldırılması kuvvetle muhtemeldir.

Aynı şekilde Ukrayna'dan geçen Rus petrol boru hattı Slovakya, Macaristan, Çekya ve Bosna Hersek'te tüketilen petrolün birçoğunu iletmektedir. Ukrayna'nın petrol iletiminde bulunduğu ülkelerin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda bu yolun baypasının gerçekleşmesi için alternatif büyük petrol güzergahları oluşturulması gerekmektedir. Almanya'ya zaman içerisinde doğrudan ulaşabilecek petrol boru hatları vasıtasıyla AB iç enerji piyasasına petrol sürülebilir ancak Ukrayna'nın hem AB ülkelerine hem de Bosna Hersek'e büyük miktarlarda petrol iletimi vardır. Bu sebeple Ukrayna'dan aktarılan petrol miktarlarında Ukrayna'yı baypas etmek amacıyla yeni yollar geliştirilebilir ancak Ukrayna'nın Rus petrollerini yakın gelecekte de bugünkü kapasitede olmasa da taşımaya devam edeceği beklenebilir.

Doğalgazda ise Rusya ile AB arasında çok daha farklı bir ilişki vardır. Petrolde daha fazla alternatife sahip olan AB'nin doğalgazda ise bu kadar geniş bir alternatifi yoktur. BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporunun verileri kullanıldığında, doğalgaz görünümü ile ilgili şu bilgiler elde edilebilir. Tüm AB üyesi ülkeler bazında değerlendirme yapmak gerekirse AB üyesi ülkelerin doğalgaz açısından da fakir durumda olduğu görülebilir. AB doğalgaz tüketim oranlarında 2008 ile 2018 yılları arasında bir düşüş gözlemlenirken, bu düşüşün sebebinin enerji verimliliği tedbirleri ve alternatif enerji kaynakları sebebiyle olduğu söylenebilir. AB'nin toplam doğalgaz tüketim miktarı dünya doğalgaz tüketim miktarında yaklaşık %11,9'luk bir payla 458,5 m/ m³ (milyar/metre³)'lük bir orana sahiptir. AB üyesi ülkelerin toplam üretiminin 109,2 m/m³ olduğu düşünüldüğünde, toplam doğalgaz açığının 349,3 m/m³ olduğu anlaşılmaktadır. AB'nin doğalgaz üretimi, doğalgaz tüketiminin yaklaşık 1/4'ünü karşıladığı için kalan 3/4'lük kısmın ithal edilmesi gerekmektedir. Ancak bu noktada AB'nin alternatif pazar sorunu ortaya çıkmaktadır.

BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporundaki veriler incelendiğinde şu bilgiler elde edilebilir. AB'nin 349,3 m/m³ doğalgaz ihtiyacını karşılayabilmesi için çok yönlü pazar ağları oluşturması gerekir. Doğalgazda LNG ticaretinin istenilen seviyelere ulaşmadığı ve petrol kadar büyük miktarları deniz yolu gibi yollarla iletmenin zorluğu göz önünde bulundurulduğunda, doğalgaz için en ekonomik ve enerji arzında güvenli yolun boru hatları olduğu söylenebilir. AB doğalgazın taşınım sorununu çözmüş olsa dahi, Rusya'yı baypas ederek, 349,3 m/m³'lük açığı kapatabilmesi için başvurabileceği ülkelerin üretim fazlası rakamlarını görmek gerekir. Bu rakamlarda Norveç AB'ye üretim fazlasının tamamını pazarlasa bu miktar 116,1 m/m³'tür. Cezayir ise bunun 49,6 m/m³'ünü karşılayabilir. Katar'ın üretim fazlası doğalgazının tamamının alındığı varsayılsa, Katar'dan gelecek miktar 133,6 m/m³'tür. Suudi Arabistan, BAE ve Irak'ın doğalgaz ihracat olasılığı ise mevcut üretimlerinde yoktur. Bu üç ülkenin tüm üretim fazlalarını alsa dahi bu miktar 299,3 m/m³ yapmaktadır ve yine 50 m/m³'lük bir açık oluşmaktadır. AB'nin bu üç ülkenin tüm fazla üretimini almasının günün koşullarında mümkün olmadığı düşünüldüğünde ise AB'nin toplamda 250,3 m/m³ üretim fazlası olan Rusya ve diğer BDT ülkelerine mecbur olduğu görülebilir. 250,3 m/m³'ün 215 m/m³'ünün Rusya'ya ait olduğu düşünüldüğünde, AB'nin doğalgaz konusunda, mevcut koşullarda bağımsız olamayacağının daha da kötüsü ise AB'nin günümüz şartlarında Rusya'ya alternatifinin de olamayacağı açık gözükmektedir.

AB bu zorunluluktan kurtulabilmek için AB sınırları içerisinde olan ülkelerde doğalgaz rezervleri bularak faaliyete geçirebilir. Bu özellikle Akdeniz'de GKRY'de bugün denenmektedir. Ancak bulunsa dahi, bu gibi bölgelerden elde edilecek doğalgazın AB ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar büyük kapasiteli olması mümkün değildir ya da rezerv çok büyük dahi olsa bunların hemen bulunup geliştirilmesi çok uzun zaman alacaktır. Ayrıca bu doğalgazın Avrupa pazarlarına tam olarak girebilmesi için büyük altyapı çalışmalarının tamamlanmış olması gerekir. Buna ilaveten Hazar Denizi'nde benzerinin yaşandığı gibi, burada da arama tarama, üretim ve iletim konusunda GKRY ile KKTC-Türkiye arasında kıta sahanlığı ve arama yapılabilecek alanlar konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Bu sebeple bu bölge, üretim olması durumunda dahi birçok probleme sebep olacağı benzenmektedir. Ayrıca Rusya'nın da Suriye'deki rejimle iş birliği ve son dönemde Türkiye ile yakınlaşması neticesinde AB'ye karşı bölgeye doğalgaz arama çalışmaları için gelmesi beklenebilir.

Ayrıca AB'nin izleyebileceği diğer strateji ise BP Dünya Enerji İstatistik Görünüm (2019) raporunda sunulduğu üzere Cezayir'den İtalya ve İspanya'ya gaz tedariki sağlandığı gibi, Katar'dan boru hatlarıyla doğalgaz ithalatı yapılması ve Rusya'nın pazardaki etkisinin azaltılmasıdır. Ancak bu güzergahın uzunluğu ve birçok ülkeden geçmek durumunda kalması sebebiyle, fiyat konusunda Rus doğalgazı ile rekabet edebilecek şekilde antlaşmaların yapılması ve bölgedeki istikrarın sağlanması gerekir. Ancak bunun da yakın gelecekte gerçekleşmesi mümkün gözükmemektedir. Bu görünümde elde edilebilecek sonuç ise AB'nin mevcut durumda Rusya'ya mecbur olduğudur.

Bu durumda Moldova, Belarus ve Ukrayna'nın doğalgaz konusunda Rusya ile olan ilişkilerinin geleceği nasıl olabilir sorusuna ise şu şekilde cevap verilebilir. Moldova gazının tamamını Rusya'dan tedarik etmektedir. Ülkedeki gazın dağıtımının dahi Gazprom tarafından gerçekleştiği bir görünüme sahiptir. Her ne kadar Romanya'dan gaz alımı için yeni bir boru hattı inşa edilse de ne AB ne de Romanya doğalgazda kendi kendine yetebilmektedir. Bu sebeple Moldova Rusya'dan gaz alımını kesse dahi dolaylı yoldan Rus gazını kullanmaya devam edecektir. Rusya ise, Ukrayna üzerinden Moldova'ya giren doğalgazın devamını sağlamak için politikalar üretmeye devam edecektir. Bölgedeki Transdinyester'in Kişinev'e karşı en büyük kozu doğalgazdır. Bu sebeple Moldova'ya aktarılan doğalgazın devamlılığı beklenebilir.

Moldova'ya devam eden doğalgaz Ukrayna'nın da transit görevinin devam etmesini sağlayacaktır. Moldova'nın aldığı gazın piyasa içerisindeki çok küçük payı düşünüldüğünde, diğer yollar kesilip sadece Moldova'ya yetecek kadar gaz geçişi olmayacağı için ya da tek ve ufak miktarlı geçişin diğer geçiş yolları iptal edildiği durumda Ukrayna Hükümeti tarafından engelleneceği düşünüldüğü için, Ukrayna'nın doğalgaz transiti olma konusundaki rolünün azalarak da olsa devam edeceği düşünülebilir. Ayrıca Ukrayna'nın Rus doğalgazını yaklaşık 16 ülkeye ihraç etmede aracılık ettiği de göz önünde bulundurulduğunda, bu yolların alternatif güzergahlar oluşturulup tamamen baypas edilmesi yakın gelecek için olası gözükmemektedir.

Bu yıl hizmete girmesi beklenen Kuzey Akım 2 ve Türk Akımı projeleriyle Rusya'nın alternatif oluşturmada büyük adımlar attığı bir gerçektir. Kuzey Akım I-II ve Mavi Akım- Türk Akımı doğalgaz hatlarının toplam kapasitesi 157,5 m/m³ (milyar/metre³)'tür. Ancak her ne kadar, Almanya AB'nin iç pazarına erişse de

Türkiye'den Güney ve Güneydoğu Avrupa'ya doğalgaz erişimini sağlayacak herhangi bir çalışma henüz mevcut değildir. 349,3 m/m³ doğalgaz ihtiyacına sahip birliğin bu yeni güzergahlarla Rus enerjisine daha fazla erişeceği açıktır. Ancak artan doğalgaz talebi bile hesaba katılmaksızın, bugün bu hatlar tam anlamıyla AB iç pazarına doğalgaz taşısa dahi AB'nin 191,8 m/m³'lük bir açığı oluşmaktadır ve Türkiye'ye gelen doğalgazın Türkiye'nin iç pazar ihtiyacını karşılamak için olduğu düşünüldüğünde de AB iç pazarına taşınması beklenen doğalgaz miktarı daha azalmaktadır.

Bu sebeple Rusya'nın Belarus ve özellikle Ukrayna'yı tamamen baypas edip AB pazarının ihtiyacının tamamını karşılayabilmesi için 4 tane daha Kuzey Akım II projesi ya da 6 tane daha Türk Akım projesi hayata geçirmesi gerekir. AB pazarının tamamının ihtiyacının karşılanması değil de mevcut durumda AB'ye ihraç ettiği doğalgazın Ukrayna ve Belarus olmadan iletilebilmesi içinse açılacak Kuzey Akım II doğalgaz boru hattı gibi bir hattın daha inşası gereklidir. Bu hattın güzergahının Almanya üzerinden olması, bu sefer de enerji iletimi konusunda Almanya'nın elini güçlendirecektir. Ukrayna ile yaşadığını Almanya ile yaşamak istemeyecek olan Rusya'nın Almanya'nın elini bu kadar güçlendirmesi beklenmemelidir. Bunun yerine Bulgaristan'a yeni doğalgaz boru hattı oluşturarak ya da Türk Akımı boru hattını Avrupa'ya uzatarak enerji iletilen portföyünü çeşitlendirmesi daha makul gözükmektedir. Ayrıca Almanya'dan ziyade bu olası iki ülkenin bir tanesinden geçecek olan boru hattı Güney ve Güneydoğu Avrupa'ya doğal gaz arzında bu ülkelerin jeopolitik konumlarından kaynaklı olarak güvenliği arttıracaktır. Sonuç olarak, Ukrayna ve Belarus'tan geçirilecek doğalgazın miktarlarında azalma gerçekleşecektir ancak bu yolların kullanımdan kaldırılmasının yakın gelecek içerisinde gerçekleşmesi beklenmemektedir.

Rusya'nın gelecek için doğalgaz taşınımında, iki temel rota belirlediği görülmektedir. Bunlardan bir tanesi Baltık Denizi diğeri ise Karadeniz'dir. Baltık Denizi'nde hali hazırda tamamlanmış ve tamamlanmak üzere 2 adet proje vardır ve Rusya buna yenilerini eklemek için yeni projeler hazırlayabilir. Ayrıca Karadeniz üzerinden de Türkiye'ye ulaşan ve ulaşacak olan toplamda 2 proje vardır. Bu projeler şimdilik her ne kadar sadece Türkiye'nin iç piyasasına hitap etse de ileride Karadeniz üzerinden Türkiye'ye yeni projeler hazırlanabilir. Almanya'nın Baltık Denizi üzerinden oluşturulan güzergahın diğeri ucunda olduğu kesin olarak görülmektedir. Ancak, Türkiye konusunda ise Almanya konusunda ortada olmayan bir durum vardır. Türkiye'ye,

Türkiye ile benzer ve hatta Avrupa pazarına ulaşmada daha avantajlı ve AB üyesi olan Bulgaristan alternatif olabilir. Her ne kadar mevcut durumda Bulgaristan'a herhangi bir proje bulunmasa da bu ileride projeler üretilmeyeceği anlamına gelmez. Günün koşulları değerlendirildiğinde, Rusya doğalgaz hatlarının gelecekteki yönleri ise doğalgaz taşıma kapasiteleri azaltılacak olan Belarus ve Ukrayna'ya ilaveten, Almanya ve Türkiye veya Bulgaristan olacağı anlaşılmaktadır. Bugünün koşullarında ise mevcut projelerin Türkiye üzerinden gittiği gözlemlenirken yarın için ise bu projelerin daha çok Bulgaristan üzerinden tasarlanabileceği düşünülebilir.

Belarus ile Rusya doğalgaz ticaretinde ise şu bilgiler öngörülebilir. Belarus doğalgazın tamamına yakını Rusya'dan almaktadır. Ayrıca iç dağıtım yine Ruslar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yani petrolde olduğu gibi doğalgazda da ülkenin tamamen Rusya'ya bağımlı olduğu söylenebilir. Rusya ülkeden geçen doğalgazı baypas etse de Belarus'ta buna çok büyük bir karşı tepki geliştirilmesi beklenmemektedir. Belarus'un Rusya ile çok yönlü ilişkilerinin ve ülkenin neredeyse tamamen sadece Rusya'ya açık tavrının Rusya'ya karşı tepkiye müsaade etmeyeceği beklenebilir. Ancak Rusya'nın Belarus üzerinden Polonya, Litvanya ve Kaliningrad'a olan doğalgaz hatlarını yakın gelecek içerisinde koruyacağı, hatta bunlara Letonya'ya ulaşan doğalgaz boru hattını da ekleyeceği tahmin edilebilir. Ancak gelecekte ülkeden Ukrayna'ya aktarılacak doğalgazda azalmalar ve hatta tamamen baypas yaşanabilir. Ayrıca Belarus üzerinden Polonya ve ardından Almanya'ya ulaşan doğalgazın zamanla iletiminin duracağı da öngörülebilir.

Yani doğalgaz iletim görünümünde Rusya'nın Doğu Avrupa politikalarının yakın geleceği şu şekilde gözlemlenebilir. Moldova doğalgaz konusunda Romanya üzerinden AB iç pazarına ulaşmaya çalışsa da Rusya Moldova'daki ayrılıkçı bölgelere gaz akışına devam edecektir. Ancak bu ülkeden geçen Romanya, Bulgaristan ve Türkiye hattı devam etmeyebilir. Rusya'nın Belarus'tan geçen doğalgaz boru hatlarına daha farklı güzergahlar oluşturarak gelirlerini arttırıcı ve bağımlılığı azaltıcı alternatif yolları olası görünmemektedir. Bu konuda Belarus'un iletimini sağladığı ülkelerden sadece Almanya'ya gaz iletimi durdurulabilir. Hem Rusya'nın politik amaçlarının etkisinin devamının sağlanması açısından hem de daha ekonomik bir güzergahın olmamasından kaynaklı, yakın gelecekte Belarus'un mevcut durumdan daha azını aktarsa da Rusya için doğalgaz transit görevine kısmen devam edeceği öngörülebilir. Ukrayna'nın Rus gazının

en büyük ileticisi olması ve Rusya'nın Moldova'daki ayrılıkçı bölgelere doğalgazını Ukrayna üzerinden ulaştırıyor olması, Rusya'nın bu ülkeye karşı izlediği doğalgaz politikalarını etkilemektedir. Mevcut koşullar içerisinde her ne kadar Türkiye ve Almanya alternatif enerji güzergahları olarak geliştirilmeye çalışılsa da bu yeni güzergahlar artan AB doğalgaz ihtiyacını karşılamada yeterli olmayacaktır. Ukrayna'dan Rus doğalgaz ihracının yaklaşık %45'inin gerçekleşmesi, Rusya'nın doğalgazıyla beslemesi gereken bölgelerin çokluğu ile birleştirildiğinde her ne kadar alternatifler oluşturulsa da Ukrayna'dan geçen gaz miktarının tamamen baypas edilerek yeni güzergahlardan sağlanması için çok daha fazla zamana ihtiyaç duyulacağı açıktır.

Rusya'nın oluşturduğu yeni güzergahlar her ne kadar Ukrayna ve Belarus'u baypas projeleri gibi okunsa da bu projeler farklı da okunabilir. Bu projeler ülkeleri baypas etmek yerine, Rusya'nın pazar hakimiyetini arttırmada, artan enerji ihtiyacını sağlamada, AB iç pazarının Rusya'ya karşı alternatiflerini azaltmada yeni güzergâh hamleleri olarak da görülebilir. Ayrıca AB bloğu içerisinde Almanya gibi ülkelerin enerji bağımlılığı üzerinden kendi yanına çekilmesinde bu gibi projelerin büyük önemi vardır. Zaman içerisinde Ukrayna ve Belarus'un gaz iletim payları azalacaktır ancak görünen o ki bu ülkelerin transit rollerinin tamamen ortadan kaldırılmasından ziyade kademeli olarak düşürülmesi ve daha az da olsa iletilerine devam etmeleri Rusya açısından da gereklidir.

Mevcut tüm yorumlar toparlanmak gerekirse bugün enerji konusunda Rusya'nın Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili attığı adımlar onların Rusya'nın büyük enerji müşterileri olması ile ilgili değildir. Doğu Avrupa ülkelerinde doğalgaz ve petrol ihtiyacının kendi imkanlarıyla ve başka ülkelerden tedariklerle karşılandığı ticari anlaşmalar da mevcuttur. Bu ülkelerin enerji konusunda en büyük rolü enerjiyi tüketenden çok ileten olmalarıdır. Ayrıca bu iletim yollarının Rusya tarafından ayrılıkçı bölgeleri desteklemek ya da bu ülkelerin iç işlerinde Rusya'nın yararına politikalar üretilmesini sağlamak için kullanıldığı açıktır. Ancak günümüz enerji yönelimlerinde Rusya yaşadığı tecrübelerden de yararlanarak kendi enerji silahının iletiler tarafından kendisine karşı tehdit kaynağı olarak kullanılmasından hoşnut değildir. Bu sebeple ürettiği enerjiyi aracısız doğrudan büyük enerji müşterilerine iletmek istemektedir. Bu enerji müşterilerinin arasında ise Avrupa'nın kuzey ucunda Almanya, güney ucunda ise Türkiye ve Bulgaristan bulunmaktadır. Bu müşterilere doğrudan gaz tedarik edebiliyor olmanın

enerjinin hem tedarik güvenliğinde hem de fiyat istikrarında öneme sahip olduğu açıktır. Petrol tedarikinde de benzer şekilde Almanya'nın doğrudan ulaşılan enerji müşterisi olarak güçlendirilmesi de petrolde büyük müşterilere yönelik doğru bir adım olacaktır. Ayrıca bu gibi ülkelerin konumları Rusya'yı büyük ölçüde diğer büyük müşterilerine de ulaştıracağı için alternatif yeni enerji güzergahları olarak kullanılabilir.

Rusya'nın günün koşullarında ve yakın gelecekte enerjisini satacağı müşteri sıkıntısı yaşaması zor görünmektedir. Batısında enerji sattığı AB'ye karşın petrol ilettiği ve yakında doğalgaz arzına da başlayacağı Çin, Kore ve Japonya gibi ülkelere de komşudur. Buralara yapılacak olan boru hatları daha maliyetli olsa da bu pazarlar da Rusya için çıkış kapısıdır. Bu anlam da Rusya pazar olarak AB'ye alternatif güzergahlar geliştirebilirken, AB'nin özellikle de doğalgaz konusunda Rusya'ya alternatif geliştirebilmesi günümüz dünya koşullarında mümkün gözükmemektedir. Bu anlamda Doğu Avrupa ülkelerinin enerji tedarikini Rusya'ya karşı koz olarak kullanmaları AB için de tehdittir. Yarın Rusya'nın en büyük enerji müşterisinin Uzak Doğu ülkeleri olması durumu, AB'nin de Rus enerjisine karşı talep güvenliği sağlamasına sebep olabilir.

Sonuç olarak, her bir kuvvetin ona eşit karşı tepki geliştireceği düşünüldüğünde Doğu Avrupa ülkelerinin transit ülke konumlarını kullanma ya da AB ve NATO yakınlaşması gibi politikalarında, Rusya'nın bu ülkelere en büyük tehdidi ekonomi, enerji ve bütünlükleriyle olacaktır. Doğu Avrupa ülkelerinin en büyük ticari ortaklarının Rusya olması, ülkelere hem kullanım hem de iletim için sağladığı enerji ve bu ülkelerin içerisinde bulunan Rus destekçileri bu ülkelerin kendi başlarına hareket etmelerinde ve Rusya'ya karşı Batı'ya yakınlaşabilmelerinde en büyük tehdittir. AB ve Doğu Avrupa'nın Rusya perspektifinden geleceği şu şekilde öngörülebilir.

Rusya'nın etkin politik ve askeri gücünün yanı sıra enerji patronluğunu da kullanarak AB üzerinde politikalar üretmeye devam edeceği açıktır. Askeri güçten en büyük kasıt ise nükleer silahlar olacaktır. Bu sebeple AB- Rusya politikasının geleceğinin bu başlıklar altında şekillenmeye devam edeceği beklenebilir.

Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili ise şu öngörüler geliştirilebilir. Öncelikle Rusya Doğu Avrupa ülkelerine muhtaç değil, Doğu Avrupa ülkeleri Rusya'ya muhtaçtır. Ukrayna gibi ülkelerin Rusya'yı tehdit edebileceği tek kaynak enerji iletimidir. Enerji iletiminde Rusya'nın müşterilerine olduğu kadar ona muhtaç AB'nin de varlığı enerji

yönlü izlenecek politikaların direncinin AB tarafından da kırılacağı anlamına gelmektedir. Doğu Avrupa ülkelerinin en büyük ekonomik partnerinin Rusya olması, ülkelerinin Rusya ile olan sosyo-kültürel bağları, bu ülkelerde Rusya destekçisi grupların varlığı, yine bu ülkeleri tehdit edebilecek ve bu ülkelerdeki ayrılıkçı harekete destek çıkacak olan Rus ordusunun varlığı, ülkelerinde Rus yanlısı politikalar üreten siyasi kanatların sürekli var oluşu ve bunların yer yer halk desteğini arttırmaları, bu ülkelerin yönetimlerin bazılarının Rus destekçisi otoriter rejimce sağlanması Rusya'yı Doğu Avrupa'ya muhtaç bırakmaktan çok, Doğu Avrupa'yı Rusya'ya muhtaç bırakacaktır. Rusya'nın giriştiği yeni çok kutuplu dünya düzeninde, gözünün artık sadece kendisine tampon olan bölgelerde olamayacağı açıktır. Rusya'yı ilgilendiren bölge siyasetinden ziyade dünya siyasetidir. Bu sebeple AB ve NATO gibi Atlantikçi oluşumların Doğu Avrupa'da eskisi kadar açıktan yayılmacı siyaset izleyemeyecekleri beklenebilir. Buna rağmen atılacak adımların ise sert bir şekilde karşılığını alma olasılığı çok yüksektir.

Bu devletlerin Rusya ile olan ilişkilerinin geleceği şu şekilde yorumlanabilir. Devletler aynı sonuçları elde etmek için aynı koşulları işe koşarlar. Ya da benzer devletler politika üretim süreçlerinde benzer yolları kullanırlar. Bu sebeple öncelikli olarak Rusya ile Ukrayna ilişkilerinin gelişimine bakmak öncelikle Moldova'nın sonrasında ise Belarus'un yaşayacaklarını özetleyebilir. Ukrayna'da neredeyse kuruluşunu takip eden yıllardan bugüne kadar gelişen AB ve NATO söylemleri ülkenin birçok kez kötü olaylar tecrübe etmesine sebep olmuştur. Ülkenin günümüzde yaşadığı ayrılıkçı bölge problemleri ya da Rusya'ya kaybettiği Kırım gibi olaylar, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı takındığı politik tavrın bir sonucudur. Ülkenin tamamen AB ve NATO üyesi olabilmesi mevcut koşullarda mümkün gözükme de gelecekte gerçekleşebilir ama olası bu Atlantikçi üyenin bugünün Ukrayna'sından daha küçük bir bölgeyi kapsayacağı, enerji konusunda neredeyse tamamen dışa bağımlı hale gelmiş ve ekonomik yönden yıpranmış bir Ukrayna olacağı tahmin edilebilir.

Moldova Batı yanlısı politikaları Ukrayna kadar etkili biçimde uygulamaya ya da dile getirmese de bu ülkenin de benzer yönde girişimleri bulunmaktadır. Ancak Ukrayna'ya göre yolun çok daha başında olan Moldova'nın Batı ısrarının devam etmesi, ülkenin ekonomik açıdan yıpranmasına, bütünlük açısından ise bölünmesine sebep olacağı beklenebilir. Rusya'nın özellikle Ukrayna'da geliştirdiği etkili politikalar

sonucu, Moldova'nın Batı yanlısı ciddi girişimlerinin ve bunların gerçekleşme olasılığının artmasının çok uzun yıllar alacağı beklenebilir.

Belarus'un mevcut otoriter yapısı ve Rusya ile her alanda olan iş birliği bu iki ülkenin daha uzun yıllar birlikte yürüyeceği anlamına gelmektedir. Olası Rus yayılmacı politikasında Rusya'ya ilk katılacak topraklar olarak da gösterilebilecek Belarus'ta, Rus karşıtı politik oluşumlar yok denecek kadar azdır. Bu politik oluşumların gelişmeye başlaması, olgunlaşması ve politik ve askerî açıdan da destek alarak ülkede egemen görüş halini almasının çok daha uzun yıllar sürmesi beklenebilir ve Belarus bu 3 Doğu Avrupa ülkesi içinde karşı egemen politikalar geliştirebilecek son ülke olarak görülebilir.

Putin döneminin başlangıcıyla birlikte yine eski ihtişamlı günlerine dönebilmek için hem enerji hem de endüstriyel kalkınma alanlarında adımlar atan günümüz Rusya'sının dünya siyasetinde varlığını Doğu Avrupa'dan, Suriye'ye, Orta Asya'dan Venezüella'ya kadar hissettirmeye başladığı açıktır. İzlenen politikanın kısa süreli etkilerini izlemek ve dünya siyasetine olan belirleyici katkısını gözlemek mümkünken, uzun vadede Rusya'nın tek kutuplu gözükken dünya siyasi düzenini çok kutupluluğa doğru dönüştürüp dönüştüremeyeceği ise atılmış ve atılan politik, askeri, iktisadi, endüstriyel, sosyo kültürel ve teknolojik adımların sonuçlarına göre şekillenecektir.

Yukarıda elde edilen bulguların çok daha görünür hale gelmesi için ekler bölümünde ayrı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma ile araştırılan konulardan elde edilen veriler model üzerine konularak görsel biçimde sunulmuştur. "Rus Enerji Stratejilerinin Belirlenmesinde Optimal Vizyon Modeli" başlığı altında oluşturulan bu çalışma, "Optimal Vizyon Modeli" ile ulaşılan analiz sonuçlarının ve çıkarımların bütünsel olarak görülmesini sağlamıştır.

SONUÇ

Fütürolojik yaklaşım çerçevesinde hazırlanan bu çalışmada, araştırmaları daha objektif hale getirmek ve ortaya konan bulguları bilimsel çerçevede ele almak için bu yaklaşımın tüm bileşenleri dikkate alınmıştır. Bu bileşenler dahilinde şekillendirilen tüm araştırma basamakları tamamlanarak araştırma sonlandırılmıştır. Fütürolojinin tek bir gelecekte bahsedilemeyeceği düşüncesini de dikkate alarak oluşturulan temel varsayım, konuyla ilgili elde edilen verilerin gerçek sınırlarından çıkılmadan ispatlanmaya çalışılmıştır. Kullanılan bilimsel araçlarla savunulan fikirlerin nesnel bir çerçeveye yerleştirilmesi için çalışmanın tüm aşamalarında öznel bakış açısına kaymadan çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu çalışmanın her bir aşamasında ulaşılan bilgiler, çalışmanın bulguları ve ileriki dönemlerde yapılacak benzer çalışmalar için nelere kapı aralayabileceği genel anlamda şu şekilde aktarılabilir.

Politik bilimcilerin veya stratejistlerin alanları üzerine çalışmalar yaparken, sadece gerçeklere ihtiyaç duymasının söz konusu olmadığı bilinciyle hareket edilerek bu bölüm oluşturulmuştur. Salt bilgilere sahip olmakla gerçeklikler arası mantıksal örüntünün kurulabilmesi mümkün değildir. Örüntüler arası bağın mantıklı ve mümkün hale getirilmesi için teorik bir çerçevenin oluşturulmasına ve bu çerçeve etrafında araştırmanın şekillendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda çalışmayı özgün kılacak teorik çerçeve “Fütüroloji” olarak belirlenmiştir.

Fütüroloji çalışmanın strateji geliştirmeye ilgili yapısına uygun olarak düşünülmüş ve araştırmada yapılan çıkarımların bilimsel bir temele yerleştirilmesine katkı sağlamıştır. Fütürolojiyi anlayabilmek için oluşturulan bu bölümden genel olarak fütüroloji ile ilgili şu çıkarımlarda bulunulabilir. Fütüroloji yarını tahmin etmez, sadece bugünü ve dünü doğru okur. Böylece ileriye dönük öngörülerin oluşturulmasını sağlar. Geleceğin tahayyülünde subjektif kimlikleri kenara bırakarak objektif kimlik kullanır. Bilgileri yorumlamada temel felsefesi rasyonel olmaktır. Bilimsel temelden uzaklaşmamak için atılan bu adımlarda geleceğe kesin gözüyle bakılmaz, gelecek ile ilgili kesin yargıların kullanılmasından kaçınılır.

Politik açıdan fütüroloji strateji üretmek için ilk olarak II. Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde kullanılmıştır. Hudson Enstitüsü, Roma Kulübü, GBN ve Dünya Fütüristler Birliği gibi bu alanda öncü birçok kuruluş ortaya çıkmıştır. Ayrıca Fütürolojinin temel kavram setlerinin gelişmesine ve kullandığı yöntemlerin

belirginleşmesine Jouvenel, Thompson ve Cornish gibi alanında uzman birçok yazar katkı sağlamıştır. Çalışmada eserleri incelenen yazarlar yardımıyla belirlenen fütürolojik ortak kelimeler, bu yaklaşımın temel araçları hakkında ortak bir kaniya varılabilmesini kolaylaştırmıştır. Bunlardan ilki tarihsel süreçlerin analizidir. Geleceğin geçmiş üzerine şekillendiği görüşü etrafında şekillenir. Yönelimler ve yönelimsel kategoriler de kullanılan ortak kelimelerden bazılarıdır. Yönelimler bugünden geleceği şekillendireceği düşünülen eğilimler olarak görülmektedir. Yönelim kategorileri olarak ise ortak olarak bahsedilenler demografi, ekonomi, politika, çevre, sosyo-kültür ve teknolojidir. Yönelimlerin belirlenemebilmesinde araç olarak kullanılan diğer kelime grubu ise güncel durumlardır ve yönelimlerin anlaşılmasında araçtır.

Fütürolojinin ısrarla üzerinde durduğu diğer konu ise her bir yapının birbiriyle bağlantılı olduğu büyük bir sistemdir. Bu büyük sistem birçok alt sistemleri içinde barındırır ve her bir sistem kendi içinde bir bütündür ve diğer sistemlerle sürekli bağlantı halindedir. İdeal olan en uygun durumu ifade eden optimal kelimesi yine geleceğin tahmin edilmesinde sınırların oluşturulmasını sağladığı için sık tekrarlanan kelimelerdendir. Vizyon kelimesi yine benzer şekilde öngörü geliştirmenin bütünlüklü ve rasyonel süreçlerinin bir sonucu olarak öngörülmektedir. İhtiyaç kelimesi gelecek ile bağlantılı olarak görülmüş ve politikaların ihtiyaçlar yoluyla şekillendiği vurgulanmıştır. Gerçekleştirilebilirlik ve potansiyel kelimelerinin geliştirilen stratejilerin hayata geçirilebilmesinde rasyonelliği ölçtüğü düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar ve alanında uzman yazarların eserlerinin incelenmesi sonucu bulunan bu ortak kelimelerin birleştirilmesiyle uluslararası politika gelişimlerinin tahminlerinde bilimsel tabanlı, hedefe dönük ve çalışmaya özgü “Optimal Vizyon Modeli” hazırlanmış, böylece yapılan literatür taramalarının analitik düşünce ürünü ortaya çıkartılmıştır.

İkinci bölümde esas olarak enerjinin türleri ve politik araç olarak kullanımları üzerine araştırmalar yapılmış ve petrol, doğalgaz ve kömürün popüler kullanımının devam ettiği anlaşılmıştır. Bu enerji kaynaklarından kömürün eski politik gücünü kaybettiği ve doğalgazın politik gücünün arttığı anlaşılmıştır. Ayrıca petrolün mevcut politika üretme aracı olarak gücünü koruduğu sonucuna varılmıştır. Aynı bölüm içerisinde AB'nin enerji politikaları üzerine odaklanılarak, AB enerji piyasalarının genel durumu anlaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle AB enerji piyasalarının şu başlıklar altında

şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Enerji ortak pazar oluşumunun tamamlanması ve enerji ürünlerinin AB içerisinde serbest dolaşımının sağlanması bunlardan bazılarıdır. Ayrıca enerjide rekabet, şeffaflık ve verimlilik, tedarikçi ve enerji çeşitliliği, yeni enerji rotalarının projelendirilmesi, enerjinin devletler üstü kurumlar aracılığıyla yönetilmesi, piyasada hâkim enerji şirketlerinin etkililiğinin kırılması gibi konular AB için etkin güce sahip tartışma konularıdır.

Ayrıca AB üyesi ülkeler arası dayanışmanın sağlanması, ülkelerin enerji ihtiyaçlarının farklı olması, lobicilik faaliyetleri, Avrupa Komisyonu'nun kararlarında taraflı davranması, AB'nin enerjiye olan muhtaç durumu ve AB enerji tedarikçi çeşitliliğinin sınırlı olması gibi konulardan da sık bahsedilmektedir. Bahsedilen bu konular üzerinden şu sonuca ulaşılmıştır. Avrupa Birliği rekabet gücü yüksek, adil fiyatlı ve enerjinin ortak yönetildiği bir pazar oluşumunu tamamlayabilmiş değildir ancak bunun için çalışmalarına devam etmektedir. Ülkelerin kendi ulusal çıkarları için hareket etmeleri ve farklı enerji ihtiyaçlarına sahip olmaları bu bütünleşmeyi engellemektedir. Ayrıca AB'nin enerji piyasalarında enerjiyi üretici ve iletilen büyük şirketlerin elde ettiği fayda birliğin ortak bir karar etrafında hareket edebilmesini engellemektedir. AB enerji ile ilgili geliştirdiği politikalarla tedarikçi çeşitliliği sorununu gidererek enerji güvenliğini sağlamak ve enerjinin kendisine karşı kullanılan politik etkisini kırmak istemektedir.

Bu bölümün içerisinde bahsedilen Rusya ile ilgili sık tekrar edilen ortak kelimeler ve bunlar üzerine yapılabilecek yorumlar şu şekilde sıralanabilir. Rusya için enerji ekonomisinin vazgeçilemez bir parçasıdır ve Rus ekonomik gelirlerinin çok büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu sebeple Rusya'nın enerji gelirlerini arttırıcı çalışmaları ülkesinin refahı ve dünya siyasetinde etkililiğinin devamı için büyük öneme sahiptir. Enerjide bir dönem liberalleşme çalışmaları, enerjinin devlet kontrolüne alınması, üretiminin arttırılması enerjiden elde edilen gelirlerin yükseltilmesi için atılmış adımlardır. Son dönem politikalarıyla enerji tam manasıyla devlet politika araçlarının vazgeçilmezi haline dönüşmüş ve ülkenin enerji üzerine kurulu BDT, Doğu Avrupa ve AB politikaları daha güçlü biçimde şekillenmeye başlamıştır. Enerji müşterilerinin tedarikçi çeşitliliği sağlamak için giriştiği mücadelelerde etkin dış siyaset izlenerek bu projelerin gerçekleştirilmesi bazen geciktirilmiş bazense tamamen engellenmiştir.

Rusya özellikle SSCB'nin dağılmasıyla birlikte sırasıyla 3 farklı dönemde 3 farklı politika izlemiştir. Bunlar toparlanma, hazırlanma ve sahneye çıkma dönemleridir ve bu dönemlerde etkin olarak sırasıyla Yeni Atlantikçilik, Çok Taraflılık ve Yeni Avrasyacılık politikaları izlenmiştir. Güçlendirilen merkezi otorite ile Rus politik tutumları hem iç siyasette hem de dış siyasette ciddi biçimde sertleştirilmiştir. Rusya'nın etkili olduğu coğrafyaların derinine inme politikaları izlenen bölgelerde ciddi bir Rus politik ve askeri gücü oluşturularak AB ve NATO sindirilmiştir. Yürütülen örgütlenme çalışmaları ile, özellikle 2014 Ukrayna Krizi sonrası çok kutupluluğa geçişin sancılarının yaşandığı dünya düzeninde etkin bir Rusya'nın çok daha görünür hale gelmesi sağlanmıştır. Bugün ise bu etkin Rus politikalarını dünyanın farklı coğrafyalarında gözlemlemek mümkün hale gelmiştir.

Fütürolojik yaklaşımın temel hareket noktalarını oluşturan

Çalışmanın III. bölümünde ise "Optimal Vizyon Modeli" temel alınarak modelin ilk 4 basamağı uygulamaya konulmuştur. Bu bölümün çalışmaya olan katkısı ve çıkarımları şu şekilde açıklanabilir. Moldova'da Rus destekçisi ayrılıkçı 3 bölgenin varlığı ve Rusya'nın ülkede konuşlu 14. Ordusu AB ve NATO süreçlerinde Moldova'da istikrar problemlerine sebep olmuştur. Moldova'da ayrılıkçı hareket etme eğiliminde olan farklı etnik yapılar mevcuttur. Ekonomisi güçsüzdür ve teknolojik bağlamda gelişmiş bir görünümünden uzaktır. Ülkede farklı inançlara sahip gruplar vardır ve Hristiyanlar arasında da zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Ülke enerji konusunda fakir bir görünüme sahiptir. Ülkenin enerji tedarik ve dağıtımını Rusya'nın elindedir.

Belarus diğer iki Doğu Avrupa ülkesinden bir hayli farklı politik bir görünüme sahiptir ve ülke neredeyse tüm alanlarda Rusya ile hareket etmektedir. Ülke çok uzun yıllardır Rus destekçisi otoriter bir lider tarafından yönetilmektedir. Batı kurumlarına karşı hem halk hem de devlet kademelerinde büyük bir ön yargı mevcuttur. Bu sebeple Batı ile iş birliği yok denecek kadar azdır. Ülkede muhalif siyasi söylemlerin ortaya çıkması engellenmekte, ülkenin organik elitleri oluşturulmamakta, kitlelerin ideolojik milli bir kimliğinin oluşturulmasına izin verilmemektedir. Ülkede etnik çeşitlilik mevcuttur ancak çok büyük çoğunluk Belaruslu'dur. Ekonomik olarak dış finansal yardımlara muhtaçtır. Bu yardımlar Rusya tarafından fonlanmaktadır. Ülkenin büyük yapısal reformlara ihtiyacı vardır. En büyük ticari ortağı Rusya'dır. Belarus ürünlerinin

dünya piyasalarında rekabetçi gücü yoktur. Ülkede özellikle Ortodoks ve Slav kimliği büyük öneme sahiptir. Belarus'un büyüyen bir teknoloji sektörü olmasına karşın dünya piyasalarında etkin teknoloji ticaretçi kimliği yoktur. Enerjide %86 oranında dışa bağımlı olan ülkenin en büyük enerji ortağı Rusya'dır. Ülkeden Rus doğalgaz ve petrolünü başka ülkelere ileten önemli boru hatları geçmektedir.

Ukrayna'nın politik durumu diğer iki ülkeden çok daha farklıdır. Ülke Batı ile entegrasyon sürecinde çok ciddi adımlar atmıştır ve buna karşılık Rus politikalarının etkililiğini büyük oranda tecrübe etmiştir. Siyasi bir istikrarsızlık mevcuttur. Batı yanlısı siyasetçilere karşı etkin Rus yanlısı siyasetçiler varlığını sürekli korumuştur. İstikrardan yoksun oluşu ülkenin Batı ile entegre olmasını engellemiş ve Rusya ile ilişkilerin sürekli bozularak istikrarın sağlanamamasına sebep olmuştur. İki defa batı yanlısı devrim gerçekleşmesine rağmen beklenen etki gözlemlenememiştir. Ülkede etkin Rus politikaları devam ederken ülkenin giriştiği Batı'ya entegrasyon süreçleri de sürdürülmektedir.

Ülkenin etnik yapısı içinde Rus ve Rusça konuşanların oranı neredeyse ülkenin 1/4'ünü temsil etmektedir. Ülkenin ekonomik görünümü ise oldukça zayıftır. Finansal açığını kapatmada IMF kredilerine başvurmuştur. Ülkenin yapısal bozuklukları yatırımcıların ülkeye gelmesini engellemektedir. Ülkenin ihraç ettiği ürünlerin küresel değer zincirindeki yeri oldukça düşüktür ve ticaret genelde tarım ve madenler üzerinden sürdürülmektedir. Ukrayna'nın en büyük ticari ortağı Rusya'dır. Ülkenin sosyo kültürel açıdan büyük bir bölünmüşlüğü vardır. Doğusu ve güneyinde ayrılıkçı hareket eden Rusya yanlılarının varlığı ülkenin istikrarını engellemektedir. Dini inancı Hristiyanlık olmasına karşın bağlı oldukları patrikhaneler farklılık göstermektedir yani dini açıdan da bütüncül bir yapısı yoktur. Teknolojik açıdan bazı önemli tesislere sahip olsa da ticarete etkili değildir. Ukrayna Sovyetler'den kalma birçok nükleer enerji tesisine sahiptir. Ülkede enerji kaynaklarının çok büyük bir bölümü ayrılıkçı bölgelerde veya bu bölgelerin yakınlarındadır. Ülke doğalgaz bakımından yaklaşık 2/3 yeterliliğe sahipken kalan açığını dolaylı yollardan Rusya'dan karşılamaktadır. Petrolünün 1/4'ünü kendi kaynaklarından karşılarken, ihtiyacının kalan kısmını Kazakistan'dan almaktadır. Ülkenin Rusya açısından en büyük görevi ülkenin Rus petrol ve doğalgazını taşıma üzerine kurulu rolüdür. Rus doğalgazının yarısına yakını bu ülke üzerinden müşterilere ulaştırılmaktadır. Petrolde de Rusya'nın petrol taşıyan en önemli boru hattı bu ülke

üzerinden geçmektedir. Bu sebeple enerji iletimi hem Rusya'nın Ukrayna'ya hem de Ukrayna'nın Rusya'ya karşı kullandığı politik bir araçtır.

AB hem doğalgaz hem de petrol açısından oldukça fakir bir yapıya sahiptir. Hatta dünyanın en fakir bölgesi olarak da değerlendirilebilir. Rusya her iki enerji türünde de enerji zengini bir yapıya sahiptir. Birbirine komşu Rusya ve AB doğal olarak büyük enerji ticaret hacmine sahiptir. Petrolde tedarikçi çeşitliliği sağlayabilen AB'nin bunu doğalgazda başarabilmesi mevcut durumda mümkün değildir. Rusya AB'nin enerjisinin çok daha fazlasını karşılayabilecek üretim fazlasına sahiptir ancak özellikle petrolde bu potansiyelin daha altında ticaret yapılmaktadır. Durum böyle olsa dahi Rusya AB'nin en büyük enerji tedarikçisidir.

Petrol ve doğalgaza alternatif başka yollar bulunulmaya çalışılsa da artan enerji ihtiyacı hem petrolde hem de doğalgazda talebin artması anlamına gelmektedir. Mevcut koşullar göz önünde bulundurulduğunda bu iki yaygın enerji türüne alternatif olabilecek ve AB'yi enerji konusunda bağımsız hale getirebilecek bir enerji türünün artan popülerliği sadece kaya gazında gözlemlenmektedir. Bu enerji türünün piyasalarda hâkim olması için çok büyük zaman gereklidir. Çok çabuk popüler olabilecek bir enerji türü olsa dahi AB sınırları içerisinde çok büyük kaya gazı rezervleri güncel durumda kanıtlanabilmiş değildir. Geleceğin yönelimlerinin enerjiye olan bağımlılığı arttıracığı ve enerji ilişkilerinin çok daha karmaşık hale geleceği açıktır.

İhtiyaçlar bağlamında, Moldova ekonomik özgürlüğe, ülkesinde birleştirici politikalar üretmeye, enerji tedarikçi çeşitliliği sağlamaya ve mili ölçekli enerji politikalarına ihtiyaç duymaktadır. Belarus'un, milli bilincini oluşturmaya, ekonomik yapısal reformlara, farklı ülkelerle ticari ilişkiler kurmaya, tek yönlü politikalar üretmekten kaçınmaya, enerji tedarikçi çeşitliliği sağlamaya ve enerji öz kaynaklarına daha fazla yatırım yapmaya ihtiyacı vardır. Ukrayna'nın politik istikrar ve tutarlılığa, bölgesel çeşitliliğine uygun politikalara yönelmeye, küresel değeri yüksek ürünler üretmeye ve ticarete jeopolitik konumunu etkin kullanabilmeye ihtiyacı vardır. Ayrıca ticaret yaptığı ülkeleri çeşitlendirmek, enerjide öz yeterliliği sağlayabilmek ve Rus enerji iletimini sağlamaya devam etmek diğer ihtiyaçlarıdır. AB'nin enerji tedarikçi çeşitliliğini sağlamaya, alternatif ve verimli enerji kullanmaya, hazırladığı enerji projelerini gerçekleştirmeye, enerji ortak pazarını tamamlamaya, enerjide rekabeti

güçlendirmeye ve piyasaya hâkim şirketlerin pazar üzerindeki etkisini kırmaya ihtiyacı vardır.

Çalışmanın IV. bölümünde ise “Optimal Vizyon Modeli” temel alınarak modelin son 4 basamağı uygulamaya konulmuştur. Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya’dan bağımsız hareket edebilecekleri ortamları oluşturmalarının engellenmesi, bu ülkelerdeki etkin Rus yanlılarının canlı tutulması ve Rus yanlısı siyasilere popülerlik kazandırılması Rusya’nın gerçekçi stratejileri arasında olmalıdır. Ayrıca bu ülkelerde merkezi otoriteleri zayıflatacak ve bu ülkelerin Batı yanlısı hareket etmelerini engelleyecek ayrılıkçı bölgeler desteklenmeli, ülke Rus yanlısı bir tutumla yönetiliyorsa bu vesayete karşı oluşabilecek muhalif oluşumlar engellenmelidir. Bu ülkelerle olan ticari bağlantılar canlı tutulmalı ve Rusya’nın bu ülkeler için ekonomik önemi perçinlenmelidir. Enerji anlamında bu ülkelerin alternatifler üreterek Rusya’ya bağımlılıktan kurtulmaları önlenmelidir. Bu ülkelerin üstlendiği enerji ileticisi rolleri politika üretmede ihtiyaç duyulan yerlerde sürdürülmelidir. Enerjinin Rusya’ya karşı bir silah olarak kullanılmasına sebep olacak kadar bu ülkelerin ileticisi pozisyonlarına muhtaç olunmamalıdır.

AB pazarının en büyük enerji tedarikçisi olma rolünün güçlendirilerek devam ettirilmesi Rusya için öncelikli hedef olmalıdır. Kendisine alternatif olabilecek projelere karşı akıllı politikalar üretilmelidir. AB’nin enerji piyasasında ortak hareket etmesini sağlayacak adımların engellenmesi için yeni projeler oluşturulmalıdır. Piyasada güçlü olan enerji şirketlerinin etkililiğini arttıracak ve onlar üzerinden AB piyasasında daha fazla söz sahibi olunabilecek politikalar geliştirilmelidir. Şeffaf ve rekabetçi enerji piyasasının oluşumu bu yollarla engellenmelidir. AB’nin kendi üretim kapasitelerini geliştirici faaliyetleri yavaşlatılmalı, hatta durdurulmalıdır.

Rusya’nın politik ve askeri gücü en önemli iç dinamikleriyken ekonomisi en zayıf iç dinamiğidir. Rusya’nın fırsatları enerji, Rus destekçisi grupların varlığı, etkin politikalar üretebilen yapısı, nükleer silahları ve örgütlenme çalışmalarına güçlü ülkelerin destek olmasıdır. Rusya’ya yönelik tehditler ise Atlantikçilerin yayılmacı politikaları, enerjisine alternatiflerin oluşturulma çabası, ekonomik zayıflığı ve merkezi otoritesini güçlü kılmasını zorlaştıran parçalı yapısıdır.

İtici güçler bakımından, Rusya merkezi otoritesini sağlamlaştıracak ve dünya siyasetinde etkili olmasını sağlayacak adımlar atarak güçlü politikalar oluşturmuştur.

Ekonomik görünümü politik gücünün aksine oldukça zayıftır ve gelirlerini çoğunlukla doğal kaynaklar oluşturmaktadır. Rusya'nın bu bağlamda küresel değeri yüksek teknoloji ticaretinde çok da etkin olmadığı görüşüne ulaşılabılır. Enerji gelirlerinde yaşanacak olası düşüşler, ülkenin ağır ekonomik dönemlerden geçmesine sebep olacaktır. Askeri ve politik etkililiğine karşın, ekonomik olarak dünya sıralamasında gerilerdedir. Teknolojiye büyük yatırımlar yapılsana rağmen küresel ekonomik güçlerle mücadele edebilmesi için daha çok zamana ihtiyacı vardır. Sosyo kültürel bakımdan ülkede çok çeşitlilik hakimdir. Ancak gerek dini gerekse etnik açıdan ayrılıkçı hareket edebilecek grupların her birinin nüfus oranı ülke nüfusuna göre oldukça düşüktür ve üzerlerinde güçlü bir merkezi otorite kurulmuştur. Çevresel açıdan Rusya hem petrol hem doğalgazda söz sahibi olabilecek büyük rezervlere sahiptir ve ülke bu rezervlerini müşterilerine ulaştıracak petrol ve doğalgaz ağlarıyla örülüdür.

Bu çalışmanın öncelikli amaçlarından bir tanesi enerji piyasalarında aktif rol oynayan Rusya'nın başarılı olmasını sağlayan nedenlerin neler olduğunu anlamaktır. Bu amaçla Rus ekonomisinde enerji sektörünün yeri araştırılmış ve sektörün tarihsel gelişimine bakılarak enerjinin Rus ekonomisi için sahip olduğu büyük önem fark edilmiştir. Ayrıca Rusya'nın tarihsel süreçlerde enerjiyi nasıl yönettiği incelenmiş ve şu sonuca ulaşılmıştır. Rusya enerjiyi, enerji kesintileri, fiyat dalgalandırmaları ve enerji transit projeleri üzerinden yönetmektedir. Enerjinin üretim, iletim ve tüketim aşamalarının her birinde etkin devlet gücünü kullandığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Çalışmanın, "Ulusların tarihsel süreçleri ve güncel durumları doğru analiz edilir ve bu analiz verileri yönelimlerle doğru biçimde birleştirilebilirse ülkelerin üretecekleri politikaların tahmin edilmesi mümkündür" yönündeki iddiası ve "Rusya- AB enerji politikaları ekseninde Rusya'nın Doğu Avrupa politikaları gelecekte nasıl şekillenecektir?" araştırma sorusu çerçevesinde geleceğe yönelik Rusya'nın oluşturması muhtemel birçok politika tahminlerinde bulunulmuştur. Ayrıca çalışmanın hipotezleri araştırma sonucunda elde edilen bulgularla benzer ifadeler içermektedir.

Çalışmanın bulguları açık ve net biçimde şu şekilde ifade edilebilir. Rusya etkin enerji politikalarının devamı için merkezi otorite boşluğuna sebep olabilecek oluşumları engelleyecek, güçlü ve bütünleşik iç yapısının devamını sağlayacaktır. Petrol ve doğalgazda gelir arttırıcı adımlar atacaktır. Enerji arzının sürekliliğini sağlamak ve AB

enerji piyasasındaki etkililiğini arttırmak isteyecektir. Rus enerjisini sadece kendisinin silah olarak kullanabilmesini sağlayacak gerekli tedbirleri alacaktır.

AB petrol pazarına daha fazla hükmedebilmek için pazar payını arttırıcı tedbirler alacaktır. Belarus ve Ukrayna'dan geçen Druzhba petrol boru hattı baypas edilmeyecek, kapasitesi düşürülse de kullanımına devam edilecektir. Yeni petrol iletim güzergahları oluşturulacaktır. Petrol güzergahlarından biri Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya ulaşacaktır. Bir diğer güzergâh ise Karadeniz üzerinden Bulgaristan veya Türkiye'ye ulaşacaktır. Belarus üzerinden Almanya'ya sağlanan petrol iletimi zamanla tamamen baypas edilecektir, ancak ülkeden Letonya, Litvanya ve Kaliningrad'a olan petrol tedariki devam edecektir. Ukrayna üzerinden aktarılan petrolün kapasitesi aynı olmasa da bu rota kullanılmaya devam edecektir. Özetle gelecekteki Rus petrol hatları Ukrayna, Belarus, Almanya ve Türkiye ya da kuvvetle muhtemel Bulgaristan olacaktır.

AB, yakın gelecek içerisinde Rusya'dan bağımsız bir doğalgaz politikası geliştiremeyecektir ve Rusya'yı baypas edebilecek bir alternatifte sahip olamayacaktır. Rusya, AB'nin doğalgaz araması yaptığı bölgelerde karşı politikalar üretecektir. Moldova Rusya'dan doğalgaz alımını azaltacak ve tamamen alımı durdurmayı deneyecektir. Rusya ise Moldova'daki ayrılıkçı bölgelere gaz tedarikine devam edecektir. Moldova'dan geçen Romanya, Bulgaristan, Türkiye hattı zamanla baypas edilecektir. Ukrayna'dan geçen doğalgaz boru hatları eskine göre daha az gaz taşıma hacmine sahip olsa bile, Rus gazını iletmeye devam edecektir. Belarus'tan Polonya, Litvanya ve Kaliningrad'a doğalgaz boru hatları devam edecek ve bu hatta Letonya'da eklenecektir. Belarus'tan Ukrayna'ya aktarılan doğalgaz zamanla azaltılarak tamamen durdurulacaktır. Belarus'tan Almanya'ya doğalgaz akışı yakın gelecekte tamamen durdurulacaktır. Belarus mevcut aktardığı doğalgazdan daha azını aktarsa da doğalgaz iletim görevine devam edecektir.

Doğalgazda iki yeni güzergâh aktif olarak kullanılmaya başlanacaktır. Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya ulaşan hatların sayıları ya da kapasiteleri arttırılacak ve bu hatlar güçlendirilerek Almanya ile iş birliği geliştirilecektir. Böylece AB'de ortak pazar, şeffaflık, fiyat istikrarı gibi konularda birlik sağlanması engellenmeye çalışılacaktır. Doğalgazın diğer rotası ise Karadeniz olarak güçlendirilecektir. Bu hattın karşı tarafında ise Bulgaristan veya Türkiye olacaktır. Mevcut durumda bu Türkiye olarak gözükse de Bulgaristan'ın Karadeniz hattının diğer ucunda olması çok daha

muhtemel olacaktır. Özetle, gelecekteki muhtemel Rus doğalgaz boru hatları Ukrayna, Belarus, Almanya ve Türkiye ya da kuvvetle muhtemel Bulgaristan olacaktır. Yani mevcut hatlar baypas edilmeyecek bunlara yenileri eklenerek Rusya'nın hem AB'de hem de AB üyesi olmayan Türkiye gibi ülkelerde pazar hakimiyeti güçlendirilecektir. Doğu Avrupa'daki enerji yolları bölgede politika aracı olarak kullanılmaya devam edecektir.

Sonuç olarak, AB birlik olarak devam etmesi durumunda daha uzun yıllar enerji konusunda Rusya ile karşılaşacaktır. Rusya enerji politikalarını şu temel hedefler üzerine kuracaktır. Oluşturduğu enerji politikaları ile belirlediği güzergahlar büyük müşterilerine enerji arz güvenliği sağlayacaktır. Bunu yaparken Rus gazının eski ve yeni enerji ileticileri tarafından Rusya'ya karşı politik bir silah olarak kullanılması engellenecektir. Rusya'nın ikinci büyük enerji pazarı Uzak Doğu halini alacaktır. Yani Rusya AB'ye alternatif üretecek ancak AB Rusya'ya alternatif üretemeyecektir.

AB, Rusya ve Doğu Avrupa politikalarının genel görünümü şu şekilde olacaktır. Rusya örgütlenme çalışmalarına hız verecek ve kendi bloğuna desteği arttıracak ülkeler bulacaktır. Doğu Avrupa ülkelerinin serbest politikalar üretmesi yakın gelecekte mümkün olmayacaktır. Yakın gelecekte Rusya Doğu Avrupa'ya çok daha az, Doğu Avrupa ise Rusya'ya bugünden çok daha fazla muhtaç olacaktır. AB ve NATO gibi kurumlar Doğu Avrupa'da eskisi gibi hareket edemeyecektir. Ukrayna'nın mevcut koşullarda AB ve NATO üyeliği yakın gelecekte gerçekleşmeyecektir. Her şeye rağmen üyelikler gerçekleşse bile, Ukrayna bugün olduğundan daha küçük, enerjide tamamen bağımlı ve ekonomik olarak daha kötü durumda üyeliğe girebilecektir. Moldova'nın Batı yanlısı ciddi girişimlerde bulunması ve bunların gerçekleşmesi için daha uzun yıllar gereklidir. Sonrasında üyeliği gerçekleşse dahi, Batı'ya entegre olabilecek Moldova çok daha küçük ve çok daha yıpranmış olacaktır. Belarus'un Rusya'ya karşı egemen politikalar geliştirmesi çok daha uzun yıllar gerektirir ve yakın gelecekte Belarus'un Rusya olmaksızın politikalar geliştirmesi mümkün gözükmemektedir. Sonuç olarak Rusya'nın artık gözü sadece Doğu Avrupa'da ya da diğer BDT ülkelerinde değildir. Merkezi yönetimini güçlü tuttuğu sürece dünya çapında etkili politik tutumunu güçlendirecektir. Bu durumda Doğu Avrupa Rusya olmaksızın hareket edemeye daha uzun yıllar devam edecektir.

“Optimal Vizyon Modeli” kullanılarak elde edilen bu bulguların daha görünür hale gelmesi için ekler bölümünde ayrı bir çalışma yapılmıştır. “Rus Enerji Stratejilerinin Belirlenmesinde Optimal Vizyon Modeli” başlığı altında oluşturulan bu çalışma, “Optimal Vizyon Modeli” ile elde edilen analiz sonuçlarını ve ulaşılan bulguları çok daha görünür hale getirmiştir. Elde edilen bulgularla çalışmanın amacına ulaştığı ve başlangıcındaki hedeflerini gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu çalışma uluslararası sistemin karmaşık yapısının alt sistemlere bölünerek sadeleştirilmesi ile bütünsel bir çerçeveye ulaşılabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Uluslararası ilişkilerin değişken yapısına uyumlu stratejilerle, bilimsel tabanlı analizler yaparak geleceğe yönelik stratejiler geliştirmek devletler açısından büyük öneme sahiptir. Benzer çalışmalarla devletlerin oluşturacakları stratejilerin daha güvenilir ve daha bilimsel tabanlı hale dönüşümleri sağlanabilir. Yarınlara yönelik öngörüler geliştirmek için daha birçok farklı alanda benzer çalışmalar yapılması sağlanabilirse, devletlerin politik, askeri ve ekonomik etkilerinin artırılmasına büyük katkılar sunulur.

Bu çalışma için geliştirilen “Optimal Vizyon Modeli” strateji geliştirmek için farklı konulara tatbik edilebilecek esnekliğe sahiptir ve başka çalışmalar için de yol gösterici olabilir. Bu model olduğu gibi kullanılarak ya da üzerinde küçük değişiklikler yapılarak farklı alanlara uygulanabilir. Bu çalışmada kullanılan modelin herhangi bir devletin dış politikadaki vizyon ve hedeflerine ilişkin benzer bir çalışmada kullanılması, uygulanabilirliği ve yapılacak çalışmanın ortaya koyacağı bulgular açısından faydalı bir analiz çerçevesi sunabilir. Ayrıca yapılan çalışmada geliştirilen öngörülerden bir tanesi olan “Ukrayna’dan geçen doğalgaz boru hatları eskine göre daha az gaz taşıma hacmine sahip olsa bile, Rus gazını iletmeye devam edecektir” varsayımı, Ukrayna-Rusya Doğalgaz İletim Sözleşmesi’nin uzatılıp uzatılmaması durumuna göre ilk ciddi sınavından geçecektir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (1999). *2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri: 2 - Stratejik Yönetim*. İstanbul: TÜGİAD.
- Ambrosio, T. (2006). *The Political Success of Russia-Belarus Relations: Insulating Minsk from a Color Revolution*. Washington: Heldref Publications.
- Åslund, A. (2009). *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*. Washington: Peterson Institute for International Economics.
- Astapenia, R., & Balkunets, D. (2016). *Belarus-Russia Relations after the Ukraine Conflict*. London: Ostrogorski Center.
- Ayduk, H. (2007). *Dünya Enerji Politikaları ve Rusya Çin ABD Rekabeti* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2007). İstanbul.
- Bernal, J. D. (2017). *The World, The Flesh and The Soul An Enquiry Into The Future of The Three Enemies of The Rational Soul*. London: CPI Group Verso Books.
- Blinick, A. (2008). Pipeline Diplomacy Russian Gas and Putin's Power. *The New Atlantis*(21), 122-127.
- Bohdan, S. (2013). Who Rules Belarus? *Belarus Digest*, s. 5-32.
- Borg, O. (2003). The Relationship Between Futures Research and Other Disciplines and Fields of Knowledge. *Acta Futura Fennica* 5, 303-313.
- Botts, V. (2018). <https://study.com/academy/lesson/>. www.study.com: <https://study.com/academy/lesson/interpolation-in-statistics-definition-formula-example.html> adresinden alındı. (E.T. 21.05.2019)
- BP Statistical Review of World Energy . (2018, Haziran). *Statistical Review of World Energy 2018*. London: Pureprint Group Limited. bp.com. adresinden alındı. (E.T. 27.06.2019)
- BP Statistical Review of World Energy. (2019). *Statistical Review of World Energy 2019*. London: Pureprint Group Limited.
- BRICS Chamber of Commerce and Industry. (2016). *BRICS CCI*. briescci.com: <http://briescci.com/about-brics> adresinden alındı. (E.T. 13.05.2019)
- Calamur, K. (2014). *Why Ukraine Is Such A Big Deal For Russia*. npr.org: <https://www.npr.org/sections/parallels/2014/02/21/280684831/why-ukraine-is-such-a-big-deal-for-russia> adresinden alındı. (E.T. 22.08.2019)
- Cardiff EDC. (2019). *Moldovan Parliamentary Election, 24 February 2019*. europeansources: <https://www.europeansources.info/record/moldovan-parliamentary-election-24-february-2019/> adresinden alındı. (E.T. 01.04.2019)
- Chepkemoui, J. (2017). *The Top Export Products Of Russia*. WorldAtlas: worldatlas.com/articles/which-are-the-top-export-products-of-russia.html adresinden alındı. (E.T. 07.09.2019)

- Chermack, T. J. (2011). *Scenario Planning In Organizations How to Create, Use and Assess Scenarios* . San Francisco: Berrett-Koehler Publishers Inc.
- Cohen, A. (2018). *Russia's Nord Stream II Pipeline Is Ukraine's Worst Nightmare*. forbes.com: <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2018/06/18/russias-nord-stream-ii-pipeline-is-ukraines-worst-nightmare/#358a96603524> adresinden alındı. (E.T. 11.09.2019)
- Collective Treaty Security Organization. (2006). *From the Treaty to the Organization*. en.odkb-csto: <https://en.odkb-csto.org/25years/> adresinden alındı. (E.T. 08.08.2019)
- Commonwealth of Independent States. (2018). *Commonwealth of Independent States*. cisstat.cis.htm: <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> adresinden alındı. (E.T. 22.04.2019)
- Cornish, E. (2004). *Futuring The Exploration of the Future*. Maryland: World Future Society.
- Cross, E. D., Hancher, L., & Slot, P. J. (2007). *Energy Law in Europe National , EU and International Law and Institutions*. Oxford University Press.
- Cunha, A. C. (1994). *Energy Policy The European Community Dimension*. Graham Trotman.
- Dale, S. (2019). *BP Statistical Review of World Energy*. London: BP.
- Darlington, R. (2018). *A Short Guide to the Russian Political System*. rogerdarlington.me.uk: <http://www.rogerdarlington.me.uk/Russianpoliticalsystem.html> adresinden alındı. (E.T. 03.09.2019)
- Demir, E. (2019). *Enerji Şartı Anlaşması*. mfa.gov.tr: <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> adresinden alındı. (E.T. 23.06.2019)
- Deprem, O. (2018). *Ukrayna Tümüyle Poroşenko'nun Eline Geçti, Eskiden Oligarklar Düzeni Vardı, Şimdi Tek Oligark Poroşenko*. sputniknews.com: https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/201806121033851570-ukrayna-tumuyle-porosenkonun-eline-gecti-tek-oligark-porosenko/ adresinden alındı. (E.T. 20.08.2019)
- Desjardins, J. (2016). *The Alternative Energy Sources of the Future*. visualcapitalist.com: <https://www.visualcapitalist.com/alternative-energy-sources-future/> adresinden alındı. (E.T. 11.06.2019)
- Djankov, S. (2016). *Ukraine: Fantastically Corrupt*. (Peterson Institute for International Economics) piie.com: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/ukraine-fantastically-corrupt> adresinden alındı. (E.T. 21.08.2019)
- Dobbs, S. (2014). *The Future of Shale Gas*. reports.weforum.org: <http://reports.weforum.org/outlook-14/wp->

- content/blogs.dir/30/mp/files/pages/files/shale-gas.pdf adresinden alındı. (E.T. 17.07.2019)
- Dursun, S. (2009). *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Efendioğlu, M. (2015). *Ukrayna Krizi ve Rusya'nın Enerji Politikalarında Çin'in Yeri* (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2015) . İstanbul.
- Energy Community. (2018). *Energy Governance in Belarus Policy Recommendations*. Viyana: Energy Community Secretariat.
- Energy Regulators Regional Associations. (2016, 01). *History*. erranet.org: <https://erranet.org/about-us/history/> adresinden alındı. (E.T. 12.03.2019)
- Ersoy, A. Y. (2010). *Enerji Bağımlısı Ülkelerin Enerji Politikaları: Türkiye Örneği* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2010). Sakarya.
- Erşen, E. (2004). Neo-Eurasianism and Putin's 'Multipolarism' in Russian Foreign Policy. *Turkish Review of Eurasian Studies*(4), 135-171.
- ENTSO. (2018). *European Transmission System Operators*. docstore.entsoe.eu: <https://docstore.entsoe.eu/news-events/former-associations/entso/Pages/default.aspx> adresinden alındı. (E.T. 04.02.2019)
- Eurasian Economic Union. (2018). *About Eurasian Economic Union*. eaeunion.org: <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about> adresinden alındı. (E.T. 06.09.2019)
- Euronews. (2019). *Ukraine Enters the Unknown as Comedian Zelenskiy Wins Election by a Landslide*. euronews.com: <https://www.euronews.com/2019/04/21/ukrainian-comedian-tipped-to-win-presidential-race-by-landslide-exit-poll> adresinden alındı. (E.T. 05.09.2019)
- European Commission . (2018). *Energy Efficiency Directive*. 07 29, 2019 tarihinde ec.europa.eu: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-efficiency/energy-efficiency-directive> adresinden alındı. (E.T. 19.03.2019)
- European Commission. (2005). *Evaluation of the SAVE Programme: Final Report*.
- European Commission. (2007). *Green Paper on the security of energy supply*. 07 26, 2019 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A127037> adresinden alındı. (E.T. 26.07.2019)
- European Commission. (2012). *Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on Energy Efficiency*. 07 29, 2019 tarihinde buildup.eu: <http://www.buildup.eu/en/practices/publications/directive-201227eu-european-parliament-and-council-25-october-2012-energy> adresinden alındı. (E.T. 22.04.2019)

- European Commission. (2017). *Trans-European Networks for Energy*. ec.europa.eu: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/trans-european-networks-energy#> adresinden alındı. (E.T. 12.08.2019)
- European Commission. (2019, 07 25). *Questions and Answers on the Third Legislative Package for an Internal EU Gas and Electricity Market*. europa.eu: https://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-125_en.htm adresinden alındı. (E.T. 28.01.2019)
- European Commission. (2019). *TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States)*. europa.eu: https://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm adresinden alındı. (E.T. 12.06.2019)
- European Economic and Social Committee. (2003). *The European Regulators' Group for electricity and gas (ERGEG), European Gas Regulatory Forum (Madrid Forum)*. eesc.europa.eu: <https://www.eesc.europa.eu/en/policies/policy-areas/enterprise/database-self-and-co-regulation-initiatives/105> adresinden alındı. (E.T. 05.04.2019)
- European Parliament and Council. (2008). *Conditions for Access to the Gas Transmission Networks*. 07 28, 2019 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A127078> adresinden alındı. (E.T. 23.06.2019)
- European Parliament and European Council. (2009). *Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of Council*. 07 28, 2019 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0073> adresinden alındı. (E.T. 22.05.2019)
- European Parliament Policy Department for External Relations. (2018). *Energy as a Tool of Foreign Policy of Authoritarian States In Particular Russia*. europarl.europa.eu: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf) adresinden alındı. . (E.T. 12.03.2019)
- Flanders. (2018). *The Energy Market in Ukraine*. Brussels: FLANDERS Investment and Trade Market Survey. . (E.T. 10.04.2019)
- Gaitzsch, S. (2017). *Focus on Russia*. technologist.eu: <https://www.technologist.eu/focus-on-russia/> adresinden alındı. (E.T. 10.06.2019)
- Gazprom. (2013). *Beltransgaz to be Renamed Gazprom Transgaz Belarus*. gazprom.com: <https://www.gazprom.com/press/news/2013/april/article159735/> adresinden alındı. (E.T. 23.08.2019)
- Gazprom. (2018). *Belarus Transit Natural Gas Pipelines*. gazprom.com: http://www.gazprom.com/f/posts/30/306702/map_belaruss_tranzit_eng.jpg adresinden alındı. (E.T. 14.07.2019)

- Gazprom. (2018). *Gas Supply to Europe: Delivery Statistics*. gazpromexport.ru: <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/> adresinden alındı. (E.T. 18.08.2019)
- Gazprom. (2019). *Projects*. gazprom.com: <https://www.gazprom.com/projects/#pipeline> adresinden alındı. (E.T. 06.06.2019)
- Gazprom Export. (2019). *The “Brotherhood” pipeline (Urengoy-Pomary-Uzhgorod)*. gazpromexport.ru: <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/> adresinden alındı. (E.T. 30.03.2019)
- Gebris, N. (2018). *How futurology works? How stuff works?:* <https://electronics.howstuffworks.com/future-tech/futurology1.htm> adresinden alındı. (E.T. 03.03.2019)
- Global Conflict Tracker. (2019). *Conflict In Ukraine*. cfr.org: <https://www.cfr.org/interactive/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine> adresinden alındı. (E.T. 29.03.2019)
- Godet, M., & F. Roubelat. (1996). Creating the Future: The Use and the Misuse of Scenarios. *Long Range Planning*(29), 164-171.
- Goodrich, L. (2013). *The Past, Present and Future of Russian Energy Strategy*. worldview.stratfor: <https://worldview.stratfor.com/article/past-present-and-future-russian-energy-strategy> adresinden alındı. (E.T. 12.08.2019)
- Grauwe, P. D. (2018). *Why Russia is politically and militarily strong while being an economic dwarf*. voxeu.org: <https://voxeu.org/content/why-russia-politically-and-militarily-strong-while-being-economic-dwarf> adresinden alındı. (E.T. 02.05.2019)
- Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2002). *International Relations: The Key Concepts*. London: Routledge.
- Gurbanov, I. (2018). *The Perspective of Trans-Caspian Gas Flow to Europe*. 08 01, 2019 tarihinde wordpress.com: <https://energycorridors.wordpress.com/2018/10/29/the-perspective-of-trans-caspian-gas-flow-to-europe/> adresinden alındı. (E.T. 02.01.2019)
- Guzun, A. (2019). *Moldova: Oil and Gas Regulation 2019*. iclg.com: <https://iclg.com/practice-areas/oil-and-gas-laws-and-regulations/moldova> adresinden alındı. (E.T. 01.08.2019)
- Haase, N. (2008). *Regulation for Competition in European Gas Markets: The Impact of European Law and Facilitating Factors*.
- Hamel, M. (2006, February 15-16). *Energy Supply and Demand Security*. opec.org: https://www.opec.org/opec_web/en/1097.htm adresinden alındı. (E.T. 18.03.2019)
- Hatton, D. (2010). Did the Orange Revolution Change Ukraine's Geopolitical Position Regarding Russia and the West? *POLIS Journal*(3).

- Hobbes, T. (1994). *Elements of Law Natural and Politic*. New York: Oxford University Press.
- Hydrocarbons Technology. (2019). *The ESPO (Eastern Siberia Pacific Ocean) Oil Pipeline, Siberia, Russia*. hydrocarbons-technology.com: <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/espipeline/> adresinden alındı. (E.T. 03.08.2019)
- INOGATE. (2014). *In Brief*. inogate.org: <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en> adresinden alındı. (E.T. 13.06.2019)
- International Association of Oil Transporters. (2015). *Druzhba Pipeline*. iaot.eu: <https://www.iaot.eu/en/oil-transport/druzhba-pipeline> adresinden alındı. (E.T. 07.07.2019)
- International Energy Agency. (2019). *Moldova*. eu4energy.iea.org: <https://www.eu4energy.iea.org/countries/moldova> adresinden alındı. (E.T. 19.08.2019)
- Intetics. (2014). *7 Surprising Facts You Never Knew About Belarus Tech Sector*. intetics.com: <https://intetics.com/blog/7-surprising-facts-you-never-knew-about-belarus-tech-sector> adresinden alındı. (E.T. 12.06.2019)
- IPEEC. (2019). *International Partnership for Energy Efficiency Cooperation Introduction*. ipeec.org: <https://ipeec.org/cms/1-introduction-.html> adresinden alındı. (E.T. 25.04.2019)
- Islam, M. (2019). *Oil, Power Politics and International Relations*. 07 06, 2019 tarihinde academia.edu: https://www.academia.edu/9212618/Oil_power_politics_and_international_relations adresinden alındı. (E.T. 15.05.2019)
- İsmayıl, E. (2014). *Moldova'da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti*. 09 02, 2019 tarihinde bilgesam.org: <http://www.bilgesam.org/incele/1812/-moldova'da-ayrilikci-bolgeler-sorunu-ve-rusya-bati-rekabeti/#.XW0HZegzbc> adresinden alındı. (E.T. 16.07.2019)
- Jouvenel, B. D. (1967). *The Art of Conjecture*. New York: Basic Books Inc.
- Kahn, H. (2007). *On Thermonuclear War*. New Jersey: New Brunswick.
- Kenton, W. (2018). *Take or Pay*. investopedia.com: <https://www.investopedia.com/terms/t/takeorpay.asp> adresinden alındı. (E.T. 18.08.2019)
- Kotler, P. (2000). *Marketing Management Millenium Edition*. New Jersey: Pearson Custom Publishing.
- Kuhn, T. S. (1996). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Kuosa, T. (2009, 5 07). *Towards The Dynamic Paradigm of Futures Research: How to Grasp a Complex Futures Problem with Multiple Phases and Multiple Methods*. Turku: Turun Kaupparakemäkoulu.
- Kuosa, T. (2011). Evolution of Future Studies. *Futures* 43, 327-336.
- Kuzio, T. (2012). Russianization of Ukrainian National Security Policy under Viktor Yanukovich. *The Journal of Slavic Military Studies*, 25(4), 558-581.
- Langsdorf, S. (2011). *EU Energy Policy: From the ECSC to the Energy Roadmap 2050*. Luxembourg: Green European Foundation.
- Lippitt, L. L. (1998). *Preferred Futuring: Envision The Future You Want and Unleash The Energy to Get There*. San Francisco: Berrett - Koehler Publishers.
- Mannermaa, M. (1991). In Search of an Evolutionary Paradigm for Futures Research . *Futures* 23, 349-372.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1972). *The Limits To Growth*. New York: A Potomac Associates Book.
- Metric Conversions. (2018). *Cubic Feet*. metric-conversions: <https://www.metric-conversions.org/tr/hacim/fit-kup-metre-kup.htm> adresinden alındı. (E.T. 02.08.2019)
- Michalko, M. (2001). *Cracking Creativity: The Secrets of Creative Genius*. Berkeley: Ten Speed Press.
- Moiseyenko, E. (2009). *Türk-Rus Ortak Enerji Politikaları ve Ekonomik Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009). İstanbul.
- Moshes, A. (2000). Russian Policy Towards Ukraine, Belarus, and the Baltic States in the Putin Era. *PONARS*, 1-7.
- National Statistical Committee of the Republic of Belarus. (2018). *Energy Balance of the Republic of Belarus 2018*. belstat.gov.by: <http://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistika/real-sector-of-the-economy/energy-statistics/> adresinden alındı. (E.T. 08.04.2019)
- Organization of the Black Sea Economic Cooperation. (2019, Temmuz 04). *BSEC*. bsec-organization.org: <http://www.bsec-organization.org/our-mission> adresinden alındı. (E.T. 02.02.2019)
- O'Toole, J. J. (2017). *Encyclopædia*. (T. E. Britannica, Editör, & i. Encyclopædia Britannica, Prodüktör) Aralık 13, 2018 tarihinde Encyclopædia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/RAND-Corporation> adresinden alındı. (E.T. 19.05.2019)
- Oxford. (2000). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. New York: Oxford University Press.

- Pike, J. (2019). *1991-1994 - President Leonid M. Kravchuk*. globalsecurity.org: <https://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/kravchuk.htm> adresinden alındı. (E.T. 22.07.2019)
- Port News. (2008). *Project Sever of Transnefteproduct OJSC is Put into Operation*. portnews: <http://en.portnews.ru/news/10472/> adresinden alındı. (E.T. 09.03.2019)
- Reuters. (2019). *Timeline: Events in Ukraine's Political History since 1991*. reuters.com: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-election-timeline/timeline-events-in-ukraines-political-history-since-1991-idUSKCN1RA2HX> adresinden alındı. (E.T. 05.05.2019)
- Revolvy. (2019). *Grozny–Tuapse oil pipeline*. revolvvy.com: <https://www.revolvvy.com/page/Grozny%E2%80%93Tuapse-oil-pipeline> adresinden alındı. (E.T. 06.08.2019)
- Rice, M. (2014). *Belarus: 20 Years Under Dictatorship and a Revolution Behind the Rest of Europe*. theguardian.com: <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/09/-sp-belarus-remains-revolution-behind> adresinden alındı. (E.T. 11.08.2019)
- Rubinstein, A. Z. (2000). *Russia Adrift: Strategic Anchors for Russia's Foreign Policy*. Cambridge: Harvard International Review.
- Sakwa, R. (2015). The New Atlanticism. *Valdai International Discussion Club/Global Affairs Russia*, 2618-9844. <https://eng.globalaffairs.ru/number/The-New-Atlanticism-17695> adresinden alındı. (E.T. 12.03.2019)
- Sardar, Z. (2010). The namesake: Futures; Futures Studies; Futurology; Futuristic; Foresight- What is in a name? *Futures* 42, 185-189.
- Savchina, O. V., Savchina(2), O. V., Asinovich, A. V., Kosyakov, M. A., & Bobkov, A. L. (2017). Energy Sector of the Russian Federation in the Context of Macroeconomic Instability. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2146(4553), 28-33.
- Schoemaker, P. J. (1995). Scenario Planning: A Tool For Strategic Thinking. *Sloan Management Review*, 25-40.
- Schoemaker, P. J. (2005). *Navigating Uncertainty: From Scenarios to Flexible Options* (Cilt The Blackwell Encyclopedia of Management). Malden: In M.A. Hitt & R. D. Ireland Eds.
- Schwartz, P. (1991). *The Art of the Long View*. New York: Doubleday.
- Schwarze, J. (1993). *European Energy Policy in Community Law*. London: International Energy and Resources Law and Policy Series Edited By: Ernst H. Mestmacker.
- SCO. (2017). *The Shanghai Cooperation Organisation*. eng.sectsco.org: http://eng.sectsco.org/about_sco/ adresinden alındı. (E.T. 21.02.2019)

- Shaffer, B. (2009). *Energy Politics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Slantchev, B. L. (2005, Nisan 19). Introduction To International Relations: The Scientific Method.
- Source Watch. (2019). *Baku-Novorossiysk Oil Pipeline*. sourcewatch.org: https://www.sourcewatch.org/index.php/Baku-Novorossiysk_Oil_Pipeline adresinden alındı. (E.T. 23.08.2019)
- SourceWatch. (2019). *Baltic Pipeline System 1*. sourcewatch.org: https://www.sourcewatch.org/index.php/Baltic_Pipeline_System_1 adresinden alındı. (E.T. 23.08.2019)
- SourceWatch. (2019). *Baltic Pipeline System 2*. sourcewatch.org: https://www.sourcewatch.org/index.php/Baltic_Pipeline_System_2 adresinden alındı. (E.T. 23.08.2019)
- Statista. (2019). *Shale Gas Production Worldwide in 2015 and 2040, by Selected Country (in billion cubic feet per day)*. statista.com: <https://www.statista.com/statistics/653200/shale-gas-production-forecast-worldwide-by-country/> adresinden alındı. (E.T. 12.06.2019)
- Şamilkızı, G. (2019). *Moldova'da Siyasi Kriz Derinleşiyor*. aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/moldovada-siyasi-kriz-derinlesiyor/1503304> adresinden alındı. (E.T. 23.06.2019)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2017). *Bilgi Merkezi*. enerji.gov.tr: <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol> adresinden alındı. (E.T. 23.02.2019)
- Tekfen Construction. (2019). *Kazakhstan - Caspian Pipeline Consortium Pipeline, Kazakhstan Section (CPC-K)*. tekfeninsaat.com: http://www.tekfeninsaat.com.tr/pipeline_project_detail.asp?id=12 adresinden alındı. (E.T. 10.06.2019)
- The European Commission. (2017). *High Level European Electricity Regulation Conference*. 07 25, 2019 tarihinde ec.europa.eu: <https://ec.europa.eu/energy/en/events/high-level-european-electricity-regulation-conference> adresinden alındı. (E.T. 23.06.2019)
- The European Union Parliament and the Council of the European Union. (2003, 07 15). Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 98/30/EC. *Official Journal of the European Union*, 57-78.
- The World Bank. (2018). *Belarus Economic Update — Fall 2018*. worldbank.org: <https://www.worldbank.org/en/country/belarus/publication/economic-update-fall-2018> adresinden alındı. (E.T. 12.05.2019)
- The World Bank. (2018). *Ukraine: Economic Growth Depends on Reforms and Financing*. worldbank.org: <https://www.worldbank.org/en/news/press->

- release/2018/10/04/ukraine-economic-update-october-2018 adresinden alındı. (E.T. 26.08.2019)
- The World Bank. (2019). *Moldova Economic Update*. worldbank.org: <https://www.worldbank.org/en/country/moldova/brief/moldova-economic-update> adresinden alındı. (E.T. 25.08.2019)
- Thompson, A. E. (1979). *Understanding Futurology An Introduction to Futures Study*. Vermont: David & Charles Inc.
- TKİ. (2018). *Kömür Linyit Sektör Raporu 2017*. Ankara: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu.
- Tonn, B. (2010). What's in a name: Reflections on Ziauddin Sardar's 'Te Namesake'. *Futures* 42, 195-198.
- Trading Economics. (2018). *Ukraine Exports By Country*. tradingeconomics: <https://tradingeconomics.com/ukraine/exports-by-country> adresinden alındı. (E.T. 11.04.2019)
- Tsygankov, A. P. (1998). Hard-line Eurasianism and Russia's Contending Geopolitical Perspectives. *East European Quarterly*, 3(32), 317.
- TURENG. (2019, 08 03). *Unbundling Terimi*. tureng.com/tr: <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/unbundling> adresinden alındı. (E.T. 13.07.2019)
- Türksoy. (2015). *Gagavuz Yeri*. turksoy.org: <https://www.turksoy.org/tr/members/moldova> adresinden alındı. (E.T. 22.07.2019)
- Tüysüzöğlü, G. (2013). Rusya Dış Politikası'nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri. *Güvenlik Stratejileri*(26), 185-219.
- U.S Energy Information Administration. (2014). *16% of Natural Gas Consumed in Europe Flows Through Ukraine*. eia.gov: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=15411> adresinden alındı. (E.T. 10.06.2019)
- U.S. Energy Information Administration Beta. (2017, 01). *Ukraine*. eia.gov: <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=UKR> adresinden alındı. (E.T. 10.05.2019)
- Ukraine. (2019). *Ukraine Exports-Assisting The Economy*. ukraine.com: <https://www.ukraine.com/business/exports/> adresinden alındı. (E.T. 16.08.2019)
- Vahl, M., & Emerson, M. (2004). Moldova and the Transnistrian Conflict. 1-29.
- World Bank Group. (2019). *Modest Growth; Focus on Informality Russia Economic Report*. Washington: International Bank for Reconstruction and Development/ The world Bank.

- World Coal Association. (2012). *Coal- Energy for Sustainable Development*. London: World Coal Association.
- World Oil. (2019). *Russia, Poland Set Goal to Restart Oil Pipeline as Tensions Linger*. worldoil: <https://www.worldoil.com/news/2019/5/23/russia-poland-set-goal-to-restart-oil-pipeline-as-tensions-linger> adresinden alındı. (E.T. 16.08.2019)
- World Population Review. (2019). *Belarus Population 2019*. worldpopulationreview: <http://worldpopulationreview.com/countries/belarus-population/> adresinden alındı. (E.T. 29.07.2019)
- World Population Review. (2019). *GDP Ranked by Country 2019*. worldpopulationreview.com: <http://worldpopulationreview.com/countries/countries-by-gdp/> adresinden alındı. (E.T. 29.07.2019)
- World Population Review. (2019). *Moldova Population 2019*. worldpopulationreview: <http://worldpopulationreview.com/countries/moldova-population/> adresinden alındı. (E.T. 29.07.2019)
- World Population Review. (2019). *Russian Population 2019*. worldpopulationreview.com: <http://worldpopulationreview.com/countries/russia-population/> adresinden alındı. (E.T. 29.07.2019)
- World Population Review. (2019). *Ukraine Population 2019*. worldpopulationreview.com: <http://worldpopulationreview.com/countries/ukraine-population/> adresinden alındı. (E.T. 29.07.2019)
- YCharts. (2019). *Opec Crude Oil Production*. ycharts.com: https://ycharts.com/indicators/opec_crude_oil_production adresinden alındı. (E.T. 03.04.2019)
- Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-82.

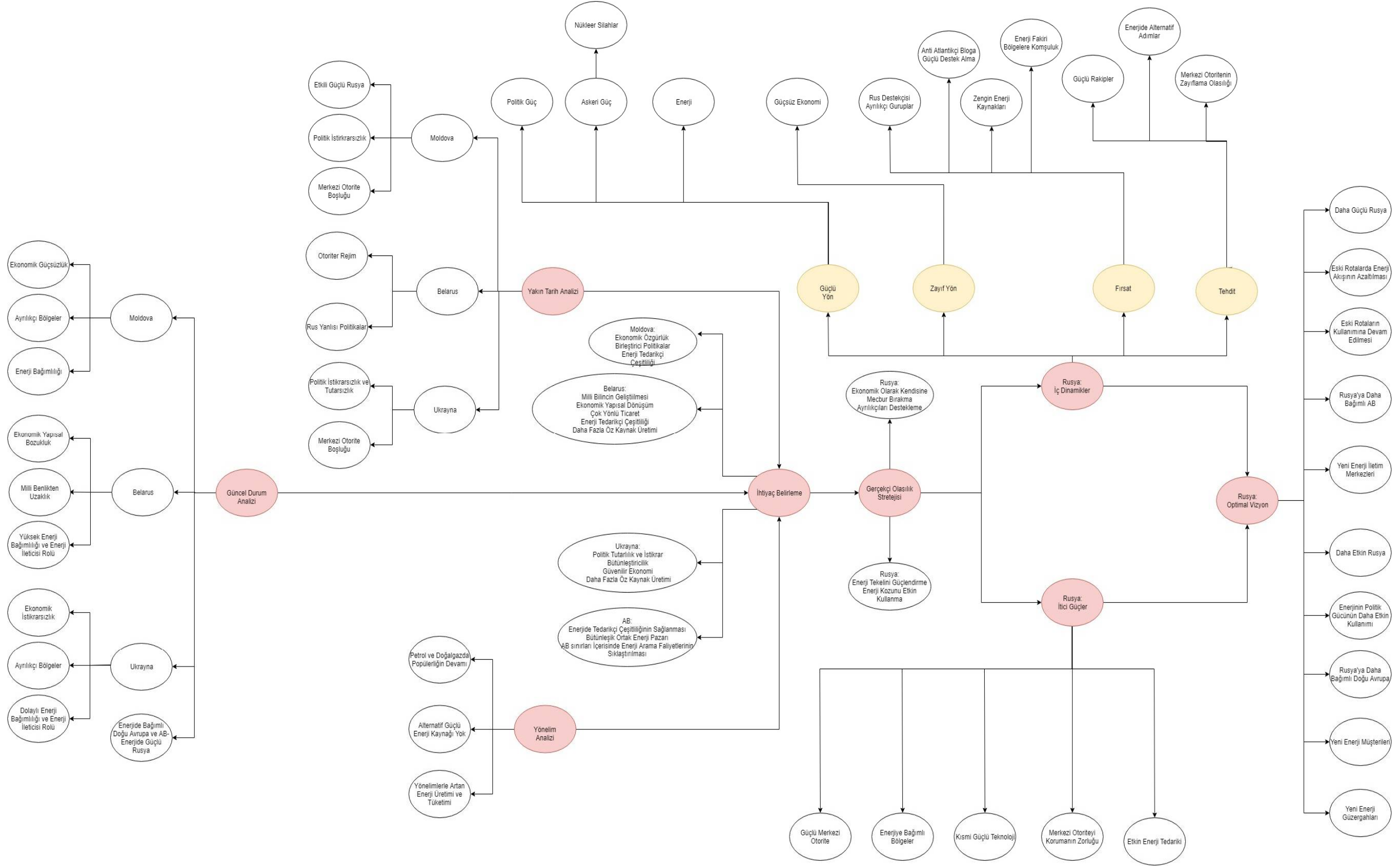
TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1. 1998-2008-2017 ve 2018 Yılı Toplam Kanıtlanmış Petrol Rezervleri (BP Statistical Review of World Energy, 2019).....	143
Tablo 3. 2. Günlük (Bin) Varil Petrol Üretimi (BP Statistical Review of World Energy, 2019).....	145
Tablo 3. 3. Günlük bin/ton Varil Petrol Tüketimi (BP Statistical Review of World Energy, 2019).....	147
Tablo 3. 4. 2018 Yılı Ham Petrolün Bölgelerarası Hareketi (BP Statistical Review of World Energy, 2019).....	149
Tablo 3. 5. Toplam Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri (BP Statistical Review of World Energy, 2019).....	151
Tablo 3. 6. Dünya Doğalgaz Üretimi milyar/m ³ (BP Statistical Review of World Energy, 2019).....	153
Tablo 3. 7. Dünya Doğalgaz Tüketimi milyar/m ³ (BP Statistical Review of World Energy, 2019).....	155
Tablo 3. 8. Yakıt Bazlı Dünya Enerji Tüketimi (BP Statistical Review of World Energy, 2019).....	183
Tablo 3. 9. Dünya Enerji Tüketimi (BP Statistical Review of World Energy, 2019)	186

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 1. Lippitt Modeli (Lippitt, 1998).....	48
Şekil 1. 2. Optimal Vizyon Modeli.....	60
Şekil 2. 1. Dünya Ham Petrol Üretimi (YCharts, 2019)	68
Şekil 2. 2. Dünya Ham Petrol Tüketimi (YCharts, 2019)	69
Şekil 2. 3. Dünya Doğalgaz Üretimi (YCharts, 2019)	71
Şekil 2. 4. Dünya Doğalgaz Tüketimi (YCharts, 2019).....	72
Şekil 2. 5. Dünya Enerji Talebini Karşılamanın Kaynakları (World Coal Association, 2012)	75
Şekil 2. 6. Dünya Kömür Üretimi (TKİ, 2018)	76
Şekil 2. 7. Ülkelere Göre Kömür Üretimi (TKİ, 2018).....	76
Şekil 2. 8. Dünya Kömür Tüketim Grafiği (TKİ, 2018)	77
Şekil 3. 1. Optimal Vizyon Modeli.....	122
Şekil 3. 2. Belarus'un 2012-2015 Yılları Arasındaki Dış Politik İlişkileri (Astapenia & Balkunets, 2016)	132
Şekil 3. 3. Moldova Doğalgaz Boru Hatları (İsmayıl, 2014)	162
Şekil 3. 4. 2017 Yılı Belarus Enerji Üretim ve Tüketimi (National Statistical Committee of the Republic of Belarus, 2018)	168
Şekil 3. 5. Gazprom-Belarus Transit Doğalgaz Boru Hatları (Gazprom, 2018)	169
Şekil 3. 6. Belarus Petrol Boru Hatları (Energy Community, 2018)	170
Şekil 3. 7. Ukrayna'nın Doğalgaz Üretim, İthalat ve Kullanımı m ³ /m ³ (Flanders, 2018)	175
Şekil 3. 8. Ukrayna'ya Gaz İhracatı (Flanders, 2018)	176
Şekil 3. 9. Ukrayna'dan Geçen Rus Doğalgaz Boru Hatları (Cohen, 2018).....	177
Şekil 3. 10. Gaz Taşıma Sisteminde Rus Gazının Avrupa'ya İletiminde Ukrayna'nın Payı (Flanders, 2018)	178
Şekil 3. 11. Druzhba Petrol Boru Hattı (World Oil, 2019)	179

EK 1 Rus Enerji Stratejilerinin Belirlenmesinde Optimal Vizyon Modeli

ÖZGEÇMİŞ

Kenan SAPLIOĞLU; 29/11/1985 yılında Kastamonu'nun Daday ilçesinde doğdu. Lise eğitimini 2003 yılında Kastamonu Yabancı Dil Ağırlıklı Kuzeykent Süper Lisesi'nde tamamladı. 2010 yılında Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nden bölüm II.'si olarak mezun oldu. Aynı yıl Diyarbakır'ın Hazro ilçesinde İngilizce Öğretmenliği görevine başladı. 2012 yılında Aksaray Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak meslek hayatına devam etti. 2013 yılından bu yana Karabük Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'nda Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.